

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Факультет філології

EUROPEAN CREDIT TRANSFER SYSTEM ECTS –
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ

Галузь знань: 01 Освіта/ Педагогіка

Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)

Спеціалізація 014.01 Українська мова та література

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

ЗМІСТ

1. Організаційна структура Факультету філології.
2. Організаційна структура кафедр факультету.
3. Перелік освітніх програм Факультету філології.
4. Умови навчання.
5. Основні методи навчання, що використовуються у навчальному процесі, способи оцінювання знань студентів.
6. Графік навчального процесу.
7. Навчальний план.
8. Анотації навчальних дисциплін.
9. Фахове спрямування та кваліфікаційні вимоги до фахівців.
10. Глосарій фахових термінів і термінів європейської вищої освіти.

1. ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ФАКУЛЬТЕТУ ФІЛОЛОГІЇ

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000.

Контактні телефони:

Деканат: (0342)59-60-42; факс (034-22)-3-15-74.

E-mail: dekanat_filolog@pnu.edu.ua

Заступники декана: (0342)59-60-78.

Методист заочного відділення: (0342)59-60-78.

Інформація про склад деканату:

Декан факультету – доктор філологічних наук, професор Роман Богданович
Голод

тел.: (0342)59-60-42,

e-mail: roman.golod@pnu.edu.ua

Заступники декана:

кандидат філологічних наук, доцент Ольга Миколаївна Лазарович

тел.: (0342)59-60-78,

e-mail: olha.lazarovych@pnu.edu.ua; кандидат філологічних наук,

доцент Данило Олексійович Рега

тел.: (0342)59-60-78,

e-mail: danylo.reha@pnu.edu.ua

Диспетчер деканату – Гросевич Ірина Володимирівна тел.: (0342)59-60-42.

Методист заочного відділення – Беляєва Наталія Іванівна тел.: (0342)59-60-78,

e-mail: nataliia.beliaieva@pnu.edu.ua

Сайт факультету: <https://philology.pnu.edu.ua/>

2. ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА КАФЕДР ФАКУЛЬТЕТУ

Кафедра української мови

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, гуманітарний корпус,
3-й поверх, ауд. 310.

Контактні телефони: (0342)59-60-08; e-mail: kum@pnu.edu.ua

Викладацький склад:

Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Василь Васильович Грещук;

доктор філологічних наук, професор Марія Іванівна Голянич;

доктор філологічних наук, професор Володимир Михайлович Барчук;

кандидат філологічних наук, доцент Ірина Орестівна Бабій;

кандидат філологічних наук, доцент Михайло Васильович Бігусяк;

кандидат філологічних наук, доцент Марія Петрівна Брус;

кандидат філологічних наук, доцент Валентина Василівна Грещук;

кандидат філологічних наук, доцент Ірина Федорівна Джочка;

кандидат філологічних наук, доцент Іван Михайлович Думчак;

кандидат філологічних наук, доцент Наталія Ярославівна Іванишин;

кандидат філологічних наук, доцент Пена Любов Іванівна;

кандидат філологічних наук, доцент Василь Іванович Пітель;

кандидат філологічних наук, доцент Віра Мирославівна Пітель;

кандидат філологічних наук, доцент Наталія Михайлівна Пославська;

кандидат філологічних наук, доцент Оксана Антонівна Семенюк;

кандидат філологічних наук, доцент Роксолана Іванівна Стефурак;

кандидат філологічних наук, доцент Оксана Дмитрівна Ципердюк;

старший лаборант – Анна Борисівна Кисла.

Сайт кафедри: <https://kum.pnu.edu.ua/>

Кафедра української літератури

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, гуманітарний корпус,
3-й поверх, ауд. 303.

Контактні телефони: (0342)59-60-74; e-mail: kul@pnu.edu.ua

Викладацький склад:

Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Степан Іванович Хороб;

доктор філологічних наук, професор Роман Богданович Голод;

доктор філологічних наук, професор Наталія Василівна Мафтин;

доктор філологічних наук, професор Роман Володимирович Піхманець;
кандидат педагогічних наук, професор Ольга Володимирівна Слоньовська;
кандидат філологічних наук, доцент Євген Михайлович Баран; к
андидат філологічних наук, доцент Наталія Михайлівна Вівчарик;
кандидат філологічних наук, доцент Залевська Оксана Михайлівна;
кандидат філологічних наук, доцент Наталія Степанівна Курінна;
кандидат філологічних наук, доцент Любов Богданівна Процюк;
кандидат філологічних наук, доцент Степан Васильович Процюк;
старший лаборант – Марія Сергіївна Грицюк.

Сайт кафедри: <https://kul.pnu.edu.ua/>

Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, гуманітарний корпус,
4-й поверх, ауд. 405.

Контактні телефони: (0342) 59-61-44; e-mail: ksl@pnu.edu.ua

Викладацький склад:

Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Ігор Володимирович
Козлик;

кандидат філологічних наук, доцент Тамара Олексіївна Ткачук;

кандидат філологічних наук, доцент Іванна Василівна Девдюк;

кандидат педагогічних наук, доцент Алла Михайлівна Мартинець;

кандидат філологічних наук, доцент Олена Володимирівна Тереховська;

кандидат філологічних наук, викладач Ірина Миколаївна Спатар;

кандидат філологічних наук, доцент Данило Олексійович Рега; асистент Анна
Борисівна Мурейко;

старший лаборант – Марія-Мар'яна Володимирівна Савчин.

Сайт кафедри: <https://kslipl.pnu.edu.ua/>

Кафедра слов'янських мов

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, гуманітарний корпус, 4-
й поверх, ауд. 402.

Контактні телефони: (0342) 59-60-63;

e-mail: ksm@pnu.edu.ua

Викладацький склад:

Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Микола Петрович Лесюк;

магістр філології, старший викладач Саманта Бусіло;

старший викладач Віра Ігорівна Дерев'янку;

кандидат філологічних наук, асистент Наталія Омелянівна Дорогович;

кандидат філологічних наук, асистент Оксана Романівна Корпало;

кандидат філологічних наук, доцент Ольга Миколаївна Лазарович;

кандидат філологічних наук, доцент Дарина Миронівна Мицан;

кандидат філологічних наук, доцент Олена Миколаївна Пелехата; кандидат філологічних наук, старший викладач Мар'яна Володимирівна Скрипник;

кандидат філологічних наук, асистент Наталія Олегівна Щербій;

старший лаборант – Галина Дмитрівна Ліщинська.

Сайт кафедри: <https://ksm.pnu.edu.ua/>

Кафедра загального та германського мовознавства

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, гуманітарний корпус, 4-й поверх, ауд. 408.

Контактні телефони: (0342) 59-60-10;

e-mail: kzm@pnu.edu.ua

Викладацький склад:

Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, професор Віталій Іванович Кононенко;

кандидат філологічних наук, доцент Олексій Дмитрович Воробець;

кандидат філологічних наук, доцент Петро Петрович Дрогомирецький;

кандидат філологічних наук, доцент Ярослав Григорович Мельник;

кандидат філологічних наук, доцент Уляна Любомирівна Паньків;

кандидат філологічних наук, доцент Марта Йосипівна Петришин;

старший викладач Оксана Юріївна Дяків;

старший викладач Ірина Володимирівна Ілійчук;

старший лаборант – Галина Михайлівна Перегінець.

Сайт кафедри: <https://kzigm.pnu.edu.ua/>

Кафедра журналістики

Адреса: вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76000, гуманітарний корпус, 4-й поверх, ауд. 414.

Контактні телефони: e-mail: kaf_journ@pnu.edu.ua

Викладацький склад:

Завідувач кафедри – доктор філологічних наук, доцент Олександр Михайлович Холод;

доктор філологічних наук, професор Борис Володимирович Потятиник;

кандидат філологічних наук, доцент Микола Миколайович Васильчук;

кандидат філологічних наук, доцент Ганна Іванівна Марчук;

кандидат філологічних наук, доцент Руслана Любомирівна Савчук;

кандидат політичних наук, асистент Наталія Володимирівна Шотурма;

кандидат політичних наук, доцент Наталія Василівна Марчук;

кандидат філологічних наук, асистент Соломія Степанівна Хороб;

асистент Андрій Іванович Русиняк;

кандидат політичних наук, асистент Ігор Богданович Дебенко;

кандидат наук з соціальних комунікацій, асистент Галина Іванівна Пристай;

кандидат політичних наук, доцент Ігор Васильович Бойчук;

старший лаборант – Тетяна Іванівна Струтинська.

Сайт кафедри: <https://kjourn.pnu.edu.ua/>

3. ПЕРЕЛІК ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ФАКУЛЬТЕТУ

Перший (бакалаврський рівень):

ОП Середня освіта (українська мова і література)

ОП Середня освіта (польська мова та література)

ОП Українська мова і література

ОП Польська мова і література

ОП Чеська мова і література

ОП Журналістика

Другий (магістерський) рівень

ОП Середня освіта (українська мова і література)

ОП Українська мова і література

ОП Польська мова і література

ОП Журналістика

4. УМОВИ НАВЧАННЯ

Коротка інформація про Факультет філології

Факультет філології – один із найстаріших факультетів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. У 2015 році Факультет відсвяткував своє 75-річчя, підготувавши за цей період понад 15 тисяч висококваліфікованих фахівців-філологів. Серед випускників факультету є чимало науковців – докторів та кандидатів наук, державних та політичних діячів, журналістів, письменників тощо. На факультеті успішно функціонують спеціалізовані ради із захисту кандидатських дисертацій з української мови та української літератури, на засіданнях яких захистили свої дисертації понад 100 осіб. На кафедрах української мови, української літератури, загального та германського мовознавства, світової літератури і порівняльного літературознавства працюють аспірантури, на кафедрі української мови та кафедрі української літератури відкриті докторанти. Навчальний процес на Факультеті філології забезпечують кафедри української мови (завідувач – доктор філологічних наук, професор Ірещук Василь Васильович), української літератури (завідувач – доктор філологічних наук, професор Хороб Степан Іванович), загального та германського мовознавства (завідувач – доктор філологічних наук, професор, академік АПН України Кононенко Віталій Іванович), світової літератури і порівняльного літературознавства (завідувач – доктор філологічних наук, професор Козлик Ігор Володимирович), слов'янських мов (завідувач – доктор філологічних наук, професор Лесюк Микола Петрович), журналістики (завідувач – доктор філологічних наук, доцент Олександр Михайлович Холод). Викладачі фахових кафедр вивчають різні теми в галузі української та іноземної філології, актуальні проблеми мовознавства та літературознавства: кафедра української мови досліджує проблеми українського словотвору, мовні проблеми художнього тексту,

актуальні проблеми синтаксису, української діалектології, передусім гуцульської, тощо; кафедра української літератури – різноманітні аспекти літературного процесу в Україні; кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства вивчає творчість зарубіжних письменників та їх зв'язки з українською літературою; на кафедрі слов'янських мов і на кафедрі загального та германського мовознавства розробляється тема міжслов'янських мовних паралелей. На кафедрі світової літератури і порівняльного літературознавства діє методологічна лабораторія з історії літератури, теорії літератури і компаративістики. Окрім того, на Факультеті філології функціонує польськомовна бібліотека та фільмотека. У планах – відкриття чеськомовної бібліотеки та фільмотеки. Факультет філології підтримує зв'язки з багатьма навчальними закладами та науковими установами інших країн. Зокрема, укладені угоди про співпрацю з Варшавським, Ягеллонським, Гданським, Жешувським університетами, університетом імені кардинала С. Вишинського у Варшаві, університетом у Гожові Великопольському, Вищою професійною школою в Ціханові (Польща), Карловим університетом (м. Прага, Чеська Республіка), Університет Палацького (м. Оломоуц, Чеська Республіка). Факультет філології співпрацює з багатьма іншими університетами. Викладачі філологічних кафедр беруть участь у різноманітних міжнародних наукових конференціях та конгресах у Польщі, Чехії, Німеччині, Австрії. Почесними докторами Інституту філології є іноземні академіки НАН України Леонід Рудницький (США), Стефан Козак (Польща), а також Герої України, поети і громадські діячі Дмитро Павличко та Іван Драч. Щороку (протягом навчального року, а також у літній період) студенти проходять стажування, а також літню практику в університетах Польщі, Чехії і інших країн. Загальна інформація про практики Проведення практик на Факультеті філології відповідає положенню про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затвердженого наказом Міністерства освіти та науки України, а також іншим нормативним документам щодо практичної підготовки студентів, навчальному плану спеціальності та освітньо-кваліфікаційній характеристиці фахівців. Фольклорна практика є важливими етапом

формування майбутнього філолога, розвиває творчі й дослідницькі здібності особистості, вчить вільно спілкуватися та комунікувати. У ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» фольклорна практика проводиться на першому курсі у другому семестрі. Під час проходження практики відбувається актуалізація знань, набутих при вивченні курсу «Усна народна творчість», розширюється уявлення майбутніх вчителів-словесників про роль фольклору в житті народу, про динаміку розвитку усної народної творчості, традиції відповідного регіону. Головною метою фольклорної практики є комплексне обстеження сучасного стану фольклору. Учасники практики накопичують матеріал, аналізують і впорядковують його. У такий спосіб студенти набувають навичок фольклористичної праці. Записи фольклорних творів можуть послужити основою для написання наукових робіт, бути підготовленими до публікації. Завдання діалектологічної практики – ознайомити студентів із живим говірковим мовленням, навчити їх збирати відповідні діалектні матеріали, систематизувати, класифікувати і лінгвістично інтерпретувати їх. Під час практики студенти мають змогу наочно пересвідчитися у діалектній диференційованості української мови, навчаться виявляти спільне й відмінне у фонетиці, лексиці й граматиці досліджуваної говірки та літературної мови. Це розширить і поглибить знання студентів з української діалектології. Сформовані під час практики вміння і навички слухати, цілеспрямовано відбирати й науково пояснювати ті чи інші явища діалектного мовлення стануть у нагоді майбутнім філологам та учителям української мови. Говірка має сильний вплив на усне й писемне мовлення школярів, тому, щоб навчити дітей літературної мови, розвивати їх усне й писемне мовлення, виховувати в них культуру спілкування, учитель повинен детально знати місцеві діалектні особливості, які відбиваються на мовленні його вихованців, уміти розбиратися в тих процесах, які характеризують взаємодію діалекту і літературної мови. Навчальна програма з діалектологічної практики побудована так, щоб на основі її виконання студенти мали цілісне уявлення про системність обстежуваної говірки на всіх її структурних рівнях. Для цього треба на основі аналізу

записаних зв'язних текстів та дібраних відповідей на питання програми виявити основні фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості говірки. Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (у середніх класах) є важливим компонентом професійної підготовки студентів. Різні її види дають їм змогу ознайомитись із реальною системою навчально-виховної роботи у школі, з досвідом планування, проведення вчителями уроків, позакласної роботи з предметів, організаційної і виховної роботи класних керівників з учнями та їхніми батьками. Зміст і характер діяльності студентів під час виробничої практики відзначається різноманітністю і самостійністю, вона має бути максимально наближена до реальної професійної діяльності вчителя і класного керівника. Важливим аспектом такого виду діяльності студентів є те, що вони мають можливість інтегрувати знання з різних базових дисциплін у єдину систему професійних знань, умінь і навичок, а також виробляють навички педагогічної праці, удосконалюють сформовані елементарні методичні уміння, вчать спостерігати й аналізувати уроки, творчо використовувати досвід кращих учителів школи. У процесі виробничої практики студенти оволодівають умінням проводити уроки різних типів, використовуючи ефективні методи та прийоми навчання як систему цілеспрямованих дій для організації пізнавальної і практичної діяльності учнів. Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (у старших класах) студентів четвертого курсу кваліфікаційного рівня «бакалавр» проходить на базі середніх освітніх закладів і передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності; практичне застосування студентами-практикантами набутих у процесі навчання теоретичних знань, умінь та навичок при вирішенні конкретних завдань; набуття студентами-практикантами досвіду організації різних видів навчальної діяльності; ведення педагогічних спостережень, аналізу труднощів навчально-виховної роботи, окреслення шляхів і засобів їх подолання; проведення виховної роботи та набуття умінь педагогічного спілкування.

Матеріально-технічна база

Освітньо-професійну програму забезпечено такими матеріальнотехнічними ресурсами: Наукова бібліотека ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»; електронна бібліотека: <http://lib.pnu.edu.ua/>; бібліотеки випускових кафедр (читальний зал В. Полека); спеціалізований читальний зал відділу славістики Факультету філології; методологічна лабораторія з історії літератури, теорії літератури і компаративістики; кабінет методики викладання літератури імені Ю. Султанова; 5 мультимедійних аудиторій; конференц-зал; телерадіостудія; університетський фонд комп'ютерних класів у Центрі інформаційних технологій. Термін експлуатації комп'ютерної техніки не перевищує восьми років. Випускові кафедри укомплектовані необхідною оргтехнікою. Освітній процес у повному обсязі забезпечено навчальною, методичною та науковою літературою на паперових та електронних носіях завдяки фондам Наукової бібліотеки та вебресурсам університету. Інформаційні ресурси бібліотеки формують відповідно до предметної сфери освітньо-професійної програми та сучасних наукових тенденцій у галузі філології. Доступ до бібліотечних баз надано у внутрішній мережі університету. У навчальному закладі створено умови для доступу до Інтернету, у корпусах університету, зокрема на факультеті, працює Wi-Fi мережа. До матеріального забезпечення освітньої програми долучені фінансові та технічні ресурси закордонних ЗВО, з якими Університет уклав угоди про співпрацю. До таких іноземних ЗВО належать: Поморська академія в Слупську, Варшавський університет, академія імені Якуба з Парадижа в Гожові Великопольському. Для самостійної роботи студентів запроваджено електронний ресурс d-learn.pnu.edu.ua, який містить навчально-методичні матеріали з переліку дисциплін освітньої програми. Забезпеченість навчально-методичними матеріалами електронного ресурсу для кожної навчальної дисципліни становить 75 %. До навчального процесу максимально залучено зовнішні наукові і навчальні Інтернет-ресурси, лінки на які є у списках рекомендованої літератури в силабусах відповідних навчальних дисциплін. Корпус забезпечений для пересування маломобільних груп населення з урахуванням їх обмежень життєдіяльності, зумовлених станом

здоров'я та віком. Усі входи в Гуманітарний корпус обладнані пандусами. Доступність на 3 і 4 поверхи, де проводиться навчання за ОПП «Середня освіта (українська мова і література), забезпечує підйомник для інвалідів і ліфти.

5. ОСНОВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, СПОСОБИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

У навчальному процесі використовуються такі методи: інформаційно-рецептивний (лекція, розповідь, бесіда, робота з підручником, робота з джерелами, демонстрація, візуалізація, пояснення); репродуктивний метод; метод проблемного викладу, частково-пошуковий та дослідницький методи; індуктивний, дедуктивний; наочні (робота з таблицями, схемами тощо); творчий метод; практичні методи (усні і письмові тренувальні вправи); експериментальний метод. Оцінювання якості знань студентів здійснюється відповідно до Положення про моніторинг якості знань здобувачів вищої освіти Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Порядку організації та проведення оцінювання успішності студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Доповнення до Порядку організації та проведення оцінювання успішності студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Положення про рейтингове оцінювання здобувачів вищої освіти у Державному вищому навчальному закладі «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Порядку формування рейтингу успішності студентів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Положення про порядок повторного вивчення дисциплін. Система оцінювання знань студентів із кожної навчальної дисципліни включає поточний, модульний та підсумковий контроль знань. Поточний контроль проводиться у вигляді усного опитування (індивідуальне і фронтальне), заслуховування доповідей, рефератів, презентацій, письмовий контроль (самостійні, контрольні роботи), оцінювання практичного виконання різноманітних завдань та тестування за матеріалом теми, має на меті перевірку

знань студентів з певних тем та їх готовність до виконання конкретної роботи. Оцінки у національній (п'ятибальній) шкалі виставляють у академічні журнали. Модульний контроль якості засвоєння знань, умінь і навичок проводиться на підставі оцінювання результатів знань студентів після вивчення змістового модуля у вигляді модульних контрольних робіт, тестування. Підсумковий контроль якості проводиться у вигляді заліків та екзаменів. Форма семестрового контролю визначається навчальним планом.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

6. ГРАФІК НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

<https://nmv.pnu.edu.ua/%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%83/>

7. НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"

Кваліфікація **вчитель української мови і літератури**

Строк навчання **3 роки 10 місяців**

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Підготовки **бакалавра** з галузі знань **01 Освіта/Педагогіка** на основі **повної загальної середньої освіти**
 Освітньо-професійна програма **Середня освіта (українська мова і література)**
 за спеціальністю **014 Середня освіта**
 спеціалізацією **014.01 Українська мова і література**

Форма навчання **денна**

I. Графік навчального процесу

Курс	Вересень	Жовтень	Листопад	Грудень	Січень	Лютий	Березень	Квітень	Травень	Червень	Липень	Серпень
1	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	КС К К К К К К К К	С С К С Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС С С ІП ІП К К К К	К К К К К К К К К К	К К К К К К К К К К
2	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	КС К К К К К К К К	С С К С Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС Т Т Т Т Т Т Т Т	ВІП ВІП ВІП ВІП	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС С С К К К К К К	К К К К К К К К К К
3	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	КС К К К К К К К К	С С К С Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС ВІП ВІП ВІП ВІП	ВІП ВІП ВІП ВІП	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС С С К К К К К К	К К К К К К К К К К
4	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	T T T T T T T T T T	КС К К К К К К К К	С С К С ВІП ВІП ВІП	ВІП ВІП ВІП ВІП	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	Т Т Т Т Т Т Т Т Т Т	КС С С К К К К К К	К К К К К К К К К К

ПОЗНАЧЕННЯ: Т - Теоретичне навчання; КС - Контроль за самостійною роботою; К - Кваліфікація; С - Екзаменаційна сесія; ВІП - Виробнича практика; ІП - Початкова практика; А - Атестація.

II. ЗВІДЕННЯ ДАНИ ПРО БЮДЖЕТ ЧАСУ, тижнів

Курс	Теоретичне навчання	Контроль за самостійною роботою	Кваліфікація	Екзаменаційна сесія	Виробнича практика	Початкова практика	Атестація	Всього
1	29	4	12	5		2		52
2	29	4	12	5		2		52
3	25	4	12	5	6			52
4	25	3	2	5	6		2	43
Разом	108	15	38	20	12	4	2	199

III. ПРАКТИКА

Назва практики	Семестр	Тижні
Навчальна		4
Навчальна (фольклорна) практика	2	2
Навчальна (діалектологічна) практика	4	2
Виробнича		12
Виробнича навчально-виховно-педагогічна практика (в середніх класах)	6	6
Виробнича навчально-виховно-педагогічна практика (в старших класах)	8	6

IV. ДЕРЖАВНА АТЕСТАЦІЯ

Назва навчальної дисципліни	Форма державної атестації (екзамен, дипломний проєкт (робота))	Семестр
Атестація (українська мова з методикою викладання)	екзамен / дипломна робота	8
Атестація (українська література з методикою викладання)	екзамен / дипломна робота	8

V. План навчального процесу

№ з/п	НАЗВА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	Розподіл за семестрами				Кількість кредитів ECTS	Кількість годин						Самостійна робота	Розподіл аудиторних годин на тиждень за курсами і семестрами												
		Екзамени	Займи	проєкти	роботи		Загальний обсяг	Аудиторних у тому числі						I курс	II курс	III курс	IV курс									
								Всього	Лекції	Практичні	Семинарські	Лабораторні						Індивідуальні	1	2	3	4	5	6	7	8
15	14	15	14	15	10	15	10																			
I. Цикл загальної підготовки																										
I.1. Обов'язкові дисципліни																										
1	Історія України	2				3	90	30	12	18			60		2											
2	Історія української культури: літературно-мистецький дискурс	3				3	90	30	12	18			60		2											
3	Українська мова (за професійним спрямуванням)		3			3	90	30	12	18			60		2											
4	Філософія		3			3	90	30	12	18			60		2											
5	Фізична культура						116	116		116					2	2	2	2								
	Всього по п. I.1:	2	2			12	360	120	48	36	36		240		2	6										
I.2. Вибіркові дисципліни																										
I.2.1. Дисципліни за вибором ВНЗ																										
6	Латинська мова	1				6	180	60		60			120	4												
7	Вступ до слов'янської філології		1			3	90	30	12	18			60	2												
	Всього по дисциплінах п. I.2.1:	1	1			9	270	90	12	78			180	6												
I.2.2. Дисципліни вільного вибору студента																										
8	Сучасний український літературний процес на Прикарпатті		6			3	90	30	12	18			60						3							
9	Політологія		6			3	90	30	14	16			60						3							
10	Правознавство		6			3	90	30	14	16			60						3							
11	Сучасні інформаційні технології		6			3	90	30	12	18			60						3							
12	Літературне краєзнавство		2			3	90	30	12	18			60		2											
13	Безпека життєдіяльності і цивільний захист		1			3	90	30	12	18			60	2												
14	Історія української фольклористики		1			3	90	30	12	18			60	2												

Всього по дисциплінах п.1.2.2:		3		9	270	90	36	54			180	2	2			3			
Всього по п. 1.2:		1	4	18	540	180	48	132			360	8	2			3			
Разом за розділом (п. 1):		3	6	30	900	300	96	168	36		600	8	4	6		3			
2. Цикл професійної підготовки																			
2.1. Обов'язкові дисципліни																			
2.1.1. Теоретична підготовка																			
15	Старослов'янська мова	2		6	180	60	36	24			120		4						
16	Вступ до мовознавства	1		6	180	60	24	36			120	4							
17	Вступ до літературознавства	1		3	90	30	12	18			60	2							
18	Теорія літератури		7	3	90	30	12	18			60					2			
19	Історична граматика української мови	3		6	180	60	36	24			120		4						
20	Історія української літературної мови	7		3	90	30	12	18			60					2			
21	Психологія	4		9	270	90	54	36			180			6					
22	Педагогіка	3		9	270	90	54	36			180		6						
23	Сучасні освітні технології		5	3	90	30	12	18			60				2				
24	Сучасна українська мова	2,4,5,6,8	3,7	21	630	280	144	136			350		3	2	4	2	4	3	4
25	Історія української літератури	2,3,4,5,6,7,8		21	630	280	144	136			350		3	2	4	2	4	3	4
26	Методика викладання української мови	5		6	180	60	24	18	18		120					4			
27	Методика викладання української літератури	5		6	180	60	24	18	18		120					4			
28	Стилістика і культура української мови	7		6	180	60	24	36			120								4
Всього по дисциплінах п.2.1.1:		22	4		108	3240	1220	612	572	36	2020	6	10	14	14	14	8	14	8
2.1.2. Практична підготовка																			
29	Навчальна (фольклорна) практика	2		3	90						90								
30	Навчальна (діалектологічна) практика	4		3	90						90								
31	Курсова робота з психолого-педагогічних дисциплін / методик викладання української мови / української літератури	6		3	90						90								
32	Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (в середніх класах)	6		9	270						270								
33	Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (в старших класах)	8		9	270						270								
34	Атестація (українська мова з методикою викладання)	8		1,5	45						45								

35	Атестація (українська література з методикою викладання)	8		1,5	45						45								
Всього по дисциплінах п.2.1.2:		2	1	30	900						900								
Всього по п. 2.1:		22	6	1	138	4140	1220	612	572	36	2920	6	10	14	14	14	8	14	8
2.2. Вибіркові дисципліни.																			
2.2.1. Дисципліни за вибором ВНЗ																			
36	Зарубіжна література	6,7,8	5	12	360	120	48	72			240				2	3	2	3	
37	Дитяча література		1	3	90	30	12	18			60	2							
38	Усна народна творчість	1		3	90	30	12	18			60	2							
39	Виразне читання		2	3	90	30		30			60		2						
Всього по дисциплінах п.2.2.1:		3	3	1	21	630	180	60	120		450	2			2	3	2	3	
2.2.2. Дисципліни вільного вибору студента																			
40	Українська діалектологія		4	3	90	30	12	18			60			2					
41	Орфографічний практикум української мови	1		3	90	30		30			60	2							
42	Курсова робота з української мови			4	3	90					90								
43	Курсова робота з української літератури			7	3	90					90								
44	Англійська мова	2		6	180	60		60			120		4						
45	Німецька мова	2		6	180	60		60			120		4						
46	Французька мова	2		6	180	60		60			120		4						
47	Польська мова	6		6	180	60		60			120								
48	Основи педагогічної майстерності	6		3	90	30	12	18			60								6
49	Вікова і педагогічна психологія на допомогу вчителю	6		3	90	30	12	18			60								3
50	Психологія художньої творчості	5		3	90	30	12	18			60				2				
51	Психологічні характеристики літературного таланту	5		3	90	30	12	18			60				2				
52	Головні ідеї творчого синтезу	5		3	90	30	12	18			60				2				
53	Актуальні проблеми української літератури	8		3	90	30	12	18			60				2				
54	Літературознавча концепція Івана Франка	8		3	90	30	12	18			60								3
55	Основи наукових досліджень	4		3	90	30	12	18			60								3
56	Актуальні проблеми топоніміки Прикарпаття	4		3	90	30	12	18			60			2					
57	Теоретичні проблеми дериватології	5		3	90	30	12	18			60			2					

58	Основоцентрична дериватологія: проблеми і перспективи		5			3	90	30	12	18						60				2		
59	Когнітивні аспекти словотвору		5			3	90	30	12	18						60				2		
60	Словникова робота на уроках української мови		7			3	90	30	12	18						60						2
61	Шкільне бібліотекознавство		7			3	90	30	12	18						60						2
62	Етикет і культура педагогічного спілкування		7			3	90	30	12	18						60						2
63	Складні випадки морфологічних явищ у шкільному курсі		7			3	90	30	12	18						60						2
64	Елементи лінгвоаналізу художнього тексту на уроках української мови		7			3	90	30	12	18						60						2
65	Елементи етимології на уроках української мови в загальноосвітній школі		8			3	90	30	12	18						60						3
66	Нові правописні норми в шкільному курсі української мови		8			3	90	30	12	18						60						3
67	Місцеві діалекти і літературна мова: методичні засади вивчення в школі		8			3	90	30	12	18						60						3
68	Імени і дієслівні морфологічні категорії в українській мові у науковій граматиці та шкільному курсі морфології		8			3	90	30	12	18						60						3
69	Основи комунікативної лінгвістики		8			3	90	30	12	18						60						3
70	Західноукраїнська проза 30 рр. XX століття в контексті шкільної програми		7			3	90	30	12	18						60						2
71	Актуальні проблеми новітньої літератури в школі		7			3	90	30	12	18						60						2
72	Вивчення творчості письменників-шістдесятників у школі		7			3	90	30	12	18						60						2
73	Українська драматургія та театр в контексті шкільної програми		7			3	90	30	12	18						60						2
74	Творча лабораторія письменника: на допомогу вчителів		7			3	90	30	12	18						60						2
	Нові твори в програмі з української літератури		7			3	90	30	12	18						60						2
76	Літературна діаспора на уроках української літератури		8			3	90	30	12	18						60						3
77	Синтез мистецтв в українській літературі для старшокласників		8			3	90	30	12	18						60						3
78	Літературно-мистецькі течії і стилі української літератури XX століття		8			3	90	30	12	18						60						3

79	Актуальні проблеми шевченкознавства: на допомогу вчителів		8			3	90	30	12	18						60						3			
80	Франкознавство в системі шкільної освіти		8			3	90	30	12	18						60						3			
81	Оглядові теми на уроках літератури в старших класах		8			3	90	30	12	18						60						3			
Всього по дисциплінах п.2.2.2:		3	9		1	51	1530	480	132	348						1050	4	6		6	4	6	4	9	
Всього по п. 2.2.:		6	12		2	72	2160	660	192	468						1500	6	6		6	6	9	6	12	
Разом за розділом (п. 2):		28	18		3	210	6300	1880	804	1040						4420	12	16		14	20	20	17	20	20
Загальна кількість						240	7200	2180	900	1208	36	36				5020	20	20		20	20	20	20	20	20
Кількість годин на тиждень																67									
Кількість екзаменів																31	5	4		4	3	4	4	4	3
Кількість залків																24	3	3		3	3	4	2	3	3
Кількість курсових проєктів																0									
Кількість курсових робіт																3				1		1	1		

Декан факультету **Голод Р.Б.**
 Навчальний план затверджено вченою радою Факультету філології (протокол № 28/2019 року)

Погоджено: навчально-методичний відділ

"30" вересня 2019 р.

(підпис, прізвище та ініціали)

Заступник декана факультету

(підпис, прізвище та ініціали)

В.В. Грещук

(підпис, прізвище та ініціали)

С.І. Хороб

(підпис, прізвище та ініціали)

8. АНОТАЦІЇ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

1. ЦИКЛ ЗАГАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. ОБОВ'ЯЗКОВІ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Назва дисципліни	Історія України		
Викладач (-і)	Бурдуланюк Василь Миколайович		
Контактний телефон викладача	067 17 111 09		
E-mail викладача	VasilBurdulaniuk@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	Лекції, практичні заняття		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	вівторок, 14.00 год. – 16.00 год.		
Анотація до курсу			
<p>Студент повинен засвоїти весь матеріал з історії України за допомогою поданих викладачем методичних рекомендацій, підготовлених семінарських занять, самостійної роботи, колоквиумів. Засвоїти важливі дати з історії України, орієнтуватися у визначенні історичних епох, їх основних проблем. Завдання вивчення дисципліни – ознайомити студентів неісторичних спеціальностей з основною хронологією подій, періодизацією, історичними періодами, рубіжними датами і подіями, прізвищами дійових осіб, логікою історичного процесу у широкому всесвітньоісторичному контексті. У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати: основні періоди історії України, перебіг основних подій, історичні факти, що взаємопов'язані із всесвітньою історією, діяльність і долю визначних постатей української історії, володіти важливими поняттями і термінами, “білі плями” історії України. Студенти повинні вміти класифікувати факти і явища, які визначають епоху, визначати головні проблеми історичних епох, чітко формулювати обґрунтовану думку, конкретизувати зміст основних історичних понять і термінів. переосмислити стан розвитку сучасної української історичної науки, оскільки сьогодні відбувається нагромадження історичних знань, яке пов'язане із відкриттям для дослідників нових архівних фондосховищ і заборонених раніше історичних праць.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс	Нормативний /

		(рік навчання)	вибірковий
II	014 Середня освіта	I	нормативний

Форма контролю: іспит.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ДИСКУРС

Назва дисципліни	Історія української культури: літературно-мистецький дискурс		
Викладач (-і)	Голод Роман Богданович		
Контактний телефон викладача	(0342)596074		
E-mail викладача	roman.golod@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	Лекції, практичні заняття, самостійна робота		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 09.00-11.00. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.00-13.00 viber (+3800679603680)		
Анотація до курсу			
Дисципліна «Історія української культури: літературно-мистецький дискурс» вивчається студентами-бакалаврами другого курсу навчання у першому семестрі й має на меті вивчення основних періодів українського культурогенезу; ознайомлення студентів із матеріальними та духовними здобутками подвижників української культури, мистецтва, літератури крізь призму світових тенденцій і національних традицій.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
III	014 Середня освіта	II	нормативний

Форма контролю: іспит.

УКРАЇНСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Назва дисципліни	Українська мова (за професійним спрямуванням)
Викладач (-і)	Іванишин Наталія Ярославівна
Контактний телефон викладача	(0342)596008; 0678814336

Е-mail викладача	nata_ivanyshyn@ukr.net
Формат дисципліни	Лекції, практичні заняття, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу, особливостей виконання різних форм робіт. Згідно з графіком консультацій.

Анотація до курсу

Дисципліна «Українська мова за професійним спрямуванням» є однією з базових для формування професійної компетенції студентів, оскільки мова виступає одним з основних інструментів професійної діяльності вчителя-словесника. Сьогодні висококваліфікований фахівець повинен мати високу загальну й мовну культуру, уміти спілкуватися, висловлюватися точно, логічно й виразно, досконало володіти фаховою термінологією, що можливо тільки за умови глибокого вивчення рідної мови, свідомого ставлення до повсякденної мовної практики. Засвоєні знання та уміння з дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» є основою для ефективної роботи педагога, розвитку абстрактного мислення, реалізації творчого потенціалу майбутніх вчителів української мови та літератури.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
ІІІ	014 Середня освіта	ІІ	нормативний

Форма контролю: залік.

ФІЛОСОФІЯ

Назва дисципліни	Філософія
Викладач (-і)	Даниляк Ростислав Петрович
Контактний телефон викладача	0978836373
Е-mail викладача	danylyak@i.ua
Формат дисципліни	Лекції, семінарські заняття, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua

Консультації		Згідно з розкладом консультацій	
Анотація до курсу			
<p>Предмет „Філософія” читається студентам другого курсу спеціальностей 014 – Середня освіта (польська мова і література), 035 – Філологія (польська мова і література), 014 – Середня освіта (українська мова і література), 035 – Філологія (українська мова і література), 035 – Філологія (чеська мова і література). В межах лекційного викладу та семінарської практики з „Філософії” акцент робиться на історико-філософській складовій напрямів думки, а також на опрацюванні ключових ідей та понять, аналізі сучасних підходів до найважливіших філософських проблем. Курс лекцій присвячено основним тенденціям, характерним для розвитку античної, середньовічної, ренесансної, новочасної (з особливим акцентом на німецькій класиці) філософії та особливостям сучасного етапу розвитку філософського осягнення світу, актуальному стану розвитку філософських уявлень про буття, свідомість, пізнання, метод, людину, культуру та цивілізацію, суспільство та історичний процес. Зміст семінарських занять цілком корелює з лекційним матеріалом, оскільки їхня мета полягає у поглибленому вивченні матеріалу, що, як передбачається, дозволить студентам виробити власну світоглядну позицію. Завдання, які покликана вирішити пропонована дисципліна, включають не лише засвоєння певних знань з таких галузей філософії, як історія філософії, онтологія, гносеологія, методологія, філософська антропологія, філософія культури та історії, соціальна філософія, але й набуття студентами вмінь опрацьовувати самостійно навчальну літературу, критично мислити та висловлювати свою точку зору на світоглядні питання.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Семінарські		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
III	014 Середня освіта	II	нормативний

Форма контролю: залік.

1.2. ВИБІРКОВІ ДИСЦИПЛІНИ

1.2.1. ДИСЦИПЛІНИ ЗА ВИБОРОМ ВНЗ

ЛАТИНСЬКА МОВА

Назва дисципліни	Латинська мова
------------------	----------------

Викладач (-і)	Петришин Марта Йосипівна, Паньків Уляна Любомирівна		
Контактний телефон викладача	(0342)596010		
E-mail викладача	marta.petryshyn@pnu.edu.ua uliana.pankiv@gmail.com		
Формат дисципліни	Практичні заняття, самостійна робота		
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Консультації проводяться щовівторка з 13.30 по 14.50. Можливі консультації через онлайн-ресурси за попередньою домовленістю.		
Анотація до курсу			
Курс латинської мови передбачає оволодіння уміннями і навичками читання, письма, граматичного аналізу і перекладу латинських текстів, формування уявлень і знань про структуру латинської мови та її лексичний склад, місце латинської мови серед інших європейських мов. Вивчення латинської мови розширює лінгвістичний кругозір студентів і надає можливість ознайомитись з історією та культурою античного світу.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		60	
Самостійна робота		120	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю: іспит.

ВСТУП ДО СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Назва дисципліни	Вступ до слов'янської філології
Викладач (-і)	Лесюк Микола Петрович Лазарович Ольга Миколаївна
Контактний телефон викладача	59-60-63
E-mail викладача	olha.lazarovych@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Консультації проводяться за графіком кафедри слов'янських мов

Анотація до курсу

У процесі вивчення курсу “Вступ до слов’янської філології” передбачається засвоєння найголовніших історико-мовних процесів у різних групах слов’янських мов, набуття вмінь критично і творчо розглядати відомі в історичній мовознавчій науці погляди на проблемні та дискусійні питання походження слов’янських мов, формування літературних мов, виникнення письма та книгодрукування у слов’ян, розвиток славістичної думки в Україні та за кордоном тощо. Значну частину часу відводиться на ознайомлення з: праслов’янською мовою, фонетичними змінами в системі голосних праслов’янської мови, фонетичними процесами в системі голосних праслов’янської мови, які пройшли внаслідок дії закону відкритого складу, фонетичними процесами в системі приголосних праслов’янської мови, зокрема, явищем палаталізації з j та перед голосними переднього ряду, наслідками цих змін та процесів у різних слов’янських мовах. Розглядаються основні тенденції формування граматичних категорій у праслов’янській мові та порівнюється лексичний склад сучасних слов’янських мов, порівнюється спільне та відмінне у походженні лексичних одиниць. В результаті прослуховування пропонованого курсу студенти вчать застосовувати набуті знання і вміння при вивченні історико-лінгвістичних курсів, таких як старослов’янська мова, історія мови, історична граматики мови, історія літературної мови, діалектологія, а також інших філологічних дисциплін. Курс “Вступ до слов’янської філології” дає можливість здобувачам вищої освіти у діалозі культур пізнавати слов’янські народи, їх мову, традиції, формуватись як національно-мовна особистість, котра здатна творчо, вільно самовиражатись рідною мовою у різних сферах людського спілкування, пропагувати її та вміти порівнювати з іншими слов’янськими мовами

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	Вибірковий

Форма контролю: залік.

1.2.2. ДИСЦИПЛІНИ ВІЛЬНОГО ВИБОРУ СТУДЕНТІВ

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС НА ПРИКАРПАТТІ

Назва дисципліни	Сучасний український літературний процес на Прикарпатті
------------------	---

Викладач (-і)	Процюк Степан Васильович		
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74		
Е-mail викладача	kaf.lit@ukr.net?		
Формат дисципліни	Очна, заочна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення актуальних проблем сучасного літературного процесу на Прикарпатті (5 год.). Очні консультації: 30 год. Понеділок - 13.30-14.30 (можливий інший день і час). Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год.		
Анотація до курсу			
<p>Курс “Сучасний літературний процес на Прикарпатті” вивчається на третьому курсі університету (6-й семестр) і є невід’ємною частиною фахової освіти студентів української філології та майбутніх висококваліфікованих фахівців у галузі освіти, яка забезпечує усвідомлення ними процесуальності та стадіальності розвитку національного та світового письменства. Курс передбачає вивчення специфіки літературного процесу на Прикарпатті і посідає важливе місце у вивченні історії всієї української літератури. Це пояснюється тим, що він охоплює період становлення новітньої української літератури нашого краю. Особливість сучасного вивчення історії української літератури передбачає ознайомлення з творчістю визначних митців, із тими високохудожніми творами, які репрезентують різні етапи літературного процесу, культурно-літературні традиції. Аналіз літературних тенденцій, явищ та творів пропонується здійснювати у контексті істориколітературного процесу. Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: 1. Поети і поетична творчість Прикарпаття. 2. Проза та есеїстика краю 3. Навкололітературне життя: фестивалі, діяльність видавництв тощо.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс	Нормативний /

		(рік навчання)	вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Назва дисципліни	Політологія
Викладач (-і)	Кобута Лариса Петрівна
Контактний телефон викладача	067 9505985
E-mail викладача	larysa.kobuta@pu.if.ua
Формат дисципліни	2. Цикл професійної підготовки. 2.1 Обов'язкові дисципліни 2.1.1 Теоретична підготовка
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Понеділок 15.00 – 17.00

Анотація до курсу

Навчальна дисципліна «Політологія» спрямована на формування у студентів цілісного уявлення про політичну сферу життя суспільства і закономірності її функціонування. Програма курсу розкриває зміст політичних інститутів та процесів, характеризує сучасну державу як базовий елемент політичної системи та політичного режиму, покликана формувати політичну свідомість та політичну культуру студентів, їх активну громадянську позицію.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	14
Практичні	16
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ПРАВОЗНАВСТВО

Назва дисципліни	Правознавство
Викладач (-і)	Питльована Вікторія Павлівна
Контактний телефон викладача	(0342)596133
E-mail викладача	victoria.pytlovana@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3

Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	<p>Консультації проводяться відповідно до Графіку індивідуальних занять зі студентами, розміщеному на інформаційному стенді та сайті кафедри https://kttidip.pnu.edu.ua/навчальні-дисципліни/.</p> <p>Також можливі консультації шляхом листування через електронну пошту, зокрема щодо змісту індивідуальних науково-дослідних завдань.</p>		
Анотація до курсу			
<p>Вивчення навчальної дисципліни “Основи права” є формою правової освіти студентів неюридичних спеціальностей. Це зумовлено рядом факторів: по-перше, необхідністю сформуванню у студентів належний рівень правосвідомості; по-друге, потребою в оволодінні ними практичними навичками застосування чинного законодавства України; по-третє, необхідністю виробити у студентів вміння аналізувати наявні в Україні правові явища, державно-правову дійсність та правові процеси.</p> <p>Основними джерелами цієї дисципліни виступають Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення.</p>			
Організація курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		14	
Практичні		16	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Назва дисципліни	Сучасні інформаційні технології
Викладач (-і)	Гарпуль Оксана Зіновіївна

Контактний телефон викладача	+380674152166		
E-mail викладача	oksana.harpul@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	очний		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Онлайн-консультації: Онлайн-дошка https://padlet.com/ogarpul/x2pkv5gwelgd		
Анотація до курсу			
Курс спрямований на досягнення комп'ютерної грамотності, яка є невід'ємною складовою формування професійної компетентності студентів всіх спеціальностей. А також розвитку інформаційно-цифрових навиків для ефективного використання у подальшій професійній діяльності. Курс представлений із трьох розділів. В кожному розділі є п'ять тем, структура яких містить план, методичні рекомендації до виконання завдань, презентації, додаткові електронні навчальні матеріали, тести, практичні завдання та завдання для самостійної роботи, критерії оцінювання кожної теми та термін виконання. Результати оцінювання навчальних досягнень кожного студента за виконані завдання заносяться до електронного журналу.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО

Назва дисципліни	Літературне краєзнавство
Викладач (-і)	Курінна Наталія Степанівна
Контактний телефон викладача	(0342)59-60-74
E-mail викладача	sonata_1@ukr.net
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Четвер -

	13.30-14.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота - 10.30-12.30
--	---

Анотація до курсу

Курс «Літературне краєзнавство» вивчається студентами першого курсу навчання у другому семестрі й передбачає вивчення художньо-естетичних підвалин українського письменства Прикарпаття крізь призму індивідуальних характеристик творчості письменників, зокрема світоглядно-естетичних та філософських пошуків прозаїків, поетів, драматургів, поетики їх творів, місця й значення в загальному національно-культурному й зокрема літературному процесі. Викладання курсу передбачає також зв'язок між вивченням основних питань історії літератури Прикарпаття та практичною роботою майбутніх учителів філологів, критиків, перекладачів і літературознавців, заохочення бажань студентів особисто інтегруватися у творчу розробку питань літератури рідного краю, прищеплювати любов до «малої батьківщини» та України.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Загальна кількість годин	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ І ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Назва дисципліни	Безпека життєдіяльності і цивільний захист
Викладач (-і)	Кошель Володимир Іванович
Контактний телефон викладача	59-60-23
E-mail викладача	kbgd@pu.if.ua
Формат дисципліни	Очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua

Консультації		2 год. на тиждень (ауд. 24)	
Анотація до курсу			
Дисципліна “Безпека життєдіяльності і цивільний захист” орієнтована у набутті студентом компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності за спеціальністю з урахуванням ризику виникнення техногенних аварій й природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об’єктах господарювання, а також формування у студентів відповідальності за особисту та колективну безпеку. Оволодіння цим курсом повинне виробити у студентів уявлення про теоретичні та наукові основи забезпечення індивідуальної та колективної безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Ця дисципліна належить до фундаментальних наук, які формують фаховий світогляд майбутніх фахівців у галузі освіти і педагогіки			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Назва дисципліни	Історія української фольклористики
Викладач (-і)	кандидат філологічних наук, доцент Баран Євген Михайлович
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
E-mail викладача	evgen23@i.ua
Формат дисципліни	Очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно розкладу консультаційних годин викладачів кафедри української літератури
Анотація до курсу	
Навчальний курс «Історія української фольклористики» належить до нормативних дисциплін, які відіграють важливу роль у формуванні фахівця гуманітарної сфери. Основна ціль лекційних і практичних занять з цього нормативного курсу полягає в тому, щоб забезпечити ґрунтовне усвідомлене	

засвоєння чільних фольклористичних праць, які відображають прикметні риси сцієнтичного процесу та акумулюють результати поступу наукових студій над фольклором; глибоке фахове розуміння особливостей динаміки й еволюції народознавчої думки.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

2. ЦИКЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. ОBOB'ЯЗКОВІ ДИСЦИПЛІНИ

2.2.1. ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА

СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА

Назва дисципліни	Старослов'янська мова
Викладач (-і)	Лесюк Микола Петрович
Контактний телефон викладача	+38034 59 60 63
Е-mail викладача	mykola.lesiuk@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Регулярні, щотижня у визначений день і час

Анотація до курсу

Курс старослов'янської мови передбачений навчальним планом філологічних факультетів університетів. Він знайомить студентів з першою писемною (літературною) мовою слов'ян, яка виникла в другій половині IX ст. після народження Христа. Вважається, що саме старослов'янська мова найбільш повно віддзеркалює фонетичну та граматичну організацію праслов'янської мови – прамови для всіх сучасних слов'янських мов, тому цей курс вивчається на всіх слов'янських філологічних спеціальностях. Цей курс дає теоретичні і практичні знання про внутрішні загальні й часткові закони, що діяли в найдавнішу епоху, становить своєрідний вступ до

вивчення слов'янських мов і їх історії, допоможе студентам всебічно вивчити фонетичну і граматичну систему сучасної української, польської, чеської та інших слов'янських мов.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		36	
Практичні		24	
Самостійна робота		120	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	нормативний

Форма контролю – іспит.

ВСТУП ДО МОВОЗНАВСТВА

Назва дисципліни	Вступ до мовознавства
Викладач (-і)	Грещук Василь Васильович, Пена Любов Іванівна
Контактний телефон викладача	0991605330, 0972168948
Е-mail викладача	ukrinst.pu.if@gmail.com oscar.pena@ukr.net
Формат дисципліни	Очна, заочна
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу, особливостей виконання різних форм робіт. Згідно з графіком консультацій.

Анотація до курсу

Курс «Вступ до мовознавства» займає важливе місце в лінгвістичній підготовці майбутнього філолога. Він має пропедевтичний характер. Основні його завдання полягають у тому, щоб підготувати першокурсників до слухання спеціальних лінгвістичних дисциплін, сформувати в них наукове розуміння сутності мови як суспільного явища, що виникло, розвивається, функціонує за специфічними законами, подати їм найважливіші теоретичні відомості з мовознавчої науки, ознайомити з основними поняттями і термінами, виробити вміння самостійно давати характеристику мовному матеріалу, підготувати до наукового вивчення конкретної мови – рідної, а

також іноземної (- их).			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		24 (ден.) / 12 (заочн.)	
Практичні		36 (ден.) / 6 (заочн.)	
Самостійна робота		120 (ден.) / 172 (заочн.)	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	нормативний

Форма контролю – іспит.

ВСТУП ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

Назва дисципліни	Вступ до літературознавства
Викладач (-і)	Процюк Любов Богданівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
Е-mail викладача	kaf.lit@ukr.net
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення актуальних проблем літературознавчої науки на основі художніх творів української та інших літератур (5 год.). Очні консультації: 30 год. Понеділок - 13.30-14.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год.
Анотація до курсу	
<p>Курс «Вступ до літературознавства» вивчається на першому курсі університету (1-й семестр) і є невід’ємною частиною фахової освіти студентів української філології та майбутніх висококваліфікованих фахівців у галузі освіти, яка забезпечує усвідомлення ними процесуальності та стадіальності розвитку національного та світового письменства. Успішне засвоєння курсу забезпечує ґрунтовну літературознавчу підготовку студентів, майбутніх вчителів української мови і літератури сприяючи при цьому вихованню загальнолюдської та національної гідності й самосвідомості. Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: 1. Літературознавство як наука про художню літературу 2. Літературно-художня</p>	

творчість, літературно-художній твір.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12 (очна і заочна форми)	
Практичні		18 (очна форма), 6 (заочна форма)	
Самостійна робота		60 (очна форма) 72 (заочна форма)	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	нормативний

Форма контролю – іспит.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Назва дисципліни	Теорія літератури
Викладач (-і)	Піхманець Роман Володимирович
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
E-mail викладача	kaf.lit@ukr.lit
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Аналіз художніх ознак поетичного тексту
Анотація до курсу	
<p>Курс теорії літератури спрямований на вивчення студентами загальних закономірностей розвитку художньої творчості і принципів побудови художнього тексту. Увагу акцентовано на вивченні системи художніх засобів (поетики) як центральній проблемі теорії літератури. Відповідно вона побудована так, щоб охопити комплекс пов'язаних із предметом її вивчення питань. При цьому простежується специфіка внутрішньої організації поетичного і прозового текстів. Предметом вивчення навчальної дисципліни є загальні закономірності літературного процесу, принципи побудови літературного твору і характеристика внутрішньої організації художнього тексту.</p>	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ІСТОРИЧНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Історична граматики української мови		
Викладач (-і)	Брус Марія Петрівна		
Контактний телефон викладача	(0342)596008, 0505346661		
Е-mail викладача	mariya_brus@ukr.net		
Формат дисципліни	очний		
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу, з'ясування особливостей виконання різних форм робіт. Згідно з графіком консультацій.		
Анотація до курсу			
<p>Навчальна дисципліна «Історична граматики української мови» розкриває процес становлення й розвитку писемного варіанта української мови XI – XV ст., показує формування всіх її рівнів, у взаємозв'язку з тогочасною правописною традицією і живомовною практикою. Вона дає змогу ознайомитися з найдавнішими власними писемними традиціями, вивчити закономірності формування її фонетичної системи, лексичного складу, словотвірної структури, граматичної будови у давній писемний період, простежити відображення українських мовних рис у писемних джерелах того часу, розкрити основні тенденції, що визначили подальший розвиток української мови і сучасний її стан. Дисципліна спрямована на вивчення і засвоєння в середній школі найважливіших історичних питань, що стосуються давніх писемних традицій розвитку української мови.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	36		
Практичні	24		
Самостійна робота	120		
Ознаки курсу			

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
III	014 Середня освіта	II	вибірковий

Форма контролю – іспит.

ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Історія української літературної мови		
Викладач (-і)	Барчук Володимир Михайлович		
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 78		
Е-mail викладача	Wolmyr@i.ua		
Формат дисципліни	Очна / заочна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Пн. 13.30-15.00		
Анотація до курсу			
<p>Історія української літературної мови є одним із ключових курсів фахових дисциплін, має важливе як пізнавальне, так і світоглядне значення. Історія української літературної мови узагальнює весь курс лінгвістичних дисциплін, засвоєних студентом-філологом; знання з цих дисциплін неодмінно мусять бути використані при вивченні історії літературної мови. Отже, історія літературної мови водночас визначає і завершує фахову підготовку філологів, формуючи цілісні знання із історії мови, літературної мови, мовної системи, зумовленості процесів у межах кожного з мовних рівнів, тенденцій та перспектив розвитку мови.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	нормативний

Форма контролю – іспит.

ПСИХОЛОГІЯ

Назва дисципліни	Психологія		
Викладач (-і)	Хрущ Олена Василівна		
Контактний телефон викладача	0967188500		
Е-mail викладача	oh73@i.ua		
Формат дисципліни	2. Цикл професійної підготовки. 2.1 Обов'язкові дисципліни 2.1.1 Теоретична підготовка		
Обсяг дисципліни	270 год.; кількість кредитів ECTS – 9		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua http://magpsychol.pu.if.ua/login/index.php		
Консультації	вівторок, 13.30 год. – 14.30		
Анотація до курсу			
<p>Програма курсу побудована з урахуванням світового та вітчизняного досвіду психологічних досліджень, у руслі чого висвітлюються загальні питання психології як науки, закономірності та формування і розвитку психіки як особливої форми життєдіяльності. В основу програми курсу покладено базові блоки: - загальна психологія, як фундаментальні основи знань про психіку, особливості її прояву та функціонування; - педагогічна психологія, як галузь психології, що вивчає закономірності психічної діяльності людини у процесі розвитку і саморозвитку, виховання і самовиховання, навчання та самонавчання. Розглядаються питання розвитку психіки та свідомості у філо- і онтогенезі, дається характеристика таким психічним процесам(когнітивна функція психіки) як відчуття, сприймання, мислення, пам'ять, уява, почуття та емоції, увага. Інструментальна функція психіки репрезентується постановкою питань про темперамент, характер особистості, її здібності. Структурні складові педагогічної психології складають психологія навчання, психологія виховання, вікові та індивідуальні аспекти виховання, педагогічне управління психічним і особистісним розвитком учня, психологія педагогічної діяльності і психологія вчителя, педагогічна психологія аномальних і екстремальних випадків.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	54		
Практичні	36		
Самостійна робота	180		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс	Нормативний / вибірковий

		(рік навчання)	
IV	014 Середня освіта	II	нормативний

Форма контролю – іспит.

ПЕДАГОГІКА

Назва дисципліни		Педагогіка	
Викладач (-і)		Ковальчук Віра Миколаївна	
Контактний телефон викладача		(066)910-43-61	
E-mail викладача		Vira1959@i.ua	
Формат дисципліни		очний	
Обсяг дисципліни		270 год.; кількість кредитів ECTS – 9	
Посилання на сайт дистанційного навчання		http://www.d-learn.pu.if.ua	
Консультації		Обговорення індивідуально вибраних студентом питань з тематики лекційного курсу та самостійної роботи	
Анотація до курсу			
Зміст програми навчальної дисципліни «Педагогіка» спрямований на оволодіння майбутніми педагогами досягненнями світової цивілізації в галузі педагогічної науки з урахуванням надбань української педагогічної думки та шкільної практики, багатовікових педагогічних традицій українського народу, на формування розуміння генезису педагогіки як науки, оволодіння основами теорії навчання та виховання, сучасними педагогічними технологіями			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		54	
Практичні		36	
Самостійна робота		180	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
III	014 Середня освіта	II	нормативний

Форма контролю – іспит.

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Назва дисципліни	Сучасні освітні технології
Викладач (-і)	доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту ім. Богдана

	Ступарика Прокопів Любов Миколаївна		
Контактний телефон викладача	0995234550		
E-mail викладача	prokopiv0304@gmail.com		
Формат дисципліни	очний		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Очні консультації: за попередньою домовленістю Середа-15/00 – 16/00. Онлайн консультації: за попередньою домовленістю Viber (+380671719054) в робочі дні з 9.30 до 17.30		
Анотація до курсу			
До змісту даного курсу включені знання з різних областей наук: педагогіки, психології, фахових методик, сучасними технологіями Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності передбачає ознайомлення з сучасними досягненнями і проблемами, що стосуються всіх рівнів і видів освіти, як первинної підготовки, так і дистанційної освіти та навчання упродовж всього життя. В основі навчальної дисципліни покладено проблемно-дослідницький підхід до організації пізнавальної діяльності учнів, розвиток здібностей до творчої професійної діяльності, зв'язок і організацію навчання з рівнем формування педагогічних умінь			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	нормативний

Форма контролю – залік.

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА МОВА

Назва дисципліни	Сучасна українська мова
Викладач (-і)	Семенюк Оксана Антонівна Голяннич Марія Іванівна Стефурак Роксолана Іванівна Джочка Ірина Федорівна Пославська Наталя Михайлівна

Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	ok.semeniuk@gmail.com mari_goli@ukr.net roxolana_orest@ukr.net irina.dzhochka@gmail.com nata.slavna@ukr.net
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	630 год.; кількість кредитів ECTS – 21
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення особливостей виконання різних форм робіт. Згідно з графіком консультацій.
Анотація до курсу	
<p>Курс «Сучасна українська мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія» є обов'язковою навчальною дисципліною, яка займає важливе місце в системі підготовки студентів спеціальності 014 Середня освіта 014.01 Українська мова і література. Курс дає необхідні для викладання української мови у загальноосвітніх навчальних закладах знання про звукову будову сучасної української літературної мови, її фонологічну, графічну, морфонологічну системи, природу, історичну основу, типологію фонетичних процесів, орфоєпічні, акцентуаційні, орфографічні, графічні норми; сприяє підвищенню загального рівня культури мовлення майбутніх учителів-словесників; є базовим для формування їх професійної компетенції.</p> <p>Курс «Сучасна українська мова. Лексикологія. Фразеологія Лексикографія Морфеміка Словотвір» є одним із важливих складників освітньої програми Середня освіта (українська мова і література)(перший бакалаврський рівень), оскільки на знаннях лексико-семантичного, фразеологічного, словотвірного багатства рідної мови базується розвиток комунікативних навичок філолога. Ґрунтовне оволодіння сучасною українською літературною мовою (зокрема її лексико-семантичним рівнем) необхідне для успішної комунікативної майбутніх учителів-словесників. Освітньою-професійною програмою передбачено виробничу навчально-виховну педагогічну практику в середніх класах, яка включає також і проведення уроків української мови, та підсумкову атестацію випускників, яка включає складання комплексного іспиту з української мови і літератури. Лексикологія, фразеологія, лексикографія, морфеміка і словотвір є важливими розділами курсу, тому</p>	

знання лексичних фразеологічних стилістичних, словотвірних норм є базовим для формування професійної компетенції учителя української мови і літератури.

Курс «Сучасна українська мова. Морфологія» належить до нормативних дисциплін і вивчається студентами спеціальності «Середня освіта (Українська мова і література)» на третьому курсі і має на меті дати розуміння логіки розвитку морфологічного рівня граматичної будови української мови. Він спрямований на вивчення основних положень морфології, пов'язаних із українською і світовою лінгвістикою. Програма курсу передбачає аналіз морфологічних одиниць і категорій, зважаючи на два взаємопов'язані й водночас різноманітні підходи – традицію і новаторство.

Дисципліна «Сучасна українська мова. Синтаксис» належить до переліку обов'язкових навчальних дисциплін підготовки бакалавра спеціальності 014 Середня освіта (спеціалізації 014.01 Українська мова та література). Вона забезпечує формування у здобувачів вищої освіти професійно-орієнтованої компетентності, передбачає оволодіння знаннями, уміннями і навичками аналізу синтаксичних одиниць. У граматичній системі мови синтаксису належить центральне місце, оскільки у його сфері функціонують мовні одиниці, які забезпечують спілкування людей, безпосередньо співвідносячи повідомлюване з реальною дійсністю. Усебічне вивчення цього розділу граматики сприяє закріпленню у студентів попередньо набутих знань із фонетики, лексикології, словотвору, морфології, а також ще глибшому засвоєнню словниково-граматичних та інформаційних можливостей мови як найважливішого засобу людського спілкування. Освітньо-професійною програмою передбачено виробничу навчально-виховну педагогічну практику в середніх класах, яка включає також і проведення уроків синтаксису сучасної української мови.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	144
Практичні	136
Самостійна робота	350

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II-VIII	014 Середня освіта	I-IV	нормативний

Форма контролю – іспити у 2, 4, 5, 6, 8, залік у 3 і 7 семестрах

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Назва дисципліни	Історія української літератури
Викладач (-і)	Баран Євген Михайлович Мафтин Наталя Василівна Процюк Степан Васильович Курінна Наталія Степанівна Процюк Любов Богданівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
Е-mail викладача	evgen23@i.ua Natalimaftyn@gmail.com sonata_1@ukr.net kaf.lit@ukr.net
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	630 год.; кількість кредитів ECTS – 21
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри української літератури
Анотація до курсу	
<p>Давня українська література охоплює вісім століть (XI-XVIII ст.) із тисячолітньої історії українського письменства. За той час звелася, зміцніла і розвалилася Київська Русь; монголотатарське нашествя доруйнувало колись славні міста, а коли відкотилося назад на схід, натомість без спротиву на прадавні українські землі прийшли литовські князі; згодом Річ Посполита оволоділа ними, але вже козацтво стало на оборону, воювало і проти шляхти, і проти татар та турків, що з півдня терзали Україну; ці благодатні для життя території потрясли визвольні війни і грандіозні повстання, аж поки російські царі не перетворили їх на прибуткову колонію, приєднавши за згоди безвольних гетьманів до неозорих просторів північної імперії. На тлі цього бурхливого історичного життя України розвивалася писемна словесна творчість, переживаючи то піднесення, то занепадаючи у загальмований сон, то відроджуючись і з новою силою розквітаючи жанрами, сюжетами, яскравими творіннями та літературними іменами. Тому-то давньоукраїнський літературний процес виявився неоднорідним, неоднозначним, часом парадоксальним, а проте цілком гідним рівня європейських літератур.</p> <p>Дисципліна «Історія української літератури 20-40-х років ХХ ст.» вивчається на другому курсі у третьому семестрі й присвячена вивченню літературного</p>	

процесу, що відбувався в Україні на початку XIX ст., основних стильових напрямків цього періоду, творчості письменників, що сформували літературну спадщину періоду. Дана дисципліна є важливою в програмі навчання студентів-філологів, майбутніх педагогів, адже покликана дати їм знання про специфіку становлення нової української літератури.

Дисципліна «Історія української літератури 40-х–60-х років XIX ст.» вивчається на другому курсі в четвертому семестрі й присвячена вивченню літературного процесу, що відбувався в Україні у цей період, основних стильових напрямків цього періоду, творчості письменників, що сформували літературну спадщину періоду, зокрема творчості Т. Шевченка. Дана дисципліна є важливою в програмі навчання студентів-філологів, майбутніх вчителів, адже покликана дати їм знання про специфіку становлення нової української літератури, освоєння українським письменством нових стильових парадигм.

Дисципліна «Історія української літератури» вивчається студентами третього курсу навчання у першому та другому семестрах (5-6) і є невід'ємною частиною фахової освіти студентів факультету філології, яка забезпечує усвідомлення ними процесуальності та стадіальності розвитку національного письменства. Успішне засвоєння лекційно-семінарського курсу забезпечує ґрунтовну літературознавчу підготовку студентів-філологів, майбутніх фахівців у галузі освіти, вчителів української мови та літератури, сприяючи при цьому вихованню національної гідності та самосвідомості. Лекційно-семінарський курс «Історія української літератури кінця XIX – початку XX століття» має на меті ознайомлення студентів з провідними тенденціями літературного процесу II пол. XIX – початку XX століття, на яку припадає утвердження класичного реалізму й модернізму. Під час опанування згаданого курсу студенти ознайомлюються із життєвим і творчим шляхом письменників-класиків, які творили в добу реалізму й модернізму, знайомляться з текстами художніх творів у їх сучасному прочитанні, з'ясовують своєрідність художнього світу кожного з авторів та особливості їх індивідуального стилю.

Дисципліна «Історія української літератури» вивчається студентами четвертого курсу навчання у першому семестрі і має на меті вивчення художньо-естетичних підвалин українського письменства XX століття крізь призму індивідуальних характеристик творчості письменників означеного періоду, зокрема світоглядно-естетичних та філософських пошуків прозаїків, поетів, драматургів, поетики їх творів, місця й значення в літературному процесі окресленої доби. Викладання дисципліни передбачає також зв'язок між вивченням основних питань історії літератури та практичною роботою майбутніх філологів, критиків, перекладачів і літературознавців, заохочення

бажань студентів особисто інтегруватися у творчу розробку питань історико-літературних проблем суголосно вимогам сучасної освіти XXI ст.

Дисципліна «Історія української літератури» належить до нормативних дисциплін і вивчається студентами спеціальності «Українська мова і література» на четвертому курсі (восьмий семестр). Вона має на меті дати розуміння специфіки літературного процесу другої половини ХХ ст. в Україні, його багатоманітності та самотнього обличчя. Успішне засвоєння лекційно-семінарського курсу забезпечує розуміння студентами особливостей мистецьких напрямів, зокрема модернізму та постмодернізму, розвиває вміння аналізувати художні твори. Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: 1. Українська література періоду неомодернізму 2. Постмодерні тенденції української літератури

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	144
Практичні	136
Самостійна робота	350

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II – VIII	014 Середня освіта	I – IV	нормативний

Форма контролю – іспити у 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 семестрах.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Методика викладання української мови
Викладач (-і)	Грещук Валентина Василівна
Контактний телефон викладача	050-687-93-63
Е-mail викладача	zavershok@gmail.com
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення основних аспектів щодо підготовки лекційних, практичних занять із мовознавчих дисциплін.

Анотація до курсу

Методика навчання мови – наука, що досліджує і визначає зміст, форми організації, технологію проведення уроків, застосування методів, прийомів і засобів навчання мови в різних закладах освіти. Методика забезпечує

реалізацію принципів навчання в умовах викладання української мови з усім її комплексом складних завдань: розуміння суспільної ролі мови, засвоєння необхідного мінімуму мовних понять, рівнів і закономірностей функціонування мови, реалізації світоглядних функцій рідної мови, оволодіння усіма видами мовленнєвої діяльності, культурою усного й писемного мовлення. Методика забезпечує таку систему навчання мови, що відповідає сучасній теорії мовознавства про сутність мови та її суспільні функції, роль мови в історії народу та збереженні його менталітету.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	24
Практичні	18 + 18 (лабораторні)
Самостійна робота	120

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	нормативний

Форма контролю – іспит.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Назва дисципліни	Методика викладання української літератури
Викладач (-і)	Слоньовська Ольга Володимирівна (0342)596074
Контактний телефон викладача	
Е-mail викладача	olga.slonovska@ukr.net
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 11.30- 13.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.30-13.30 viber (+3800991329355)
Анотація до курсу	
Дисципліна «Методика викладання української літератури» вивчається студентами бакалаврами третього курсу навчання у шостому семестрі й має на меті ознайомлення з особливостями сучасної методики викладання української літератури у загальноосвітніх навчальних закладах (насамперед школах, гімназіях, ліцеях), а також тих коледжах і ПТУ, які, окрім кваліфікаційних дипломів про фахову спеціальність, гарантують своїм випускникам отримання атестатів про середню освіту. Курс покликаний	

допомогти студентам-бакалаврам набути належних знань з методики викладання української літератури переважно у середніх загальноосвітніх школах I – III рівнів (та інших загальноосвітніх закладах), підготувати студентів-філологів до практичної діяльності, сформувати в них теоретичні й практичні вміння створювати ефективні навчально-виховні ситуації в освітньому та виховному процесі з вагомим використанням сучасних технологій навчання, відпрацьовувати практичні вміння та навички науково-дослідницької діяльності (наприклад, навчити учнів створювати проекти, готувати роботи на конкурс в МАН), формувати національну свідомість, естетичні смаки й основні вектори самоосвіти. У результаті вивчення курсу «Методика викладання української літератури» студент-бакалавр спеціальності 014 Середня освіта має на основі засвоєних теоретичних понять і практичних навичок уміти ефективно застосовувати різні комбінації методів і прийомів викладання української літератури у школі, обирати творчий підхід під час проведення занять різного типу, індивідуальної, самостійної та дистанційної форми навчання.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	24
Практичні	18 + 18 (лабораторні)
Самостійна робота	120

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	нормативний

Форма контролю – іспит.

СТИЛІСТИКА І КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Стилістика і культура української мови
Викладач (-і)	Грещук Валентина Василівна
Контактний телефон викладача	050-687-93-63
Е-mail викладача	zavershok@gmail.com
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення основних аспектів щодо підготовки лекційних, практичних занять із мовознавчих дисциплін.
Анотація до курсу	

Стилістика і культура української мови становить лінгвістичне вчення про найумотиваніше й найдоцільніше послуговування мовою, її одиницями – фонемами (звуками), морфемами, словами, словосполученнями й сполученнями слів, членами речення, реченнями, еквівалентами (замінниками) речень і текстами. Ця галузь мовознавчої дисципліни кодифікує норми, стандарти репрезентації мовної системи, утворює і пропагує норми літературної мови, забезпечуючи стабільність і рівновагу мови. Кожна окрема мовна одиниця має своє нормативне або ж діалектне буття, стилістичні можливості. Стилістика – це також учення про стилі, жанри і форми мови, про таку систему комунікативних якостей мовлення, як логічність, точність, образність, багатство, доречність та ін.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	24
Практичні	36
Самостійна робота	120

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	нормативний

Форма контролю – іспит.

2.1.2. ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА

НАВЧАЛЬНА (ФОЛЬКЛОРНА) ПРАКТИКА

Назва освітнього компонента	Навчальна (фольклорна) практика
Викладач (-і)	Вівчарик Наталія Михайлівна Залевська Оксана Михайлівна Процюк Любов Богданівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
Е-mail викладача	kaf.lit@ukr.net
Формат освітнього компонента	
Обсяг освітнього компонента	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри

Анотація до освітнього компонента

Фольклорна практика є важливим етапом формування майбутнього філолога, розвиває творчі й дослідницькі здібності особистості, вчить вільно спілкуватися

та комунікувати. У ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» фольклорна практика проводиться на першому курсі у другому семестрі. Під час проходження практики відбувається актуалізація знань, набутих при вивченні курсу «Усна народна творчість», розширюється уявлення майбутніх вчителів-словесників про роль фольклору в житті народу, про динаміку розвитку усної народної творчості, традиції відповідного регіону. Головною метою фольклорної практики є комплексне обстеження сучасного стану фольклору. Учасники практики накопичують матеріал, аналізують і впорядковують його. У такий спосіб студенти набувають навичок фольклористичної праці. Записи фольклорних творів можуть послужити основою для написання наукових робіт, бути підготовленими до публікації.

Організація навчання курсу

Обсяг освітнього компонента

Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		90	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	нормативний

Форма контролю – залік.

НАВЧАЛЬНА (ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА) ПРАКТИКА

Назва освітнього компонента	Навчальна (діалектологічна) практика
Викладач (-і)	Бігусяк Михайло Васильович Грещук Валентина Василівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	kum@pnu.edu.ua
Формат освітнього компонента	
Обсяг освітнього компонента	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри

Анотація до освітнього компонента

Завдання діалектологічної практики – ознайомити студентів із живим говірковим мовленням, навчити їх збирати відповідні діалектні матеріали, систематизувати, класифікувати і лінгвістично інтерпретувати їх. Під час

практики студенти мають змогу наочно пересвідчитися у діалектній здиференційованості української мови, навчатися виявляти спільне й відмінне у фонетиці, лексиці й граматиці досліджуваної говірки та літературної мови. Це розширить і поглибить знання студентів з української діалектології. Сформовані під час практики вміння і навички слухати, цілеспрямовано відбирати й науково пояснювати ті чи інші явища діалектного мовлення стануть у нагоді майбутнім філологам та учителям української мови. Говірка має сильний вплив на усне й писемне мовлення школярів, тому, щоб навчити дітей літературної мови, розвивати їх усне й писемне мовлення, виховувати в них культуру спілкування, учитель повинен детально знати місцеві діалектні особливості, які відбиваються на мовленні його вихованців, уміти розбиратися в тих процесах, які характеризують взаємодію діалекту і літературної мови. Навчальна програма з діалектологічної практики побудована так, щоб на основі її виконання студенти мали цілісне уявлення про системність обстежуваної говірки на всіх її структурних рівнях. Для цього треба на основі аналізу записаних зв'язних текстів та дібраних відповідей на питання програми виявити основні фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості говірки.

Організація навчання курсу

Обсяг освітнього компонента

Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	–		
Практичні	–		
Самостійна робота	90		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
IV	014 Середня освіта	II	нормативний

Форма контролю – залік.

КУРСОВА РОБОТА З ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН/ МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ/УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

	Курсова робота з психолого-педагогічних дисциплін/ методик викладання української мови/української літератури
Назва освітнього компонента	
Викладач (-і)	Кафедра української мови, кафедра

	української літератури
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	kum@pnu.edu.ua kul@pnu.edu.ua
Формат освітнього компонента	
Обсяг освітнього компонента	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри
Анотація до освітнього компонента	
<p><i>а)</i> Курсова робота з методики викладання української мови у загальноосвітній школі сприяє поглибленому самостійному вивченню певної проблеми, виявляє нахили та наукові зацікавлення, виробляє у бакалаврів уміння працювати з літературою, формує і вдосконалює дослідницькі навички, допомагає закріпити та практично використати знання із певного кола суміжних наук. Написання курсової роботи з методики викладання української мови у загальноосвітній школі є складним і відповідальним видом навчального заняття, що вимагає від студентів-бакалаврів, які на перспективу мають стати вчителями-практиками української мови і літератури, ґрунтовних знань з предмета, умінь критично оцінити використані джерела, вивчати й узагальнювати досвід роботи викладачів, удосконалювати свою педагогічну практику та здійснювати самостійні наукові дослідження.</p> <p><i>б)</i> Курсова робота з методики викладання української літератури в середніх загальноосвітніх закладах студента-бакалавра, який здобуває професію вчителя української мови і літератури, опирається на основні сучасні літературознавчі методології (психоаналіз, герменевтика, компаративістика) і сприяє поглибленому самостійному вивченню певної педагогічної проблеми, виявляє творчий потенціал та наукові зацікавлення, виробляє уміння працювати з основною і додатковою літературою, формує і вдосконалює науково-дослідницькі навички, дозволяє закріпити та практично використати знання із певного кола суміжних наук (українського мистецтвознавства, української мови, педагогіки, психології, культурології, історії).</p> <p>Успішне й скрупульозне написання курсової роботи з методики викладання української літератури є складним і відповідальним видом практичної роботи студента-бакалавра. Курсова робота вимагає від нього ґрунтовних знань з предмета методики викладання української літератури в школі, педагогіки, психології, філософії і т.п., умінь критично оцінити використані джерела, вивчати й узагальнювати знання з педагогічних і</p>	

гуманітарних наук, удосконалювати власну педагогічну практику та здійснювати самостійні наукові дослідження.

Написання і захист курсової роботи з методики викладання української літератури у школі передбачає досягнення одночасно як навчальної, так і дослідницької мети. Автор такого дослідження, з одного боку, зобов'язаний продемонструвати певний обсяг успішного засвоєння навчального матеріалу, креативний підхід, власне ознайомлення з літературою з певної проблеми, а також виявити вміння аналізувати художні тексти літературознавчого, методично і методологічно (відповідно до змістовно-сміслового наповнення художніх текстів – у руслі психоаналізу, герменевтики, компаративістики), узагальнювати самостійно опрацьоване і робити обґрунтовані умовиводи та загальні висновки. Іншими словами, самостійна науково-дослідна робота студентів-бакалаврів як авторів курсових досліджень з методики викладання української літератури покликана суттєво поглибити їхні знання з лекційного курсу методики викладання цього ж навчального предмета.

Організація навчання курсу			
Обсяг освітнього компонента			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		90	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	нормативний

Форма контролю – захист курсової роботи.

ВИРОБНИЧА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА (У СЕРЕДНІХ КЛАСАХ)

Назва освітнього компонента	Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (у середніх класах)
Викладач (-і)	Кафедра української мови
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
Е-mail викладача	kum@pnu.edu.ua
Формат освітнього компонента	очний
Обсяг освітнього компонента	270 год.; кількість кредитів ECTS – 9
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри

Анотація до освітнього компонента

Виробнича навчально-виховна педагогічна практика студентів – майбутніх вчителів-словесників (українська мова і література) на III курсі, передбачена навчальними планами університету, – важливий компонент їх професійної підготовки. Різні її види дають можливість студентам ознайомитись з реальною системою навчально-виховної роботи у школі, з досвідом планування, проведення вчителями уроків, позакласної роботи з предмету, організаційної і виховної роботи класних керівників з учнями та їх батьками.

Виробнича практика є основою для подальшої репродуктивно-творчої професійної діяльності майбутніх учителів української мови і літератури. Проводиться вона згідно із Законом України «Про освіту», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 2145-VIII від 5 вересня 2017 року, «Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах», затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 161 від 2 червня 1993 року, «Положенням про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України», затвердженим наказом Міністра освіти і науки України № 93 від 2 квітня 1993 року, Національною доктриною розвитку освіти, затвердженою указом Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 року, та «Положенням про організацію та проведення практики у ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», затвердженим наказом № 805 від 27 листопада 2019 року, в яких зазначається мета, зміст і завдання професійної діяльності студентів під організаційно-методичним керівництвом спеціалістів вищої та середньої ланок освіти.

Зміст і характер діяльності студентів під час виробничої практики визначається різноманітністю і самостійністю, вона має бути максимально наближена до реальної професійної діяльності вчителя і класного керівника. Вона покликана підготувати студентів-бакалаврів до самостійного та цілісного виконання рецептивних функцій учителя української мови і літератури. Важливим аспектом такого виду діяльності студентів-практикантів є те, що вони мають можливість інтегрувати знання з різних базових дисциплін (психології, педагогіки, мовознавчих дисциплін, методики навчання української мови) у єдину систему професійних знань, умінь і навичок, а також виробляють навички практичної педагогічної діяльності, удосконалюють сформовані елементарні методичні уміння, вчать спостерігати й аналізувати уроки української мови і літератури в середніх класах, творчо використовувати досвід кращих учителів школи. У процесі виробничої практики майбутні вчителі здобувають уміння проводити уроки української мови різних типів, використовуючи ефективні методи та прийоми навчання як систему цілеспрямованих дій для організації пізнавальної і практичної діяльності учнів.

Організація навчання курсу			
Обсяг освітнього компонента			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		270	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	нормативний

Форма контролю – залік.

ВИРОБНИЧА НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНА ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА (У СТАРШИХ КЛАСАХ)

Назва освітнього компонента	Виробнича навчально-виховна педагогічна практика (у старших класах)
Викладач (-і)	Кафедра української літератури
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
Е-mail викладача	kaf.lit@ukr.net
Формат освітнього компонента	очний
Обсяг освітнього компонента	270 год.; кількість кредитів ECTS – 9
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри

Анотація до освітнього компонента

Практична підготовка студентів Філологічного факультету спеціальності 014.01 Освіта/Педагогіка Середня освіта (Українська мова і література), які здобувають ступінь бакалавра, виявляється важливою складовою частиною навчально-пізнавального процесу у вищих закладах освіти для формування компетентностей майбутніх фахівців-педагогів. Від її належно продуманої організації, насиченості продуктивним змістом, який забезпечується тісними взаємозв'язками між університетом та загальноосвітніми базами практики (ЗОСШ I–III ст., коледжами та ліцеями, що дають своїм випускникам середню освіту) залежить якість підготовки бакалаврів.

Крім законів України про вищу освіту та положень про виробничу практику студентів-бакалаврів узагалі, під час проходження навчально-педагогічної практики студентами Факультету філології, які повинні здобути вищу освіту за спеціальністю учителя української мови і літератури вступають у діюсо то місцеві договірні документи: «Угода про співпрацю між ДВНЗ

«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» та Департаментом освіти та науки Івано-Франківської міської ради 4 с /17 від 20.02.2017 р.» та «Угода № 83 с/ 16 про співпрацю між Департаментом освіти, науки та молодіжної політики Івано-Франківської обласної державної адміністрації та Державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» від 21 грудня 2016 р.»

Виробнича педагогічна (навчально-виховна) практика кваліфікаційного рівня «бакалавр» студентів четвертого курсу проходить у VIII семестрі на базі старших класів середніх загальноосвітніх закладів і передбачає: а) систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань зі спеціальності; б) практичне застосування студентами-практикантами набутих у процесі навчання теоретичних знань, умінь та навичок при вирішенні конкретних наукових та виробничих завдань; в) виконання науково-дослідної роботи (написанням курсової та бакалаврської роботи з елементами методики) та участь магістранта в науково-практичних конференціях, підготовці матеріалів (тез, доповідей) до друку; г) набуття студентами-практикантами досвіду організації різних видів навчальної діяльності за обраним профілем викладання «Українська мова і література»; д) ведення педагогічних спостережень, аналізу труднощів навчально-виховної роботи, окреслення шляхів і засобів їх подолання; е) проведення виховної роботи та набуття умінь педагогічного спілкування.

У процесі проходження виробничої навчально-виховної практики в загальноосвітніх середніх закладах (переважно – школах) студент-практикант остаточно опановує фахові навички майбутнього вчителя-словесника й водночас педагога-наставника з метою реального формування у школярів національної самоідентифікації; повсякчасно бережно плекає в юних душах питоми бажання сприймати українську мову та національне українське красне письменство як неперехідні національні цінності; виробляє здатність активно реалізувати україно-центричний підхід у власній професійній діяльності вчителя-словесника, вихователя й наставника, цілеспрямовано використовує гуманістичний потенціал української мови та літератури для розкриття духовного світу людини ХХІ ст., володіє навчально-виховними та розвивальними засобами й методиками формування високого рівня світогляду юного покоління. У педколективі конкретного загальноосвітнього середнього закладу різних типів студент-практикант вчиться виробляти комунікаційні стратегії співпраці зі старшими колегами, соціальними партнерами й учнями (вихованцями), а також із їхніми батьками чи опікунами за умови неухильного дотримання етичних норм такого спілкування.

Організація навчання курсу

Обсяг освітнього компонента

Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		270	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	нормативний

Форма контролю – залік.

АТЕСТАЦІЯ (УКРАЇНСЬКА МОВА З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ)

Назва освітнього компонента	Атестація (українська мова з методикою викладання)		
Викладач (-і)	Кафедра української мови		
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08		
Е-mail викладача	kum@pnu.edu.ua		
Формат освітнього компонента	Очний, заочний		
Обсяг освітнього компонента	45 год.; кількість кредитів ECTS – 1,5		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	консультування згідно з затвердженим розкладом із питань державного іспиту		
Анотація до освітнього компонента			
Предметом державної атестації є базові питання української мови з методикою викладання української мови. Мета – з'ясувати відповідність підготовки здобувачів вищої освіти компетентностям освітньої програми.			
Організація навчання курсу			
Обсяг освітнього компонента			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		45	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	нормативний

АТЕСТАЦІЯ (УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА З МЕТОДИКОЮ ВИКЛАДАННЯ)

Назва освітнього компонента		Атестація (українська література з методикою викладання)	
Викладач (-і)		Кафедра української літератури	
Контактний телефон викладача		(0342) 59-60-74	
Е-mail викладача		kaf.lit@ukr.net	
Формат освітнього компонента		Очний, заочний	
Обсяг освітнього компонента		45 год.; кількість кредитів ECTS – 1,5	
Посилання на сайт дистанційного навчання		http://www.d-learn.pu.if.ua	
Консультації		консультування згідно з затвердженим розкладом із питань державного іспиту	
Анотація до освітнього компонента			
<p>Метою державної атестації студента першого, бакалаврського, рівня у вищому навчальному закладі є визначення фактичної відповідності його підготовки вимогам освітньо-кваліфікаційної характеристики. Тож, крім загальних предметів, випускник бакалаврату під час державних іспитів на четвертому курсі в екзаменаційному білеті отримує, крім інших, одне питання з методики викладання літератури. Список усіх питань з методики літератури викладачем основного предмета «Методика викладання української літератури» подається заздалегідь, обговорюється, за необхідності – коригується і Державною Екзаменаційною Комісією вноситься в екзаменаційні білети.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг освітнього компонента			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		45	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	нормативний

2.2. ВИБІРКОВІ ДИСЦИПЛІНИ

2.2.1. ДИСЦИПЛІНИ ЗА ВИБОРОМ ВНЗ

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Назва дисципліни	Зарубіжна література
Викладач (-і)	Козлик Ігор Володимирович Мурейко Анна Борисівна Мартинець Алла Михайлівна Ткачук Тамара Олексіївна Девдюк Іванна Василівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-61-44
Е-mail викладача	ihor.kozlyk@pnu.edu.ua anna.mureiko@pnu.edu.ua alla.martynec@pnu.edu.ua tamara.tkachuk@pnu.edu.ua dev.ivanna@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	очний
Обсяг дисципліни	360 год.; кількість кредитів ECTS –12
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення індивідуально вибраних студентом питань з тематики лекційного курсу, циклу практичних занять та самостійної роботи
Анотація до курсу	
<p>V семестр: Предметом курсу є розвиток словесного мистецтва від VIII ст. до н. е. і до XV ст. н. е., його основні світоглядно-естетичні, зовнішні і внутрішні чинники.</p> <p>VI семестр: Навчальний курс висвітлює історію західноєвропейського літературного процесу періоду XVI-XVIII століття, представляючи літературу Відродження, бароко, класицизму раннього просвітництва та сентименталізму. Курс синтезує різні аспекти світогляду людства зазначених хронологічними рамками, серед яких релігійний, філософський, естетичний, і дає можливість познайомитися з образним мисленням, міфологічними уявленнями, християнською мораллю, поняттям про державне служіння митців. Представлені у курсі літературні напрямки представлені посередництвом знайомства із найвідомішими постатями письменників, їхньої взаємодії, найвідомішими творами.</p> <p>VII семестр: Навчальний курс “Зарубіжна література” спрямований на опанування студентами знань про основні тенденції та процеси у зарубіжній літературі кінця XVIII – XIX століть, вивчення творчості найвідоміших письменників періоду романтизму та реалізму. Важливим завданням курсу є</p>	

долучення молоді до культурної скарбниці людства, до загальнолюдських цінностей, збагачення їхнього духовного світу знаннями із зарубіжної літератури, формування естетичних смаків, високої загальної та читацької культури. Невід'ємною складовою курсу є поглиблення знань з історії та теорії літератури, а також компаративістики.

VIII семестр: У курсі здійснюється загальний огляд зарубіжної літератури ХХ століття з її характерними жанрово-стильовими рисами та ідейно-проблемними тенденціями; розглядається мистецький доробок видатних письменників епохи. Увагу зосереджено на специфіці національних та індивідуально-авторських парадигм у координатах таких літературних явищ, як «модернізм», «авангардизм», «екзистенціалізм», «постмодернізм», «потік свідомості», «втрачене покоління», «психологізм», «інтелектуалізм», «міфологізм», «архетипність», «антиутопія», «автоматичне письмо», «телеграфний стиль» та ін. Зміст дисципліни охоплює філософсько-естетичні концепції й теорії (З. Фройд, К.-Г. Юнг, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Р. Барт, Ж. Деріда та ін.), що лягли в основу формування літературної парадигми у творчості письменників зазначеного періоду. Літературні явища вивчаються у загальносвітовому контексті шляхом їх порівняльного аналізу із попередніми та наступними періодами. Зокрема, естетика та поетика зрілого модернізму актуалізується у площині зіставлення з художніми явищами раннього модернізму, авангардизму, реалізму тощо, література «потіку свідомості» – із характерними для поетики реалізму проявами внутрішнього монологу тощо. Взято до уваги міжлітературні контакти українських митців із європейськими майстрами слова, як одна із форм комунікації розглядається переклад. Курс спрямований на розвиток здатності студентів самостійно набувати та удосконалювати знання і вміння через пошук, читання, реферування художніх текстів і науково-теоретичної літератури.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	48
Практичні	72
Самостійна робота	240

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V – VIII	014 Середня освіта	III – IV	вибірковий

Форма контролю – 6, 7, 8 семестри – іспит; 5 семестр – залік.

ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРА

Назва дисципліни	Дитяча література	
Викладач (-і)	Вівчарик Наталія Михайлівна	
Контактний телефон викладача	(0342)596074	
Е-mail викладача	vivcharik@ukr.net	
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота	
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3	
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua	
Консультації	<p>Очні консультації: 30 год. Понеділок 13.30-15.30. Кафедра української літератури, 303 ауд.</p> <p>Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.30-13.30.</p>	
Анотація до курсу		
<p>Дисципліна «Дитяча література» належить до вибірових дисциплін ВНЗ і вивчається на першому курсі у першому семестрі. Навчальний предмет «Дитяча література» забезпечує ґрунтовні фахові знання про українську літературу для дітей та юнацтва, художні особливості текстів, які адресовані дитячій та юнацькій аудиторії; вчить аналізувати жанрово-стильові та ідейно-художні особливості творів, які належать до різних літературних родів; формує у студентів критичний підхід, вміння працювати у групах, дискутувати, здійснювати порівняльний аналіз, прочитувати підтекстові смисли, сприяє забезпеченню необхідного рівня знань з української літератури, методики її викладання, сприяє фаховій підготовці майбутніх учителів української мови і літератури. Одним із важливих завдань курсу є виробити у майбутніх учителів вміння самостійно аналізувати твори дитячої літератури, відбирати та оцінювати їх, зважаючи на освітньо-виховну функцію, яку забезпечують твори, адресовані дітям різного віку. Курс «Дитячої літератури» передбачає синтез психолого-педагогічної, освітньої, культурної та самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів.</p>		
Організація навчання курсу		
Обсяг курсу		
Вид заняття	Загальна кількість годин	
Лекції	12	
Практичні	18	
Самостійна робота	60	
Ознаки курсу		

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

УСНА НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ

Назва дисципліни	Усна народна творчість
Викладач (-і)	Вівчарик Наталія Михайлівна
Контактний телефон викладача	(0342)596074
E-mail викладача	vivcharik@ukr.net
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 13.30-15.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.30-13.30.
Анотація до курсу	
<p>«Усна народна творчість» вивчається на першому курсі у першому семестрі і належить до вибіркової дисципліни ВНЗ. Вона забезпечує ґрунтовні фахові знання про український фольклор, його особливості; існуючі взаємозв'язки між фольклором та художньою літературою; вивчає тексти, які належать до різних літературних родів, звичаї та обряди; формує критичний підхід, вміння працювати у групах, дискутувати, здійснювати порівняльний аналіз; сприяє забезпеченню необхідного рівня знань для проходження фольклорної практики та фаховій підготовці майбутніх учителів, адже чинна програма з української літератури передбачає вивчення творів усної народної творчості, її жанрів з п'ятого по одинадцятий клас. У 5 класі учні вивчають міфи, легенди, народні казки, у 6 класі – календарно-обрядові, колискові пісні, анекдоти, у 7 класі діти знайомляться зі суспільно-побутовими піснями, коломийками, у 8 класі – з історичними піснями, думами, у 9 класі – з родинно-побутовими піснями, думами. Також елементи народних вірувань і фольклору неодноразово зустрічаються в художніх текстах, які вивчаються на уроках української літератури (Г. Сковорода, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко, М. Коцюбинський, Л. Костенко та ін). Українська усна народна творчість відображає духовні й морально-етичні, культурні цінності нашого</p>	

народу, несе пізнавальне, естетичне та виховне значення, розширює знання про історичне минуле українців. Курс «Усна народна творчість» допомагає студентам розвинути навички педагогічної, дослідницької, пошукової діяльності.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – іспит.

ВИРАЗНЕ ЧИТАННЯ

Назва дисципліни	Виразне читання
Викладач (-і)	Залевська Оксана Михайлівна
Контактний телефон викладача	0954954241
E-mail викладача	ivannazalevska@gmail.com
Формат дисципліни	Очний
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: вівторок 11.30-13.30. Кафедра української літератури, 303 ауд.
Анотація до курсу	
Дисципліна «Виразне читання» вивчається студентами першого курсу навчання у другому семестрі і має на меті оволодіння студентами майстерністю мовлення, виразного читання тексту із дотриманням норм сучасної української літературної мови, досконалого володіння мовними засобами та відтворення експресивно-емоційного змісту художніх текстів, навичок виразного читання різножанрових творів. Майстерне читання кращих зразків художньої літератури є ефективним засобом впливу на гармонійний розвиток не тільки професійної, а й особистої сфери студента, сприяє розвитку ініціативності, творчості. Опосередковано сприйняття літературного тексту включає в себе життєвий, читацький, естетичний та	

емоційний досвід, тому студенти першого, бакалаврського, рівня мають прискіпливо вивчати проблеми сприймання художніх текстів реципієнтами. Для майбутньої роботи в школі це надзвичайно важливо, тому студенти повинні отримати уявлення про структурний підхід у питаннях послідовності опрацювання тексту та взаємозв'язок сприйняття й аналізу художнього твору.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	–
Практичні	30
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

2.2.2. ДИСЦИПЛІНИ ВІЛЬНОГО ВИБОРУ СТУДЕНТА

УКРАЇНСЬКА ДІАЛЕКТОЛОГІЯ

Назва дисципліни	Українська діалектологія
Викладач (-і)	Бігусяк Михайло Васильович
Контактний телефон викладача	0506112037
E-mail викладача	bihusjak@ukr.net
Формат дисципліни	Очна, заочна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Консультації до самостійної роботи проводиться на практичних заняттях та на сайті дистанційного навчання

Анотація до курсу

Курс спрямований на одержання студентами теоретичної і практичної підготовки з фаху. Йому належить особлива роль у підготовці бакалавра-освітянина, оскільки під час його вивчення значно розширюється знання про різні форми існування мови – діалектну і літературну. Саме ця навчальна дисципліна дає студентам такі необхідні знання з лінгвістики, які створюють ґрунтовну базу для глибокого розуміння процесів формування загальнонародної мови, підготовляють їх до поглибленого вивчення історичних явищ української мови, а також дає навички характеризувати регіональні особливості діалектного мовлення, застосовувати набуті знання

під час проходження відповідної практики та в практичній роботі вчителя.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
IV	014 Середня освіта	II	вибірковий

Форма контролю – залік.

ОРФОГРАФІЧНИЙ ПРАКТИКУМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Орфографічний практикум української мови
Викладач (-і)	Пітель Віра Мирославівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
Е-mail викладача	pitelv@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу
Анотація до курсу	
<p>Курс «Орфографічний практикум української мови» покликаний ознайомити студентів з основними правописними нормами задля практичного застосування отриманих знань у процесі педагогічної діяльності. Знання орфографії – важлива умова оволодіння мовою, ефективного її використання у власному мовленні з метою забезпечення повноти комунікативного процесу, реалізації себе у професійній сфері. Учителі-словесники повинні не тільки знати й навчати учнів, а й самі бути прикладом дотримання мовних норм, зокрема орфографічних.</p>	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	–
Практичні	30

Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
I	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – іспит.

КУРСОВА РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва освітнього компонента	Курсова робота з української мови		
Викладач (-і)	Кафедра української мови		
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08		
Е-mail викладача	kum@pnu.edu.ua		
Формат освітнього компонента			
Обсяг освітнього компонента	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри		
Анотація до освітнього компонента			
<p>Курсова робота з української мови – це самостійна науково-дослідницька робота, що виконується студентами четвертого курсу і має на меті дослідити основні явища та тенденції української мови, систематизувати та поглибити теоретичні та практичні знання студентів</p> <p>Написання курсової роботи забезпечує навчання здобувачів ОР методики проведення наукового дослідження, основних методів мовознавчих досліджень та формування компетентностей планування, організації, проведення, оформлення наукового дослідження, а також спонукає повною мірою виявити свої творчі здібності.</p> <p>Виконання курсової роботи передбачає формування у здобувачів вищої освіти навичок самостійної роботи з науковою літературою, здатності аналізувати складні явища, логічно, послідовно викладати матеріал, випрацювати науковий і методичний підходи. Розвинути вміння планування, організації, проведення та оформлення наукового дослідження.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг освітнього компонента			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		–	
Самостійна робота		90	

Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
IV	014 Середня освіта	II	нормативний

Форма контролю – захист курсової роботи.

КУРСОВА РОБОТА З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Назва освітнього компонента	Курсова робота з української мови
Викладач (-і)	Кафедра української мови
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	kuД@pnu.edu.ua
Формат освітнього компонента	
Обсяг освітнього компонента	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій викладачів кафедри

Анотація до освітнього компонента

Курсова робота з української літератури – це самостійна науково-дослідницька робота, що виконується студентами четвертого курсу і має на меті дослідити основні тенденції розвитку історії української літератури, систематизувати та поглибити теоретичні та практичні знання студентів про особливості історико-літературного процесу, здійснення поглибленого літературознавчого аналізу творів української літератури.

Написання курсової роботи забезпечує навчання здобувачів ОР методики проведення наукового дослідження, основних методів літературознавчих досліджень та формування компетентностей планування, організації, проведення, оформлення наукового дослідження, а також спонукає повною мірою виявити свої творчі здібності.

Виконання курсової роботи передбачає формування у здобувачів вищої освіти навичок самостійної роботи з науковою літературою, здатності аналізувати складні літературні явища, логічно, послідовно викладати матеріал, випрацювати науковий і методичний підходи у вивченні художньої структури творів різних жанрово-видових форм. Розвинути вміння планування, організації, проведення та оформлення наукового дослідження.

Організація навчання курсу

Обсяг освітнього компонента	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	–

Практичні	–		
Самостійна робота	90		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	нормативний

Форма контролю – захист курсової роботи.

АНГЛІЙСЬКА МОВА

Назва дисципліни	Англійська мова		
Викладач (-і)	Бойчук Алла Петрівна		
Контактний телефон викладача	+38(0342)596140		
E-mail викладача	alla.boichuk@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Згідно з розкладом консультацій		
Анотація до курсу			
<p>Іншомовна підготовка є невід’ємним складником формування професійної компетентності та важливою передумовою академічної та професійної компетентності студентів. Програма «Іноземна мова» розрахована на студентів бакалаврської програми. Програма передбачає систематизацію знань студентів з англійської мови в усіх її аспектах в рамках компетентнісного підходу. Курс іноземної мови носить міждисциплінарний характер та реалізується засобами предметномовного інтегрованого навчання шляхом використання сучасних технологій навчання міжкультурної комунікації, є одним із способів поєднання курсів гуманітарного циклу з дисциплінами фахової підготовки студентів.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		60	
Самостійна робота		120	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

НІМЕЦЬКА МОВА

Назва дисципліни	Німецька мова
Викладач (-і)	Монолатій Тетяна Петрівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-61-40
Е-mail викладача	tanja.monolatij@gmail.com
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій

Анотація до курсу

Геополітичне місце та сучасний економічний стан України, сусідство з Європейським Союзом, все тісніші політичні, економічні, культурні та інші суспільні контакти з німецькомовними країнами, а також процес інтеграції в Європу вимагають знання іноземних мов, зокрема німецької мови як обов'язкового компоненту у галузі вищої освіти. В Україні якість освіти сучасного студента як майбутнього фахівця пов'язана з необхідністю оволодіння іноземними мовами, що сприятиме мобільності українських студентів в Європі та має відповідати не лише європейським, а й міжнародним уявленням щодо основних компетенцій сучасного фахівця. Курс спрямований на практичну міждисциплінарну та професійну орієнтацію занять з німецької мови. Важливим є спрямування навчального процесу на формування і розвиток основних навичок та вмінь у соціальному спілкуванні, а також стратегій самостійного вивчення німецької мови.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	–
Практичні	60
Самостійна робота	120

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

ФРАНЦУЗЬКА МОВА

Назва дисципліни	Французька мова
Викладач (-і)	Лащик Надія Михайлівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-61-40
E-mail викладача	nadiia-lashchuk@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій

Анотація до курсу

Геополітичне місце та сучасний економічний стан України, сусідство з Європейським Союзом, все тісніші політичні, економічні, культурні та інші суспільні контакти з франкомовними країнами, а також процес інтеграції в Європу вимагають знання іноземних мов, зокрема французької мови як обов'язкового компоненту у галузі вищої освіти. В Україні якість освіти сучасного студента як майбутнього фахівця пов'язана з необхідністю оволодіння іноземними мовами, що сприятиме мобільності українських студентів в Європі та має відповідати не лише європейським, а й міжнародним уявленням щодо основних компетенцій сучасного фахівця. Курс спрямований на практичну міждисциплінарну та професійну орієнтацію занять з французької мови. Важливим є спрямування навчального процесу на формування і розвиток основних навичок та вмінь у соціальному спілкуванні, а також стратегій самостійного вивчення французької мови.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		–	
Практичні		60	
Самостійна робота		120	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
II	014 Середня освіта	I	вибірковий

Форма контролю – залік.

ПОЛЬСЬКА МОВА

Назва дисципліни	Польська мова
Викладач (-і)	Лазарович Ольга Миколаївна

Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-78
E-mail викладача	olha.lazarovych@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	очна
Обсяг дисципліни	180 год.; кількість кредитів ECTS – 6
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Консультації проводяться за графіком кафедри слов'янських мов

Анотація до курсу

Навчальна дисципліна «Польська мова» на 3 курсі спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізації 014.01 Українська мова і література передбачає ознайомлення студентів із ще однією слов'янською мовою, вивчення якої розширить мовні компетенції вчителя-словесника, поглибить системні мовні знання та розширить коло лінгвосоціокультурних зацікавлень. Окрім того, з року в рік розширюються міжнародні зв'язки нашої держави з іншими країнами, в тому числі із сусідньою Республікою Польща. Сучасні світові інтеграційні процеси створюють нові виклики у процесі навчання, за таких умов знання польської мови розширить можливості для самоосвіти та самоудосконалення, а вміння порівнювати споріднені мови дозволить творчо підійти до навчання рідної мови.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	–
Практичні	60
Самостійна робота	120

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – іспит.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Назва дисципліни	Основи педагогічної майстерності
Викладач (-і)	доцент Ковальчук Віра Миколаївна
Контактний телефон викладача	(066)910-43-61
E-mail викладача	Vira1959@i.ua
Формат дисципліни	очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3

Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення індивідуально вибраних студентом питань з тематики лекційного курсу та самостійної роботи		
Анотація до курсу			
Дисципліна «Основи педагогічної майстерності» передбачає розв'язання низки завдань професійної та практичної підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема: здійснення професійно-педагогічної діяльності в загальноосвітніх закладах, закладах вищої освіти, до взаємодії з людьми у різноманітних установах, що має характер управлінської, організаторської та навчально-виховної діяльності фахівця.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ВІКОВА І ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЕВІ

Назва дисципліни	Вікова і педагогічна психологія: на допомогу вчителю
Викладач (-і)	Литвин-Кіндратюк Світлана Данилівна
Контактний телефон викладача	0673424708
Е-mail викладача	lytvynkindr@ukr.net
Формат дисципліни	очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення індивідуально вибраних студентом питань з тематики

	лекційного курсу та самостійної роботи		
Анотація до курсу			
<p>Покращення результатів навчально-виховного процесу в закладах середньої освіти України відповідно до світових стандартів, потреба підготовка кваліфікованих спеціалістів, компетентних у різних галузях знань і особливо глибоко в одній із них, вимагає опанування магістрами дисципліни «Вікова та педагогічна психологія: на допомогу вчителю». Вона ґрунтується на психологічній теорії та практиці надання психологічної допомоги у загальноосвітній школі різним віковим групам. Зміст дисципліни полягає в ознайомленні магістрів із науково-теоретичними основами сучасної вікової та педагогічної психології, її категоріальним ладом; прищепленні навичок самостійної мислення та роботи з психологічною літературою, вмінні застосовувати психологічні методи дослідження та елементи психологічної діагностики в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи, розвитку здатності самостійно мислити, критично аналізувати педагогічний досвід педагогів. Предмет дисципліни: опанування магістрами психологічних засобами розвитку та саморозвитку особистості школяра у віковому аспекті з врахуванням явищ онтогенезу та дизонтогенезу в умовах освітнього середовища загальноосвітньої школи у процесі педагогічної взаємодії вчителя та учня, з врахуванням завдань, криз, типових суперечностей та викликів того чи іншого вікового періоду.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VI	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ПСИХОЛОГІЯ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ

Назва дисципліни	Психологія художньої творчості
Викладач (-і)	Піхманець Роман Володимирович
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-74
E-mail викладача	kaf.lit@ukr.lit

Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком консультацій кафедри.

Анотація до курсу

Психологія художньої творчості вивчає зумовленість художніх явищ суб'єктивними чинниками і базується на принципах психологічного детермінізму, а відповідна навчальна дисципліна розкриває сутність вказаного явища. При цьому головну увагу зосереджено на загальнотеоретичних питаннях психології творчості, проблемі художньої обдарованості й здібностей до літературно-творчої діяльності, а також на художньо-творчому процесі як її центральному положенні. Психологічні характеристики літературного таланту і категорія творчого процесу вивчаються в єдності й діалектичній залежності, а остання осмислюється головним чином із погляду її психологічних основ і процесуальної структури. Опорними поняттями курсу є вчення про співвідношення свідомого й неусвідомлюваного психічного в творчій діяльності, художньої інтуїції та її ролі в формуванні художніх явищ, психологічні механізми виникнення художнього задуму.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІТЕРАТУРНОГО ТАЛАНТУ

Назва дисципліни	Головні сили творчого синтезу
Викладач (-і)	Піхманець Роман Володимирович
Контактний телефон викладача	095-105-76-16
E-mail викладача	kaf.lit@ukr.net
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком кафедри

				української літератури
Анотація до курсу				
<p>У науковій літературі часто трапляються означення «талант», «здібності», «обдарованість», але майже відсутні спеціальні праці, присвячені вивченню природи, сутності і специфічних ознак названих явищ. А буває, що ці поняття вживаються як синоніми. Ще складнішою виглядає генія, що вперше була поставлена ще в міфологічно-поетичній свідомості і навколо якої існує багато спекуляцій і різноманітних тлумачень. На з'ясування пов'язаних із цими темами аспектів і націлений пропонований студентам спецкурс.</p>				
Організація навчання курсу				
Обсяг курсу				
Вид заняття			Загальна кількість годин	
Лекції			12	
Практичні			18	
Самостійна робота			60	
Ознаки курсу				
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий	
V	014 Середня освіта	III	вибірковий	

Форма контролю – залік.

ГОЛОВНІ СИЛИ ТВОРЧОГОСИНТЕЗУ

Назва дисципліни	Психологічні характеристики літературного таланту
Викладач (-і)	Піхманець Роман Володимирович
Контактний телефон викладача	095-105-76-16
E-mail викладача	kaf.lit@ukr.net
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно з графіком кафедри української літератури

Анотація до курсу

У психології творчості одним із центральних є вивчення тих сил, що визначають художній результат. Ними є художнє чуття, фантазія і мислення, а також художні асоціації як безпосередні механізми творення. З'ясування їх сутності, природи й характерних ознак тісно пов'язане зі специфікою художнього мислення. Донедавна (а нерідко, буває, що й нині) ту чи ту форму

пізнання визначали за його доміантними функціональними одиницями, а відтак ідентифікували художнє мислення безпосередньо і суто з образом. Хоча останній властивий також іншим видам пізнавальної діяльності. Справа не в образі як такому, а в його місці в структурній цілості, співвідношенням з іншими компонентами та психологічній основі.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Назва дисципліни	Актуальні проблеми української літератури		
Викладач (-і)	Баран Євген Михайлович		
Контактний телефон викладача	(0342)596074		
Е-mail викладача	evgen23@i.ua		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Згідно з розкладом консультаційних годин викладачів кафедри української літератури		
Анотація до курсу			
Предметом вивчення дисципліни є історія української літератури XIX-XXI ст. крізь призму основних проблемних вузлів її розвитку.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий

VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий
------	--------------------	----	------------

Форма контролю – залік.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ ІВАНА ФРАНКА

Назва дисципліни	Літературознавча концепція Івана Франка		
Викладач (-і)	Голод Роман Богданович		
Контактний телефон викладача	(0342)596074		
Е-mail викладача	roman.golod@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 09.00-11.00. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.00-13.00 viber (+3800679603680).		
Анотація до курсу			
Дисципліна «Літературознавча концепція Івана Франка» вивчається студентами-бакалаврами четвертого курсу навчання у восьмому семестрі й має на меті вивчення основних параметрів літературознавчої концепції Івана Франка у тривимірній системі координат історії, теорії літератури та літературної критики.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ОСНОВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Назва дисципліни	Основи наукових досліджень		
Викладач (-і)	Пославська Наталія Михайлівна		
Контактний телефон викладача	(050) 516-18-97		
Е-mail викладача	nata.slavna@ukr.net		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення загальнометодологічних та загальнонаукових аспектів навчальної дисципліни, особливостей виконання різних форм робіт та відпрацювань згідно з графіком консультацій.		
Анотація до курсу			
<p>Дисципліна «Основи наукових досліджень» належить до переліку вибіркових навчальних дисциплін підготовки бакалавра. Вона забезпечує формування у здобувачів вищої освіти науково-дослідницької професійно-орієнтованої компетентності та передбачає оволодіння основами наукового дослідження з урахуванням канонів сучасного наукового дискурсу. Студенти отримають навички наукового пошуку; сформуують вміння збирати й обробляти інформацію; оволодіють основними методами наукового дослідження та набудуть практичних навичок застосування основних прийомів досліджень у процесі підготовки та написання курсових та бакалаврських робіт з української мови; засвоять правила та вимоги оформлення результатів наукового дослідження. На перспективу, вже як для майбутніх учителів української мови і літератури, знання з курсу «Основи наукових досліджень» знадобляться їм у практичній роботі: написання учнями творчих робіт на різні літературні конкурси, а також для наукових учнівських досліджень, які забезпечують найталановитішим школярам перемогу в МАН.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вбірковий

IV	014 Середня освіта	III	вибірковий
----	--------------------	-----	------------

Форма контролю – залік.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТОПОНІМІКИ ПРИКАРПАТТЯ

Назва дисципліни	Актуальні проблеми топоніміки Прикарпаття		
Викладач (-і)	Кандидат філологічних наук, доцент Бігусяк Михайло Васильович		
Контактний телефон викладача	0506112037		
Е-mail викладача	bihusjak@ukr.net		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Консультації до самостійної роботи проводиться на практичних заняттях та на сайті дистанційного навчання		
Анотація до курсу			
<p>Спеціальний курс «Актуальні проблеми топоніміки» спрямований на вивчення теоретичних понять топоніміки та етимології власних географічних назв Прикарпаття, як своєрідних мовних пам'яток певної епохи, в котрих відбиваються деякі особливості конкретної місцевості, а також рід занять, вірувань, світогляд і духовна культура людей, які створили ці назви. Полідіалектний ареал Івано-Франківщини відбиває мовні скарби принаймі п'яти етнічних груп українського народу і відповідно п'яти народних говорів: гуцульського, бойківського, покутського, наддністрянського та лемківського. Тому спеціальний курс регіональної топоніміки слугуватиме добрим підґрунтям до лінгвістичних курсів “Сучасна українська літературна мова”, “Українська діалектологія”, “Лінгвістичний аналіз тексту”, “Історія української мови”. Практичне значення курсу полягає в тому, що майбутній філолог чи учитель, як правило, працює в умовах діалектного оточення, тому повинен знати особливості місцевого мовлення і добре орієнтуватися у широкому колі проблем, пов'язаних з фактами найменувань та переймувань географічних назв. Пропонований курс передбачає вивчення майбутніми вчителями методики збору топонімічного матеріалу та застосування його в позакласній та факультативній роботі в школі.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		

Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
IV	014 Середня освіта	II	вибірковий

Форма контролю – залік.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРИВАТОЛОГІЇ

Назва дисципліни	Теоретичні проблеми дериватології
Викладач (-і)	Пославська Наталія Михайлівна
Контактний телефон викладача	(050) 516-18-97
Е-mail викладача	nata.slavna@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних та загальнонаукових аспектів навчальної дисципліни, особливостей виконання різних форм робіт та відпрацювань згідно з графіком консультацій.
Анотація до курсу	
<p>Дисципліна «Теоретичні проблеми дериватології» належить до переліку вибіркового навчального дисциплін підготовки бакалавра-освітяна. Вона передбачає поглиблення та систематизацію знань про основи словотвірної морфеміки, традиційні й новітні аспекти словотвору, що є запорукою формування та удосконалення професійно-педагогічної майстерності здобувачів вищої освіти. Упродовж останніх десятиліть словотвір в україністиці виділився з морфології в окрему навчальну дисципліну, і нині він посідає самостійне місце в мовознавстві, функціонує як окремий його розділ зі своїм поняттєвим апаратом, об'єктом і предметом дослідження, специфічною проблематикою. Повноцінна підготовка студентів у вищих навчальних закладах передбачає поглиблене вивчення української мови, її національних ознак на структурно-граматичному рівні, розпізнання спільних і самобутніх рис морфемної та словотвірної підсистем рідної мови в їх</p>	

реалізації. Освітньо-професійною програмою передбачено виробничу навчально-виховну педагогічну практику в середніх класах, яка включає також і проведення уроків української мови. Знання глибинних процесів деривації дають змогу здобувачам вищої освіти роз'яснити учням своєрідність морфемної структури слова проти морфемної будови слова, особливості актів словотворення тощо.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

ТРАДИЦІЙНІ І НОВІ ПІДХОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОРФОЛОГІЇ

Назва дисципліни	Традиційні і нові підходи в українській морфології
Викладач (-і)	Джочка Ірина Федорівна
Контактний телефон викладача	(0342)596008
E-mail викладача	irina.dzhochka@gmail.com
Формат дисципліни	Лекції, практичні, самостійна робота
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення теоретичних питань і практичних завдань занять, самостійної роботи, відпрацювань.
Анотація до курсу	
Курс “Традиційні і нові підходи в українській морфології” належить до вибірових дисциплін і вивчається студентами спеціальності «Середня освіта (Українська мова і література)» на третьому курсі і має на меті дати розуміння класичних концепцій та новітніх підходів у трактуванні морфологічних явищ в українській мові.	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	

Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СЛОВОТВОРУ

Назва дисципліни	Когнітивні аспекти словотвору
Викладач (-і)	Грещук Василь Васильович
Контактний телефон викладача	050-519-18-67
E-mail викладача	ukrinst.pu.if@gmail.com
Формат дисципліни	денна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних аспектів індивідуальних науково-пошукових робіт.
Анотація до курсу	
<p>Питання словотвору давно ввійшли як окремий освітній компонент в навчальні плани і освітні програми спеціальності «Середня освіта (українська мова і література)». Когнітивний аспект дослідження традиційних проблем морфеміки і словотвору дає можливість поглянути на ці проблеми з нових позицій. Когнітивна лінгвістика принципово змінює не лише прийоми вивчення таких складних і суперечливих явищ, як членованість, похідність, мотивація і фразеологізація, по-іншому трактується їх роль у словотвірній системі мови. Виділення саме цих процесів як основного об'єкта дослідження зумовлено їх особливим статусом бути механізмом формування мовної картини світу словотвірними засобами. Однією із основних проблем когнітивного підходу до мови є вивчення структури фіксації знань. Такі властивості слова, як мотивованість, похідність, подільність, фразеологічність є результатом пізнавального процесу як явища, пов'язаного з когнітивними процесами мовної свідомості. Когнітивний аспект передбачає аналіз мовних явищ у тісному зв'язку з носіями лінгвокультури. Центральним за такого</p>	

підходу стає принцип антропоцентризму. З огляду на зазначене пропонується курс дасть змогу студентів поглибити свою лінгвістичну підготовку, по-новому поглянути на традиційні питання морфеміки та словотвору.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
V	014 Середня освіта	III	вибірковий

Форма контролю – залік.

СЛОВНИКОВА РОБОТА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Словникова робота на уроках української мови
Викладач (-і)	Доцент Роксолана Іванівна Стефурак
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08, 0502670805
E-mail викладача	roxolana_orest@ukr.net
Формат дисципліни	денна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу, особливостей виконання різних форм робіт. Згідно з графіком консультацій.
Анотація до курсу	
Дисципліна «Словникова робота на уроках української мови» є домінуючою для формування професійної компетенції студентів, які здобувають фах учителя-словесника, оскільки вміння використовувати лексикографічний фонд української мови є ключовим інструментом у вивченні рідного слова. Сьогодні кваліфікований учитель-словесник повинен мати високу загальну й мовну культуру, уміти спілкуватися з людьми, висловлюватися точно,	

логічно й виразно, досконало володіти лексичним, фразеологічним, термінологічним багатством мови, що можливо тільки за умови глибокого вивчення рідної мови за допомогою різних лінгвістичних та енциклопедичних словників. Засвоєні знання та уміння з дисципліни «Словникова робота на уроках української мови» є основою для ефективної роботи вчителя-словесника в школі.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ШКІЛЬНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

Назва дисципліни	Шкільне бібліотекознавство
Викладач (-і)	Кандидат філологічних наук, доцент Бігусяк Михайло Васильович
Контактний телефон викладача	0506112037
Е-mail викладача	bihusjak@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Консультації до самостійної роботи проводиться на практичних заняттях та на сайті дистанційного навчання

Анотація до курсу

Практика минулих років доводить, що у загальноосвітніх навчальних закладах щорічно не вистачає спеціалістів, які б могли на високому професійному рівні здійснювати бібліотечноінформаційне забезпечення навчально-виховного процесу. Як правило, цю важливу ділянку освітнього комплексу доручають адміністрації шкіл вчителям-філологам. Саме тому курс « Шкільне бібліотекознавство», як навчальна дисципліна майбутнього вчителя-філолога, покликана сформувати фахове розуміння у нього основних

проблем шкільного бібліотекознавства сприяти ефективному засвоєнню теоретичних засад цієї дисципліни, питань організації й управління та застосування новітніх технологій обслуговування користувачів шкільних бібліотек. Також під час засвоєння цього курсу студенти повинні опанувати знання з фондознавства та бібліографознавства, ознайомитися з інноваційними технологіями в роботі шкільної бібліотеки, вміти практично надавати бібліотечний сервіс в освітянських закладах.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ЕТИКЕТ І КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Назва дисципліни	Етикет і культура педагогічного спілкування
Викладач (-і)	Пітель Віра Мирославівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	pitelv@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу

Анотація до курсу

Курс покликаний ознайомити студентів з етикетом і культурою педагогічного спілкування. Знання основних ознак і властивостей виражальних засобів мовленнєвого етикету та культури спілкування – неодмінна умова оволодіння мовою, ефективного її використання у власному мовленні з метою забезпечення повноти комунікативного процесу, реалізації себе у професійній сфері. Учитель-словесник повинен не тільки знати й навчати учнів, а й сам бути прикладом дотримання етикету й культури

спілкування, адже педагогічне спілкування як професійне спілкування вчителя з усіма учасниками навчально-виховного процесу спрямоване на створення оптимальних умов для здійснення мети, завдань виховання і навчання.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

СКЛАДНІ ВИПАДКИ МОРФОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ

Назва дисципліни	Складні випадки морфологічних явищ у шкільному курсі
Викладач (-і)	Джочка Ірина Федорівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	irina.dzhochka@gmail.com
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу
Анотація до курсу	
Курс «Складні випадки морфологічних явищ у шкільному курсі» належить до вибірових дисциплін і вивчається студентами спеціальності «Середня освіта (Українська мова і література)» на третьому курсі має на меті дати розуміння складних випадків морфологічного рівня граматичної будови української мови.	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12

Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ЕЛЕМЕНТИ ЛІНГВОАНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Елементи лінгвоаналізу художнього тексту на уроках української мови		
Викладач (-і)	Доцент Іванишин Наталія Ярославівна		
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08		
Е-mail викладача	nata_ivanyshyn@ukr.net		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу		
Анотація до курсу			
Дисципліна «Елементи лінгвоаналізу художнього тексту на уроках української мови» є однією з ключових для формування професійної компетенції майбутніх вчителів-словесників, оскільки зосереджує увагу на проблемі сприймання й декодування художнього тексту. Курс подає основні поняття та категорії лінгвоаналізу, етапи роботи над художнім текстом, зокрема враховує його стильову належність, жанрову специфіку, літературно-художню позицію автора, смислову організацію й особливості мовних засобів на різних рівнях мови. Курс необхідний для майбутніх учителів, які повинні навчити учнів на уроках української мови працювати з текстом, виявляти приховані в ньому смисли, що сприятиме глибшому, точнішому розумінню художнього цілого.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	

Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ЕЛЕМЕНТИ ЕТИМОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Назва дисципліни	Елементи етимології на уроках української мови в загальноосвітній школі
Викладач (-і)	Доцент Любов Іванівна Пена
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08
E-mail викладача	oskar.pena@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу
Анотація до курсу	
<p>Дисципліна «Елементи етимології на уроках української мови в загальноосвітній школі» є важливою частиною фахової освіти студентів української філології та майбутніх висококваліфікованих фахівців у галузі освіти. Під час її вивчення четвертокурсники поглиблюють знання, здобуті в курсі сучасної української літературної мови, детальніше знайомляться з етимологією як розділом мовознавчої науки. Засвоєні знання та вміння з цього предмету є основою для ефективного їх упровадження в практику шкільного курсу мови, засобом зацікавлення до вивчення рідної мови в загальноосвітніх закладах, спонукатимуть до глибшого пізнання мови як явищ як студентів – потенційних учителів, так і їхніх майбутніх вихованців.</p>	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

НОВІ ПРАВОПИСНІ НОРМИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Назва дисципліни	Нові правописні норми в шкільному курсі української мови		
Викладач (-і)	Думчак Іван Михайлович		
Контактний телефон викладача	(0342) 59-60-08		
E-mail викладача	ivan.dumchak@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу		
Анотація до курсу			
<p>У процесі вивчення курсу “Нові правописні норми в шкільному курсі української мови” передбачається поглиблене засвоєння орфографічних та пунктуаційних норм чинного правопису, детальне ознайомлення зі змінами правописного кодексу, затвердженими Кабінетом Міністрів України 22 травня 2019 року. У результаті вивчення пропонованого курсу студенти повинні ліквідувати шкільні прогалини в засвоєнні правописних норм, набути якісних знань щодо української орфографії та пунктуації, ознайомитися із історією формування українських правописів від давніх часів і до сьогодні. Цей курс повинен допомогти студентові мати власне уявлення про сучасні дискусії щодо українського правопису, розуміти їхні причини, бачити взаємозв'язки між етапами розвитку української мови та особливостями використання того чи іншого правопису.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		
Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

МІСЦЕВІ ДІАЛЕКТИ І ЛІТЕРАТУРНА МОВА: МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ В ШКОЛІ

Назва дисципліни	Місцеві діалекти і літературна мова: методичні засади вивчення в школі		
Викладач (-і)	Кандидат філологічних наук, доцент Бігусяк Михайло Васильович		
Контактний телефон викладача	0506112037		
Е-mail викладача	bihusjak@ukr.net		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу		
Анотація до курсу			
<p>Спеціальний курс вивчення української літературної мови в її взаємодії з територіальними діалектами спрямований на поглиблення теоретичної і практичної підготовки з фаху. Йому відводиться особлива роль у підготовці майбутніх учителів-словесників. Саме ця навчальна дисципліна дає студентам такі необхідні знання зі специфіки взаємодії двох форм національної мови на різних етапах її історичного розвитку, що має важливе значення для глибокого і повного розкриття джерел формування сучасної української літературної мови. Курс має також прикладний характер</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ІМЕННІ І ДІЄСЛІВНІ КАТЕГОРІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ У НАУКОВІЙ ГРАМАТИЦІ ТА ШКІЛЬНОМУ КУРСІ МОРФОЛОГІЇ

Назва дисципліни		Іменні і дієслівні категорії в українській мові у науковій граматиці та шкільному курсі морфології	
Викладач (-і)		Барчук Володимир Михайлович	
Контактний телефон викладача		(0342) 59 60 08	
E-mail викладача		Wolmyr@i.ua	
Формат дисципліни		Очна	
Обсяг дисципліни		90 год.; кількість кредитів ECTS – 3	
Посилання на сайт дистанційного навчання		http://www.d-learn.pu.if.ua	
Консультації		Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу	
Анотація до курсу			
<p>Курс „Іменні і дієслівні морфологічні категорії в українській мові в науковій граматиці та шкільному курсі морфології” покликаний дати студентам, що навчаються за напрямом „Середня освіта”, порівняльний аналіз ключових тем морфології української мови з погляду наукової граматики та шкільного курсу морфології. Тематика та обсяг курсу забезпечить знання і розуміння базових морфологічних категорій ключових морфологічних класів – дієслова та імені, що сприятиме належному рівню викладання морфології української мови в школі; знання, отримані під час вивчення курсу, допоможуть забезпечити глибоке і всебічне висвітлення програмового матеріалу вчителем-словесником на уроках української мови.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Назва дисципліни	Основи комунікативної лінгвістики
Викладач (-і)	Марія Голянич
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 08
Е-mail викладача	kum@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Обговорення загальнометодологічних і загальнонаукових аспектів курсу
Анотація до курсу	
<p>Навчальна дисципліна “Основи комунікативної лінгвістики” вивчає найзагальніші проблеми комунікативної лінгвістики, ключові проблеми лінгвальної комунікації, специфіку спілкування в різних комунікативних умовах, складники комунікативного акту, вагомі в міжособистісному спілкуванні. Навчальна дисципліна “Основи комунікативної лінгвістики” має такі базові поняття: комунікативна лінгвістика, дискурс, мовленнєвий акт, мовленнєвий жанр, комунікація, спілкування, інформація, комунікативний смисл, комунікативна діяльність, мовний код, вербальні і невербальні засоби спілкування, інтеракція, комунікативний крок у діалозі та ін. Сучасні проблеми розвитку українського мовознавства зумовлюють пріоритетність і актуальність функціонального аспекту дослідження мовних явищ, при якому кожна одиниця мови розглядається крізь призму мовленнєво-ментальної діяльності людини. У цьому процесі студентам важливо отримати достатньо повні, глибокі знання про характер спілкування, приховані механізми комунікації, вплив ситуативного і соціальнокультурного контекстів на значення мовної одиниці. Значущими також є врахування співвідношення «текст/дискурс», розуміння їх природи і функцій, розкриття структурно-семантичних і прагматико-оцінних параметрів мовних (мовленнєвих) величин, що є складниками дискурсу; все це сприятиме розумінню процесів смислоутворення, тобто того, як відбуваються реальні процеси спілкування (комунікації).</p>	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА ПРОЗА 30 РР. ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Назва дисципліни	Західноукраїнська проза 30 рр. ХХ століття в контексті шкільної програми
Викладач (-і)	Мафтин Наталя Василівна
Контактний телефон викладача	0509274390
Е-mail викладача	Natalimaftyn@gmail.com
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації. Дні проведення: понеділок, з 14.00 – до 17.00; середа: з 13.30 – по 17.00.
Анотація до курсу	
<p>Дисципліна «Західноукраїнська та еміграційна проза й поезія 20-30-х років ХХ ст.» вивчається на третьому курсі у шостому семестрі й присвячена вивченню літературного процесу, що відбувався на західноукраїнських землях та в еміграційних центрах у період міжвоєнних десятиліть. Спецкурс покликаний дати студентам розширені знання про літературний процес вказаного періоду, що творився за межами УРСР і став, після знищення сталінською репресивною машиною новітнього українського ренесансу, «державою слова». Для майбутнього вчителя важливо усвідомлювати й уміти донести учням суспільно-політичну ситуацію в Україні 30-х років. Цей спецкурс також зорієнтований на допомогу майбутньому вчителю у викладанні літератури в ЗОШ, зокрема на практичних заняттях даються рекомендації щодо вивчення творчості Б.-І. Антонича, О. Турянського, Б. Лепкого, поетів «Празької школи».</p>	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12

Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Назва дисципліни	Актуальні проблеми новітньої літератури в школі
Викладач (-і)	Баран Євген Михайлович
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
E-mail викладача	evgen23@i.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації. Дні проведення: понеділок, з 14.00 – до 17.00; середа: з 13.30 – по 17.00.
Анотація до курсу	
Предметом вивчення навчальної дисципліни є історія української літератури XIX-XXI ст. крізь призму основних проблемних вузлів її розвитку. Дисципліна “Актуальні проблеми новітньої літератури в школі” передбачає ознайомлення студентів із провідними ідейно-естетичними тенденціями літературномистецького життя в Україні у XIX-XX столітті, окреслення і аналіз літературного процесу на зламі XX-XXI століть, висвітлення специфіки художнього мислення та представлення літературних портретів письменників, інтерпретування прозових та поетичних творів; навчання аналізувати художні тексти та розвивання навичок критичного мислення, вміння давати оцінку літературним явищам та процесам.	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60
Ознаки курсу	

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКІВ-ШІСТДЕСЯТНИКІВ У ШКОЛІ

Назва дисципліни	Вивчення творчості письменників-шістдесятників у школі		
Викладач (-і)			
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74		
E-mail викладача	kul@pnu.edu.ua		
Формат дисципліни	Очна		
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3		
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua		
Консультації	Очні консультації. Дні проведення: понеділок, з 14.00 – до 17.00; середа: з 13.30 – по 17.00.		
Анотація до курсу			
<p>Спецкурс «Письменники шістдесятники» розроблено для студентів четвертого курсу навчання у другому семестрі і має на меті вивчення художньо-естетичних підвалин українського письменства 60-х років ХХ століття крізь призму індивідуальних характеристик творчості письменників означеного періоду, зокрема світоглядно-естетичних та філософських пошуків прозаїків, поетів, поезики їх творів, місця й значення в літературному процесі окресленої доби. Вчитель української мови і літератури повинен бути ознайомлений з тим, що 60-і роки ХХ ст. стали «зоряним часом» української прози (Григор Тютюнник, Р. Іваничук, Вал. Шевчук Євген Гуцало), поезії (Д. Павличко, Ліна Костенко, В. Симоненко, І. Драч, Ірина Жиленко, а дещо пізніше – Василь Стус) і драматургії. Шкільна програма передбачає оглядову тему з літератури 60-х років і текстуальне вивчення знакових письменників-«шістдесятників», а тому є необхідність вибірково курсом «Вивчення творчості письменників-шістдесятників у школі» допомогти студентам-бакалаврам, які опановують професію вчителя української мови і літератури, сприяти в отриманні ґрунтовних знань саме з цього питання.</p>			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття	Загальна кількість годин		

Лекції	12		
Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

УКРАЇНСЬКА ДРАМАТУРГІЯ ТА ТЕАТР В КОНТЕКСТІ ШКІЛЬНОЇ ПРОГРАМИ

Назва дисципліни	Українська драматургія та театр в контексті шкільної програми
Викладач (-і)	Вівчарик Наталія Михайлівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
E-mail викладача	vivcharik@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації. Дні проведення: понеділок, з 14.00 – до 17.00; середа: з 13.30 – по 17.00.
Анотація до курсу	
<p>Дисципліна «Українська драматургія та театр в контексті шкільної програми» належить до вибірових дисциплін і вивчається на четвертому курсі у сьомому семестрі й має на меті підготувати студентів спеціальності Середня освіта «українська мова і література» до роботи у школі, поглибити їх знання про особливості розвитку української драматургії та театру, жанрову специфіку драматичних творів, які вивчаються на уроках української літератури. Студенти вивчають найкращі драматичні твори українських письменників (І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Карпенка-Карого та ін.), які включені до шкільної програми. Особливу увагу звернено на театр корифеїв, який розглядається у контексті тогочасного суспільно-історичного та культурного розвитку; творчу співпрацю Л. Курбаса та М. Куліша, які вивели українську драматургію і театр на нові європейські обшири. При викладанні курсу передбачено засвоєння як практичного, так і теоретичного матеріалу (драма як рід і жанр літератури, вид сценічного мистецтва). Щоб закріпити</p>	

вивчене про український театр і драматургію, студентам рекомендується переглянути вистави, що в майбутньому допоможе їм працювати класними керівниками, педагогами-організаторами.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ТВОРЧА ЛАБОРАТОРІЯ ПИСЬМЕННИКА: НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЕВІ

Назва дисципліни	Творча лабораторія письменника: на допомогу вчителів
Викладач (-і)	кандидат філологічних наук, доцент Баран Євген Михайлович
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
E-mail викладача	evgen23@i.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно розкладу консультаційних годин викладачів кафедри української літератури

Анотація до курсу

Запропонований курс має на меті ознайомити студентів з основними аспектами літературно-художньої творчості, «азами» функціонування творчої лабораторії письменника. Чинна шкільна програма не вимагає від старшокласників ґрунтовного вивчення літературного процесу й особливостей творчості митців. Проте чимало творів, уведених у чинну програму, вже самі по собі розкривають письменницьку творчу лабораторію, вплив обдарованості на життєву долю. Отже, вчителю української мови і літератури варто бути готовим

до різного роду учнівських запитань і мати певні уявлення про творчу лабораторію письменника як явище. Вибіркова дисципліна «Творча лабораторія письменника: на допомогу вчителю» якраз і сприяє цьому.

Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

НОВІ ТВОРИ В ПРОГРАМІ З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Назва дисципліни	Нові твори в програмі з української літератури
Викладач (-і)	К. ф. н., доц. Процюк Л. Б.
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
Е-mail викладача	kul@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Згідно розкладу консультаційних годин викладачів кафедри української літератури

Анотація до курсу

Дисципліна спеціалізації «Нові твори в програмі з української літератури» вивчається на четвертому курсі університету (7-й семестр) і є невід'ємною частиною фахової освіти студентів, майбутніх вчителів української мови та літератури. Успішне засвоєння лекційно-семінарського курсу сприяє засвоєнню та вмінню всебічно аналізувати твори шкільної програми з української літератури, розумінню потреб «Нової української школи», вихованню соціально активної особистості громадянина та патріота. Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів: 1. Нові твори, запропоновані для вивчення в 10 класі школи 2. Твори, уведені в шкільну програму 11 класу

Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ЛІТЕРАТУРНА ДІАСПОРА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Назва дисципліни	Літературна діаспора на уроках української літератури
Викладач (-і)	Слоньовська Ольга Володимирівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
Е-mail викладача	kul@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 11.30- 13.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.30-13.30 viber (+3800991329355).
Анотація до курсу	
Дисципліна «Літературна діаспори на уроках української літератури» вивчається студентами-бакалаврами четвертого курсу навчання у другому семестрі й має на меті ознайомлення з особливостями розвитку українського красного письменства ХХ ст. в еміграції. Курс покликаний допомогти студентам набути належні знання з методики викладання літератури української діаспори, підготувати студентів до практичної діяльності в школі, сформувати вміння створювати ефективні навчально-виховні ситуації в освітньому та виховному процесі з вагомим використанням сучасних технологій навчання, відпрацьовувати практичні вміння та навички науково-	

дослідницької діяльності студентів, сформувані естетичні смаки й основні вектори самоосвіти. У результаті вивчення курсу кожен студент має на основі засвоєних теоретичних понять знати специфіку й уміти ефективно та креативно застосовувати різні комбінації методів, прийомів і засобів викладання літератури української діаспори у школі, обирати творчий підхід під час проведення занять різного типу, індивідуальної, самостійної та дистанційної форми навчання.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

СИНТЕЗ МИСТЕЦТВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Назва дисципліни	Синтез мистецтв в українській літературі для старшокласників
Викладач (-і)	Курінна Наталія Степанівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
E-mail викладача	kul@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Четвер - 13.30-14.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота - 10.30-12.30
Анотація до курсу	
Курс «Синтез мистецтв в українській літературі для старшокласників» має на меті вивчення художньо-естетичних підвалин українського письменства крізь	

призму інтермедіального підходу (аналітики літератури як виду мистецтва, органічного і закономірного взаємозв'язку літератури з іншими видами мистецтв: живописом, музикою, кіномистецтвом тощо) – актуального методичного аспекту на уроках з літератури у старших класах з урахуванням вимог сучасної освіти ХХІ століття. Викладання курсу передбачає також зв'язок між вивченням основних питань теорії та історії літератури та практичною роботою майбутніх учителів філологів, заохочення бажань студентів особисто інтегруватися у творчу розробку інтермедіальних проблем у процесі викладання у середній школі.

Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12
Практичні	18
Самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ТЕЧІЇ І СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ

Назва дисципліни	Літературно-мистецькі течії і стилі української літератури в шкільній програмі
Викладач (-і)	Голод Роман Богданович
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
E-mail викладача	roman.golod@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 09.00-11.00. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.00-13.00 viber (+3800679603680).

Анотація до курсу			
Дисципліна «Літературно-мистецькі течії і стилі» вивчається студентами-бакалаврами четвертого курсу навчання у другому семестрі й має на меті вивчення основних етапів розвитку світового та національного літературних процесів у синхронічно-діахронійній системі координат із урахуванням методики викладання української літератури у школі.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВА: НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЕВІ

Назва дисципліни	Актуальні проблеми шевченкознавства: на допомогу вчителів
Викладач (-і)	Професор Мафтин Наталя Василівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
E-mail викладача	Natalimaftyn@gmail.com
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації. Дні проведення: понеділок, з 14.00 – до 17.00; середа: з 13.30 – по 17.00
Анотація до курсу	
Дисципліна «Актуальні проблеми сучасного шевченкознавства: на допомогу майбутньому вчителів» вивчається на третьому курсі в п'ятому семестрі й присвячена вивченню проблем, що розглядаються в сучасному шевченкознавстві. Дана дисципліна покликана допомогти майбутнім учителям у віднайденні стратегій зацікавлення учнів постаттю й творчістю	

Т. Шевченка, не боятися «каверзних» питань щодо його біографії й творів.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ФРАНКОЗНАВСТВО В СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Назва дисципліни	Франкознавство в системі шкільної освіти
Викладач (-і)	Голод Роман Богданович
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
Е-mail викладача	roman.golod@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 09.00-11.00. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.00-13.00 viber (+3800679603680).
Анотація до курсу	
Дисципліна «Франкознавство в системі шкільної освіти» вивчається студентами-бакалаврами четвертого курсу навчання у другому семестрі й має на меті вивчення основних етапів біографії та значущості творчих здобутків Івана Франка в українському та світовому літературному процесі з урахуванням методики викладання франкознавчої тематики у школі.	
Організація навчання курсу	
Обсяг курсу	
Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	12

Практичні	18		
Самостійна робота	60		
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

ОГЛЯДОВІ ТЕМИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В СТАРШИХ КЛАСАХ

Назва дисципліни	Оглядіві теми на уроках літератури в старших класах
Викладач (-і)	Слоньовська Ольга Володимирівна
Контактний телефон викладача	(0342) 59 60 74
Е-mail викладача	olga.slonovska@ukr.net
Формат дисципліни	Очна
Обсяг дисципліни	90 год.; кількість кредитів ECTS – 3
Посилання на сайт дистанційного навчання	http://www.d-learn.pu.if.ua
Консультації	Очні консультації: 30 год. Понеділок 11.30-13.30. Кафедра української літератури, 303 ауд. Онлайн-консультації: 30 год. Розклад присутності викладача: субота з 11.30-13.30 viber (+3800991329355).
Анотація до курсу	
<p>Дисципліна «Оглядіві теми на уроках української літератури» вивчається студентами-бакалаврами четвертого курсу навчання у другому семестрі й має на меті ознайомлення майбутніх учителів зі специфікою вступних тем із української літератури в 9 – 11 класах. Курс покликаний допомогти студентам поглибити свої знання з методики викладання української літератури у школі, підготувати студентів-бакалаврів до продуктивної практичної діяльності, сформувати вміння створювати ефективні навчально-виховні ситуації в освітньому та виховному процесі з вагомим використанням сучасних технологій навчання, належно відпрацьовувати практичні вміння та навички науково-дослідницької діяльності студентів, формувати естетичні смаки й вектори самоосвіти. У результаті вивчення курсу студент-бакалавр має на основі засвоєних теоретичних знань та понять уміти ефективно застосовувати різні комбінації методів і прийомів викладання української літератури у школі, креативно обирати творчий підхід під час проведення</p>	

занять різного типу, індивідуальної, самостійної та дистанційної форми навчання.			
Організація навчання курсу			
Обсяг курсу			
Вид заняття		Загальна кількість годин	
Лекції		12	
Практичні		18	
Самостійна робота		60	
Ознаки курсу			
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
VIII	014 Середня освіта	IV	вибірковий

Форма контролю – залік.

9. ФАХОВЕ СПРЯМУВАННЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ФАХІВЦІВ

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні завдання і проблеми в процесі педагогічної діяльності навчання, що передбачає здійснення інновацій у сфері освіти, застосування певних теорій і методів відповідних наук і характеризується невизначеністю умов і вимог, здатність майбутнього фахівця забезпечувати навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах, що передбачає застосування певних теорій і методів відповідних наук і характеризується комплексністю.		
Загальні компетентності (ЗК)	ЗК 1	здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу, вироблення власної дослідницької стратегії й реалізації її у професійній діяльності	
	ЗК 2	знання та розуміння предметної області й професійної діяльності вчителя	
	ЗК 3	здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології в практичній діяльності	
	ЗК 4	здатність бути креативним, застосовувати теоретичні знання в практичних ситуаціях	
	ЗК 5	здатність вільно і грамотно, усно та письмово спілкуватися державною мовою, утверджувати національні гуманістичні ідеали, мовне й культурне багатство України	
	ЗК 6	реалізувати громадянські права й обов'язки,	

		соціальну й громадянську відповідальність
	ЗК 7	здатність спілкуватися іноземною мовою
	ЗК 8	здатність планувати свій час, працювати автономно, самостійно
	ЗК 9	здатність працювати в колективі, мотивувати на досягнення мети, приймати раціональні рішення, створювати психологічно позитивний клімат, діяти на базі етичних принципів, готовність брати ініціативу на себе
	ЗК 10	здатність до формування навичок здорового способу життя й гармонійного розвитку людини, збереження довкілля
	ЗК 11	здатність до побудови та реалізації власної траєкторії навчання упродовж життя (навчання та самоосвіта), коригування власної професійної діяльності в контексті основних професійних вимог до вчителя
	ЗК 12	здатність виконувати власне дослідження на належному рівні
	ЗК 13	бути критичним і самокритичним
	ЗК 14	здатність володіти навичками ведення дискусії й наукової полеміки, написання аналітичних і публіцистичних текстів, дотримуватись норм правопису сучасної української мови
	ЗК 15	здатність поважати погляди представників інших культур, цінувати різноманіття та мультикультурність, враховувати гендерний фактор
Фахові компетентності спеціальності (ФК)	ФК 1	здатність активно застосовувати професійно-профільні знання, уміння й навички з мовознавчих, літературознавчих, психолого-педагогічних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів із використанням передових освітніх технологій
	ФК 2	здатність використовувати знання про мову як особливу знакову систему у професійній діяльності, її природу, функції, рівні
	ФК 3	здатність вільно оперувати фаховими термінами для виконання професійних завдань
	ФК 4	здатність кваліфіковано застосовувати сучасні

	принципи, підходи, прийоми і засоби формування комунікативної компетентності учнів закладів середньої освіти
ФК 5	здатність трансферу сучасних наукових досягнень у загальноосвітні навчальні заклади, у практику викладання української мови та літератури; обміну досвідом професійної діяльності та критичного аналізу власних педагогічних напрацювань
ФК 6	здатність до здійснення діяльності з організації, проектування навчально-виховного процесу з української мови і літератури та окремих його складових з урахуванням особливостей типу навчального закладу, індивідуальних та вікових особливостей учнів на основі знань теорій та практики середньої освіти, методики викладання української мови і літератури
ФК 7	здатність до реалізації виховної функції під час навчання;
ФК 8	володіння основними мовознавчими і літературознавчими поняттями, здатність застосовувати їх у процесі аналізу та інтерпретації текстів різних стилів
ФК 9	здатність розглядати літературні тексти, явища і факти в контексті української та світової культури, виявляти специфіку літературних напрямів, течій, шкіл; уміти аналізувати індивідуально-авторський стиль окремих письменників
ФК 10	здатність зберігати і примножувати мистецько-культурні цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної сфери
ФК 11	здатність використовувати сучасні методологічні засади предметної спеціалізації, теорії й історії української мови та літератури, дисциплін за вибором мовознавчого та літературознавчого спрямування, орієнтуватися в сучасному українському літературному процесі з настановою на практичне втілення в

	освітньо-професійній діяльності
ФК 12	уміння застосовувати сучасні методики й освітні технології викладання української мови та літератури (зокрема інформаційні) для забезпечення якості навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах
ФК 13	здатність реалізовувати ефективні підходи, принципи, стратегії, технології, методи, прийоми вивчення й викладання української мови та літератури на підставі передового досвіду; розробляти навчально-методичні матеріали для проведення занять (зокрема в інтерактивному режимі)
ФК 14	здатність реалізовувати управлінські функції (аналіз, прогнозування, організація, контроль, самоконтроль у процесі організаційно-методичної, навчально-методичної, науково-дослідної, виховної та інших видів діяльності)
ФК 15	здатність кваліфіковано аналізувати навчальні матеріали й добирати посібники й підручники, які найбільше відповідають цілям і умовам навчання
ФК 16	здатність розвивати когнітивні, психомоторні, поведінкові механізми – пам'ять, увагу, критичне ставлення, почуття відповідальності та ін.
ФК 17	здатність ефективно і компетентно брати участь у різних формах наукової комунікації (конференції, круглі столи, дискусії, наукові публікації) в професійній сфері
ФК 18	здатність проводити дослідницьку роботу, дотримуючись принципів академічної доброчесності

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання

ПРН 1 – вільно спілкуватися з професійних питань державною мовою усно і письмово, використовувати її для організації ефективної комунікації та навчання;

ПРН 2 – знати і розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію української мови і літератури, вміти застосовувати набуті знання у професійній діяльності;

ПРН 3 – знати норми української літературної мови та вміти їх застосовувати у практичній діяльності;

ПРН 4 – характеризувати регіональні особливості фольклору та діалектного мовлення, застосовувати набуті знання під час проходження відповідних практик та в практичній роботі вчителя;

ПРН 5 – організовувати процес свого навчання і самоосвіти (самостійної роботи); професійно-методичну та навчальну діяльність;

ПРН 6 – дотримуватись правил сталого розвитку, берегти фізичне та психоемоційне здоров'я, реалізовувати;

ПРН 7 – мати навички пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел, кваліфіковано презентувати результати професійної (педагогічної, наукової, інноваційної) діяльності із застосуванням сучасних інформаційних технологій;

ПРН 8 – осмислювати літературознавчі концепції, володіти методами літературознавчих досліджень, компаративного аналізу, інтерпретувати твори української та зарубіжної художньої літератури, усної народної творчості;

ПРН 9 – уміти аналізувати й застосовувати у практичній діяльності набуті знання про закономірності літературного процесу на діяхронному і синхронному зрізах і творчість знакових письменників у національному і світовому контексті;

ПРН 10 – аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють;

ПРН 11 – діагностувати індивідуальні навчальні особливості учнів та опікуватися різними категоріями учнів з особливими освітніми потребами під час планування та навчання;

ПРН 12 – усвідомлювати рівні можливості колег та учнів, задіяних у навчально-виховному процесі (расові, гендерні, релігійні, політичні тощо), встановлювати ефективну комунікацію з представниками різних субкультур;

ПРН 13 – мати навички відбирати навчальний матеріал, що відповідає процесу комунікації й посильний та доступний для учнів різних вікових груп у закладах середньої освіти, передбачити можливі навчальні проблеми, з якими учні можуть зіткнутися на уроці;

ПРН 14 – бути здатним визначати рівень особистісного і професійного розвитку, моделювати траєкторію особистісного самовдосконалення;

ПРН 15 – використовувати знання іноземних мов для успішної комунікації у професійній діяльності;

ПРН 16 – організовувати та проводити виховні заходи в навчальних закладах;

ПРН 17 – уміти аналізувати, систематизувати та узагальнювати результати наукових досліджень у сферах літературознавства, мовознавства, методики навчання фахових дисциплін; оцінювати результати власних наукових досліджень з використанням сучасних методів науки, інформаційних та інноваційних технологій;

ПРН 18 – оцінювати розвиток мовознавчої, літературознавчої думки від давнини до сучасності, знати відомі праці українських і зарубіжних філософів, лінгвістів, культурологів, літературознавців;

ПРН 19 – реалізовувати громадянські права і обов'язки, соціальну і громадянську відповідальність, дотримуватися правових та етичних норм у вирішенні конфліктних ситуацій;

ПРН 20 – дотримуватися правил академічної доброчесності.

10. ГЛОСАРІЙ ФАХОВИХ ТЕРМІНІВ І ТЕРМІНІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Глосарій із літературознавчих дисциплін

Алегорія - іносказання, коли під конкретним зображенням предмета, людини, явища ховається інше поняття.

Алітерація - повторення однорідних приголосних звуків, що надають літературному тексту особливу звукову та інтонаційну виразність; один з видів звукопису.

Амфібрахій - трискладові розміри вірша з наголосом на другому складі.

Анапест - трискладові розміри вірша з наголосом на третьому складі.

Антитеза - художнє протиставлення характерів, обставин, понять, що створює враження різкого контрасту.

Афоризм - короткий вислів, що виражає значну, глибоку думку в оригінальній художньо загостреній формі. Афоризм нагадує прислів'я, але на відміну від неї належить певній особі (письменнику, вченому і ін)

Балада - один із жанрів ліро-епічної поезії: сюжетний вірш, в основі якого лежить якийсь незвичайний випадок, пов'язаний з історичною подією або переказом; зазвичай героїчного, легендарного або фантастичного характеру.

Літературний герой - дійова особа, персонаж твору.

Гіпербола - надмірне перебільшення властивостей зображуваного предмета.

Гротеск - граничний перебільшення, засноване на химерному поєднанні фантастичного і реального, жахливого і смішного; згущення сатиричного зображення явищ, предметів і людей.

Дактиль - трискладові розміри вірша з наголосом на першому складі.

Деталь - один із засобів створення художнього образу; виразна подробиця в творі (частина зовнішнього світу, портрета і т.п.), яка допомагає читачеві уявити і глибше зрозуміти не тільки характер, обстановку, але і в цілому твір, авторське ставлення до зображуваного.

Діалог - розмова двох або кількох осіб; основна форма розкриття людських характерів у драматичному творі.

Драма - рід літератури, драматичний твір, призначений для постановки на сцені, в якому основна думка розкривається через діалоги і монологи героїв, їхні вчинки і дії.

Драма у вузькому сенсі слова - п'єса з гострим конфліктом, проте на відміну від трагедії тут конфлікт більш заземлений, звичайний і, так чи інакше дозволимо.

Жанр - вид художнього твору: пісня, балада, поема, повість, новела, комедія і тд.

Зав'язка - епізод літературного твору, в якому виникає основний конфлікт.

Ідея - основна думка твору.

Інверсія - незвичайний порядок слів, порушення послідовності мовлення з метою надання фразі особливої виразності.

Інтонація - основний виразний засіб усної мови, що дозволяє передати ставлення мовця до того, про що він говорить.

Іронія - насмішка, осміяння. Зазвичай істинний сенс висловлювання як би замаскований: говориться прямо протилежне тому, що мається на увазі.

Комедія - драматичний твір, в якому висміюють негативні риси людини або суспільного явища.

Комічне - смішне в житті та мистецтві.

Композиція - побудова художнього твору.

Конфлікт художній - зіткнення, протиборство персонажів або яких-небудь сил, що лежить в основі розвитку дії літературного твору.

Кульмінація - епізод літературного твору, в якому художній конфлікт досягає найвищої точки у своєму розвитку і вимагає дозволу.

Монолог - розгорнуте висловлювання однієї особи, не пов'язане з репліками інших осіб.

Новела - невеликий за обсягом епічний твір, близьке до розповіді, в основі якого лежить опис однієї події і авторська оцінка його.

Образ художній - художнє зображення людського життя в гранично конкретній формі, але несе в собі в той же час узагальнення і лист про естетичний і моральний ідеал письменника (художника).

Нарис - один із жанрів епічної, оповідної літератури, який відрізняється від інших достовірністю, тим, що в нарисі зображуються зазвичай події, що відбувалися в реальному житті. У той же час він зберігає особливості образного відображення життя.

Паралелізм - зіставлення; часто використовується в усній народній творчості.

Ландшафт - в художньому творі опис природи, яке не тільки дає можливість побачити, де відбувається подія, але і допомагає зрозуміти його.

Персонаж - дійова особа художнього твору.

Пісня - невеликий ліричний твір, призначений для

співу; фольклорна пісня виникає зазвичай разом з мелодією.

Повість - епічний жанр; за характером розвитку дії складніше оповідання, але менш розгорнутий, ніж роман.

Поема - один із жанрів ліро-епічного твору, для якого характерна сюжетність, вираз автором або героєм своїх почуттів.

Псевдонім - вигадане ім'я або умовний знак, під яким автор публікує свій твір.

Розв'язка - епізод літературного твору, в якому відбувається вирішення основного художнього конфлікту.

Розповідь - епічний жанр, мала форма літературного твору, в якому дається зображення якого-небудь епізоду з життя героя.

Ремарка - авторське пояснення в драматичному творі, за допомогою якого уточнюються місце дії, зовнішні і духовні відмінності персонажів, їх стан.

Репліка - фраза співрозмовника в діалозі, що виникла як відгук на слова партнера.

Ритм віршований - повторення однорідних звукових особливостей, чергування ударних і ненаголошених складів.

Рима - звукові збіги в кінці рядків.

Роман - епічний твір, яке охоплює життя, вчинки, зіткнення багатьох героїв, іноді - історію поколінь, розкриває різноманіття суспільних відносин. Для роману характерні розгалужений сюжет або кілька сюжетних ліній, об'єднаних спільним задумом.

Романтика - особливість літературної творчості, яка полягає в прагненні до зображення яскравих або вигаданих сторін життя.

Сарказм - їдка, уїдлива насмішка.

Сатира - найбільш нещадне осміяння недосконалості світу, людських пороків.

Строфа - частина вірша, об'єднана в єдине ціле римою, ритмом, змістом.

Сюжет - подія або ряд подій, зображених у творі в певній послідовності, що складають зміст художнього твору.

Тема - те, що покладено в основу літературного твору, головний предмет розповіді.

Трагедія - драматичний твір, у якому зображуються виключно гострі, непримиренні конфлікти, найчастіше завершуються загибеллю героїв. Ця боротьба виявляє височина прагнень і силу характерів дійових осіб.

Фантастика - різновид художньої літератури, в якій авторська вигадка створює нереальний, вигаданий світ, химерні образи і явища.

Фольклор - усні твори мистецтва слова.

Експозиція - епізоди, попередні зав'язці, виникнення основного конфлікту; змалювання положення дійових осіб до початку дії.

Епіграф - яскраве вислів, що поміщається автором перед твором або частиною його з метою допомогти читачеві глибше зрозуміти зміст і сенс тексту.

Гумор - весела, добродушна насмішка над ким-небудь або чим-небудь.

Глосарій із ділової української мови:

Автобіографія – це документ з незначним рівнем стандартизації, у якому особа повідомляє основні факти своєї біографії у хронологічній послідовності, є обов'язковою складовою особою справи працівника.

Анотація – це стисла характеристика наукової статті, монографії, дисертації тощо.

Анотування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики документа, що розкриває логічну структуру і зміст.

Бесіда – це розмова двох чи більше осіб з метою отримання певної інформації, вирішення важливих проблем.

Бланк документа – це зуніфікована форма (службового) документа з надрукованою послідовною інформацією реквізитів і місцем, відведеним для змінної інформації.

Виписки – це цитати (дослівне відтворення думок автора книжки) або короткий, близький до дослівного, виклад змісту потрібного уривка тексту.

Відгук – це 1) документ, що містить висновки уповноваженої особи (або кількох осіб) чи установи щодо запропонованих на розгляд вистави, рукописних робіт; 2) стисла форма письмової оцінки виконаної роботи (курсової, бакалаврської, дипломної, магістерської кваліфікаційних робіт, кандидатського чи докторського дослідження).

Державна мова – це закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики.

Дипломна робота – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у ВНЗ.

Ділове спілкування – це цілеспрямований процес обміну інформацією, що переслідує конкретну мету.

Довідка – це документ інформаційного характеру, що підтверджує факти з життя й діяльності окремих громадян, різні обставини діяльності установ, організацій, підприємств.

Документ – це матеріальний об'єкт, що містить інформацію у зафіксованому вигляді, оформлений у зведеному порядку і має юридичну силу згідно з чинним законодавством.

Доповідна записка – це документ на ім'я керівника установи, у якому повідомляють про певний факт, подію, подають звіт про виконання службових доручень або взятих на себе зобов'язань.

Доповідь – це найпоширеніша форма публічного виступу, важливий елемент системи зв'язків із громадськістю, яка порушує проблеми, що потребують розв'язання.

Заява – це письмове прохання, оформлене за певним взірцем, яке подають на ім'я офіційної особи або до установи чи організації з метою реалізації прав або захисту інтересів.

Звіт – це письмове повідомлення про виконання певної роботи (завдань, доручень за певний проміжок часу).

Конспект – стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо.

Культура мовлення – це культура мислення та культура суспільних (соціальних) і духовних стосунків людини.

Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певної дисципліни або з окремих його розділів.

Лист – це поширений вид документації, один із способів обміну інформацією.

Літературна мова – це унормована, регламентована, відшліфована форма існування загальнонародної мови, що обслуговує найрізноманітніші сфери суспільної діяльності людей: державні та громадські установи, пресу, художню літературу, науку, театр, освіту й побут людей.

Мова професійного спілкування (професійна мова) – це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять.

Мовна норма – це уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомо фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації.

Мовна політика – це система заходів (політичних, юридичних, адміністративних), спрямованих на регулювання мовних відносин в державі, зміну чи збереження мовної ситуації в державі.

Мовна ситуація – це ситуація взаємодії різних мов чи різних форм існування однієї мови в певній державі з огляду на їхню функціональну специфіку й ареал поширення.

Мовленнєва професійна компетенція – це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Мовленнєвий етикет – це реалізація мовного етикету в конкретних актах спілкування, вибір мовних засобів вираження.

Мовна професійна компетенція – це сума систематизованих знань про норми і правила літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовний етикет – це сукупність правил мовної поведінки, які репрезентуються в мікросистемі національно специфічних стійких формул і

виразів у ситуаціях установлення контакту зі співбесідником, підтримка спілкування в доброзичливій тональності.

Наукова стаття – один із видів наукових публікацій, де подаються кінцеві або проміжні результати дослідження, висвітлюються пріоритетні напрямки розробок ученого, накреслюються перспективи подальших напрацювань.

Невербальні засоби спілкування – елементи комунікативного коду, які мають немовну (але знакову природу) і разом із засобами мовного коду служать для створення, передавання і сприйняття повідомлень.

Перемовини – це обговорення певного питання з метою з'ясування позицій сторін або підписання угоди.

План – це короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція.

Покликання – уривок, витяг з якого-небудь тексту, який цитують у викладі матеріалу, з точною назвою джерела й вказівкою на відповідну сторінку.

Пояснювальна записка – це документ особистого характеру, у якому пояснюються певні дії особи.

Презентація – це спеціально організоване спілкування з аудиторією, мета якого переконати або спонукати її до певних дій.

Прес-реліз – це стисле повідомлення для преси про якусь важливу подію (прес-конференцію, презентацію, акцію тощо).

Прилюдний виступ – це виступ оратора перед аудиторією.

Промова – це заздалегідь підготовлений публічний виступ на певну актуальну тему, звернений до широкого загалу.

Протокол – це документ, що відбиває процес і результат роботи постійних та тимчасових колегіальних органів, проведення зборів, засідань, нарад, конференцій, обговорень тощо.

Професіоналізми, професійні слова – це слова та словосполучення, властиві мовленню певної професійної групи людей.

Резюме – це документ, у якому претендент повідомляє стислі відомості про освіту, трудову діяльність, професійний досвід і досягнення тощо.

Реквізити – це структурні елементи документа; інформація, зафіксована в службовому документі для його ідентифікації, організації обігу і / або надання йому юридичної сили.

Рецензія – документ, який передбачає коментування основних положень рецензованої праці (тлумачення думок автора, висловлення особистого ставлення до поставленої проблеми); узагальнену аргументовану оцінку; висновки про значення аналізованої праці.

Реферат – це 1) вторинний документ, результат аналітично-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді стислого викладу наукової праці,

вчення, змісту джерела із зазначенням характеру, методики, результатів дослідження та збереження його мовностилістичних особливостей; 2) вид письмового повідомлення, короткий виклад головних думок, поєднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення й оцінка.

Реферування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, що полягає в аналізі первинного документа, знаходженні найвагоміших у змістовому відношенні даних (основних положень, фактів, доведень, результатів, висновків).

Система документації – сукупність певних документів, взаємопов'язаних за ознаками походження, призначення, виду, сфери діяльності та єдиних вимог до їх оформлення.

Список використаних джерел – важливий елемент бібліографічного апарату наукового дослідження, його вміщують наприкінці роботи, але готують до початку її написання. До нього заносять цитовані, аналізовані джерела, архівні матеріали, дотичні до теми.

Спілкувальний етикет – це сукупність мовних і немовних засобів спілкування, якими послуговуються у різних комунікативних ситуаціях.

Спілкування – діяльність людини, під час якої відбувається цілеспрямований процес інформаційного обміну.

Стиль – це сукупність мовних засобів, зумовлених потребами сфери, у якій вони використовуються, метою висловлювання та особливостями змісту інформації.

Стиль науковий – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сферу і потреби науки. Це стиль наукових монографій, статей, словників, підручників для ВНЗ, довідників, філософських трактатів, спеціальних галузевих журналів тощо.

Стиль офіційно-діловий – це мова ділових паперів, що використовуються в офіційному спілкуванні між державами, установами, приватною особою і установою і регулюють їх ділові взаємини.

Стиль розмовний – стиль щоденного неофіційного спілкування людей у побуті, на виробництві.

Теза – положення, висловлене в книжці, доповіді, статті тощо, правдивість якого треба довести.

Термін – це слово або усталене сполучення, що чітко й однозначно позначає наукове чи спеціальне поняття.

Фахова мова – це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері.

Формуляр-зразок – це модель побудови формуляра службового документа, що встановлює сферу його застосування, формат, розміри берегів, вимоги до побудови конструкційної сітки та реквізити.

Характеристика – це документ, у якому в офіційній формі висловлено громадську думку про працівника, оцінено його ділові та моральні якості.

Глосарій із сучасної української мови:

АНТОНИМИ – «(від грец. *ἀντι* – префікс, що означає протилежність, протидію, і *ὄνομα* – ім'я, назва) – слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі сполучення, афікси, грамат. форми, зокрема синтакс. конструкції, що, тісно поєднуючись певною семант. спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями... (...багатий – бідний, жирний – пісний, яскравий – тьмяний...)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 27].

АНТОНИМІЯ – «тип семантичних відношень лексичних одиниць, що мають протилежні значення (антонімів). Будучи категорією лексико-семантичної системи мови, А. є однією із мовних універсалій: вона властива всім мовам» [Новиков. – ЛЕС. – С. 35].

АРГОТИЗМИ – «слова і вислови з А. [Арго], уживані в загальнонар. мові» [Винник. – УМЕ. – С.31].

АРХАЇЗМ – «(від грец. *ἀρχαίος* – стародавній) – мовна одиниця, що на даному етапі є застарілою в мові або зовсім вийшла із загального вжитку.

АРХІСЕМА (ІНТЕГРАЛЬНА СЕМА, ГІПЕРСЕМА, РОДОВА́СЕМА) – «(від гр. *archi* – головний, старший) – головна сема у структурі значення слова, що демонструє віднесення позначеного словом видового поняття до певного класу, ознака роду понять. Цей тип сем доповнив диференційні семи у 60-ті р. ХХ ст. на підставі розроблення однієї з методик компонентного аналізу – побудови лексичних полів (Ю. Найда, Д. Шмельов, М. Толстой та ін.). Archisema»; «Інтегральна сема: головна сема у структурі значення слова, що демонструє віднесення позначуваного словом видового поняття до певного класу...» [Селіванова. – С. 41; 202].

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА – «звуковий або морфемний комплекс (рідше окремий звук), що з різним ступенем виразності розпізнається всередині звукової оболонки слова як її мотивувальний образ... В.ф.с. вказує на ознаку, що з тих чи ін. причин була виділена мовцем як визначальна й диференціувальна для певного об'єкта і покладена в основу його назви» [Тараненко. – УМЕ. – С.80].

ЕКСПРЕСИВНА ЛЕКСИКА – «слова, які не тільки виражають якість поняття, а й мають емоційний відтінок» [Ганич. – С. 118].

Лексика, «... пов'язана з конкретною оцінною семантикою, яку вносять у закінчення слова суфікси пестливості, згрубілості, зневаги, фамільярності тощо. У словотвірній семантиці слів типу *матусенька, батечко, рученята, однаковісінський, головань, товстелезний, костюмаха, машинерія* і под. постійно наявний оцінний компонент (позитивна або негативна оцінка)

незалежно від контексту, в якому вживається подібне слово-поняття» [Єрмоленко. – УМ. – С.156].

ЕМОЦІЙНА ЛЕКСИКА – «слова, що мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприймання дійсності.

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ – «методика опису структурної організації значення як набору мінімальних семантичних компонентів, кожний з яких виконує свою функцію і пов'язаний з іншими певними ієрархічним відношеннями. К.а. ґрунтується на парадигматиці й синтагматиці лексичного рівня мовної системи» [Селіванова. – С. 258].

КОНОТАЦІЯ – «(від. лат. connote – маю додаткове значення) – додаткові семантичні і прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова. На рівні власне семантичного аспекти

КОНТАМІНАЦІЯ – «(лат. contaminatio – забруднення, змішування...) – взаємодія мовних одиниць, яка приводить до утворення нового слова чи виразу шляхом об'єднання, схрещення двох синонімічних чи близьких за звучанням слів або виразів. Наприклад, контамінованими є українські слова *хилитати* (з *хитати* і *хилити*), *цурпалок* (з *цурка* і *палка*)» [Ганич. – С. 111].

ЛЕКСИКОГРАФІЯ – «(від гр. *lexicos* *словниковий* або *lexicon* «словниковий запас» і *grapho* *пишу*) – розділ мовознавства, що займається укладанням, дослідженням словників і розробленням їх теоретичних засад.

ЛЕКСИКОЛОГІЯ – «(від грец. *λεξικόν* – словесний, словниковий і *λόγος* – слово, вчення) – розділ мовознавства, що вивчає слово як осн. одиницю мови і словниковий склад мови – лексику. Лексикол. дослідження ведуться в аспекті теорії слова, у семант., стиліст., функт., істор., етимол., соціолінгв. та ін. аспектах» [Тараненко. – УМЕ. – С.281].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ВАРІАНТ (ЛСВ) – «мовний знак, який складає єдність звучання та значення (тобто нормативу та семми), «зберігаючи незмінним лексичне значення в межах властивої йому парадигми та системи синтаксичних зв'язків» [І.В. Арнольд]» [Левицький. – АМВЛС. – С. 29].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ (РОЗРЯДИ) – «у середині лексико-семантичних груп ... ще тісніше пов'язані семантичні об'єднання... – синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми» [Кочерган. – ЗМ. – С. 120-123].

ЛЕКСИЧНІ ДІАЛЕКТИЗМИ – «найчисельніша група Д.; серед них розрізняють власне лексичні Д. і етнографізми. Лексичні Д. становлять дублети до літературних відповідників (**лєгінь** – **парубок**, **тáйстра** – **торба**, **фудульний**, **бтний** – **гордий**) або синоніми часто з виразним експресив. Забарвленням (**баскалі́читися** **посмі́хатися..**, **єретува́тися** **сердитися..**)» [Гриценко. – УМЕ. – С. 136].

ОКАЗИОНАЛІЗМ, ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ, АВТОРСЬКИЙ, СТИЛІСТИЧНИЙ НЕОЛОГІЗМ – «(від лат. *occasionalis* – випадковий) – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи норми мовної й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло. О. зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну незалежно від реального часу їх утворення: «У кутку на гнилій соломі **захльобисто** хрп суверенів помічник, він же підсуверен, Оверко Блиськп'ята» (Остап Вишня)» [Пустовіт. – УМЕ. – С. 400].

ОМОНІМИ – «(грец. *ὀμώνυμος* – однойменний...) – слова або їх окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 401].

ОМОФОНИ – «(грец. *ὀμόφωνος* – однозвучний), або фонетичні О., – різні слова (переважно їхні окр. грамат. форми), що збігаються звучанням при відмінності їх фонемного складу і, відповідно, графіч. передачі: **лежу** (від **лежати**) і **лижу** (від **лизати**), **мене** (до **я**) і **мине** (від **минати**), **біль** і **білль**, а також синтакс. конструкції або слово й конструкція: **за шию** й **зашию**, **сонце** і **сон це**» [Тараненко. – УМЕ. – С. 403].

ОМОФОРМИ – «(від гр. *ὀμός* – однаковий і лат. *forma* – форма) – слова різних частин мови, які однаково звучать в окремих граматичних формах: *мило* (прислівник) і *мило* (іменник), *три* (числівник) і *три* (наказовий спосіб дієслова), *мати* (іменник) і *мати* (недоконаний вид дієслова), *посивіла* (дієслово минулого часу жіночого роду) і *посивіла* (дієприкметник)» [Єрмоленко. – УМ. – С. 115].

«... слова, звуковий склад яких збігається тільки в одній граматичній формі. Як правило, омоформами є лексеми, що належать до різних частин мови, напр.: іменник *мати* ... і дієслово *мати*» [СУМ Ф. – С. 235-236].

ОНОМАСІОЛОГІЯ – «(гр. *ὀνομαστικά* – назва, найменування) – розділ семасіології, в якому вивчаються способи номінації, принципи називання» [Єрмоленко. – УМ. – С. 115].

ОНОМАСТИКА – «(гр. *ὀνομαστική* – майстерність давати імена) – розділ мовознавства, що вивчає історію виникнення, розвитку власних імен у літературній мові та діалектах. Відповідно до категорії власних імен має кілька розділів – антропоніміку, топоніміку, астроніміку» [Єрмоленко. – УМ. – С. 114].

ПАРЕМІЯ – «(грец. *παροιμία* – притча, вислів, прислів'я, приказка і *λόγος* – слово, учення) – народний вислів, виражений реченням, а також короткими ланцюжками речень, які передають елементарну сценку або найпростіший діалог. До П. зараховують прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, повір'я, віщі сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, замовляння,

небилиці, нісенітниці, казкові формули та ін. П. – одночасно мовне і фольклорне явище» [МФЕ. – С. 291]. Див. **вiсловлення прецедентне**.

ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА (ПОХІДНЕ, ВТОРННЕ, НЕПРЯМІ) – «одне із значень багатозначного слова, що пов'язане з прямим значенням і виникло внаслідок перенесення назви на інший предмет чи явище за подібністю, суміжністю чи функцією. Переносне значення завжди вторинне, похідне, воно протиставляється прямому. П.з.с. мотивоване прямим значенням слова. Напр.: прокидається дитина – *прокидається день*, гострий ніж – *гостре слівце*, залізний дріт – *залізні нерви*, золота обручка – *золоті руки*.

ПОЛІСЕМАНТ (БАГАТОЗНАЧНЕ СЛОВО) – слово, що має два чи більше «... зв'язаних між собою лексичних значень, що з'явилися в процесі розвитку первинного значення. Таким чином, одне слово служить назвою кількох різних предметів чи явищ дійсності. Наприклад, слово *чай* має такі значення: 1) південна вічнозелена рослина, із висушеного і спеціально обробленого листя якої приготують напій; 2) висушене і спеціально оброблене листя цієї рослини, з якого готують напій; 3) напій, настояний на листях» [Ганич. – С. 25].

ПОЛІСЕМІЯ (БАГАТОЗНАЧНІСТЬ), ПОЛІСЕМАНТИЗМ – (від гр. *polysemos* багатозначний, від *πολύς* – численний і *σημα* – знак) – «наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення» [Тараненко. – УМЕ. – С. 465].

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКА (СПІЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКА) ЛЕКСИКА – «слова, відомі від праслов'ян. епохи і відсутні в неслов'ян. мовах: **вчора, завтра; неділя, понеділок** та ін. дні тижня; **березень, квітень** та ін.; ... **пшениця; ... змія; ... серце, палець; ... великий, широкий, мілкий; червоний, синій; добрий, ... гордий**» [Тараненко. – УМЕ. – С. 273].

ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА – «слова, що вживаються здебільшого у розмовній побутовій мові, а також у художніх творах як стилістичний засіб надання грубуватої, зневажливої характеристики зображуваному: *забрюхатися, опецьок, варнякати, дрихнути, здохлятина, лопуховий, фітюльки, пишик* і под.» [Єрмоленко. – УМ. – С.142-143].

СЕМА – «(грец. *σημα* – знак) – мінімальна семант. одиниця двосторонніх мовних знаків – морфем і слів, елементарне лекс. чи грамат. значення, яке є складовим елементом плану змісту цих одиниць. Синонім. назви: маркер, елементарний смисл, семантичний множник, компонент значення. Так, значення слова депеша складається з таких С., як 1) 'повідомлення', 2) 'офіційність', 3) 'терміновість'» [Кочерган. – УМЕ. – С. 530].

СЕМАНТИКА – «(фр. *semantique*, гр. *semantikos* – означальний, від *sema* – знак), – «1) план змісту в мові..., що складається із значень мовних одиниць різних рівнів.; 2) значення мовної одиниці; 3) розділ мовознавства, що вивчає план змісту в мові, значення мовних одиниць; 4) у семіотиці – один із основних аспектів знака (відношення знака до позначуваного об'єкта – на відміну від

синтактики і прагматики) і, відповідно, один з основних розділів семіотики як науки» [Тараненко. – УМЕ. – С. 530].

СИНОНІМІЧНИЙ РЯД (СР) – «група слів або фразеологізмів, об'єднаних спільним значенням: *ледар – лежень, ледацюга, лінюха, дармоїд, баглай, лайдак, нероба, ледащо, лінюх, ні грач ні помагач, такий побожний, що другий день святкує*. Якщо слово багатозначне, то кожне його окреме значення входить у різні С.р.: *великий, видатний, геніальний поет і великий, здоровенний камінь*»

СЛОВНИК – «1. Словниковий склад мови, лексика» [Тараненко. – УМЕ. – С. 563].

СЛОВО – «найменша самостійно і вільно відтворювана в мовленні відокремлено оформлена значеннєва одиниця мови, яка співвідноситься з пізнаним і вичленуваним окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) і основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента – його називання, вказування на нього або його вираження» [Тараненко. – УМЕ. – С. 565]

СПІЛЬНОСХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА (СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКА) ЛЕКСИКА – «... слова, що походять із східнослов'ян. діал. зони, яка існувала від 6 ст. н.е. до становлення окр. східнослов'ян. мов і риси якої частково відбилися в літ.-книжній давньоруській мові: » [Тараненко. – УМЕ. – С. 273].

СТАРОГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ – давні запозичення з грецької мови: «до ... старогрецьких запозичень (візантійського періоду) належать: *баня, буйвіл, вапно, вишня, єхидна, канат, кедр, кипарис, кит, корабель, корал, крокодил, лавр, левада, лиман, мак, мигдаль, миска, м'ята, огірок, палата, парус*. Окрему групу становлять старогрецизми, які були запозичені до української мови через старослов'янську внаслідок поширення церковно-релігійних текстів: *ангел, акафіст..*; із запровадженням християнства: *Андрій, Анастасія, Антип, Антін, Архип, Василь, Докія, Євген, Кирило, Кузьма, Микола, Григорій, Олена, Петро, Микита, Олександр, Остап, Панас, Степан, Софія, Федір, Харитина, Явдоха*».

СТАРΟΣЛОВ'ЯНІЗМИ (ЦЕРКОВНОСЛОВ'ЯНІЗМИ) – «лексичні, фонетичні, фразеологічні запозичення зі старослов'янської мови» [Русаніський. – УМЕ. – С. 591].

СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА (МАРКОВАНА) ЛЕКСИКА – «слова, що несуть на собі відбиток різних функціональних та експресивних стилів. Напр.: *химерити, репрезентувати, пропозиція, класно, анічогісінько*»

ТАБУ – «(з полінезійських мов *ta* – виділяти, відзначати і *pu* – зовсім, цілком, *tapu (tabu)* – зовсім виділений) – заборона вживання певних слів (лайливих, вульгарних, нецензурних), зумовлена культурними, етичними, моральними чинниками. Звичайно Т. замінюються евфемізмами» [Єрмоленко. – УМ. – С. 181].

ТЕОРІЯ ІЄРАРХІЇ МОВНИХ РІВНІВ – «теорія французького мовознавця Еміля Бенвеніста, згідно з якою мовні одиниці планом вираження спираються на нижчий рівень, а планом змісту входять до вищого рівня» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 382]

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ДІАЛЕКТИЗМИ. Див. **лексичні діалектизми, етнографічні діалектизми (етнографізми) та семантичні діалектизми.**

ТЕРМІН – «(лат. terminus – рубіж, межа) – слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо. Основними ознаками Т. є: системність; наявність дефініції; тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля...; стилістична нейтральність; точність семантики, висока інформативність» [Симоненко. – УМЕ. – С. 629].

ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ – «перетворення на термін певної лексичної одиниці (слова, словосполучення) літературної мови. Пор.: *сила і сила струму, трати і кристалічні трати*» [МФЕ. – С. 410].

Результат термінологізації – «мовні одиниці, лексико-семантична структура яких має вихідне загальноживане значення і похідне – термінологічне. Це слова на зразок *башта*: 1) висока і вузька споруда багатогранної або круглої форми, що будується окремо або становить частину будівлі; вежа; 2) військ. – верхня обертова частина корпусу танка або броньованого автомобіля; вишка на судні, в якій містяться гармати й кулемети» [Панько. – С. 201]. Антонім: **детермінологізація.**

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК – «різновид лінгвістичного словника, в якому подано термінологію галузі (чи кількох галузей) знань.

ФРАЗЕОЛОГІЗМ (ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ, ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ЗВОРОТ, ФРАЗЕМА) – «нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Напр., *лебедина пісня* ‘останній вияв таланту’»

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ АНТОНИМИ – «це щонайменше дві ФО однієї смислової і логічної сутності з протилежним значенням. Вони позначають одне й те саме явище в різних аспектах, не заперечуючи його, а вказуючи на протилежність дії чи відмінності в якісній оцінці: *...будуть (вийдуть) люди (з кого) – не буде пуття (з кого)*» [Ужченко. – ФСУМ. – С. 114].

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ВИРАЗИ – «стійкі за складом і вживанням фразеологічні звороти, які не тільки семантично подільні, але й повністю складаються зі слів з вільним значенням. Серед них розрізняються вирази комунікативного характеру (*вовків боятися – у ліс не ходити*) й номінативного (*трудові успіхи*)» [Ужченко. – ФСУМ. – С. 124].

Стойкі одиниці такого типу «...не виступають семантичним еквівалентом окремого слова (*...за моє жито ще мене й бито; що легко нажить – з дому біжить*)» [СУЛМ ЛФп. – С. 136].

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЄДНОСТІ – ідіоми, «узагальнено-цілісне значення яких мотивується наявністю в мові вільносинтаксичних омонімів: *права рука* (чия) ‘найближчий помічник і соратник’, *розв’язати руки* (кому) ‘дати волю діям, звільнитися від залежності, обмежень у чому-небудь’» [Алефіренко. – УМЕ. – С. 709].

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗРОЩЕННЯ – ідіоми, «значення яких з погляду сучасної мови зовсім не мотивуються, не впливають із суми значень слів-компонентів: *байдики бити* ‘ледарювати’, *показати, де раки зимують* (кому) ‘провчити, покарати’». «Серед ... основних ознак [фразеологічних зрощень] виділяють універсальні (загальномовні) й специфічні. До перших належать відтворюваність і стабільність компонентного складу, до других – семантичне перетворення фраземотворчих компонентів, смислова цілісність та експресивно-емоційний характер фразеологічної семантики. Одним з головних наслідків цих перетворень є цілісне значення Ф.» [Алефіренко. – УМЕ. – С. 709].

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОМОНІМИ – «фразеологічні одиниці, які повністю збігаються за компонентним складом, але не мають нічого спільного у значенні: *пускати півня* – означає «підпалити щось...», а також може мати значення «писнути, співаючи чи говорячи»; *дати волю рукам* – «побити когось» та інше значення – «обнімати кого-небудь»

АБРЕВІАТУРА – скорочене складне слово, утворене з початкових звуків, назв початкових літер чи початкових частин слів, на основі яких твориться скорочення. Розрізняють **ініціальні (буквені і звукові)** аббревіатури, утворені з назв початкових літер: *ТСН, БАМ*; **змішані, буквено-звукові**: *ДТСААФ*; аббревіатури, утворені поєднанням частини слова з початковими звуками або назвами початкових літер частин слів: *КамАЗ, райвно*; аббревіатури, утворені поєднанням початкових частин слів: *військкор, юннат*; аббревіатури, утворені поєднанням початкової (-их) частини (частин) слова з повним словом: *зарплата, санепідстанція*; аббревіатури, утворені поєднанням початкової частини слова з початком і кінцем або тільки кінцем другого слова: *військкомат, мопед*; аббревіатури, утворені поєднанням початкової частини першого слова повної назви з формою непрямого відмінка другого слова: *завскладом, комроти*.

АБРЕВІАЦІЯ – спосіб творення складноскорочених слів (аббревіатур) на основі словосполучень. Таким способом утворюються тільки іменники.

АДВЕРБІАЛІЗАЦІЯ – перехід слів з інших частин мови в прислівники. Найчастіше в українській мові адвербіалізуються іменники в непрямих відмінках (без прийменників і з прийменниками) і прикметники: *бігом, кругом, напам’ять, до вподоби*.

АД’ЄКТИВАЦІЯ – перехід слів з інших частин мови в прикметники. Найчастіше переходять у прикметники діеприкметники: *стояча вода, колюча*

шипшина, сіяне борошно, сушені яблука. При переході в розряд прикметників дієприкметник втрачає дієслівні значення виду, часу, виражає статичну ознаку предмета, втрачає здатність керувати формами непрямих відмінків іменників і визначатися словами з обставинним значенням. Окремі прикметники дієприкметникового походження утворюють ступені порівняння: *болючий – болючіший, найболючіший*. Ад'єктивовані прикметники можуть відрізнятися від дієприкметників місцем наголосу *варений, печений* (дієприкметники), *варений, печений* (прикметники).

До розряду прикметників можуть переходити порядкові числівники, деякі займенники: *Першим* учнем у класі став *Грицько*; *Платня нічого* – краща, ніж по інших сторонах.

Аломорфи – морфи тотожні за значенням, спільні за походженням, але різні фонемним складом, що зумовлено їхньою позицією в слові чи сусіднім морфом у цілому як носієм певного значення: *рук-, руч-, руц-* (*рука, рученька, руці*).

Антонімія морфем – здатність морфем вступати в антонімічні відношення: *вийти – зайти, носик – носище*.

Аспекти вивчення словотвору – морфологічний (передбачає вивчення словотворчих морфем, що входять у склад похідних слів, оскільки вони одночасно вказують на певні морфологічні ознаки слова), **ономасіологічний** (спирається на необхідність вивчення семантики похідного слова), **структурний** (виявляє встановлення структурної відповідності між твірним і похідним словами).

Афікс – загальна назва всіх морфем, крім кореня, службова морфема, що є носієм додаткового словотвірного або граматичного значення і належить до факультативних (не обов'язкових) у слові. Термін *афікс* є родовим щодо таких видових понять, як *префікс, суфікс, закінчення, постфікс, інтерфікс*.

Афіксальна основа – основа слова, яка має афіксальні морфемі: *надземний, прадавній*.

Афіксальні способи словотворення – способи творення слів з допомогою афіксів. До афіксальних належать суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, постфіксальний, флективний способи.

Афіксоїди – це морфемі перехідного типу, які займають проміжне місце між кореневими та афіксальними морфемами. Див. префіксоїди, суфіксоїди.

Безафіксне словотворення (нульсуфіксація) – творення слів без участі афіксів, шляхом усічення твірної основи: *перехід, молодь*.

Безафіксні слова – слова, які мають тільки кореневу морфему (незмінні слова, службові частини мови, первинні прислівники): *какаду, хакі, тут, над*.

Валентність морфем – властивість морфем поєднуватися з певними мовними елементами для творення слів. У лінгвістиці розрізняють семантичну валентність (сполучуваність морфем з урахуванням їх лексичного значення:

диплом-ник), примусову валентність (сполучуваність твірної основи (кореневої морфеми) тільки з конкретною афіксальною морфемою: *глибоч-инь*), вільна валентність (сполучуваність твірної основи (кореневої морфеми) з кількома синонімічними або варіантними афіксальними морфемами: *ліс-н-ий, ліс-ов-ий, ліс-ок, про-ліс-ок*).

Варіанти морфеми (дублети) – різновиди морфем, тотожні за значенням, які мають спільне походження, відрізняються фонемним складом і можуть взаємно замінювати одна одну. Варіанти морфеми поділяються на повні (вільно варіюються в оточенні будь-яких морфів: *на широкому (ім) полі*) та часткові (замінуються в оточенні тільки частини морфів: *довіра, довір'я (й+а)*).

Вільна морфема – це така коренева морфема, що може або самостійно, або у сполуці з флексією вживатися як окреме самостійне непохідне (з позицій словотворення) слово: *весна, ліс*.

Вільна основа – основа слова, яка має вільну кореневу морфему (див. вільна/зв'язана морфема).

Гетерогенні афікси – афікси, за допомогою яких слово змінює частиномовну належність: *тихий – тих-о*.

Гомогенні афікси – афікси, при додаванні яких, слово не змінює частиномовної належності: *двері – двір-ник*.

Грамматична основа – морфологічно незмінна частина слова (словоформи), що обов'язково містить корінь (або кілька коренів), повторюється без зміни звукового складу в усіх граматичних формах слова і є носієм його загального лексико-граматичного значення.

Декореляція – це зміна характеру і значення морфем і співвідношень їх у слові при збереженні ним первісної кількості і порядку морфем: у формах теперішнього часу дієслів *ходиш, несеш* виділяються особові закінчення *-иш, -еш*, а в давньоруській мові голосні *и, е* входили до складу основи.

Деривація – процес словотворення.

Закінчення (флексія) – морфема, що займає кінцеву позицію в змінюваному слові і є засобом творення форм слова: *весел-ий, посміхал-а-ся, зна-ють*.

Зв'язана основа – основа слова, яка має зв'язаний корінь (див. радикасоїд).

Зв'язаний корінь – див. радикасоїд.

Змінні слова – слова, які мають граматичні категорії, що вираджаються за допомогою різних мовних засобів: *зима, чекають, скошена, високий*.

Інтер'ективація – перехід слів з інших частин мови у вигук: *Матінко! Лелечко!*

Інтерфікс – міжморфемна прокладка, яка відіграє в структурі слова з'єднувальну функцію: *лісостеп, шосейний, деповець*.

Інтерфіксація – поєднання морфем у слові за допомогою інтерфікса: *лісостеп, землекопалка*.

Історичні зміни в морфемній будові слова – див. *спрощення, перерозклад, ускладнення, декореляція*.

Комплексні одиниці словотвору – див. *словотвірна пара, словотвірний ланцюжок, словотвірний тип, словотвірна парадигма, словотвірне гніздо, словотвірний ряд, словотвірна категорія*.

Композитна основа – основа слова, яка складається з двох і більше кореневих морфем: *землекопалка, світловолодікування*.

Конфікс (циркумфікс) – афікс, що складається з двох компонентів (біморфема) – префікса і суфікса, одночасно вживаних для утворення нового слова: *подорожник, по-перше*.

Конфіксація – творення слів за допомогою конфіксів; префіксально-суфіксальний спосіб творення.

Кон'юнкціоналізація – перехід інших частин мови у сполучники шляхом набуття синтаксичних властивостей і категоріального значення сполучника: *Я знаю, що ти маєш на меті*.

Коренева морфема (корінь) – неподільна головна морфема, спільна для всіх споріднених слів, яка є носієм загальної семантичної ідеї цих слів: *весна, веснувати, веснянка, весняний*.

Коренева основа – проста основа, до складу якої входить лише один корінь: *без, на, тут*.

Лексико-семантичний спосіб творення слова – використання існуючих у мові слів для називання нових предметів, понять тощо, переосмислення значення слова: *Донжуан – донжуан, каменяр – Каменяр*.

Лексико-синтаксичний спосіб творення слова (зрощення) – утворення нових слів із словосполучень унаслідок зрощення їх компонентів: *горицвіт, запанібрата, натщесерце*.

Модифікація – тип деривації, утворення похідного слова з новим стилістичним відтінком у значенні: *свекруха – свекрушище, тато – татусь*.

Мотивоване слово (вивідне, похідне) – слово з вивідною основою, утворене від іншого слова, яке щодо взятого є мотивуючим. Воно завжди включає мотивуючу основу й словотворчий засіб (формант): слово *залізничник* мотивоване словом *залізниця*.

Морф – найменша значуща частина, яка виділяється в складі словоформи, конкретний представник морфеми: морфи *гон-, ган-, гін-, жен-, гн* у словах *гонити, ганяти, перегін, женуться, гнати*.

Морфема – найменша неподільна значуща одиниця мови, яка виступає як носій певного лексичного чи граматичного значення слова і регулярно відтворюється відповідно до моделей цієї мови; це узагальнений тип конкретних різновидів морфів.

Морфеміка – розділ мовознавства, який вивчає морфемну структуру слова. У колі уваги морфеміки – вичленування морфем, їх класифікація і структура, особливості морфемних стиків, а також типи морфемосполучень та різні процеси спрощення і перерозподілу в складі морфем; сукупність морфем, наявних у мові.

Морфемна основа слова – частина змінюваного слова без закінчення: *доброт- а, спати, весел-ять-ся*.

Морфологічні способи творення слів – див. *суфіксальний, префіксальний, суфіксально-префіксальний, безафіксний, постфіксальний* та ін.

Морфолого-синтаксичний спосіб творення слів (конверсія) – виникнення нового слова внаслідок переходу слова чи певної його форми з однієї частини мови в іншу: *знайомий, учителька, удень*. Див. *субстантивізація, ад'єктивізація, адвербіалізація, прономіналізація, нумералізація, інтер'єктивізація, партикуляція, препозиціоналізація, кон'юнкціоналізація*.

Морфонема – дві або більше фонем, які чергуються в аломорфах однієї і тієї ж морфемі відповідно до морфологічної структури мови: *рік – річний, кров – кривавий*.

Морфонологічні явища – див. чергування, усичення, інтерфіксація, накладання (суміщення), наголос.

Морфонологія – розділ науки про мову, в якому вивчається фонема як елемент побудови морфем і словоформ. Це вчення про фонемну комбінаторику морфем, про використання фонологічних протиставлень для вираження тих чи інших морфологічних відмінностей про зв'язок фонології і морфології.

Морфотактика – правила формальної, семантичної та стилістичної сполучуваності морфем.

Мутація – тип деривації, утворення похідного з новим лексичним значенням: *дослідити* □ *дослідник, бандура* □ *бандурист*.

Наголос – виділення складу в слові або слова в реченні властивими для певної мови фонетичними засобами (посилення голосу, підвищення тону в поєднанні із збільшенням тривалості звучання).

Накладання (суміщення) – морфонологічне явище, за якого фонемний склад попередньої морфемі збігається з фонемним складом початку наступної морфемі, а тому їх поєднання супроводжується суміщенням тотожних сегментів: *Смоленськ + -ськ- = смоленський*.

Незмінні слова – слова, які не мають різних граматичних форм словозміни. До них належать службові частини мови (прийменники, сполучники, частки), вигуки, прислівники, дієприслівники, інфінітиви, невідмінювані іменники, невідмінювані прикметники, окремі присвійні займенники, окремі числівники: *в, щоб, не, ой, гарно, сумувавши, співати, таксі, бордо, її, багато*.

Некомпозитна основа – основа слова, яка має тільки одну кореневу морфему: *сумн-о, гарн-ий*.

Непохідна (немотивована) основа – це основа, значення якої є немотивованим, вона складається лише з кореня: *ліс, вод-а, жовт-ий*.

Нерегулярна мотивація – це така мотивація, при якій члени словотвірної пари розрізняються унікальними словотворчими засобами: *пін* – *попада, банк* – *ва-банк*.

Несуцільна (перервана) основа – основа слова, яка перервана закінченням: *переглядаються, налякалася*.

Нульова морфема – афікс, що не має матеріального вираження (флексія, суфікс), але є показником похідності слова або граматичної форми, носієм словотвірного та граматичного значення: *сад-0, пішохід-0-0, заяв-0-а*.

Нумералізація – перехід слів з інших частин мови в числівники: *тьма народу, безліч птахів*.

Оказіоналізм (інновація) – індивідуально-авторське слово, вжите в певному контексті: *лілеління, літатенятонько* (Микола Вінграновський).

Омонімія морфем – здатність морфем бути тотожними за звуковою / графічною оболонкою, але різними за значенням: суфікс *-ин-* – „одиничність” (*стеблина*), „присвійність” (*материн*).

Основа словозміни – частина слова без закінчення: *сонц-е, весн-а*.

Основа формотворення – частина слова, яка залишається після відкидання закінчення і формотворчого афікса: *ходи-ти*.

Основоскладання – утворення похідного слова за допомогою поєднання двох і більше основ. Розрізняють основоскладання чисте (*кіловат-година*), основоскладання + інтерфіксація (*лісосмуга*), основоскладання + інтерфіксація + суфіксація (*землекопалка*), основоскладання + інтерфіксація + нульсуфіксація (*пішохід*).

Основоцентрична дериватологія – напрямок дослідження словотвірної системи мови з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник.

Партикуляція – перехід інших частин мови в частку: *Вона і не знала, що таке життя...*

Перерозклад – це історична зміна морфемних меж у складі слова, такий мовний процес, в результаті якого в похідному слові змінюються межі між твірною основою і словотворчим афіксом внаслідок переходу звукового елемента однієї морфemi до сусідньої морфemi: від суфікса *-ик-* утворилися суфікси *-ник-, -льник, -ільник-*.

Подільність основи – здатність членуватися на морфemi: *за-сум-ува-ти, в-ловл-ю-ють*.

Полімотивація (множинна мотивація) – це мотивація похідного двома і більше похідними: *розвеселити - розвеселитися, веселитися - розвеселитися*.

Полісемія морфем – наявність в одній морфемі двох і більше пов'язаних між собою значень: суфікс *-ар-* □ „професія” (*пекар*), „назви людей за діяльністю” (*кобзар*).

Постфікс – афікс, який стоїть у слові чи в словоформі після кореня, суфікса, флексії. Постфікс приєднується в цілому до слова, залишає систему флексій незмінною, словотворче значення його – модифікаційне. До таких афіксів в українській мові належать *-ся, -сь, -но, -бо, -то, -таки, -будь, -небудь, -те*: *зоглядатися, глянь-бо, заходьте, щось, що-небудь*.

Постфіксальний спосіб словотворення – утворення нових слів за допомогою постфікса: *хитати – хитатись, скажи – скажи-но*.

Похідна основа – це основа, що має обов'язкові компоненти (твірну основу та афікс). Її значення мотивується значенням цієї твірної основи: *жовтень, по-перш-е*.

Похідне слово (дериват) – це слово, утворене від іншого слова за допомогою тих чи інших словотворчих засобів: *село – сільський, тихий – тихо*.

Препозиціоналізація – перехід інших частин мови в прийменник: *вддовж дороги, поруч мене*.

Префікс – це морфема, що стоїть перед коренем (безпосередньо чи перед іншим префіксом) і служить для творення нових слів чи граматичних форм слова: *пра-мова, су-цвіття*.

Префіксальний спосіб словотворення – утворення нових слів або граматичних форм слова за допомогою префіксів: *йти – зайти, воля – неволя*.

Префіксально-суфіксальний (конфіксальний) спосіб словотворення – утворення нових слів за допомогою префікса і суфікса: *наш – по-нашому, батьківський – по-батьківськи*.

Префіксально-суфіксально-постфіксальний спосіб словотворення – утворення нових слів за допомогою префікса, суфікса і постфікса: *жах – ужахнутися*.

Префіксація – творення нових слів або граматичних форм слова за допомогою префіксів. Префіксація – досить продуктивний спосіб творення дієслів. В іменниках і прикметниках цей спосіб розвинений менше.

Префіксоїд – коренева морфема, що вживається для творення нових слів, виступаючи в ролі словотворчого префікса: *півколо, напівтемрява*.

Прономіналізація – перехід слів з інших частин мови в займенники внаслідок втрати чи послаблення їхнього лексичного значення і набуття узагальненого вказівного значення.

У такому значенні можуть вживатися іменники (*діло було зимою*), прикметники (*Семенові вчувалась певна мелодія*), числівник *один* (в *одній долині, під горою, і високий явір зеленів*).

Радиксоїд (зв'язаний корінь) – корінь, який відомий лише в поєднанні з афіксами (термін О.О. Реформатського): *замикати, замок, замкнути*.

Редеривація (зворотне словотворення) – утворення слова не шляхом ускладнення морфологічної будови вивідного слова, не додаванням словотвірних морфем, а спрощенням морфологічної будови слова. Так, *дояр* утворено від *доярка*.

Редуплікація – повне чи часткове повторення словотворчого афікса, кореня, основи слова або цілого слова як спосіб утворення слів, описових форм чи фразеологічних одиниць: *ген-ген, сила-силенна, кінець кінцем*.

Синонімія морфем – збіг за основним значенням морфем: префіксів (*з'єднувати – поєднувати, спокій – супокій*), суфіксів (*горбок – горбик, глибина – глибін*), закінчень (*братові – брату, шести – шістьом*).

Словоскладання – один із способів морфологічного словотворення, при якому нове слово утворюється шляхом об'єднання в одне ціле двох чи кількох слів: *лішко-диван, зелений-зелений*.

Словотвір (дериватологія) – розділ науки про мову, що вивчає творення нових слів на основі наявних у словниковому складі, які мотивують похідні утворення; це вчення про будову похідних слів, про засоби і способи їх творення. Словотвір встановлює й описує структуру та значення похідних слів, їх складові компоненти, основні засоби й способи деривації, словотвірні моделі, вивчає групування похідних слів у словотвірні ряди і гнізда, з'ясовує принципи побудови й організації словотвірної системи в цілому.

Словотвір діяхронічний (історичний) – вивчає шляхи виникнення похідних слів у різні періоди розвитку мови, їх первісну словотвірну структуру та історичні зміни в ній.

Словотвір синхронічний (описовий) – вивчає систему словотвірних засобів на певному етапі розвитку мови, в тому числі і на сучасному.

Словотвірна категорія – це сукупність похідних утворень із спільним загальним словотвірним значенням, яке виражене комплексом словотворчих засобів: *коваль, копач, страйкар*.

Словотвірна модель – схема структурної будови дериватів, яким властива спільність частин мови твірних і тотожність афікса: *заявити – заява, носити – ноша*. У лінгвістиці розрізняють такі словотвірні моделі: продуктивні (за їх зразком активно творяться нові слова у певний момент розвитку мови), непродуктивні (за їх зразком майже не утворюються нові похідні слова), регулярні (за їх зразком утворюються довгі ряди похідних), нерегулярні (за їх зразком не поповнюється ряд похідних новими утвореннями).

Словотвірна мотивація – відношення між двома однокореновими словами, значення одного з яких або визначається через значення інших (*стіл – столик*, тобто „маленький стіл”, *працювати – працівник*, тобто „той, хто

працює”), або тотожне значенню іншого в усіх компонентах, крім граматичного значення частини мови (*ходити* – *хід*, *тихий* – *тихо*).

Словотвірна пара – це мінімальний бінарний ланцюжок, який складається з твірного й похідного слів і є ланкою розширеного словотвірного ланцюжка, наприклад, *студент* – *студентський*.

Словотвірна парадигма – це сукупність похідних, які мають одну твірну основу і знаходяться на одному ступені словотворення:

конячий
кінь □ *кінський*
коник.

Словотвірна система – сукупність взаємозв’язаних одиниць словотвору певної мови, які функціонують на її синхронному зрізі.

Словотвірне гніздо – це вся сукупність однокореневих слів, упорядкована відношеннями похідності:

грація □ *граціозний* □ *граціозно*
граціозність.

Словотвірний ланцюжок – це ряд спільнокореневих слів, організованих за принципом послідовної похідності від вихідної ланки до кінцевої: *газ* – *газувати* – *загазувати* – *загазований* – *загазованість*.

Словотвірний ряд – це ряд однотипно побудованих слів з одним і тим же формантом і лексично різними мотиваторами: *різати* – *різник*, *служити* – *служник*.

Словотвірний тип – це формально-семантична схема побудови похідних слів певного способу словотворення, мотивованих словами тої чи іншої частини мови, які мають одне й те саме словотвірне значення: *піаніст*, *арфіст*, *баяніст*.

Словотворення – це процес, механізм, система і результат творення вторинних (похідних) слів, що перебувають між собою у типових структурно-семантичних зв’язках.

Словотвірне (дериваційне) значення – значення похідних слів, яке встановлюється на базі семантичного зіставлення похідних та твірних і є спільним для слів цього типу: похідні *яблунька*, *берізка*, *дубок* виражають словотвірне значення „демінутивність”.

Способи словотворення – структурно різні шляхи й прийоми творення нових слів на базі словотворчих ресурсів конкретної мови. Див. *морфологічні способи словотворення*, *лексико-семантичний*, *лексико-синтаксичний*, *морфолого-синтаксичний способи творення слів*.

Спрощення – це зміна в морфемній структурі слова, внаслідок якої у процесі розвитку мови похідна основа, що мала в своєму складі афікси, перетворюється на непохідну, кореневу: слово *засіб* пішло від займенникової основи *соб-і*.

Субстантиваци́я – перехід слів з інших частин мови до класу іменників (*вартовий ходив, визволені не забувають*).

Розрізняють **повну** субстантиваци́ю (коли слова з інших частин мови остаточно перейшли в розряд іменників: *вожатий, пальне, лісничий, набережна*) і **неповну** (коли слово вживається і в значенні іменника, і в значенні тієї частини мови, до якої належало до субстантиваци́ї: *операційна, минуле*).

Субстантиваци́я – це продуктивний спосіб утворення іменників головним чином від прикметників і дієприкметників. Субстантиви зберігають той тип словозміни, що властивий частині мови, від якої вони утворилися.

Суплетивна основа – основа слова, утворена способом суплетивізму (утворення граматичних форм одного й того самого слова від різних коренів або основ): *гарно – краще, ловити – піймати, він – його*.

Суфікс – це морфема, що виступає у слові після кореня (безпосередньо чи після іншого суфікса) й утворює нові слова чи граматичні форми: *міст-ок, їс-ти, добр-еньк-ий*.

Суфіксальні зв'язки – з'єднувальний матеріал між коренем і суфіксом, який виконує у слові суто структурну (будівельну) роль: *індивід –у-ум, схем-ат-изм*.

Суфіксація – творення нових слів або граматичних форм шляхом приєднання суфіксів до кореня чи основи слова. Особливо широко розвинене суфіксальне творення іменників і прикметників.

Суфіксоїд – коренева морфема, що виступає в ролі словотворчого суфікса: *сталевар, землемір*.

Суцільна (неперервана) основа – морфемна основа слова, яку не перериває закінчення: *земленепроникний, живуть*.

Твірна база похідного слова (словотвірна база або мотивувальний компонент) – це найчастіше слово, рідше – словосполучення, прийменниково-відмінкові форми чи фразеологізми, які формують семантичну основу похідного слова: *весна – весняний, між горами –міжгір'я, точити баяндраси – баяндрасити, карі очі – кароокий*.

Твірна основа – основа, що є базою для нового вивідного слова. Вона може бути похідною і непохідною: *сон – сонний – сонно*.

Транспозиційні відношення – при транспозиції твірного в похідне лексичне значення залишається незмінним, але вивідне слово переходить в іншу частину мови, набуваючи нових категоріальних і граматичних ознак: *мовчати – мовчання, величний – величність*.

Флексія (закінчення) – див. закінчення.

Флективний спосіб творення – утворення нових слів за допомогою матеріально вираженої флексії: *кум – кума, золото – золотий*. У таких похідних флексія є засобом вираження словотвірного і граматичного значень.

Формант – семантичний, структурний, структурно-семантичний чи інший елемент похідного слова, за допомогою якого воно утворилося і яким відрізняється від твірного: *ліс – лісок, дід – прадід, перший – по-перше*.

Формотворчі афікси – службові морфеми, за допомогою яких утворюється граматична форма слова: *викопати, веселіший*.

Фузія – злиття морфем, яке супроводжується зміною морфемного складу слова: *Одес-ськ-ий – Одеський, мінерал-о-логія – мінералогія*.

Уніфікс – різновид одиничних (унікальних) зв'язаних морфем, подібних до афіксів. Розрізняють суфіксальні (*мудрагель, гульвіса*) та префіксальні уніфікси (*пергідроль, ва-банк*).

Чергування – закономірна взаємозаміна звуків в одній і тій самій морфемі в різних словоформах або словах: *ловити – ловлю, нога – ніженька – нозі*.

Універбація – явище вторинної номінації, що пов'язане з перетворенням дієслівного стійкого найменування в синонімічне, здебільшого стилістично марковане, слово-універб. Утворене похідне мотивується повною назвою, є тотожним їй за значенням (або відрізняється лише стилістичним забарвленням), але відмінне за формою: *залікова книжка – заліковка, мобільний телефон – мобільник*.

Ускладнення – один із видів історичної зміни морфологічної будови слова: перетворення раніше невивідної основи на вивідну. Так, польське слово *flaszka* було запозичене як *фляжка* (слово з невивідною основою), але за аналогією до слів *книга – книжка, нога – ніжка* стало

Актуальне членування речення – поділ речення на дві частини залежно від комунікативного спрямування та інформативної мети висловлення: тему (дане, основне, відоме) і рему (нове, ядро, повідомлюване).

Синтаксис

Асемантичні сполучники – це сполучники, позбавлені власного значення, напр., сполучники підрядності *як, мов, щоб* тощо, які можуть приєднувати різні види підрядних речень.

Безсполучникове складне речення з однотипними (однорідними) частинами – речення, співвідносні з складносурядними, виражають одночасність, послідовність, зіставлення чи протиставлення: *Світає, край неба палає... (Т. Шевченко)*.

Безсполучникове складне речення з різнотипними (неоднорідними) частинами – речення, співвідносні з складнопідрядними реченнями: *Я вірю: з каменя виростуть квіти (А. Малишко)*.

Валентність – здатність слова вступати у зв'язки з іншими словами і залежить від семантичних і граматичних його властивостей: *малюю (що?) картину (чим?) пензлем*.

Вокативні речення – речення-звертання, які за своєю структурою збігаються із непоширеними звертаннями, але змістом багатші від нього, бо виражають якісь почуття, що ними супроводжується звертання до особи: *Ех, голубе, голубе...*

Генітивне речення – односкладне речення, головний член в яких виражається родовим відмінком, що передає не тільки значення наявності предметів, а й вказує на його кількісну ознаку: *А квітів!*

Детермінант – це другорядний член речення (обставина), що конкретизує висловлення; автономний семантичний поширювач речення, зумовлений комунікативними потребами.

Еліптичне речення – різновид неповних речень, де уявлення про неназваний член речення або його частину встановлюється з їх власного змісту або будови, тобто речення є структурно неповні (найчастіше з пропущеним присудком), але семантично повні: *В траві зеленій яблука червоні.*

Звертання – інтонаційно виділений компонент речення, що називає істоту чи персоніфікований предмет, яким адресоване мовлення: *Чом ти, березо, така тужлива? (Л. Українка).*

Іменний складений присудок – присудок, у якому лексичне значення виражається іменною частиною, а граматичне – зв'язкою.

Інфінітивне речення – односкладне речення, де головний член виражений незалежним інфінітивом: *Слухати команду!*

Керування – спосіб підрядного зв'язку, при якому головне слово вимагає від залежного певної відмінкової форми (з прийменником чи без нього).

Модальність – семантична категорія, що виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку сказаного. Виділяють об'єктивну модальність, що властива будь-якому реченню і звичайно передається способом дієслова; і суб'єктивну модальність, яка нашаровується на основну і найважливішим засобом вираження якої є вставні слова.

Неповне речення – речення, у якому відсутній один або кілька членів речення, що найчастіше відновлюються з контексту чи ситуації (відповідно розрізняють контекстуально та ситуативно неповні речення).

Непоширене речення – речення, у якому наявні лише головні члени речення.

Непряма мова – чужа мова, введена в авторський текст як мова автора.

Нечленоване речення (слово-речення) – структурно нечленована синтаксична одиниця, що виражається частками, вигуками, модальними словами: *Овва який! Геть!*

Номінативне (називне) речення – односкладне речення, головний член якого виражається іменником (зрідка особовим займенником, числівником) у називному відмінку; субстантивованими словами або кількісно-іменним словосполученням із стрижневим словом у формі називного відмінка.

Однорідні члени речення – члени речення, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення і поєднуються між собою сурядним зв'язком.

Односкладне безособове речення – речення, головний член якого називає дію або стан, незалежні від активного діяча: *Світає. Мене морозить. Нема спокою.*

Односкладне неозначено-особове речення – речення, головний член якого виражений дієсловом третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж формою множини минулого часу і називає дію, здійснювану неозначеними особами: *Шукають клопоту. Понасівали квітів.*

Односкладне означено-особове речення – речення, головний член якого виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу-виконавця: *Лечу. Читай виразно!*

Односкладне узагальнено-особове речення – речення, головний член якого виражається найчастіше дієсловом другої особи однини теперішнього чи майбутнього часу дійсного способу або наказового способу, а означувана ним дія мислиться узагальнено, як така, що характерна для будь-якої особи: *Хочеш їсти калачі – не сиди на печі.*

Період – складне, переважно багатокomпонентне чи просте ускладнене речення, якому властива цілісність теми, повнота змісту і яке характеризується чітким інтонаційним поділом на дві частини – засновок і висновок. Перша частина вимовляється з поступовим наростаючим підвищенням голосу. Кінець засновку характеризується найбільшим підвищенням голосу. Після паузи зі спадною інтонацією вимовляється висновок.

Підмет – головний член двоскладного речення, який, указуючи на носія ознаки, перебуває в предикативному зв'язку з іншим головним членом (присудком).

Підрядність – синтаксичний зв'язок, який вказує на граматичне підпорядкування одного компонента іншому в реченні чи словосполученні: *день (який?) сонячний; Блажен (хто?), хто вірує.*

Повне речення – речення, у якому наявні всі необхідні для розуміння змісту члени речення.

Поширене речення – речення, у якому, крім головних, наявні другорядні члени речення: *Реве та стогне Дніпр широкий (Т. Шевченко).*

Предикативність – комплексна синтаксична категорія, що виражає співвіднесеність повідомлення з дійсністю і формує речення як комунікативну одиницю.

Прилягання – спосіб підрядного зв'язку, за якого головне слово не вимагає від залежного певних граматичних форм, а поєднується лише за змістом: *прохання прийти, читання вголос, ідуть підстрибуючи*.

Присудок – головний член двоскладного речення, який, указуючи на модально-часову характеристику носія предикативної ознаки, перебуває в предикативному зв'язку з підметом.

Пряма мова – дослівно відтворений чужий вислів, у якому збережено його лексичні, синтаксичні та інтонаційні особливості: *І тихо-тихесенько я промовляла: „Сон літньої ночі, мені тебе жаль”* (Л. Українка).

Пунктуація – система правил про вживання на письмі розділових знаків; розділ мовознавства про використання розділових знаків.

Речення – основна комунікативна одиниця, яка оформлюється за законами певної мови і є відносно завершеною одиницею спілкування і вираження думки.

Синтаксис – розділ граматики, що вивчає систему синтаксичних одиниць і правила їх функціонування.

Складнопідрядне речення з неоднорідною супідрядністю – конструкція, у якій підрядні частини різного типу пояснюють головну в цілому (одночленна неоднорідна супідрядність) чи підрядні частини будь-яких типів пояснюють різні члени головної частини (різночленна неоднорідна супідрядність).

Складнопідрядне речення з однорідною супідрядністю – конструкція, у якій всі підрядні частини однаково пояснюють головну частину в цілому або якийсь один її член речення.

Складнопідрядне речення з послідовною підрядністю – конструкція, у якій перша підрядна пояснює головну, друга – першу, третя – другу і т. д.

Складнопідрядне речення нерозчленованої структури – речення, підрядна частина якого стосується одного слова (словосполучення) в головній частині і приєднується до неї за допомогою асемантичних сполучників і сполучних слів.

Складнопідрядне речення розчленованої структури – речення, підрядна частина якого відноситься до головної частини в цілому і приєднується до неї семантичними сполучниками і сполучними словами.

Стверджувальне речення – речення, в якому стверджується те, що висловлюється про предмет мовлення: *Поет – це медіум історії* (Л. Костенко).

Текст – повідомлення, яке складається з кількох чи багатьох речень, характеризується змістовою і структурною завершеністю і певним ставленням автора до змісту сказаного.

Узгодження – спосіб підрядного зв'язку, за якого форми залежного компонента зумовлюються граматичними формами головного слова. Розрізняють повне (*синій вечір*) і неповне (*дівчина-інженер*) узгодження.

Член речення – мінімальна синтаксична одиниця, що виконує у реченні формально-синтаксичні функції і виражається повнозначними словами або сполуками слів. Виділяють головні (підмет, присудок) і другорядні (додаток, обставина, означення) члени речення.

Аломорф – це морф певної морфеми, зовнішня несхожість якого порівняно з іншими морфами тієї самої морфеми зумовлена фонемним складом сусідніх морфів, тобто позицією у слові; це морфи певної морфеми, що зазнали фонетичної модифікації, зумовленої граматичною позицією у слові.

Афікс – морфема, що є носієм додаткового словотвірного або граматичного значення і належить до службових і необов'язкових морфем у слові.

Афіксоїд – це проміжна афіксоподібна морфема, що є частиною складного або складноскороченого слова, здебільшого співвідносною з основою чи коренем, яка повторюється з тим самим значенням у багатьох словах, наближаючись за словотвірними функціями до афіксів.

Валентність морфеми – це здатність морфеми поєднуватися з певною сукупністю спів мірних одиниць морфемної підсистеми мови.

Валентність морфем семантична – це вибір сполучуваних морфем з урахуванням їх лексичного значення.

Валентність морфем формальна – це залучення твірних морфів для деривації похідних через структурні засоби разом із чергуванням фонем.

Варіанти морфеми – це морфи, які об'єднуються в одну морфему і характеризуються такими ознаками: мають тотожне значення; мають різне фонетичне оформлення; знаходяться в одній граматичній позиції; можуть взаємозамінюватися, не змінюючи значення слова.

Деривація лексична – це таке словотворення, при якому лексичне значення похідного відмінне від лексичного значення твірного.

Деривація синтаксична – це таке словотворення, при якому твірна база і похідне належать до різних частин мови, а їх лексичні значення збігаються.

Інтерфікс – беззначеннева сполучна морфема у слові.

Інтерфіксація – це таке морфонологічне явище, при якому на морфемному шві з'являється асемантична прокладка.

Конфікс – афікс, що має єдине неподільне значення, але складається з двох частин, які розташовані перед коренем і після нього.

Корінь – ядерний компонент морфемної будови слова, що є носієм лексичного значення, повторюється у всіх граматичних формах слова і споріднених із ним словах.

Морф – це конкретний репрезентант морфеми у конкретному слові, вияв морфеми, її видозміни, різновиди, які зустрічаються у складі певної словоформи.

Морфема – елементарна мінімальна одиниця мови, що має значення, неподільна за формою у межах одного слова, але подільна за семантикою.

Морфема дериваційна – це така морфема, основна функція якої полягає у творенні нового (похідного) слова.

Морфема модифікаційна – морфема, яка доповнює, уточнює, тобто частково змінює значення твірного, зокрема вона вносить у його семантику інформацію, що стосується певних об'єктивних ознак предмета чи інтенсивності ознаки.

Морфема мутаційна – морфема, яка вносить зовсім нову інформацію в значення твірного, формуючи нові поняття.

Морфема нульова – це афікс, що не має вираженого показника граматичного або словотвірного значення, який в інших таких випадках передається вираженими за допомогою звука чи звукосполуки афіксальними морфемами.

Морфема сегментна – це морфема, яку можна виділити внаслідок поділу (сегментації) мовленнєвого потоку.

Морфема суперсегментна – це така морфема, що не виділяється в потоці мовлення, а існує лише в ньому, „накладаючись” на кілька сегментних морфем.

Морфема транспозиційна – це морфема, яка виконує синтаксичну функцію, тобто переводить твірне слово у розряд синтаксичних дериватів.

Морфема формотворча – це афікс, за допомогою якого утворюються форми того самого слова зі збереженням його лексичного значення, але із додаванням нових граматичних значень (наприклад, виду, ступеня порівняння тощо).

Морфеміка – розділ науки про мову, що вивчає морфемну структуру слова; морфемна підсистема мови, сукупність морфем мови.

Морфемна будова (склад) слова – це сукупність значущих частин, що виділяються у слові.

Морфонема – це звуки (фонемі), які групуються в морфах однієї і тієї ж морфемі, утворюючи фонемний ряд.

Морфонологія – підрозділ морфеміки, що досліджує звукові зміни в морфемах, зумовлені їх умовами взаємоприспосовування при об'єднанні в лінійному ряді.

Морфонологічна модель – це формальна схема побудови похідних слів того чи іншого словотвірного типу, які характеризуються наявністю чи відсутністю морфонологічного явища.

Морфонологічна позиція – це комбінаторний процес поєднання морфем та спричинені цим зміни їх звукового оформлення.

Морфонологічне явище – це явище, яке виникає на морфемному шві як результат взаємоприспосовування морфем.

Морфотактика – підрозділ морфеміки, що вивчає закономірності поєднання морфем відповідно до їх валентних властивостей.

Накладання (суміщення) – це таке морфонологічне явище, при якому фонемний склад фіналі попередньої морфемі збігається з фонемним складом початку наступної морфемі, а тому процес їх поєднання супроводжується суміщенням тотожних сегментів.

Основа слова – це частина слова без закінчення.

Основа слова вільна – це така, що має у своєму складі вільний корінь.

Основа слова зв'язана – це така, яка включає в себе зв'язаний корінь (*при-чал*).

Основа слова компактна (суцільна) – це така, яка не розділяється словозмінним афіксом (*бер-у, нес-еш*).

Основа слова некомпактна (перервана) – це основа, структурну цілісність якої порушує словозмінний афікс (*бер-у-сь, нес-еш-ся*).

Основа слова неподільна дорівнює одній морфемі – кореню.

Основа слова непохідна – це основа, значення якої є немотивованим.

Основа слова подільна – основа, що, окрім кореня, має у своєму складі інші нефлективні афікси (суфікси, префікси, конфікси, постфікси).

Основа слова похідна – це основа, утворена від іншої основи за допомогою тих чи інших словотворчих засобів, яка містить в собі як обов'язкові компоненти твірну основу та афікс і значення якої мотивується значенням слова з цією твірною основою.

Основа слова проста – це така, що містить один корінь.

Основа слова складна – така, що має у своєму складі два і більше коренів.

Основа словотворення – це та частина слова, до якої додаються словотворчі афікси.

Основа формотворення – це та частина слова, до якої додаються словозмінні афікси (флексії).

Перерозклад – перерозподіл морфем усередині слова, що веде до іншого, ніж був раніше, поділу слова, до переміщення меж між морфемами внаслідок переходу звукового елемента однієї морфемі до сусідньої морфемі.

Постфікс – службова морфема, що розташована у слові (словоформі) після закінчення і виражає граматичне і (або) словотвірне значення.

Похідне слово – це слово, яке утворене від іншого слова за допомогою тих чи інших словотворчих засобів.

Префікс – службова морфема, що розташована перед коренем або іншим префіксом, приєднується до всього слова, виконує словотворчу і (або) граматичну функцію.

Словотвір (дериватологія) – 1) це система словотвірної будови мови, яка утворилася за своїми внутрішніми законами протягом усього історичного

розвитку мови; 2) розділ науки про мову, що вивчає структуру похідного слова і способи утворення нових слів.

Словотвірна категорія – це сукупність дериватем зі спільним загальним словотвірним значенням, вираженим певним комплексом словотворчих засобів.

Словотвірна мотивація – це відношення між двома однокореновими словами, значення одного з яких або а) визначається через значення іншого, або б) тотожне значенню іншого в усіх своїх компонентах, крім граматичного значення частини мови.

Словотвірна мотивація безпосередня – це мотиваційні відношення двох слів, які відрізняються один від одного тільки одним формантом.

Словотвірна мотивація вихідна – це мотивація даного похідного немотивованим словом.

Словотвірна мотивація невихідна – це мотивація даного похідного слова мотивованим.

Словотвірна мотивація неединична (множинна) – це мотивація даного похідного слова декількома словами, які відрізняються від похідного рівною кількістю формантів.

Словотвірна мотивація опосередкована – це мотиваційні відношення двох слів, одне з яких відрізняється від другого комплексом афіксів.

Словотвірна парадигма – це сукупність похідних, які мають одну і ту ж твірну основу і знаходяться на одному ступені словотворення.

Словотвірна структура слова – це формально виражена похідність слова, його організація, яка об'єднує в собі різні за функцією частини – формантну і мотиваторну.

Словотвірне гніздо – це вся сукупність однокоренових слів, упорядкована відношенням похідності.

Словотвірний ланцюжок – це ряд спільнокоренових слів, пов'язаних між собою відношенням послідовної похідності.

Словотвірний ланцюжок бінарний – це словотвірний ланцюжок, що дорівнює словотвірній парі.

Словотвірний ланцюжок кільцевий – це словотвірний ланцюжок, у якому частина мови початкового слова і частина мови кінцевого слова збігаються.

Словотвірний ланцюжок лінійний – це словотвірний ланцюжок, у якому частиномовна належність початкового та кінцевого слова не зігаються.

Словотвірний ланцюжок полінарний – це словотвірний ланцюжок, що включає в себе більш ніж одну словотвірну пару.

Словотвірний тип – це формально-семантична схема побудови похідних слів певного способу словотворення, мотивованих словами тої чи іншої частини мови, які мають одне й те саме словотвірне значення.

Словотвірний тип нетранспозиційний – це такий, у якому частина мови твірного збігається з частиною мови похідного.

Словотвірний тип транспозиційний – це такий, у якому частина мови похідного не збігається з частиною мови твірного.

Спрощення – це зміна у морфемній структурі слова, у результаті якої у процесі розвитку мови похідна основа, що мала у своєму складі афікси, перетворюється у непохідну, кореневу.

Суфікс – службова морфема, що розташована в слові після кореня або іншого суфікса перед закінчення, іншим суфіксом чи в самому кінці слова і надає йому нового значення або ж його відтінку.

Уніфікс – це різновид одиничних зв'язаних морфем, подібних до афіксів.

Усічення – це таке морфонологічне явище, при якому відбувається скорочення кінцевої частини (фіналі) твірної основи у процесі взаємоприспосовування морфем.

Ускладнення – мовний процес, протилежний процесу спрощення, у результаті якого слово простої, неподільної морфемної структури перетворюється у слово з подільною структурою; тобто одна морфема поділяється на дві.

Фіналь – це кінцеві відрізки твірної основи, які складаються з голосної, приголосної фонем або сполучення фонем.

Флексія, або закінчення, – це словозмінний афікс, що виражає граматичні значення (роду, числа, відмінка, особи) і реляційні, тобто синтаксичні відношення одного слова до інших слів у реченні або до речення в цілому.

Формант – це семантичні, структурні, структурно-семантичні та інші елементи похідного слова, якими воно утворилося і якими відрізняється від твірного.

Чергування – це таке морфонологічне явище, при якому процес взаємоприспосовування морфем супроводжується зміною їх фонетичної будови.

Глосарій із основ наукових досліджень:

Аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини.

Анотація – це стисла характеристика наукової статті, монографії, дисертації тощо.

Анотування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, мета якого – отримання узагальненої характеристики документа, що розкриває логічну структуру і зміст.

Бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної середньої освіти здобула базову вищу освіту, спеціальні знання й уміння, достатні для виконання професійної діяльності даного рівня.

Бібліографічні покликання – це сукупність бібліографічних відомостей про цитовану працю.

Виписки – це цитати (дослівне відтворення думок автора книжки) або короткий, близький до дослівного, виклад змісту потрібного уривка тексту.

Відгук – це 1) документ, що містить висновки уповноваженої особи (або кількох осіб) чи установи щодо запропонованих на розгляд вистави, рукописних робіт; 2) стисла форма письмової оцінки виконаної роботи (курсової, бакалаврської, дипломної, магістерської кваліфікаційних робіт, кандидатського чи докторського дослідження).

Гіпотеза – наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ (процесів) або причин, які зумовлюють даний наслідок.

Дедукція – така розумова конструкція, у якій висновок щодо якогось елемента множини робиться на підставі знання загальних властивостей всієї множини.

Дипломна робота – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання у ВНЗ.

Експеримент – це такий метод вивчення об'єкта, який пов'язаний з активним і цілеспрямованим втручання дослідника в природні умови існування предметів і явищ або створенням штучних умов, необхідних для виявлення його відповідної властивості.

Індукція – перехід від часткового до загального, коли на підставі знання про частину предметів класу робиться висновок стосовно класу в цілому.

Конкретнонаукова (або частково наукова) методологія – це сукупність ідей або специфічних методів певної науки, які є базою для розв'язання конкретної дослідницької проблеми; це наукові концепції, на які спирається даний дослідник.

Конспект – стислий писаний виклад змісту чого-небудь, складається з плану й тез, доповнених фактичним матеріалом, що у сукупності є коротким письмовим викладом змісту книжки, статті, лекції тощо.

Курсова робота – це самостійне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується з певної дисципліни або з окремих його розділів.

Магістр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні знання й уміння, достатні для виконання професійних завдань і обов'язків інноваційного характеру певного рівня професійної діяльності.

Мета наукової роботи – це сукупний кінцевий результат, це те, чого ми хочемо досягти.

Метод – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. У

найбільш загальному розумінні метод – це шлях, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження. Він відповідає на запитання: як пізнати.

Методика – сукупність методів, прийомів проведення будь-якої роботи.

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та операцій.

Методологія – вчення про правила мислення при створенні теорії науки.

Наука – це динамічний розвиток системи знань про об'єктивні закони природи, суспільства і мислення, отримані і перетворені у безпосередню продуктивну силу суспільства в результаті спеціальної діяльності людей.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття і використання нових знань.

Наукова ідея – інтуїтивне пояснення явища (процесу) без проміжної аргументації, без осмислення всієї сукупності зв'язків, на основі яких робляться висновки.

Наукова концепція – система поглядів, теоретичних положень, основних тверджень щодо об'єкта дослідження, які об'єднані певною ідеєю.

Наукова стаття – один із видів наукових публікацій, де подаються кінцеві або проміжні результати дослідження, висвітлюються пріоритетні напрямки розробок ученого, накреслюються перспективи подальших напрацювань.

Наукова теорія – це найвища форма розвитку наукового знання, яке дає цілісне уявлення про закономірності та сутнісні зв'язки певної сфери діяльності, тобто об'єкта даної теорії.

Науковий закон – внутрішній суттєвий зв'язок явищ, що зумовлює їх закономірний розвиток.

Науковий стиль – функціональний різновид літературної мови, що обслуговує сферу і потреби науки, його основне призначення – повідомлення про результати наукових досліджень, систематизація знань.

Науковий факт – подія чи явище, що є основою для висновку або підтвердження.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обраний для вивчення.

Описовий метод – планомірна інвентаризація одиниць мови і пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному (даному) етапі розвитку мови, тобто в синхронії.

План – це короткий перелік проблем, досліджуваних у науковому тексті; порядок розміщення частин якого-небудь викладу, його композиція.

Покликання – уривок, витяг з якого-небудь тексту, який цитують у викладі матеріалу, з точною назвою джерела й вказівкою на відповідну сторінку.

Порівняння – це процес встановлення подібності або відмінності предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Предмет дослідження – це те, що міститься в межах об'єкта дослідження.

Рецензія – документ, який передбачає коментування основних положень рецензованої праці (тлумачення думок автора, висловлення особистого ставлення до поставленої проблеми); узагальнену аргументовану оцінку; висновки про значення аналізованої праці.

Реферат – це 1) вторинний документ, результат аналітично-синтетичного опрацювання інформації, поданий у вигляді стислого викладу наукової праці, вчення, змісту джерела із зазначенням характеру, методики, результатів дослідження та збереженням його мовностилістичних особливостей; 2) вид письмового повідомлення, короткий виклад головних думок, поєднаних однією темою, їх систематизація, узагальнення й оцінка.

Реферування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, що полягає в аналізі первинного документа, знаходженні найвагоміших у змістовому відношенні даних (основних положень, фактів, доведень, результатів, висновків).

Синтез – наслідок з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле.

Спеціаліст – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра здобула повну вищу освіту, спеціальні знання й уміння, достатні для виконання професійної діяльності відповідного рівня.

Список використаних джерел – важливий елемент бібліографічного апарату наукового дослідження, його вміщують наприкінці роботи, але готують до початку її написання. До нього заносять цитовані, аналізовані джерела, архівні матеріали, дотичні до теми.

Спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта, дає змогу отримати первинну інформацію про об'єкт дослідження.

Теза – положення, висловлене в книжці, доповіді, статті тощо, правдивість якого треба довести.

Термін – це слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини.

Глосарій літературознавчих термінів

Авангардизм (від військового французького терміну *avant-garde*, зміст якого вкладається у фразу «той, що рухається попереду» основних військових сил) – літературний антитрадиційний напрям у красному письменстві та інших видах мистецтва, насамперед в малярстві, який виник у ХХ столітті й проявлявся насамперед у таких своїх різновидах, як сюрреалізм,

кубізм, абстракціонізм, футуризм, конструктивізм. Авангардизм намагався негайно кардинально змінити або хоч суттєво оновити всі сфери формального мистецтва. Осередком авангардизму був Париж, а його носіями такі митці, як поет Гійом Аполлінер (1880 – 1918 рр.), художник Пабло Пікассо (1881 – 1973 рр.). У Росії авангардистом вважали поета Володимира Маяковського (1893 – 1930 рр.), на Україні – Михайля Семенка (1892 – 1937 рр.). У виразному стилі авангардизму в діаспорі творив скульптор Олександр Архипенко (1887 – 1964 рр.), українець за національністю. Авангардизм у світі й, що особливо цікаво, на українських теренах проіснував від 20-х років аж до кінця ХХ століття, адже такі літературні угруповання, що виникли у 80-х – 90-х роках, як «ЛУГОСАД», «Бу-Ба-Бу», «Червона фіра», «Нова дегенерація» цілком вкладалися в його параметри.

Автентичний твір (від грецьк. **authentikos** – «справжній») – оригінальний літературний текст, художній твір, що не є підробкою. Автентичним визнано «Слово о полку Ігоревім», хоча досить довго в наукових колах точилася суперечка стосовно його справжності й окремі європейські літературознавці цей твір вважали підробкою. Причиною для виникнення такої версії послужили підробки «Краледвірського рукопису» та «Зеленогорського рукопису», які певний час вважалися автентичними, але насправді були авторськими творами чеського поета Вацлава Ганки (1791 – 1861). Сам текст «Слова о полку Ігоревім», незважаючи на фатальну втрату безцінного рукопису, спростував усі закиди опонентів: у часи О.Мусіна-Пушкіна не було такого тонкого знавця давньоруської мови, якою було написано «Слово», ніхто з сучасників обер-прокурора не міг знати про повне затемнення сонця, яке дійсно відбулося на чітко вказаній території в час походу новгород-сіверського князя, й, що цілком очевидно, не було смислу творити підробку на тему страшної поразки, адже вона не звеличувала, а тільки опосередковано принижувала сучасників за недалекоглядність предків. У наш час точаться суперечки стосовно автентичності «Велесової книги».

Автобіографічний художній твір (від грецьк. **autos** – «сам», «я», грецьк. **bios** – «життя» і **grapho** – «пишу») – здебільшого повість, значно рідше – роман про певну частину життя письменника, найчастіше – дитинство, власне, персональний життєпис митця, поданий від першої або третьої особи однини. Автобіографії з елементами художності появились ще в античні часи. Найбільш відомі з них – «До самого себе» римського імператора Марка Аврелія (II століття до нашої ери) та «Записки про галльську війну» давньоримського державного й політичного діяча, полководця, письменник а Юлія Цезаря (I століття до нашої ери). В українському красному письменстві автобіографічними вважаються повісті «Художник» Тараса Шевченка, «Зачарована Десна» Олександра Довженка, «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір» Михайла Стельмаха, роман «Третя рота» Володимира Сосюри, повість

«Климко» Григора Тютюнника, трилогія «Через місточок», «Блакитна дитина» та «На коні і під конем» Анатолія Дімарова. Оскільки письменник нібито пише, власне, сам про себе, пересічні читачі здебільшого сприймають увесь зміст викладеного за достовірну правду, хоч це аж ніяк не означає, що в автобіографічному творі нема художніх домислів. Іншими словами, кожен такий твір насправді автобіографічний лише частково. Але при цьому не варто нехтувати умовиводами українського мовознавця і літературознавця Олександра Потебні (1835 – 1891 рр.) про те, що кожен твір, а ліричний – тим більше, певною мірою є завжди автобіографічним, бо в ньому «відбиваються психічний стан письменника, його внутрішні переживання. Пропорційне співвідношення художніх і документальних елементів, авторських симпатій, антипатій, моральних устоїв, переконань, стилістичне забарвлення твору, його національний колорит перетворюють художню автобіографію у мистецьке явище, важливе й цікаве не тільки для ровесників автора, а й для багатьох пізніших поколінь читачів. Цінність художніх автобіографічних творів полягає в тому, що кожен, хто їх читає, отримує можливість побачити реальні події очима очевидця, власне, сучасника всього того, що відбувалося колись і розгортається перед читачем в художньому умовно теперішньому часі.

Автобіографія художня (див. Автобіографічний художній твір).

Автограф (від грецьких слів *autos* – «сам» і *graphō* – «пишу») – рукописний, машинописний чи електронний варіант автентичного тексту, створеного письменником або його власноручний підпис на книзі, листівці й т.д.

Автопсихологічний ліричний герой(див. Ліричний герой)

Автор (від лат. *autor* – «засновник», «творець», «митець», «талановита людина») – письменник, художник, композитор, скульптор і т.п., який у результаті творчого акту силою свого натхнення створив високохудожню річ. Від простого ремісника талановитого автора відрізняє те, що продукт його праці існує в єдиному екземплярі, він оригінальний і неповторний. Автор завжди проглядається через власний художній текст, він існує не поза текстом, а в тексті художнього твору. Російський літературознавець Віктор Виноградов (1895 – 1969 рр.) вважав, що образ автора і літературному творі зцементовує весь словесно-художній матеріал у цілісну систему, а російський письменник Федір Достоєвський (1821 – 1881 р.) наголошував: «Істинний митець чи в картині. Чи в оповіданні, чи в музичному творі обов'язково помітний: то він з'явиться ненароком, навіть проти своєї волі видасть себе, то постане з усіма своїми поглядами, ступенем свого розвитку». Іноді тільки створивши художнє полотно сам письменник починає розуміти себе належно. Як тут не згадати відомий афоризм американського письменника Чарльза Гліксберга (1900 – 1998): «Людина відступає у фортецю власного «Я», щоб переконатися, що вона не знає про саму себе». У ліричному творі розрізняють поняття «автор» та

«ліричний герой», які є більшим чи меншим проявом «Я-авторського». Не секрет, що в окремих випадках навіть ліричний герой проявляє себе як, власне, автор і навіть дивується з тих несподіваних гострих переживань та почуттів, на які виявився здатним. Наприклад, у Павла Тичини натрапляємо на особливу відвертість уже в першому рядку однойменного вірша:

З кохання плакав я, ридав.

Особисто пережите автором у цьому випадку явне, адже подібна думка не є загальноприйнятною або такою, що її можна вичитати з якогось твору, запозичити.

Авторська мова (мова автора) – насамперед це мова оповідача, який розповідає про все, що діється з персонажами художнього тексту, природою, оточенням героїв. Авторською мовою вважається та частина художнього тексту, в якій безпосередньо розповідається про події, описуються і характеризуються явища та образи дійових осіб твору. У більшості випадків у такій розповіді йдеться про третю особу однини (значно рідше – множини, хоч розповідь може звучати й від першої (наприклад, у автобіографічних творах і т.п. Для мови автора характерні насамперед такі риси: висока культура мовлення, точність висловів, яскрава образність, доречне вживання афоризмів, приказок та прислів'їв, яскраве словесне малювання картин природи, віртуозне заглиблення в психологічні стани героїв твору.

Авторська позиція – авторське розуміння проблем, які він ставить у своєму художньому творі, його особистісне ставлення до кожного персонажа, своєрідний ключ для розуміння художнього твору. Проявляється авторська у поезії назви твору, в композиції, сюжеті, колізіях, символіці, в авторських відступах. Авторська позиція сприймається читачем-реципієнтом не тільки через текст, а й через підтекст літературного твору. Сучасний український методист Надія Тимків наголошує: «Найголовніші способи передачі авторської позиції – портрет, пейзаж, взаємні характеристики героїв, ліричні відступи, всі ті деталі, які суттєво впливають на наше ставлення до твору та його героїв. Створюючи художній текст, автор ніби матеріалізує свої переживання..., а в його свідомості вигадані персонажі живуть своїм життям, будучи носіями певних думок, ідей, світогляду». На авторську позицію впливає мистецький талант, світогляд, інтелект, морально-етичні ідеали, громадянська гідність митця. Авторська позиція у творі буває прихованою, явною, індіферентною, схвальною, осудливою. Шляхи вираження авторської позиції в епічному, ліричному і драматичному творах різні, але оскільки суб'єктом осмислення в художніх творах завжди є людина, то авторська позиція завжди стосується не тільки персонажів, а й читача, оскільки існує як вектор, який бере початок від автора й рухається в напрямку до читача, непомітно, але активно й вагомо задіюючи його інтелект, життєвий досвід, емоції в процесі читання художнього тексту до співпраці і навіть, за російським літературознавцем Михайлом Бахтіним (1895 – 1975 рр.),

перетворює реципієнта-читача в своєрідного співавтора твору. Повною мірою зрозуміти авторську позицію у творі можна лише беручи до уваги всю концепцію художнього тексту, композиційну організацію літературного твору.

Авторське право – правові норми використання творів митця, які гарантуються відповідними договорами, що укладаються між автором і видавництвом, кіностудією, театром чи іншими установами, які отримують від реалізації художнього твору прибутки. Авторське право передбачає оплату видавцями авторові обумовленого в договорі гонорару за умови, якщо не існує іншої письмової домовленості.

Авторське «Я» – найбільш вдало зреалізований письменником через художній твір власний талант, який залежить від ступеня природної обдарованості (у найвищому ступені – геніальності), світогляду, естетичних смаків, морально-етичних ідеалів, уміння переконливо показувати надзвичайно складне людське життя у всіх його проявах.

Авторський відступ – позасюжетний елемент композиції художнього твору, своєрідне оціночне коментування зображеного, прояв неприхованої авторської позиції. У творах Т.Шевченка (зокрема в поемах «Катерина», «Сон», віршах «Перебендя», «До Основ'яненка») авторський відступ завжди тісно пов'язаний з авторською позицією, вболівання поета долею, перейманням жорстокими життєвими кривдами й митарствами покритки чи байстряти:

Катерино, серце моє!
Лишенько з тобою!
Де ти в світі подінешся
З малим сиротою? –

чи:

Сирота-собака має свою долю,
Має добре слово в світі сирота;
Його б'ють і лають, закують в неволю,
Та ніхто про матір на сміх не пита;
А йвася питають, заранне питають,
Не дадуть до мови дитині дожити.
На кого собаки на улиці лають?
Хто голий, голодний під тинном сидить?
Хто лобуря водить? Чорняві байстрята...
Одна його доля – чорні бровенята.
Та й тих люде заздрі не дають носити, –

Авторський відступ може також набувати філософських узагальнень. Наприклад, у поемі «Сон» він дуже розлогий і навіть стає філософською обсервацією (оглядом-спостереженням) усіх проявів несправедливості, кривди й зла не тільки в соціумі, а й осудом загарбницької політики уряду Російської

імперії в міждержавних стосунках і сміливим викриттям корупції у вищих ешелонах влади:

У всякого своя доля
І свій шлях широкий,
Той мурує, той руйнує,
Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину.
Той тузами обирає
Свата в його ж хаті,
А той нишком у куточку
Гострить ніж на брата.
А той тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішечка підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час та й запустить
Пазурі в печінки, –
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка.
А той щедрий та розкішний
Все храми мурує;
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із нього сердешного,
Кров, як воду точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі!

З певною сюжетною лінією, колізією, художнім образом авторський відступ пов'язаний тільки опосередковано, а не прямо, тому завжди має ознаки певної чужорідності в тексті твору. Авторським відступом письменник перериває розгортання сюжету й переважно коментує якусь подію чи явище, дає особистісну оцінку вчинкові чи ситуації, щоб краще розкрити образ-персонаж або проблематику твору. Авторський відступ завжди видає авторську позицію письменника, його власне ставлення до того, що він змальовує (*див. також Ліричний відступ*).

Агіографічна література (див. Житійна література)

Адресат ліричний – реальна особа, якій автором присвячений художній твір. Наприклад, у творчій спадщині Тараса Шевченка знаходимо вірші,

присвячені Миколі Гоголю, Григорієві Квітці-Основ'яненку, навіть «маленькій Мар'яні», особу якої літературознавцями не встановлено. Можливий варіант, коли присвята відсутня, але в тексті вірша згадується кохана дівчина чи опонент (як-ось у віршах П.Тичини «О панно Інно, панно Інно» (Інною рідні звали доньку письменника Івана Вороньківського Ганну (Нюсю). Вона співчувала Павлові, закоханому в її сестру Поліну, бо сама щиро любила поета, тому обоє переживали подібні муки нерозділеного кохання)), Павла Усенка «Лист» («Дівчино-секретарю, як тебе любили ми»), Максима Рильського «Лист до загубленої адресатки»), поемі Володимира Сосюри «Відповідь», де є рядки, що однозначно вказують на адресата – українського поета в еміграції – Євгена Маланюка (1897 – 1968): «Шановний пане Маланюче! Ми ще зустрінемося в бою»).

Акт (від лат. *actus* – «дія») – сценічно і змістовно викінчена велика частина драматичного твору. В античні часи акти спочатку не були властиві для грецьких драм, але вже афінський драматург Менандр (342 до н. е.—291 до н. е.) почав ділити комедії на п'ять актів. Зараз термін «акт» у застосуванні до драматичних жанрів є тотожним поняттю «дія» (*див. Дія*).

Акцент (від лат. *accentus* – «наголос») – фонічне (звукове) посилення вимови окремого складу чи складів, що автоматично увиразнює й відповідне слово в рядку, або фонічне виокремлення слова, яке заставляє читача сприймати уважно саме цю лексему, словосполучення або й ціле речення, адже автор вкладає в них особливий зміст. Наприклад,

*Тебе любив, як вітер небо,
в огні сумнівів і образ.
Нащо закохану із себе
ти удавала кожний раз.*

*Тебе любив, як вітер рожу,
в солодкій тузі, у журбі...
Але нещирості не можу
простити навіть і тобі.*

*Ти не любила... Час останній...
який же біль, який же біль...
Та за ілюзію кохання
навіки вдячний я тобі.*

(Володимир Сосюра).

У віршах акцент відіграє роль логічного наголосу.

Алегорія (від грецьк. *allēgoria* – «інакомовлення», тобто *allos* – «інший» та *agoreuo* – «кажу») – двопланове художнє зображення, різновид інакомовлення, в основі якого міститься своєрідне зіставлення й порівняння. Зважаючи на це, треба пам'ятати, що алегорія притаманна, наприклад, жанру байки, але її нема й бути не

може в казках про тварин. За допомогою алегорії під одним образом, явищем з допомогою натяку вгадуються інші, подібні до нього певними рисами. Наприклад, у байці «Щука» Леоніда Глібова хижа риба щука – типовий образ безкарного злочинця; мельник у байці «Мірошник» – образ поганого господаря, власне, поміщика-кріпосника, який з власної необачності тратить великі гроші, зате з підневільних селян знущається за витрачені на їхні потреби копійки. Алегоричні образи переважно втілюють абстрактні поняття, тому можуть вживатися не лише в байках. Таким, наприклад, є образ Прометей, як уособлення сили духу волелюбних горців у поемі Тараса Шевченка «Кавказ», а в поемі «Неофіти» насправді змальовується не історична доба Нерона, а за допомогою численних алегорій – царська деспотія в Росії, тому автор нібито обмовляється, що мати Алкіда йде шукати свого ув'язненого сина «в Сибір / Чи теє, в Скіфію»; у вірші І.Франка «Каменярі» йдеться не про людей відповідної професії, що передбачає грубу фізичну силу, а про борців за незалежність України, чії титанічні потуги прирівняні до тяжкої праці каменярів.

Алітерація (від лат. *ad* – «до» й *littera* – «літера») – стилістичний прийом, який полягає у віртуозному використанні приголосних звуків, які створюють ефект брязкоту зброї, шелесту трав, лепетання опалого листя, тихого хлюпотіння води і т.п. Наприклад, у поемі Тараса Шевченка «Утоплена» дуже точно відтворено шелест осоки й прибережних очеретів з допомогою насиченості художнього тексту звуками [с], [ц], [х], [т]:

*«Хто се, хто се по сім боці
Чеше косу? Хто се?
Хто се, хто се по тім боці
Рве на собі коси?..»*

Алітерація здатна передавати шелест звуків зливи за вікном або легкий шум рясного снігопаду, коли скрижанілих шелест сніжинок вухо ледь вловлює, зате ліричному героєві вчувається жіночий зойк чи поклик. Наприклад,

*Сніжинки летять
на землю холодну...
Біла безмежна гать.
Володю!..
Небо зимове смутне
і вчора, й сьогодні.
Хто це покликав мене
із безодні?..
В минулім мене нема,
Для минулого я не проснувся.
Хто це руки лама
В завірюсі?..*

(Володимир Сосюра)

Як легко переконатися зі звукового наповнення вірша, дзвінкі й сонорні приголосні звуки [н], [ж], [л], [з], [д], [б], [г], [в], [м], [ч], [й], [ц], [р] нібито створюють ефект уривків слів, вимовлених упівголоса й рваних вітром, тому тільки зрідка перемежуються глухими звуками [с], [т], [х], [к], які звучать, як шепіт, шерех, сторонні перешкоди.

У Миколи Вінграновського також є багатий на дуже вдалі алітерації вірш «У синьому небі я висіяв ліс». Звукове наповнення поезії звуками [с], [з], [л], [н], [м], [р], [б] створює ефект дзвінкого шурхоту добірного зерна:

У синьому небі я висіяв ліс,
У синьому небі, любов моя люба,
Я висіяв ліс із дубів і беріз,
У синьому небі з берези і дуба.
У синьому морі я висіяв сні,
У синьому морі на синьому глеї
Я висіяв сні із твоєї весни,
У синьому морі з весни із твоєї.

Основне навантаження у наведених нами поезіях, як неважко переконатися, продекламувавши наведені строфи вголос, несуть звуки [с], [з], [н], [л], [б], [г], [в], [м], [р], [т], які й витворюють ажурні, легкі, майже співочі мелодії.

Вдала алітерація здатна допомогти читачеві-реципієнтові вловити нагнітання тривоги, підсилити тембр напруженості події:

Болиш?

Боли ж!

Боли.

Бо лине крик

Від можа¹ і до можа Україною

(Микола Вінграновський «Ніч Івана Богуна»).

Алітерація лежить в основі такого фольклорного і літературного жанру, як скоромовка (*див. Скоромовка*):

Летів горобець через безверхий хлівець,

Вхопив гороху без червотоку,

Без червоточини, без прочервоточини.

Альманах (від арабських слів «аль манах», за змістом рівних українським лексемам «час», «міра» або співзвучним арабському фразеологізму («там, де верблюди схиляють коліна», тобто де караван зупиняється на перепочинок або нічліг) – у переносному значенні: неперіодичний збірник художніх, історичних та наукових текстів. Саме таким чином komponувалися у XVI столітті перші календарі у Франції. В українське життя альманахи ввійшли аж у XIX столітті, але «Ізборники» Київської Русі

¹ Може (польське) – море.

укладалися, власне, за тими ж правилами, що й значно пізніші від них французькі календарі. Найбільш відомими українськими альманахами вважаються «Русалка Дністровая», «Ластівка», «Вінок русинам на обжинки», «Рада», «Нива». Навколо цих видань гуртувалися прогресивні творчі сили як Західної, так і Східної України. На сторінках українських альманахів друкували свої твори Євген Гребінка, Маркіян Шашкевич, Тарас Шевченко.

Алюзія (від лат. *allusio*– «натяк») – різновид алегорії. Як алюзію, у своїх творах сучасні митці використовують: а) античні афоризми (авгієві стайні, піррова перемога), крилаті вислови з Біблії (лепта вдовиці, цілунок Юди. Голгофа); ключові поняття зі значно давніших творів (у Ліни Костенко драматична поема називається «Дума про братів неазовських» за аналогією до народної думи «Втеча трьох братів з города Азова, з турецької неволі».

Амфібрахій (від грецького словосполучення *amphidrachys* – «з обох боків короткі склади») – трискладовий віршовий розмір із наголосом на останньому, третьому, складі (| U [/] U |) у сучасній силабо-тонічній системі віршування. Віршовий розмір амфібрахій існував ще в часи античної літератури, але тоді він складався з першого й третього коротких і другого – довгого – складів. У новій українській літературі цей віршовий розмір уперше віртуозно використав поет-романтик Євген Гребінка у вірші «Українська мелодія»:

– Ні, мамо, не можна нелюба любити!

| U [/] U | U [/] U | U [/] U | U [/]

Нещасная доля із нелюбом жить.

| U [/] U | U [/] U | U [/] U | U [/]

Ох, тяжко, ох, важко з ним річ розмовляти!

| U [/] U | U [/] U | U [/] U | U [/] U |

Хай лучче я буду весь вік дівовати!

| U [/] U | U [/] U | U [/] U | U [/] U |

Такий віршовий розмір, як дво-, три-, а найчастіше – чотиристопний амфібрахій, успішно використовували поети минулого століття (Іван Франко, представник «Молодої музи» Василь Пачовський (1878 – 1942 рр.), Володимир Сосюра, Микола Бажан) й чимало інших українських ліриків:

Купаюсь у травах пахучих,

| U [/] U | U [/] U | U [/] U |

Збиваю ранкову росу.

| U [/] U | U [/] U | U [/]

Свою Україну співучу

| U [/] U | U [/] U | U [/] U |

У серці юнацькім несу

| U [/] U | U [/] U | U [/]

(Степан Будний (1933 – 1958 рр.)).

*Аналогія (від грецьк. *analogia* – «близька відповідність», «тотожність»)* – художній прийом, який передбачає розкриття одного явища через інше, чимось дуже подібне. Наприклад,

Безладно торохтить по бруку день бездумний,
Де порох голубий та цокоти копит...
Змарнілий небосхил роздерли нагло труби,
Де ластівки кричать про сонце і степи...
(Володимир Сосюра).

Сприймаючи відповідний вірш, читач на рівні підсвідомості уявляє міську метушню, передану через епітет «бездумний» та акцент на дорожній пилюці й цокоті копит. Іншими словами, безконечний рух кінних екіпажів накладається на характеристику буденного дня в місті. Й хоча епітет «змарнілий» може стосуватися тільки людини, цю ознаку перенесено на обрій, горизонт, адже він поораний заводськими трубами. Щебетання ластівок замінено фразою «ластівки кричать», адже щоб їх почути на тлі урбаністичного пейзажу, треба умовно посилити звук аж до найвищої фази, тобто крику. Завдяки відповідним аналогіям, читач отримує можливість проникнути в настрій ліричного героя вірша – втомленого хаосом життя, зневіреного в собі, такого, що вже не чекає від рутинного життя чогось хорошого.

Не важко запримітити алегорію і в поезії:

Прицокало, прибилося, притекло,
Припало, пригорнулось, причинилось,
Заплакало – і нікма утекло
Чорняве полум'я з печальними очима...
Прицокало, прибилося, прилюбилось...
Узяв у голову, чи, може, так – приснилось!
(Микола Вінграновський), –

де образ дівчини старанно завуальований метафорою «чорняве полум'я» і безособовими реченнями: «Прицокало, прибилося, прилюбилось...» і «Чи, може, так – приснилось!»

Анапест (від грецького словосполучення *anapaistos* – «обернений (зворотній, дзеркально симетричний) у зіставленні й порівнянні з дактилем») – трискладовий віршовий розмір із наголосом на другому складі (| U U[/] |). В античній поезії цей віршовий розмір складався з перших двох коротких складів і третього довгого. У сучасній силабо-тонічній системі віршування анапест характеризується тим, що кожна його стопа має два перші склади ненаголошені, а третій – наголошений. Цей віршовий розмір був широко затребуваний у XIX – XX століттях і часто використовується поетами й зараз:

Уперед за край рідний та волю,
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U
За окутий, пригноблений люд,
| U U_ / | U U_ / | U U_ /
Хай нічого не знайдеш, крім болю,
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U
Хай нас жде не віддячений труд
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U
(Павло Грабовський, «Уперед»), –

чи:

Заболю, затужу,
зарيداю... в собі, закурличу,
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ / | U
А про очі людські
засміюсь, надломивши печаль.
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ /
Помолюсь крадькома
на твоє праслов'янське обличчя,
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ / | U
І зоря покладе
На мовчання моє печать
| U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U_ / | U U
(Борис Олійник, «Мелодія»).

В окремих віршах українських поетів зустрічається одно-, дво-, три-, чотири- і навіть п'ятистопний анапести. На думку сучасного українського літературознавця Ігоря Качуровського (1918 – 2013 рр.), й шестистопний анапест теоретично можливий, але тоді обов'язкова цезура (пауза, *див. Цезура*) після другої стопи.

Анафора (від грец. *anaphero* – «піднесення», «підйом голосу») – єдинопочаток у всіх або окремих рядках чи на початку кожної строфи. Анафорою може бути одне слово, кілька слів (словосполучення) або й ціле речення. За допомогою анафори суттєво насамперед посилюється зміст основної думки твору, а також завжди забезпечується певна мелодійність, зумовлена однаковою повторюваною звуковою організацією. Наприклад, у вірші «Україні» Максима Рильського, написаному в перший день нападу фашистів, слово-звертання «Україно» виступає анафорою і виразно передає синівську любов поета до свого рідного краю, його тривогу за долю України, а водночас віру в те, що народ – непоборний і ніколи не дозволить топтати землю предків чоботам окупанта:

Україно моя! Чисті хвилі ланів,
Променисті міста, голубінь легкокрила!

Україно! Сьогодні звірів-ворогів
Ти грудьми вогняними зустріла.
Україно, живого труда сторона,
Зорі ясні, погожії, тихії води!
Україно, ти в славі борні не одна,
В ній з тобою під стягом багряним – народи!

У ліриці Миколи Вінграновського часто зустрічаються анафори:

Зоря над містом піднімає весла.
Зоря чекає, доки тиша скресне...
Зоря над містом зібрана і чемна,
Зоря над містом точна і знаменна,
Зоря над містом хлібом пахне темним –
Найкраще в світі пахне хліб печений
(«Сонет»)

Відіграючи роль анафори, слово «зоря» в цій поезії набирає змінного значення: юності (молодості), мирного життя, долі (фатуму), небесної опіки.

Цікаво, що анафора може використовуватися не тільки в ліриці, а й у прозі, існувати не лише для підсилення пафосу, а й створювати іронічний, шаржований, висміювальний ефект. Наприклад, у повісті Григорія Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма» кожен розділ розпочинається анафорою: «Смутний і невеселий сидів собі... конотопський сотник Микита Уласович Забрюха». Оскільки причин для суму й печалі в одіозного персонажа повісті взагалі нема, а нудиться він лише з причини бездіяльності, пияцтва й ледарства, у читача відповідна фраза викликає тільки іронічну посмішку.

Анонім (від грецьк. ἀνώνυμος – «той, що не назвався», «безіменний») – автор художнього твору, про якого нема відомостей, невідомий письменник, якому належить твір без встановлення авторства. Коли Тарас Шевченко перебував на засланні, Пантелеймон Куліш у «Записках Южної Руси» опублікував його поему «Наймичка» без вказівки імені й прізвища автора, отже, вперше поема була надрукована як твір аноніма. Якщо художні твори чи окремий літературний або науковий, історичний твір видано під псевдонімом, але дослідниками не встановлено, чий саме цей псевдонім, автор такого твору також вважається анонімом.

Анонімний твір – художній текст, авторство якого встановити неможливо. Анонімним вважається ліро-епічна поема «Слово о полку Ігоревім», хоча літературознавцями висунуто чимало гіпотез про авторство цього твору (його автором називають князя київського Святослава, самого новгород-сіверського князя Ігоря, брата Ярославни – Володимира і т.д.), анонімним також є козацький літопис «Історія Русів», незважаючи на те, що літературознавцями також висунуто чимало припущень про тих історичних осіб, що у силу таланту, патріотичної налаштованості й громадянської позиції могли написати подібний

твір (архієпископ Григорій Кониський (1717 – 1795 рр.), випускник Києво-Могилянської академії, працівник російського Синоду Григорій Полетика (1725 – 1784 рр.) або його син – відомий у ті часи історик Василь Полетика (1765 – 1845 рр.), колишній вихованець Києво-Могилянської академії, а згодом особистий секретар Катерини II і «світліший князь Російської імперії» Олександр Безбородько (1747 – 1799 рр.), сотенний козацький осаула Архип Худорба (нар. між 1748 і 1750 – 1799 рр.).

Антитеза (від грецьк. *antithesis* – «суперечність», «протилежність»; *anti* – «проти», *thesis* – «положення», «висновок») – стилістична фігура, яка полягає в абсолютному спростуванні й категоричному несприйнятті відповідної думки, тези, умовиводу, а також у пафосному запереченні на основі виразного контрасту смислових значень зіставлених художніх образів. Наприклад, змістовою антитезою до вихвалянь радянського ладу є назва збірки Павла Тичини «Замість сонетів і октав», а також остання строфа у першій її поезії «Уже світає, а ще імла...»:

*Прокляття всім, прокляття всім, хто звіром став!
(Замість сонетів і октав), –*

яка може вважатися виразним звинуваченням П.Тичиною всієї тоталітарної системи та його гнівним докором, що таврує усіх політичних прибічників репресій, розпочатих у 20-их роках.

Антитеза може бути побудована на амбівалентності (одночасному прояві двох протилежних почуттів, бажань, виборів) рішення проблеми (наприклад, для героя Вільяма Шекспіра – Гамлета найважливішою стає дилема «*Бути чи не бути?*»); може бути створена з допомогою антонімів («У тій хатині, у раю / Я бачив пекло» (Тарас Шевченко)) чи на основі зіставлення й порівняння антонімічних абстрактних понять («Лиш тільки *той ненависті не знає*, / *Хто* цілий вік *нікого не любив*» (Леся Українка)).

Апокриф (від грецьк. *apokryphos* – «таємний», «прихований») – буквально: твір невідомого походження, призначений тільки для обраних, утаємничених. В іудейській релігії автографами називали тексти, спотворені перекладачами або ж пошкоджені оригінали. У християнстві апокрифами вважаються розповіді про осіб, яких не згадує жодне з чотирьох офіційних Євангелій, або про такі події з біблійними героями, що як колізії у Святому Письмі не зафіксованими. Наприклад, апокрифами вважаються «Сказання Фоми, ізраїльського філософа, про дитинство Христа», оповіді про сходження Ісуса Христа після розп'яття на Голгофі в пекло та визволення душ багатьох поколінь людей, починаючи від Адама. Найвідомішим апокрифом є «Ходіння Богородиці по муках».

Арго (від франц. *argot* – «жаргон») – штучна мова певних соціальних прошарків, умовна лексика вузьких професійних груп. У поемі «Співаниця» Микола Томчак подає уривок кобзарської пісні їхньою жаргонною мовою:

Коли б мені кумси сяна,
А до кумси ще тирана
Та бутельбух вовчану,
Та чорняву каравану.
Ех, вгурте, братці, артихи,
Хай біда од нас пхає та лихо!

Щоб зрозуміти, про що йдеться в пісні, треба знати значення окремих слів кобзарського жаргону, адже «кумси сяна» означає «святий хлібець»; «а до кумси ще тирана» – «а до хліба – сиру»; «та бутельбух вовчану» – «та склянку пива»; «чорняву каравану» – «чорняву дівчину»; «вгурте артихи» – «налийте горілки»; «хай біда од нас пхає та лихо» – «нехай від нас тікає біда і лихо».

Аркуш авторський – одиниця обчислення у друкарсько-видавничій справі. Для прозового тексту – це 40 000 знаків (враховуючи й інтервали між словами), для поезії – 700 рядків, для ілюстративного матеріалу – 3 тис. кв. см. відбитків. Авторський аркуш вкладається у 22,5 сторінки, кожна з яких має тридцять рядків по 57 – 58 знаків (усього максимум 1800 знаків). Начислення видавництвом авторові гонорару ведеться переважно за кількістю авторських аркушів його книги.

Архетип (від грецьк. archētypos – «першообраз») – проявлені насамперед у міфах первинна ідея, образ або мотив. Іншими словами – форма форм, зразок всього того, що може мати безліч копій з певними відмінностями, але завжди спроможне виразно проявляти своє первинне значення. На думку Олександра Потебні, так званий архетипний слід у мові завжди породжує яскраві тропи: для українців це насамперед рідна хата з вишневим садочком, мати як берегиня роду, чорнобрива красуня як кохана дівчина, мужній воїн-козак як захисник.

Архетипний образ – похідний від архетипу первинний взірець, священний образ або символ, мотив або ознака, які завжди з допомогою контексту художнього твору легко й вірно розшифровуються читачем-реципієнтом. Наприклад, для наших предків архетипними образами віками були сім'я (родинний осередок захищеності й затишку), присутність пісні (прояв ліричної душі народу), хліборобська праця (мирні тенденції і доброзичливість до народів-сусідів), дорóга (уособлення життя, руху вперед), розквітлий або вкритий плодами сад (символ краси й достатку). Ці століттями чи й навіть тисячоліттями існуючі у підсвідомості кожного представника етносу, народу чи й всієї людської цивілізації архетипні образи досі залишаються неперехідними для все нових і нових нащадків. Також близьким до архетипних образів стають звичні, притаманні лише певній країні чи народіві прикмети природного оточення (роботящі бджоли, пасіка в саду, травневі хрущі, ластівки під стріхою, лелече гніздо на хаті). Вірш Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» особливим магнетизмом впливає на кожного читача-українця саме через присутність у його рядках виразних архетипних образів:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.
Плугатарі з плугами йдуть,
Співають ідучи дівчата,
А матері вечерять ждуть.

Архітвір (від грецьк. *archē* – «початок», «походження») – шедевр, найдосконаліший мистецький твір у творчій спадщині геніального митця. Наприклад, такими вважаються антична мармурова скульптурна група «Лаокоон» невідомого автора, скульптора «Мойсей» роботи Мікеланджело, «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі (1265 – 1321 рр.), поема «Фауст» Йоганна Вольфганга Гете (1749 – 1832 рр.), музичний твір «Місячна соната» Людвіга ван Бетховена (1770 – 1827 рр.), поема «Сон» Тараса Шевченка, роман у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай».

Архітектоніка (від грецьк. *achitektonikē* – «будівельне мистецтво») – див. **Композиція**.

Асонанс (від лат. *assono* – «звучу до ладу») – концентроване повторення голосних звуків у певному віршованому рядку чи строфі для суттєвого посилення милозвучності:

Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! – та сама
(Ліна Костенко, «Осінній день,
осінній день, осінній!»).

Часто асонанс у взаємодії з алітерацією створюють неповторну за мелодійністю звукову картину:

Тут обелісків ціла рота.
Стрижі над кручею стрижуть.
Високі цвинтарні ворота
Високу тишу стережуть

(Ліна Костенко, «Тут обелісків ціла рота»), –

адже голосні звуки [у], [о], [і], [а] створюють ефект безсловесного голосіння, а вдало поєднані приголосні: [т], [б], [н] й навіть групи приголосних [стр], [ст] з недалекими у словах чи словосполученнях від них [ш] та [ж] нагадують скрипіння старих воріт, моторошні звуки відлуння старих боїв, а на час дії у вірші – запустілої, космічної порожнечі.

Асоціація (від лат. *associo* – «приєдную») – зв'язок між певними поняттями, який реалізується на основі часткової подібності у вигляді (гриб – атомний вибух у вигляді гриба), часі (січень – зима – Новий рік – Різдвяні свята), за причинно-наслідковим зв'язком (злочин – кара), подібністю (сльози – роса), контрастом (любов – ненависть, батьки – діти, предки – нащадки). При читанні

ліричних текстів асоціації можуть спричинитися до появи асоціативних ланцюжків, коли одне уявлення породжує наступне, а те, у свою чергу, інше.

Байка – невеликий сюжетний прозовий чи віршований повчально-гумористичний, рідше – сатирично-викривальний твір. У повчально-гумористичних байках переважно висміюються людські вади, недоліки характеру й поведінки одіозних представників соціуму. Якщо для цього жанру характерними виявляються сатира і сарказм, то в такому випадку переважно йдеться про байки, які висміюють не окремих носіїв негативних рис, а пороки існуючої влади: свавілля продажних чиновників, несправедливий суд, соціальну несправедливість, хабарництво, корупцію.

Жанр байки виник ще в античні часи. Його батьком вважають старогрецького раба Езопа, який жив у VI – V ст. до нашої ери. Українські народні байки прозові. Мораль у фольклорних творах жанру байки зрозуміла сама по собі, тому нібито відсутня, тобто не виокремлюється окремим реченням чи реченнями, настановою чи порадою. Прозою писав свої байки й український мандрівний філософ Григорій Сковорода. У його байках слово «мораль» замінено українським відповідником «сила». Часто обсяг фабули байки в Григорія Сковороди значно менший від обсягу «сили», оскільки цей автор завжди старався підвести філософську аргументацію під сказане у байці.

Байка як літературний і фольклорний характеризується насамперед алегоричними образами й алегоричним змістом. У байках діють переважно не люди, хоч це й частково можливо (для прикладу, в байках зустрічаємо образ Явтуха та пана (Петро Гулак-Артемівський «Пан та собака»), мельника (Леонід Глібов «Мірошник»), а звірі, тварини, комахи, рослини. Особливий акцент їхніми авторами байок робиться на окремо взятій головній рисі чи властивості алегоричного персонажа, оскільки всім відомо, що зайця прийнято вважати боягузливим, лисицю – хитрою, барана – нерозумним, кропиву – кусючою й недоброзичливою, пана – пихатим і злим, убогого селянина – затурканим. Переважно дійові особи байок замість власних імен мають загальні назви, які, однак, прийнято писати з великої букви. Події, описані в байках, також наділені певною алегоричністю: представники суду (Ведмідь, Вовки, Лисичка) несправедливо судять Вола, подумки заздалегідь ділячи його тлусту тушу між собою (байка Євгена Гребінки «Ведмежий суд»), хижку Щуку (байка Леоніда Глібова «Щука») силоміць доставлять на судове засідання, де на перших порах судді збираються справедливо її покарати за всі зухвалі злочини у ставку; Вовк випадково зустрічається з маленьким Ягням біля річки (байка Леоніда Глібова «Вовк та Ягня») і, щоб мати причину покарати (з'їсти) слабшого, починає звинувачувати Ягня в неіснуючих гріхах; розлучений матеріальними збитками з причини прориву греблі й зупинки водяного млина Мірошник вбиває власних Курей, які прийшли до річки напитися води (байка Леоніда Глібова «Мірошник»).

Для кожної байки обов'язковою є фабула (причинно-наслідковий ланцюжок подій, вчинків, пригод), зміст якої можна легко переповісти. Характерною для жанру байки, як уже було нами сказано, виявляється й мораль – своєрідний умовивід, висновок, що логічно випливає з уже сказаного. За обсягом мораль може бути досить розлогою з виразним повчальним акцентом, як-ось у байці Леоніда Глібова «Лисиця-жалібниця»:

Лукавий чоловік словами нас голубить,
Неначе всіх і жалує, і любить,
Для правди, для добра живе,
Як по воді пливе;
А ближче придивись ти –
І видно, що виля хвостом:
Помажу, мов, медком –
Солодше буде з'їсти.

Може мораль бути й лаконічною і нібито безсторонньою, незаангажованою, зате з виразним підтекстом:

Послухали Лисичку
І Щуку кинули у річку.
(Леонід Глібов «Щука»),

а може й узагалі виявитися відсутньою, якщо замість моралі автор пропонує промовистий натяк і афішує власну позицію до вже ним раніше сказаного:

Панове громадяни!
Ся байка вам
В пригоді, може, стане...
(Леонід Глібов «Громада»)

або:

Бровко мовчить і я мовчу,
Води не сколочу...
Вам сміх, мені гостинців в'язка.
Чи гарна моя казка?
(Леонід Глібов «Цуцик»).

Хоча мораль вважається важливою частиною байки, ще великий французький просвітитель Жан-Жак Руссо (1712 – 1778 рр.) вважав, що хто з читачів або слухачів не зрозумів байку без моралі, той не зрозуміє її і з мораллю.

Балада (від лат. *ballade* – «танцювати») – невеликий ліро-епічний твір переважно казково-фантастичного або легендарно-історичного чи героїчного змісту з виразно драматичним, а деколи – й трагічним сюжетом і високою напругою вирішальної в житті персонажів колізії. Жанр балади характерний для всіх європейських літератур. Події в баладах – завжди таємничі, виняткові, герої діють у екстремальних ситуаціях, їхні почуття і переживання загострені до краю, тому дійові особи балад здатні на нерозважливі вчинки, самогубство, вбивство,

застосування небезпечних чарів, використання послуг «нечистої сили». Для балад характерний показ розбурханої стихії, тому пейзажі в баладах завжди романтичні й віддзеркалюють високі пориви, палкі почуття, сум'яття і тривогу в душі героїв. Як і поема, балада має одну сюжетну лінію, невелику кількість персонажів, події відбуваються в обмеженому часі. Основна відмінність балади від поеми та, що для балад характерні метаморфози: перетворення дівчини у квітку, дерево, русалку, пташку, хлопця – в явора, орла. Розрізняють фольклорні й літературні балади. Найдавнішою народною українською баладою вважається «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?», у якій розповідається про смерть вродливої Бондарівни від рук зневаженого нею пана Каньовського (жорстокого кріпосника, власника Канівщини). Жанр балади часто практикували українські поети-романтики Петро Гулак-Артемовський (1790 – 1865 рр.) («Рибалка»), Левко Боровиковський (1806 – 1889 рр.) («Молодиця»), Микола Костомаров (1817 – 1885 рр.) («Брат з сестрою»), Амвросій Метлинський (1814 – 1870 рр.) («Смерть бандуриста»), Іван Вагилевич (1811 – 1866 рр.) («Жулин і Калина»), Микола Устиянович (1811 – 1885 рр.) («Рекрутка»). Метаморфози як особливо притаманна баладам складова дуже виразні у творах «Причинна», «Тополя», «Лілея» Тараса Шевченка.

Бароко (див. Література бароко)

Белетристика (від англ. belles-lettres– «красне письменство») – художня проза в усій її жанровій різноманітності. Інколи слово «белетристика» іронічно вживають у значенні «несерйозна література», «легке читиво».

Бестселер (від англійських слів best seller, які можна перекласти фразою «той, що найкраще продається») – книга, яка швидко розкуповується, незважаючи на великі тиражі; дуже цікавий твір, переважно розрахований на смаки широкої публіки. У наш час бестселерами стали романи-фентезі англійського письменника «Володар кілець» Джона Рональда Рувел Толкіна та «Гаррі Потер» англійської письменниці Джоан Роулінг, містичний детектив американського письменника Дена Брауна «Код да Вінчі», романи українських авторів Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та Василя Шкляра «Чорний Ворон» («Залишенець»).

Білий вірш (Верблан) (від англ. blank verse – «білий вірш») – неримований вірш із збереженням ритміки й пропорційної кількості наголошених і ненаголошених складів у рядках. Відсутність рими у білих віршах компенсується клаузулою, тобто упорядкованими стосовно місця наголосу кінцівками віршового рядка. Білі вірші можуть бути написані як двостопними розмірами (ямбом, хореем), так і тристопними (дактилем, амфібрахієм, анапестом), але особливо гарно у білих віршах звучить п'ятистопний ямб, в якому відсутність рими лише збагачує природну інтонацію. У чистій ліриці білі вірші можуть поділятися на окремі строфи, але у драматичних творах, написаних білими віршами, поділ на строфи переважно

відсутній. Білі вірші часто практикували Вільям Шекспір, Йоганн-Вольфганг Гете, Леся Українка, Іван Кочерга (їхні драматичні поеми написані саме білим віршем). Білим віршем, віршовою стопою якого є хорей, без поділу на строфи написана поема Івана Франка «Іван Вишенський»:

Вечоріє. Тінь довжезна
| / U | / U | / U | / U
від скали лягла на море,
| / U | / U | / U | / U
а там ген легенькі хвилі
| / U | / U | / U | / U
злотом, пурпуром горять.
| / U | / U | / U | / U
Із гнізда скального старець
| / U | / U | / U | / U
тихо дивиться на море,
| / U | / U | / U | / U
з хвиль тих злото-пурпурових
| / U | / U | / U | / U
десь мостить далеко шлях
| / U | / U | / U | / U

Благозвучність (евфонія, милозвучність) (від грецьк. *eu* – «добре» і *phōnē* – «звук», «голос») – краса несподіваного звучання окремих звуків у їхній єдності, а також милозвучність слів, словосполучень і навіть цілих речень у художньому творі, насамперед у поезії. Для забезпечення евфонії здебільшого використовуються повтори, анафори, алітерації, асонанси, звуконаслідування, рими, зокрема омонімічні, рефрени. Проте поет це робить не зумисно, а в момент високого натхнення, не прикладаючи штучних зусиль, тому благозвучність завжди природна й естетично прекрасна, віртуозна, вишукана:

Ви знаєте, як липа шелестить
У місячні весняні ночі?
Кохана спить, кохана спить,
Піди збуди, цілуй їй очі.
Кохана спить...
Ви чули ж бо: так липа шелестить

(Павло Тичина «Ви знаєте, як липа шелестить...»).

Протилежною до благозвучності (милозвучності, евфонії) вважається **какофонія** (див. **Какофонія**).

Буколічна поезія (від грецьк. *bukolikos* – пастуший) – антична пасторальна (див. **Пастораль**) поезія про щасливе кохання пастухів і пастушок на тлі чудової природи. Після появи роману давньогрецького письменника

Лонга (дані про цього автора не збереглися) «Дафніс і Хлоя» в античні часи й у Середньовіччі поширилися відповідні мандрівні пастуші сюжети й мандрівні образи-типи козопаса Дафніса і його коханої Хлої, що нібито проживали на острові Лесбос і вважалися еталоном щасливої пари, хоч і перенесли багато пригод і випробувань жорстокої долі.

Бурлеск (від франц. burlesque – «жарт») – різновид комічної поезії, яка свідомо пародіює уже відоме читачам літературне явище. Найдавнішим зразком бурлескного тексту можна вважати античний твір «Батрахоміомахія» («Про війну жаб і мишей»), в якому було в'їдливо спародійовано збройні конфлікти, подані як героїчні явища в «Іліаді» Гомера. У стилі бурлеску в ХІХ столітті багато європейських авторів було писали пародії на «Енеїду» римського поета Вергілія (70 – 19-і роки I століття до н.е.). Відомі переспіви цього твору з використанням засобів бурлеску в французькій (автор Поль Скаррон (1610 – 1660 рр.)) та російській (автор Микола Осипов (1751 – 1799 рр.)) літературах, але саме бурлескно-травестійна «Енеїда» українського письменника Івана Котляревського (перша публікація: 1798 – 1809 рр., остаточна редакція – 1842 р.) стала визначним літературним явищем й досі не втрачає свого особливого значення в новій українській літературі. Основними проявами бурлеску є невідповідність форми змістові, а отже – підміна високого низьким, а низького – високим. Наприклад, верховні олімпійські боги, які в античні часи вважалися всемогутніми, подані І.Котляревським як дріб'язкові, сварливі, нікчемні людяці, що їх цікавлять не глобальні справи, а примітивні задоволення:

*Зевес тоді кружляв сивуху
І оселедцем заїдав;
Він, сьому випивши восьмуху,
Послідки з кварти виливав.*

Для бурлеску характерні фривольні вислови, брутальні вчинки персонажів. Наприклад, дружина Зевса Юнона, в античній міфології – ревна хранителька шлюбу, захисниця немовлят – в «Енеїді» І.Котляревського змальована сварливою і злопам'ятною:

*Но зла Юнона, суча дочка,
Розкудкудакалась, як квочка, –*

а богиня любові Венера постає перед читачами гулящою жінкою, своєрідною маркитанкою у воєнних походах:

*Венера молодиця сміла,
Бо все з воєнними жила,
І бите м'ясо з ними їла,
І по трактирах пуни пила;
Частенько на соломі спала,
В шинелі сірій щеголяла.*

Іван Котляревський щедро використовує бурлеск і для змалювання бога моря Нептуна, який хвацько їздить на ракові, хоч усім відомо, що рак дуже повільний, для передачі страхітливої зовнішності Сивіли, а також для характеристики Лавинії (Лависі), яка навіть після смерті матері виступає вартою осуду модницею-вертихвісткою:

Мов галка, нарядилась вмах;

В маленьке дзеркальце дивилась,

Кривитись жалібно училась

І мило хлипати в сльозах.

Вузлові події «Енеїди» Вергілія» також перероблені українським поетом у бурлескному тоні: замість золотого яблука фігурує смачна путивочка, замість ненароком убитого троянцями золоторогого оленя – нікчемний цуцик-муцик.

«Великий» і «малий» час літературного твору – літературознавчі терміни, впроваджені в обіг російським літературознавцем Михайлом Бахтіним, який вважав, що за життя автора його твори живуть у «малому» часі, тому навіть до геніїв не завжди приходять визнання сучасників, адже своїми літературними творами вони здебільшого на кілька поколінь випереджують світоглядні позиції представників свого народу. Тож не дивно, що при житті недооціненими були Вільям Шекспір, Микола Гоголь, Олександр Пушкін, Тарас Шевченко. Подібні явища не чужі й для нашої епохи. В українській літературі зараз не є належно зрозумілою лірика Василя Стуса. Проте у випадку геніальних творів згодом настає «великий» час, і нові покоління відкривають такого митця заново.

Верблан (див. Білий вірш).

Верлібр (від франц. vera libre – «вільний вірш») – вірш переважно без поділу на строфи, в якому зберігається заданий з самого початку ритм, але рядки можуть мати різну кількість віршових двоскладних або три складних стоп, хоча найпоширенішим у таких віршах усе-таки вважається ямб. Рими для вільного вірша не є обов'язковими, але все-таки мають право на існування. Вільним віршем написані не тільки окремі поезії, а й цілі поеми і навіть драматичні твори. У творчому доробку українського поета-«шістдесятника» Володимира Підпалого є кілька верлібрів, серед яких – вірш «Запросини», уривок з якого подаємо:

...У холодному небі

Золотий човен

Із хмари на хмару,

На хмару із хмари –

І на місці! Ходімо!

Навіть

Якщо не дійдемо, –

Ходімо.

Заслуженим майстром верлібру в наш час вважається Василь Голобородько. Вільними віршами він написав цілі збірки поезій. Дуже цікавими є його поезії

«Біла лелека: птах, який має чорний знак на білому», «Ми йдемо», «З дитинства: дощ», уривок з якого подаємо:

А хмара плете і плете
зелене волосся дощу,
холодне волосся дощу.

Але усім тепло,
усі знають – дощ перестане,
і хто напасеться,
хто набігається,
хто нахилитається,
хто насидиться на горі,
хто належиться,
а хто прийде додому
у хату, наповнену теплом, як гніздо.

Верс (франц. vers – «віршовий рядок») – відносно стійка і відповідна до розміру та ритміки всього віршованого твору цілісна будова одного окремо взятого рядка вірша. Зустрічаються випадки, коли поезія може складатися з одного-єдиного верса. Таку поезію називають *моновіршем*:

Народ шукає в геніях себе
(Ліна Костенко).

Ознаки моновірша з внутрішньою римою характерні для багатьох фольклорних прислів'їв чи приказок: «Закрий пельку на петельку», «Мовчи, глуха, менше гріха», «Грюк-стук аби з рук».

Версифікація (від лат. versification, versifico – «віршую», «складаю вірші») – мистецтво виражати думки й почуття у віршованій формі; система організації поетичного мовлення, що регулюється певними нормами, принципами й законами. Літературознавці вважають, що найдавніші усні фольклорні системи віршування мали у своїй основі інтонаційно-фразовий лад. У наш час в основному розрізняють античну, силабічну, тонічну й силабо-тонічну системи віршування. **Антична система віршування** характеризується чергуванням довгих і коротких складів, характерних для давньогрецької і давньолатинської мов. Стопа в античному віршуванні нагадує музичний такт. **Силабічна система віршування (від грецьк. syllabicos – «склад» і лат. versus – «лінія», «рядок вірша»)** – система якісного віршування, в основі якої лежить рівна кількість складів у відповідних рядках. Віршовані тексти у давній українській літературі в переважній більшості підпорядковані силабічній системі віршування. **Тонічна система віршування (від грецьк. tonos – «натяг», «напруження» і systēma – «утворення» та лат. versus – «поворот», «повтор»)** – це така система віршування, ритмічність якої задається не поділом на стопи, а рівною кількістю наголосів у відповідних рядках. Не секрет, що тонічна система

запозичила ритміку з народного віршування. Цією системою інколи користуються й сучасні поети (Дмитро Павличко, Іван Драч). **Силабо-тонічна система віршування** (*від грецьк. *syllabicos* – «склад», і грецьк. *tonos* – «натяг», «напруження» і *systema* – «утворення» та лат. *versus* – «лінія», «рядок вірша»*) – система, в основі якої лежить вирівнювання наголошених і ненаголошених складів та упорядковане розташування ритмічних акцентів. З поетів давньої української літератури першим апробував силабо-тонічну систему у своїй творчості Григорій Сковорода («Всякому місту звичай і права». «Ой пташино жовтобока»). Силабо-тонічна система віршування у наш час найбільш затребувана в українській поезії.

Веснянки (Гагілки, Гаївки, Гаїлки) – пісні календарно-обрядового циклу, призначені для зустрічі весни хороводами, іграми й обрядовою імітацією посівних робіт. Виконувалися веснянки виїмково дівчатами. Найбільш відомими веснянками є «Подоляночка», «А вже весна сім день красна», «Ягілочка», «Зайчик», «Голубка», «А в кривого танця», «Посаджу я грушечку», «Соловєчку, сватку-сватку», «Шум», «Просо», «Мак», «Вербовая дощечка».

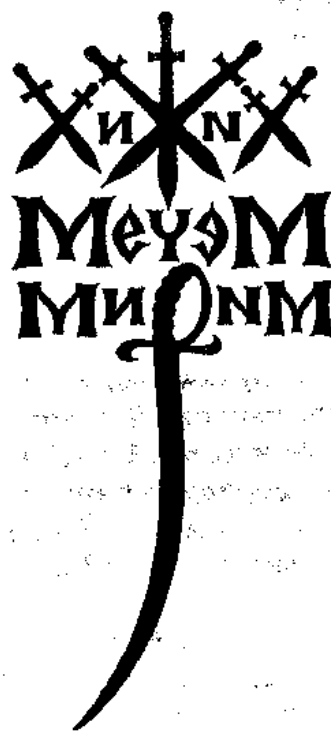
Вигадка художня (див. Вимисел художній)

Вимисел художній (Вигадка художня, домисел художній) – продукт творчої уяви письменника, концепція його твору, авторське розуміння описаної у творі події чи літературного персонажа. Ще античний філософ Аристотель розглядав художньо відтворену дійсність, як вимисел, і вважав, що навіть окремі явні неточності не вадять художнім образам. Наприклад, цей мудрець відстоював думку, що коли поет, який особисто ніколи не бачив лані, змалював її з рогами, то навіть така прикра помилка не може стати суттєвою вадю геніального твору.

Оскільки митець не копіює, не «фотографує» життя, а переконливо подає свою версію подій, вчинків, розгортання характерів, то дуже важливо, щоб читачами-реципієнтами художній вимисел сприймався як художня правда, яка часто важливіша і набагато вища від правди реальної. Художню правду високомистецьких творів німецький філософ і поет Фрідріх-Вільгельм-Йозеф Шеллінг (1775 – 1854 рр.) вважав беззаперечним фактором Божого втручання в людське життя й поштовхом до удосконалення людського існування, а саме мистецтво трактував як знаряддя Бога і своєрідне образне сповіщення людям священних таємниць. Слова «мистецтво» і «Боже одкровення» на сторінках філософських праць Ф.-В.-Й.Шеллінга виступають синонімами. Мистецтво в суспільстві, на переконання цього літературознавця, завжди має єдину головну місію: бути виявом абсолютної ідеї, доказом існування Бога. Український педагог і літературознавець ХХ століття Петро Волинський (1893 – 1982 рр.) подавав інформацію про те, як Леся Українка писала братові, що образи літературних героїв – це не фотографії (тобто не точні копії) прототипів, а художні портрети. Іншими словами, в художньому образі-характері чи образі-

типі завжди є щось від людини, яка дійсно жила, для самого автора виявилася дуже цікавою, проте значно більше – збірної інформації, причому як узагальненої, типової, так і яскраво індивідуалізованої й навіть доуявленої, видуманої. Одні й ті ж історичні особи, перетрансформовані художнім творчими вимислом і в літературному тексті подані як герої, завдяки вигадці, художнім домислам письменників, суттєво відрізняються між собою. Щоб переконатися в цьому, досить зіставити й порівняти образи Роксолани в однойменних творах Павла Загребельного і Сергія Плачинди «Роксолана» та повісті Осипа Назарука «Роксоляна» або образ Богдана Хмельницького в художньо-історичній диалогії Павла Загребельного «Я, Богдан» і в романах у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» та «Берестечко». Художній вимисел завжди міцно укорінений у дійсність. Російський перекладач і літературознавець Микола Новосадський (1859 – 1941 рр.), упорядковуючи окремі фрагменти «Поетики» Аристотеля, резюмував: «Всі поети, всі художники брали й беруть свій матеріал із дійсності в її минулому чи теперішньому. Почуттів, яких людина не переживає, і образів, яких вона не бачить, не може дати ні один поет, як ні один музикант не може дати звуків, що виходять за межу нашого сприйняття».

Візуальна поезія (від лат. *visualis* – «зоровий») – зорова або графічна поезія, коли строфи вірша створюють малюнок квітки, дзвону, птаха і т.д. Наприклад, а) вірш-паліндром «Хижих мечем мирим» (див. *Паліндром*) сучасного українського поета Анатолія Мойсеєнка:

б) візуальний вірш сучасного українського поета Миколи Мірошніченка «Фенікс-птах із земель руських»:

У присмерках
у несвітленому дуплі
порозкошую присмаком
пейзажу п^осизілого затоплого в золі
уже п^огас завихрокрилий слід
як наче днини одна
а ніч з боліт
розпочина
дивитися
мені
в очі
давитися
моїми очима
що з ними охряними
у небі я не мав мороки
але земні аж зимні зроки
запаморочили наврочили вручили
звужання сонця що мені було Ярилом
але млокрийний світложерець Чорнобог
над русті землі підійняв німий чертог
аби околишні
й колишні
лишні
сни
так
опосіли
на-
ві-
сні
що я по тім ні руш
стою собі взамруж
мру ж
мру ж
мру ж...

Вільний вірш – див. Верлібр.

Вінок сонетів – композиційний цикл, який складається з п'ятнадцяти сонетів, об'єднаних однією темою, ідеєю, проблемою. Кожен наступний сонет повторює, власне, розпочинається останнім рядком попереднього сонета, а

п'ятнадцятий сонет (*магістрал, мадригал*) складається з перших рядків усіх попередніх сонетів і відіграє роль **глоси** (пояснення). Іноді магістрал (мадригал) у вінку сонетів розміщують не п'ятнадцятим, а першим. Найдавнішим автором вінка сонетів у світі вважають словенського романтика Франца Прешерна (1800 – 1849 рр.). Його твір, який так і називався – «Вінок сонетів», було написано у 1833 р., а опубліковано 1834 року. Першим українським автором вінка сонетів був член «Руської трійці» Іван Вагилевич, а першим вінком сонетів – «Вінок русинам на обжинки». Відомі також вінки сонетів українських поетів ХХ століття Леоніда Мосендза, Миколи Вінграновського, Бориса Нечерди, Володимира Підпалого.

Вірш (від франц. vers – «рядок», «лінія») – ліричний твір невеликого обсягу, написаний версами (віршовими рядками). В античні часи вміння складати вірші сприймалося як ознака людини аристократичного походження, тому привілейовані сімейства старалися забезпечити своїм дітям не лише звичайну грамотність, не тільки збирали солідні домашні бібліотеки, вартість яких часто дорівнювала цілим маєткам, а й доручали виховання підростаючої аристократії видатним мислителям свого часу, для чого високопоставленим батькам приходилося відправляти синів-отроків (підлітків) чи юнаків навіть в інші міста, зокрема, в Афіни, Дельфи не тільки до філософського оточення відомих мудреців свого часу, а й пропонувати вельможній молоді з юних літ практичні навички віршування. Гомера, Сократа, Платона, Аристотеля в античні часи однаковою мірою вважали як філософами, так і митцями.

Розрізняють різні жанри вірша. Класифікацію ліричних творів, починаючи від античних часів і до кінця ХХ століття, детально подає сучасний підручник Олександра Галича, Віталія Назарця та Євгена Васильєва «Теорія літератури», виокремлюючи такі види ліричних творів: епіталама (гіменей) – весільна антична пісня; панегірик – урочиста похвальна віршована промова, згодом назва «панегірик» набуває іронічного звучання; дифірамб – урочиста хорова пісня; пеан – хорова пісня, близька до гімну, на честь богів; мадригал – невеличкий вірш (2 – 12 рядків) на любовну тему, жанр альбомної поезії; епітафія – віршоване надгробне слово на пам'ятнику померлому, канцона – середньовічний вірш про лицарське кохання; станси – буквально «строфи», щось середнє між одою та гімном; ода – хвалебний вірш; елегія – «пісня в супроводі гри сопілки з очерету», вірш, де є і радість, і смуток, і журливі думки, і скорбота; думка – ліричний вірш елегійного або баладного змісту; гімн – урочистий програмний вірш, покладений на музику; послання – епістолярно-публіцистичний вірш з обов'язковою вказівкою на адресати; пісня – вірш ліричного або ліро-епічного характеру, призначений насамперед для співання, а не декламації; романс – сольна лірична пісня про кохання; ліричний портрет – вірш, де йдеться про відому людину та її внесок у культуру, науку чи здійснений нею подвиг; псалми – жанр духовної лірики, сумні вірші-звернення

до Бога з проханням про допомогу й захист, вміщені у окремому розділі «Біблії»; медитація – вірш філософського змісту, роздум про життя, насущні проблеми; сонет – «канонічний жанр ліричного вірша». У залежності від змісту вірші (поезії) можуть належати до філософської, громадянської, патріотичної, медитативної, інтимної, пейзажної лірики. Якщо вірш складається з одного рядка, то йдеться про моновірш (див. *Верс*), якщо вірш має дві виразно відокремлені строфи, його називають *диптихом* (див. *Диптих*), три – *триптихом* (див. *Триптих*). Вірші, у яких строфа має три рядки, називають *терцинами* чи *терцетами*. Терцина у трирядкових строфах має римування (аба бвб вгв гдг – і т.д.) (див. *Терцина*). Терцет – трирядкова строфа, об'єднана однією римою (ааа) (див. *Терцет*). Якщо вірш має у строфі чотири рядки, то він написаним *катренами*. Також розрізняють вільні, білі, візуальні (зорові, фігуральні) вірші (див. *Візуальна поезія*).

Таблиця 1

Типи ліричних творів

Жанри лірики	Призначення. Основні ознаки
Епіталама (гіменей)	весільна антична пісня
Панегірик	урочиста похвальна віршована промова, згодом назва «панегірик» набуває іронічного звучання
Дифіраμβ	урочиста хорова пісня
Пеан	хорова пісня, близька до гімну, на честь богів
Мадригал	невеликий вірш (2-12 рядків) на любовну тему, жанр альбомної поезії
Епітафія	віршоване надгробне слово на пам'ятнику померлого
Канцона	середньовічний вірш про лицарське кохання
Станси (буквально «строфи»)	щось середнє між одою та гімном
Ода	хвалебний вірш
Елегія	«пісня в супроводі гри сопілки з очерету», вірш, де є і радість, і смуток і журливі думки, і скорбота
Думка	ліричний вірш елегійного або баладного змісту
Гімн	урочистий програмний вірш, покладений на музику
Послання	епістолярно-публіцистичний вірш з обов'язковою вказівкою на адресати
Пісня	вірш ліричного або ліро-епічного характеру, призначений насамперед для співання, а не декламації
Романс	сольна лірична пісня про кохання
Ліричний портрет	вірш, де йдеться про відому людину та її внесок у

	культуру, науку чи здійснений нею подвиг
Псалми	жанр духовної лірики
Медитація	вірш філософського змісту, роздум про життя, насущні проблеми
Сонет	канонічний жанр ліричного вірша

Вірш у прозі – невеликий за розміром літературний твір, написаний прозовою мовою, але з багатим використанням художніх засобів, виразною емоційністю, суб'єктивністю. Для поезій у прозі, як і для віршованих ліричних творів, характерний *ліричний герой*. До поезії в прозі причисляють збірку «Малі поезії у прозі» французького поета Шарля Бодлера (1821 – 1867 рр.), в українській літературі віршами у прозі вважаються «Амбіції» Василя Стефаника.

Віршована мова – суттєво відмінна від прозової насамперед чітким ритмом, ритмікою, римами та наповнена емоційно-експресивною лексикою мова, яка формує особливий поетичний світ, що найбільше відповідає естетичному ідеалу. Художні засоби віршованої мови несуть особливе навантаження, а звукове оформлення вірша спрямоване в основному не тільки на досягнення глибини думки, поетичності вислову, але й на ефект милозвучності й пісенності. Ще в античні часи Аристотель доказово аргументував висновок, що різниця між прозовим і віршованим текстом полягає не в тому, що одні твори написані не чітко ритмізованою мовою, а інші – карбованими віршовими розмірами (метрами). Різниця, на думку давньогрецького філософа, між прозою і лірикою значно глибша, ніж здається на перший погляд: «...Завдання поета – говорити не про те, що відбулося, а про те, що могло відбутися, про можливе за наявності ймовірності або необхідності. Історик і поет відрізняються не тим, що один говорить віршами, а інший прозою... Різниця в тому, що один розповідає про те, що відбулося дійсно, інший – про те, що тільки могло відбутися. Внаслідок цього поезія має в собі більше філософського і тривкого елемента, ніж історія: вона подає більш узагальнене, а історія – тільки часткове». У ліричних творах, наголошував німецький філософ Георг-Вільгельм-Фридрих Гегель (1770 – 1831 рр.), поетичне уявлення не тільки оповите в слова. Водночас воно стає реальним фактом мовлення, бо переходить у почуттєву стихію звучання, якою є звуки мови і мелодійність слів. Проза майже не допускає показу того, в що читачеві трудно повірити, застосовуючи життєвий досвід і логіку. Віршована мова заставляє реципієнта жити емоціями. З цієї причини читач без найменших сумнівів погоджується, наприклад, з автором, що коханий дівчини, яку залоскотали русалки, міг закінчити життя самогубством саме описаним у поемі способом («Причинна» Т.Шевченка). На думку ще одного німецького філософа, Імануїла Канта, й «...рима у віршах поетів нового часу, якщо вона вдало завершує думку, стає важливою вимогою»,

зате «у прозовій урочистій промові рима, що випадково використовується серед інших фраз, виявляється смішною». Ритм як завжди притаманна поезії ознака суттєво оживлює віршований текст, надає благозвучності, а рима, починаючи з епохи романтизму, бере на себе основне вирішення ритмічності, увиразнює особливе звучання, значимість сказаного.

«Вічні образи» – створені геніальними письменниками літературні постаті, власне, *образи-типи* (див. *Тип*), які набрали здатності виходити за рамки твору, в якому були дійовими особами, героями чи персонажами, й сприйматися як образи-ідеї найбільш цілісного й найвищого рівня. Вічними вважають образи Прометея, Мойсея, Ромео і Джульєтту, Квазімодо, Дон Кіхота, Дон Жуана, Казанову. Вічними можуть бути не тільки позитивні, а й негативні образи: Медея Горгона, Каїн, Іуда Іскаріотський, Каїн. Вічні образи характеризуються тією важливою якістю, що вони ніколи не втрачають естетичного, викривального, пізнавального чи виховного значення для все нових і нових поколінь реципієнтів.

«Вічні теми» – загальнолюдські мотиви, вдало задіяні авторами літературних творів для вирішення проблем сенсу існування людини в соціумі чи на планеті в цілому: тема добра і зла, тема Бога, тема самопожертви заради волі рідного народу, тема землі, тема кохання.

Власна мова дійових осіб твору – мова персонажів, яка в художньому тексті відтворюється дослівно зі збереженням усіх мовленнєвих особливостей *адресанта*. Ще античний мудрець Платон наголошував на різниці між власною мовою античного автора Гомера й мовою героїв його творів: «Останні слова... належать самому поетові, і він не намагається підкинути нам думку, ніби говорить хтось інший. А вже потім розповідає так, немов і є справжнім Хрісом, і старається всіма способами змусити нас думати, що то не Гомер говорить, а старий жрець». До власної (прямої) мови належить також внутрішнє мовлення, роздуми, розмова героя з самим собою. Власна мова є важливим елементом характеротворення, вона завжди належно розкриває характер, здібності, світогляд, морально-естетичні ідеали свого носія. Німецький письменник Бертольд Брехт (1898 – 1956 рр.) наголошував, що мова повинна точно відповідати міміці й жестам того, хто говорить. Анатолій Ткаченко підкреслює, що існує художня мова «тільки у вигляді живого організму художнього тексту».

Внутрішній монолог – оскільки у драматичному творі неможливо донести до глядачів думки дійових осіб, то ці думки замінюють голосним мовленням героя, зверненим до публіки або до самого себе. Вважається, що всі інші присутні на сцені дійові особи не чують відповідних монологів і, закономірно, не здогадуються про підлі наміри чи плани. Наприклад, у комедії Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч» шахрай, що фігурує в образі Невідомого, тішиться зі своєї вигадки вигідно продати наївному Калитці взагалі неіснуючі фальшиві гроші:

«В хаті яку хвилину нема нікого; входить Невідомий.

Невідомий. Нікого нема... Охо-хох! Трудно теперечки жить на світі. А через чеву і трудно? Через того, що багато розумних понаставало... Усі торгують, а покупателі тільки глазами купують, і торгівлі нема – один убиток. Так я сібе видумал нову комерцію: хороший будет гендель, ежелі удасться... Попробуєм!..»

Внутрішня рима – співзвучність слів не наприкінці віршових рядків, а всередині окремо взятого рядка. Внутрішня рима не пов'язує рядків у строфи, тому називатися римою може тільки умовно, оскільки насправді є типовим співзвуччям, елементом евфонії. Наприклад,

Почапали каченята
Та по чаполоті,
Каченята-чапенята:
Сухо нам у роті.
В білих льолях сплять лілеї,
Чапеня на чатах.
Ці лілеї – дрімолі,
А ми – каченята!
(Микола Вінграновський) –

Або:

Чоло і вічі – справи чоловічі.
А на Страшному стрінемось Суді,
Богун мені подивиться у вічі, –
Що я скажу йому тоді?!
(Ліна Костенко, роман «Берестечко»).

Внутрішня форма слова – це первинне значення слова (етимолог). Воно може бути ще частково зрозумілим (наприклад «**відьма**» – «та, що все **відає**», багато знає; «**жито**» – те, чому завдячуємо **життям** (**пожива**), але в більшості випадків уже не зрозуміле зовсім. Наприклад, прикметник «голубий» утворений від іменника «голуб», тому спочатку означало сизий, власне, сірий колір літнього неба, але аж ніяк не блакитну барву. Слово «трава», виявляється однокореневим зі словом «травлення», бо колись лексема «трава» означало «те, що можна з'їсти». У віршах внутрішня форма слів розкодовується читачами-реципієнтами автоматично й спричиняється до уявних картин. Наприклад, у вірші Миколи Вінграновського «І є народ» уже два перші рядки внутрішньою формою слів-неологізмів «горіє» та «окрилюють» вказує, що йдеться про село на горі, власне, на узгірку, а вітряки недовго махатимуть дерев'яними крилами – їхня епоха закінчується:

На сизих пагорбах рясне село **горіє**,
І сірі вітряки **докрилюють** свій вік.

Гагілки (див. Веснянки)

Гаївки (див. Веснянки)

Гаїлки (див. Веснянки)

Гекзаметр (від грецьк. hexametros – «шестимірник») – метричний верс шестистопного дактиля (/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U). Як добре видно з поданої схеми, цезура (особлива ритмічна пауза), яка утворювалася після довгого складу третьої стопи, ділила гекзаметр на два піврядки, а остання стопа версу завжди виявлялася двоскладовою (хореєм). Гекзаметром написані античні епічні поеми Гомера («Іліада», «Одіссея») та Вергілія («Енеїда»). В «Енеїді» Вергілія гекзаметр звучить урочисто й пафосно:

Слухайте пильно й слова мої ці добре затямте.

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U |

Отже, тому, що авзонців і тевкрів в союз не злучити

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U

Й вашій незгоді не видно кінця, хай вже так і лишиться,

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U

Доля у кого яка і які сподівання;

/ U U | / U U | / // U U | / U U | /

І чи то буде рутул, чи троянець – однаково буде.

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U

Чи то в облозі є табір, бо доля щастить італійцям,

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U

Чи ошукались троянці, оракулів зле зрозуміли.

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U

Не без вини і рутули: жне кожний хай те, що посіяв.

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U

Лихо чи щастя, Юпітер для всіх є царем справедливим

/ U U | / U U | / // U U | / U U | / U U | / U, –

навіть коли йдеться про дуже драматичні чи навіть трагічні події.

Геніальність (від лат. genius – «дух») – найвищий ступінь обдарованості людини певними природними здібностями. Радянський генетик Володимир Ефроїмсон (1908 – 1989 рр.) вважав, що геніями народжується набагато більше людей (1:10 000), ніж свою вроджену геніальність реалізують (1:100 000 – 1:1 000 000 – 10 000 000). Проблемою геніальності цікавилися ще античні філософи. Старогрецький філософ Платон розвинув вчення Сократа про даймона, тобто духа, що володіє надлюдською силою, належить до невидимих істот і має великий вплив на долю людини. Якщо ж людина талановита, даймон допомагає їй реалізувати здібності, дані при народженні. Та коли Сократ схилився до думки, що даймон сам обирає собі фізичного носія-людину, то Платон вважав, що поет чи філософ можуть самі обирати собі того даймона, який здатний їм допомогти. Платон трактував сутність поета як своєрідного

провидиця й провісника. Навіть власну філософію він розцінював як акт прозріння, тобто визнавав якісь вищі сили, завжди затребувані у творчому процесі, а митця чи філософа вважав тільки провідником ідеї. Власні переконання Платон зіставляв з моментами натхнення поета й вважав і перший, і другий випадок різновидом осяяння. За німецьким філософом Іммануїлом Кантом (1724 – 1804 рр.), для того, аби отримати шанс стати генієм, треба від народження треба володіти чотирма талантами: творчою уявою, розумом, духом і смаком. І.Кант був твердо переконаний, що посередньому поетові чи художникові мистецтво пропонує свої правила, й такий митець мусить їх неухильно дотримуватися, зате геній диктує власні правила тій царині мистецтва, в якій працює. Епігони ніколи не стають геніями, бо геніальність – це щось завжди протилежне духові наслідування й ремісництва. Стосовно поняття генія, то саме І.Кант виявився найбільш категоричним у його визначенні: «Причина, чому взірцеву оригінальність таланту називають цим містичним іменем, полягає в тому, що той, хто володіє нею, не може пояснити собі її прояви і не в стані самому собі розтлумачити, як він дійшов до вершин мистецтва, якому не міг навчитися». Філософ наголошував, що на специфіку геніальності впливають історичні умови й національність, адже у німців «геніальність більше йде в корінь, у італійців – у крону, у французів – у квітку, у англійців – у плід», іншими словами, геніями в Німеччині стають філософи, італійці – генії в музиці та співі, французи – в поезії, англійці – у точних науках. Ще один німецький філософ Г.Гегель застерігав, що слово «геній» має широке значення і стосується не лише митців, а й полководців, правителів і видатних вчених. Проте геній у мистецтві, на відміну від геніїв у науці й політиці, повинен володіти не тільки передбаченням реальних результатів своїх потуг, а й творчою фантазією. Митець же не повинен ставати філософом у науковому розумінні цього слова, але через власний твір мусить художньо впроваджувати філософські постулати краси, гармонії, добра, вічного: «Філософія йому не потрібна, і якщо він мислить по-філософськи, то в стосунках до форми знань він робить справу, якраз протилежну справі мистецтва».

Геройко-романтичний твір – за жанром оповідання, повість, роман або вірш, балада чи поема, які за класифікацією змісту є пригодницьким художнім текстом, дія в якому відбувається в екстремальних умовах (у вирі лихоліття, воєн, революцій), тому його герої завжди проявляють високу громадянську свідомість, патріотизм, героїзм, здатність на високі душевні пориви та самопожертву. Саме геройко-романтичним твором можна вважати повість Андрія Чайковського «За сестрою», уривок з поеми Володимира Сосюри «Мазепа», поему Андрія Малишка «Прометей», історичний роман у віршах Ліни Костенко «Берестечко».

Герой (від грецьк. *herros* – «воїн», «оборонець», «захисник») ліричний – дійова особа художнього твору, образ-характер або образ-тип, всебічно розкритий автором. У художньому творі виразно виокремлюється переважно один **головний**

герой, якому автор приділяє особливу увагу, завжди поміщає його в центр подій, на перехрестя колізій, детально розповідає про складнощі саме його життя й випробування долею. Інших дійових осіб літературного твору прийнято називати *персонажами*. Їх автор змальовує переважно лише окремими рисами, тобто на всебічному розкритті рис характерів і всіх вчинків особливо не зосереджує свою увагу. Художній *герой*, як і *персонаж*, має володіти як позитивними, так і негативними рисами вдачі, не тільки поводитися взірцево, а й робити болючі помилки, зазнавати душевних мук, переживати катарсис, адже ідеальна літературна дійова особа ніколи не викличе довір'я в читача й не може ним бути сприйнята належно. Навіть у повісті Івана Франка «Захар Беркут», де спостерігається різкий поділ персонажів на два ворожі табори, що на сьогодні не вважається ознакою високої художності твору, а швидше його вадою, Тугарин Вовк, попри те, що цей персонаж показаний зрадником і визискувачем рідного народу, є прекрасним батьком, який заради щастя доньки Мирослави рятує її коханого ціною власного життя. Натомість прекрасний у своїх помислах і вчинках ватажок тухольської громади Захар Беркут, довідавшись, що Максим опинився в полоні, нерозважливо вважає його зрадником і навіть зопалу відрікається від сина, що не робить мудрому старцеві честі. Герої й персонажі характерні не тільки для прозових, а й для ліро-епічних творів. У драматичних текстах герої і персонажі називаються дійовими особами.

Герой ліричний (від грецьк. *hēros* – «герой» і *lyrikós* – «ліричний») – типізований, але водночас й індивідуалізований самодостатній образ-переживання, образ-емоція (*Я-ліричне*):

У рідній моїй стороні
Не маю я рідного дому,
Ні саду – щоб діяти те,
Що миле й відрadne мені.

Зібрав би я в гарну сім'ю
Дерева,
І квіти, і скелі,
І плем'я, чий голос – пісні,
Любило б оселю мою

(Володимир Свідзинський «У рідній моїй стороні»).

Автор вірша, як стверджував російський поет Євгеній Винокуров (1925 – 1993 рр.), майже завжди «один у двох особах», оскільки йдеться й про окрему реальну особистість, і про завжди узагальнене авторське «Я», що може уособлювати не тільки самого митця, а й певну групу людей, тому «перетворення рис особистості поета в образ ліричного героя – найважливіша властивість лірики». Якщо ж ліричний герой за світоглядом, громадянською позицією, переживаннями, почуттями, подіями, висвітленими в поезіях,

гранично близький авторові, то відповідні твори прийнято називати *автопсихологічними віршами*, а ліричного героя *автопсихологічним ліричним героєм*. Іноді *Я-ліричне* в таких віршах перетрансформовується в *Ми-ліричне*, особливо, якщо поет виголошує художню істину від імені всієї нації, як це, для прикладу, зроблено у вірші Олега Ольжича «Поважна мова врочистих вітрин...»:

Ми жали хліб. Ми вигадали млин.

Ми знали мідь. Ми завжди воювали, –

де про себе розповідають археологічними знахідками давно вимерла антична цивілізація.

У поезії Павла Тичини «Я утверждаюсь» теж виголошуються певні ідеї від імені всього українського народу, але з метою прояву більшої зболеності й щирості монолог ліричного героя звучить від першої особи:

Я єсть народ, якого Правди сила
ніким звойована ще не була.

Яка біда мене, яка чума косила! –
а сила знову розцвіла.

Щоб жить – ні в кого права не питаюсь.

Щоб жить – я всі кайдани розірву.

я стверджуюсь, я утверждаюсь,

Бо я живу.

Водночас ліричні переживання, висловлені чи описані в поезії, можуть не тільки не належати самому авторові та його однодумцям, а мають право стосуватися зовсім інших, не зіставним з автором та його сучасниками яскравих історичних особистостей. Таку лірику прийнято називати рольовою, а ліричного героя – *рольовим ліричним героєм*. Наприклад, Віталій Коротич у вірші «Триптих» говорить від імені Т.Шевченка:

Я – Шевченко.

Я вмер.

Я лежу на порозі майстерні,

І у мене в очах

Застигають блакитні вогні.

Я замовкнув сьогодні навік –

Академік із черні –

І уперше в житті

Стало дуже спокійно мені.

Як бачимо, у цій поезії для своєрідного перевтілення історичної особи в ліричного героя вірша використано насамперед розповідь від першої особи однини з виразним і однозначним елементом самоатестації («Я – Шевченко»).

Подібно до Віталія Коротича, Іван Драч у поемі-симфонії «Смерть Шевченка», власне, у розділі «Друге марення», веде мову від рольового «Миліричного» (українських горобців, у образах яких виведено псевдо-патріотів), власне, українського міщанства, яке не здатне оцінити велич Кобзаря, але завжди готове погрітися в промінні слави Тараса Шевченка:

І ми не витвори локальні,
 Ми навіть інтернаціональні,
 Бо як підійметься руїна
 Й зачервоніє Україна,
 То нам прийдеться утікати,
 Щоб крильця не пообпикати.
 А вдалині, на чужині,
 А чи в сусідськiм бур'яні
 Ми розпережимось орлами...
 Цвірінь-цвірінь, ти будеш з нами?
 Ти в нас дивись. бо спересердя
 Ми поклюєм твоє безсмертя...
 А то престол тобі зів'єм
 І епігонством тихо вб'єм,
 В труну твою, як ляжеш спати,
 Ми рідної натрусим м'яти.
 Що ми свої (хай знає світ!) –
 Цвірінькнем тихо «Заповіт»...
 Ти вічний? Вічні ми, борці,
 Ми – всюдисущі горобці!

Схематично автопсихологічний і рольовий ліричний герої мають такий вигляд:

Схема будови ліричного героя

Також, як наголошують літературознавці Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв, «ліричним героєм називається специфічний оповідач..., що стало простежується в межах більш-менш значної групи ліричних творів певного тематичного циклу, біографічного періоду або й творчості окремих поетів загалом». Отже, можна також вести мову про сукупне поняття ліричного героя, наприклад, у творчості Тараса Шевченка чи у творчості Василя Стуса, Ліни Костенко називаючи їх *ліричним героєм Шевченка, ліричним героєм Стуса, ліричним героєм (героїнею) Ліни Костенко*.

Гімн (від грецьк. *hymnos* – «похвальна пісня», «славослів'я») – урочистий музичний твір програмного змісту, який на рівні державного прапора й герба вважається одним із найважливіших атрибутів держави. У стародавніх Єгипті, Месопотамії та Індії така пісня була своєрідною молитвою до верховного божества. В Елладі гімном вважався *пеан (хорова пісня про перемогу)* на честь бога Аполлона (вчителя мудрості й мистецтв) або *дифірамб (карнавальна-хвалебна пісня)* на честь бога плодоносних сил природи, вина й тілесних розваг Діоніса (Бахуса, Вакха). На жаль, повною мірою тексти цих гімнів не збереглися, вони існують лише в незначних уривках, як вкраплення в ліро-епічні поеми Гомера «Іліада» та «Одіссея». У пізніші часи в Європі державні гімни прославляли чільних правителів (до 1917 році Державним Гімном Росії була пісня «Боже, царя храни», у наш час Державним Гімном Великобританії є пісня «Боже, храни Королеву»). Українським відповідником до такого роду гімнів можна вважати пісню, яка є церковним гімном України «Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни» (слова Олександра Кониського, музика Миколи Лисенка). Тим, що в даній пісні йдеться не про окремо взятого правителя, а про державу в цілому, яскраво засвідчено демократичний світогляд нації. Написання гімнів може мати державне замовлення: («Гімн Франції» (XVI ст.) на слова П'єра де Ронсара (1524 – 1585 рр.); гімн Росії «Россия – священная наша держава» (1990) на слова Сергія Михалкова (1913 – 2009 рр.)). Нинішній Державний Гімн України – «Ще не вмерла України і слава, і воля» (слова Павла Чубинського, музика Михайла Вербицького) був затверджений Верховною Радою 6 березня 2003 року, але створений значно раніше на основі пісні на слова названих вище авторів «Ще не вмерла Україна».

Гіпербола (від грецьк. *hyperbole* – «перебільшення») – художній засіб, який полягає в надмірному перебільшенні важливих ознак предмета, дії, явища, рис характеру, властивостей або можливостей людини. Гіперболи присутні в дуже багатьох казках, легендах і переказах. Наприклад, казковий герой здатний зупинити на небі сонце, позмагатися із дванадцятиголовим змієм, вижити і в до червоного натопленій печі, може перевернути гори, на коні підскочити аж до балкону з царівною, щоб отримати з її рук перстень, випити море. Гіперболи часто використовуються в народних думках. Наприклад, у думі «Про Байду» герой однією стрілою вбиває і царя, й царицю, і їхню доню. Близьким до

гіперболи є такий художній засіб, як *гротеск*, але він відрізняється від гіперболи тим, що не перебільшує, а тільки своєрідно деформує образи, явища, події, тобто робить їх не величними, а потворними, страшними, гидкими або нікчемними й смішними (в античній літературі гротескними образами є Медуза Горгона, пес Цербер, кентавр, циклоп; в українському фольклорі – Чахлик Безсмертний, Баба-Яга).

Гомерівський епітет – особливий художній засіб, який часто використовував легендарний античний співець Гомер у своїх поемах. Цей троп має насамперед дві характерні ознаки: гомерівські епітети складені, власне, двокореневі, а до того ж постійні, тобто міцно закріплені за певними словами або іменами античних богів чи героїв: «срібнолукий Аполлон», «злототронна Гера», «хитророзумний Одісей». Античні боги, герої, зброя – нічого не існує без епітетів: Зевс, для прикладу, – «хмарогонитель», Гера не просто красива, а «волоока», Ахілл не тільки сильний, фізично досконалий, а й «прудконогий», інший герой-воїн – Гектор – «шоломоблискаючий», його спис – «довготінний», корабель, що прибуває в порт, – «червоногрудий», море напередодні шторму – задалегідь «багатозумне». Кількість складених епітетів у епічних поемах Гомера дуже велика. Для характеристики образу Ахілла античним співцем використано, наприклад, аж сорок шість складних гомерівських епітетів. Що цікаво, деякі з перелічених тропів набувають властивостей постійних епітетів, але при цьому не завжди вживаються до речі. Наприклад, несподівано співець називає «густозорямим» полуденне небо.

Графоманія (від грецьк. *graphō* – «пишу» і *mania* – «безумство») – хворобливе прагнення позбавленої хисту людини до літературної діяльності, імітація й дискредитація мистецтва.

Громадянська лірика – умовна назва, якою окреслюють різновид лірики, що має в собі громадянські, соціальні, національні й дещо меншою мірою – патріотичні мотиви. Умовність назви зумовлена розмитістю границь поезій такої тематики, адже до громадянської лірики можна причислити не тільки вірші Павла Грабовського «Уперед» чи Івана Франка «Каменярі», а й поезії «Садок вишневий коло хати» Тараса Шевченка, «Чари ночі» Олександра Олеся», «Пісня про рушник» Андрія Малишка, оскільки й у цих віршах розкриваються свідоме ставлення до національних цінностей, громадянська позиція, світоглядні устої, взірці для наслідування.

Гротеск (від італійського *grotesca* – «печера») – один із художніх засобів сміху. Своєю появою термін завдячує знахідці італійського художника XI ст. Рафаеля Санті (1483 – 1520 рр.) химерних настінних малюнків у римських гротах. Для античної літератури гротеск був дуже притаманний. Згадаймо, для прикладу, такі потворні міфічні й літературні образи, як Медуза-Горгона, циклоп, кентавр. В архітектурі гротескові відповідає термін «химера», що використовується на позначення відповідних оздоблювальних елементів.

Будинок з химерами на тему мисливських і міфологічних сюжетів у місті Києві знаходиться на вулиці Банковій, 10. Подібні архітектурні елементи є в будинку по вулиці Миколи Чернишевського, 79 у Харкові, у Львові – по вулиці Староєврейській, 48. Гротеск завжди полягає у свідомому деформуванні, шаржуванні, спотворенні. Цей засіб сміху виявляється домінуючим у романах французького письменника Франсуа Рабле «Гаргантюа і Пантагрюель» та англійського письменника Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера». В українській прозі гротеск оптимально використаний у романі Романа Іваничука «Орда».

Гумор (від лат. humor – «волога») – доброзичливий сміх; вдале відображення в літературному творі кумедного й смішного, що час від часу має місце у повсякденному житті. Саме таким є сміх у «Мисливських усмішках» Остапа Вишні, автобіографічних повістях Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір», Анатолія Дімарова «Блакитна дитина», у творах для дітей Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки» та Ярослава Стельмаха «Химера лісового озера, або Митькозавр із Юрківки». Гумор близький до вдалого дотепу, приємного, м'якого жарту. Характерною ознакою гумору є те, що він нікого з героїв художнього твору відверто не ображає, не принижує, не ранив глибоко, не призводить до появи комплексів неповноцінності в того, кому адресований. Вміле володіння гумором однозначно свідчить про оптимістичний характер людини, її добру вдачу, щире, невимушене повагу до співрозмовників.

Гумореска (від франц. humoresque – «те, що пов'язане з гумором») – невеликий, найчастіше прозовий, хоч зустрічається й віршований і навіть драматичний, літературний твір з комічним сюжетом. У фольклорі теж спостерігаються певні прояви народних гуморесок, що існують як жартівливі пісні:

Продай, милий, сиві бички –
Купи мені черевички,
Бо я панського роду,
Не ходила боса зроду, –

чи скоромовки:

А Мар'яна і Дем'ян
Посварились за бур'ян.
Тож Мар'яна Дем'яну
Не уступить бур'яну.

Майстром віршованих гуморесок був Павло Глазовий («Тарас Бульба у Києві», «Найважча роль», «Турок»), віртуозним автором прозових вважається сучасний письменник Євген Дудар («Еліксир молодості», «Будьмо!», «Наука – хитра штука»).

Дактиль (від грецьк. daktylos – «палець») – трискладовий віршовий розмір, який в античній літературі складався із першого довгого складу й двох

наступних коротких. У сучасній силабо-тонічній системі віршування дактилем називають трискладовий віршовий розмір з наголосом на першому складі (| / U U |). Особливої популярності в українській літературі дактиль набув аж у віршах Павла Грабовського:

Рученьки терпнуть, злипаються віченьки...

| / U U | / U U | / U U | / U U |

Боже, чи довго тягти?

| / U U | / U U | /

З раннього ранку до пізньої ніченьки

| / U U | / U U | / U U | / U U |

Голкою денно верти.

| / U U | / U U | /

(«Швачка»), –

та поезіях Бориса Грінченка.

Праця єдина з неволі нас вирве:

| / U U | / U U | / U U | / U

Нумо до праці, брати!

| / U U | / U U | /

Годі лякатись! За діло святее

| / U U | / U U | / U U | / U

Сміло ми будемо йти!

| / U U | / U U | /

(«До праці»)

Розрізняють одно-, дво-, три- та чотиристопний дактиль. У сучасній поезії дактиль найбільш віртуозно практикував поет Микола Вінграновський:

Ще під інеєм човен лежав без весла,

| / U U | / U U | / U U | / U U

Ще не скреснув мороз, далина не воскресла –

| / U U | / U U | / U U | / U U | /

З того боку снігів задиміла весна,

| / U U | / U U | / U U | / U U

Білим димом снігів засиніло за Десну

| / U U | / U U | / U U | / U U | /

(«Ще під інеєм човен лежав без весла»).

Двовірш – найпростіша строфа, написана будь-яким віршовим розміром, яка складається з двох рядків, що римуються між собою:

Людино, людино, людино! *a*

Збери себе всю у собі воєдино *a*

(Ліна Костенко),

І та весна, і ця весла, *a*

Як срібна посмішка весла *a*

(Микола Вінграновський), –

або є неримованими:

До Золотих воріт ти ходиш. Не ходи –

Там з неба дощ. В горосі твоє плаття

(Микола Вінграновський).

Інша назва двовірша – *дистих*.

Деталь художня (від франц. *detail* – «частка», «дрібний шматочок») – це один із художніх образів, яскрава, вагома подробиця, що не тільки увиразнює сказане, а й робить його незабутнім, оригінальним, неповторним. Проте не кожна подробиця стає художньою деталлю, адже художня деталь здатна породжувати асоціативний ряд, до уявляти те, чого нема, але про що таки сказано натяком. Художні деталі здебільшого характерні для прози. Російський прозаїк і драматург Антон Чехов так характеризував своєрідну магію художньої деталі: «У тебе вийде місячна ніч, коли ти напишеш, що на греблі біля млина яскравою зірочкою виблискувало скельце від розбитої пляшки і покотилась кулею чорна тінь собаки чи вовка». На думку сучасного літературознавця Анатолія Ткаченка, «художня деталь може в якихось виявах існувати і в ліриці, хоча тут вона ще динамічніше переливається в символ чи синекдоху».

Дилогія (від грецьк. *di* – «двічі», «два» й *logos* – «слово», «вчення») – об'єднані однією темою й одним і тим же головним героєм два епічні твори одного письменника. В античній літературі дилогіями називали давньогрецькі драми на дві дії. Зараз цей термін має дещо інше значення. Наприклад, дилогіями називають повісті «Серед темної ночі» й «Під тихими вербами» Бориса Грінченка, «Зелені млини» і «Лебедина зграя» Василя Земляка, «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір» Михайла Стельмаха.

Диптих (від грец. *diptychos* – «складений удвоє», «подвійний») – ідейно-художньо об'єднані між собою в єдине ціле два мистецькі твори: музичні, малярські, ліричні. Диптихом, наприклад, є вірші «Чайка на крижині» та «Крила» Ліни Костенко.

Дисонанс (від лат. *dissono* – «негармонійне звучання») – неблагозвучність, відсутність мелодійності (див. **Какофонія)**

Дистих (див. Двовірш).

Дифірамб (від грецьк. *dithyrambos* – «урочиста пісня») – в античні часи карнавально-хвалебна пісня на честь бога плодоносних сил природи, вина й розваг Діоніса (Бахуса, Вакха), своєрідний гімн життю і тому язичеському богові, який людське існування робить солодшим і веселішим. У наш час термін «дифірамб» найчастіше вживається з іронічним змістом, а словосполучення «співати дифірамби» означає підлещуватися штучною похвалюю, перебільшувати заслуги, роль й талант насамперед примітивної, недостойної особи.

Діалог (від грецьк. **dialogos** – «бесіда», «розмова») – розмова двох осіб, які обмінюються репліками для вияснення певної проблеми

Діалог внутрішній – розмова героя з самим собою подумки, роздуми-дискусії, роздуми-суперечки персонажа самого з собою, коли до уваги беруться амбівалентність ймовірності майбутнього вчинку, двоїстість рішення, висновку. Переважно на внутрішні діалоги багаті драматичні й прозові твори Наприклад, у комедії Івана Карпенка-Карого «Сто тисяч» внутрішній монолог Герасима Калитки тонко передає і його бажання розбагатіти, й підозру, що всім великим багачам гроші дістаються нечесним шляхом, і готовність піти на злочин, і страх від того, що буде протиправно користуватися фальшивими грошми, а отже, наражатиметься на кримінальну відповідальність: «*Герасим* (один). ...Ху! Слава Богу, справився з ділами: совершив купчу, і земельки прибавилось... Ох, земелько, свята земелько – Божа ти дочечко! Приобрітав би тебе без ліку... Але що ж це за шматочок! Он у Жолудя шматочок – так-так!.. І яким побитом Жолудь достав таку силу грошей – не зрозумію... Тут недоїдаєш, недопиваєш – і тільки ж всього-на-всього двісті десятин, а тож, мабуть, і в десять тисяч не вбереш. Не спиться мені, не їється мені... Під боком живе панок Смоквинов, мотається і туди й сюди, заложив і перезаложив – видно, що замотався: от-от продасть, або й продадуть землю... Ай, кусочок же! Двісті п'ятдесят десятин, земля не перепахана, ставок рибний, і поруч з моєю, межа з межею. Що ж, копиталу не хватає... маю п'ять тисяч, а ще треба не багато не мало – п'ятнадцять тисяч! Де ти їх візьмеш?.. Де їх взять?.. Де?.. Хіба послухать того, піти на одчай, купить за п'ять тисяч сто тисяч фальшивих і розпускать їх помаленьку: то робітникам, то воли купувать на ярмарках... страшно тільки, щоб не влопатись...». Проте й у ліриці використання внутрішніх монологів теж можливе:

Непевний кроче мій, іди!

Непевний кроче мій, іди!!

Непевний кроче мій, іди!!!

Непевний кроче мій, не йди...

(Микола Вінграновський «Вона була задумлива, як сад»)

Дійові особи – а) у вузькому розумінні: персонажі, які діють у п'єсі, тому позбавлені описових характеристик, авторської оцінки, й розкривають себе у монологів, діалогів, подіях і вчинках, які відбуваються на сцені; б) у широкому розумінні: персонажі будь-якого за родом і жанром фольклорного чи художнього літературного твору, за винятком ліричного героя, який наділений дещо іншими характеристиками. Дійовими особами в епічних, ліричних та ліро-епічних творах можуть бути не тільки люди, а й тварини, рослини, небесні світила, стихії.

Дія – процес, який відбувається в часових межах художнього твору. Дія завжди окреслена початком і композиційним завершенням перебігу подій. Завдяки дії в художніх творах розкриваються конфлікти, колізії, протистояння,

проявляються риси характерів персонажів. У драматичному за жанром творі дія наділена всіма ознаками акту, завжди є викінченою сценічною частиною, яка переважно передбачає новий поворот сюжету. Драма, яку ставлять на сцені, переважно має дві, значно рідше – три дії. Після дії (акту) настає антракт (перерва), яка може бути заповнена музикою (інтермецо).

Домисел художній (див. Вимисел художній).

Дотеп – один із засобів сміху, влучне, стисле, афористичне висловлення. Термін виник ще в античній філософії. Аристотель вважав, що дотеп унаочнює метафору й заставляє співрозмовника несподівано визнати правоту свого опонента. Дотепами багаті народні прислів'я і приказки: «У сімох няньок дитина без ока», «Як рак на вербі свисне», «На кінського Йвана», «У нього під носом давно колоситься, а в голові й на зяб не орано», «Ще й воша має крила!», «Коня кують, а жаба ногу підставляє». У літературі дотеп також реалізується за допомогою метафори, поданої у вигляді фразеологізму:

А той щедрий та розкішний

Все храми мурує;

Та отечество так любить,

Так за ним бідкує,

Так із нього сердешного,

Кров, як воду точить!..

(Т.Шевченко, поема «Сон» («У всякого своя доля»))

Драма (від грецьк. *drāma* – «дія», «сценічний твір») – рід літератури, який передбачає сценічне втілення і задовольняє потреби театрального мистецтва і глядачів. У завершеному вигляді драма завжди має двох авторів: письменника-драматурга, який її написав, і режисера, який поставив на сцені. Головною ознакою драми є яскраво виражений конфлікт. Зміст драми розкривається через монологи, діалоги, дії та вчинки дійових осіб.

Драма народна – різновид театрального мистецтва, фольклорні драматичні дійства, які передаються від покоління до покоління в народному середовищі. Найбільш розлогою народною драмою є обряд весілля. Також народними драмами вважаються такі різдвяні дійства, як «Вертеп», «Маланка», «Водіння кози», веснянки «Подольночка», «Просо», «Мак», «Вербовая дощечка».

Драматична поема (від грецьк. *drāma* – «дія», «сценічний твір» і *poiēta* – «створення») – великий за обсягом віршований твір, який має риси драми, лірики й епосу. Наприклад, драматичні поеми Лесі Українки «Одержима», «Оргія», «У пущі», Ліни Костенко – «Сіфська одіссея», «Сніг у Флоренції», «Дума про братів не азовських».

Драматичне (від грецьк. *drama* – «дія») – естетична категорія, яка уособлює складне й суперечливе явище або процес (гнітючі обставини, безвихідь, ускладнений певними перешкодами моральний вибір, високі почуття,

корисливі мотиви), що вимагають від героїв великої напруги переживань, особливої відповідальності за власні вчинки, характеризується своєрідною ревізією особистісної шкали цінностей, душевним напруженням, підвищеною схвильованістю, здатністю вдаватися до спогадів, умінням передбачати причинно-наслідковий зв'язок, відзначаються відповідальністю й тривогою за правильність чи неправильність свого вибору, характеризуються відчайдушним намаганням оптимально розв'язати суперечності. Драматичним вважається гостре переживання героєм подій, що відбулися, й характеризується глибокими душевними порухами, підвищеною схвильованістю, напруженням, тривогою. Наприклад, цілий спектр драматичного переживання закоханої пари розкривається в п'єсі Івана Котляревського «Наталка Полтавка», коли головна героїня, послухавшись матері, вже подала рушники возному, а тут появився коханий Петро. Драматичне як естетична категорія присутнє в романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай», особливо в сцені суду над головною героїнею.

Драматичне становище – несприятливий збіг обставин в долі певної дійової особи чи осіб, за яких герой, персонаж чи група персонажів знезацька потрапляють у дуже складні умови, що вимагають негайного особистісного рішення, важливого морального вибору, складних для реалізації проявів гідності чи відстоювання своїх переконань. Таким є становище безіменного чекіста в новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)», коли він мусить робити вибір між власним ідеалом «сильної людини», якою вважає самого себе, й життям матері або становище Сивоока (Михайла, Божидара) у романі Павла Загребельного «Диво», коли монастирський художник палкою промовою спонукає ченців узятися за зброю, щоб особисто боронити рідний край від жорстоких завойовників.

Дума – характерний лише для українського фольклору великий ліро-епічний твір переважно героїчного змісту, який у козацькі часи мандрівними співцями виконувався речитативом (частково співом, частково – своєрідним декламуванням) у супроводі бандури, кобзи чи ліри. Думи вважаються окремим жанром усної народної творчості. Найбільш відомі фольклорні думи «Про козака Голоту», «Маруся Богуславка», «Втеча трьох братів із гóрода Азова, з турецької неволі», «Буря на Чорному морі». Композиція народних дум має свої особливості. Майже всі вони починаються поетичним зачином («заспівом», «заплачкою»), у якому найчастіше присутні казкові елементи: білий камінь, чорне чи розбурхане синє море, сокіл, що літературознавцями вважаються найважливішими регаліями українських міфів про створення світу. Після зачину розгортається власне сюжет думи з певними відступами, а насамкінець звучить «славословіє», причому навіть тоді, коли прославляти персонажів узагалі нема за що, як це, наприклад, спостерігаємо у «Думі про втечу трьох братів з гóрода Азова, з турецької неволі», оскільки старші кінні брати проявили себе зрадниками у відношенні до наймолодшого, пішого, що

покинутий ними напризволяще у безводному степу загинув. Виконання дум завжди мало імпровізаційний характер: котрі рядки проспівувати, а котрі – протяжно промовляти, вирішував сам виконавець. Одна й та ж народна дума могла мати кілька різних назв і кілька варіантів, відмінних між собою певними деталями чи колізіями сюжету. Прекрасними виконавцями українських народних дум були сучасник Тараса Шевченка Остап Вересай, Іван та Михайло Кравченки, Федір Кушнерик, Єгор Мовчан та інші народні співці. У наш час до жанру літературної думи звернулася Ліна Костенко, написавши драматичну поему «Дума про братів неззовських».

Думка – віршований жанр, до якого часто звертався Тарас Шевченко («Тече вода в синє море», «Нащо мені чорні брови», «Вітер з гаєм розмовляє», «Не завидуй багатому» та ін.). Літературний жанр думки перейняв у своєї фольклорної попередниці медитативну особливість (здатність передавати роздуми, спогади ліричного героя, його нарікання на долю) й здебільшого песимістичний настрій.

Евфонія (від грецьк. *euphōnia* – «добрий (гарний) звук») – властивість віршованого тексту створювати приємне звучання. Евфонія – те саме, що милозвучність або благозвучність (див. **Благозвучність**). Протилежним художнім засобом до евфонії є какофонія (див. **Какофонія**). Евфонія характерна для народних скоромовок («Росте липа біля Пилипа»), деяких приказок, прислів'їв.

Езопівська мова – термін походить від імені найдавнішого байкаря, давньогрецького раба Езопа (VI – V ст. до н. е.). Термін «езопівська мова» означає замаскований спосіб вираження думок через прозорі натяки, виразні недомовки, існування своєрідного підтексту (див. **Байка**). Езопівська мова дає можливість читачам розуміти нібито нейтральні фрази по-іншому, ніж дозволяє лексичне значення вжитих у тексті слів. Езоп творив прозові байки. Фабули більшості його творів згодом стали запозичуватися пізнішими авторами, тому прийнято вести мову про **мандрівні сюжети** багатьох нині існуючих байок.

Екзистенціалізм (від лат. *existential* – «існування») – літературна течія, представники якої старалися розкрити психологічний стан героїв у безвихідних ситуаціях (наприклад, у воєнній обстановці). Взірцем екзистенціалістичної прози можна вважати «Діточу пригоду» Василя Стефаника, коли двоє малят, що під обстрілом сидять біля вбитої матері вже збайдужіли і до перспективи власної смерті, й до загибелі всього світу, про що свідчить страшний за змістом висновок старшого хлопчика, який цілком вкладається в аксіому екзистенціалізму «життя для смерті»: «А може, куля вже і дядю убила на війні, а може, ще до ранку і мене вб'є, і Настю, та й би не було нікого, нікого».

Екранізація (від франц. *écran* – «екран», «ширма») – перетворення на основі сценарію засобами кінематографа літературного твору в фільм. Режисери стараються максимально наблизити сюжет фільму до його першоджерела, але завжди зримо проглядаються відмінності між відповідним прозовим літературним

твором і кінокартиною. Наприклад, у фільмі «Захар Беркут» (режисер – Леонід Осика) один з головних героїв, син тухольського старійшини Захара, має ім'я Любомир, а не Максим, як його подає у повісті Іван Франко. У фільмі «Тіні забутих предків» (режисер – Сергій Параджанов) Марічка переживає своїм становищем і тужить за Іваном, який чабанує на полонині, насамперед з причини дошлюбної вагітності, про що нема й згадки у повісті М.Коцюбинського. У фільмі «Тигролови» (режисер – Ростислав Синько) використано фрагменти сюжетів аж двох романів Івана Багряного – «Сад Гетсиманський» і, власне, «Тигролови», тому в кінокартині головний герой носить ім'я Андрій Чумак, яке фігурує лише в романі Івана Багряного «Сад Гетсиманський», бо в «Тигроловах» діє Григорій Многогрішний.

Екскурс (від лат. *excursus* – «відступ») – своєрідне відгалуження, відхід розповіді від основної сюжетної лінії і навіть основної теми твору з метою висвітлення автором додаткових чи побічних питань, доповнення твору важливою інформацією, що має опосередковане відношення до розгорнутих у творі колізій. Екскурс буває часовим, просторовим або часово-просторовим. Екскурси в довоєнне минуле малого Климка з однойменної повісті Григора Тютюнника допомагають читачам зрозуміти витoki його відповідальності, самостійності у прийнятті важливих рішень. У романі «Диво» Павла Загребельного екскурси в минуле допомагають авторові всебічно розкрити перед читачами образи Сивоока, Ярослава Мудрого, кастрата-ката, який з садистським задоволенням готувався осліпити майбутнього геніального архітектора собору Софії Київської, а також увиразнити батька і сина Гордія і Бориса Отав. Оскільки екскурс завжди характеризується введенням у канву твору додаткових персонажів, яскравих фрагментів, незавершених штрих-пунктирних сюжетних ліній, цікавих епізодів, то великі за обсягом екскурси можуть переростати навіть у цілі вставні розділи («Історія села Піски» в романі Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?») або вставні новели («Полігон» у романі в новелах Олесея Гончара «Тронка»).

Експозиція (від лат. *exposition* – «виклад», «показ») – елемент архітектоніки твору, початковий фрагмент фабули, іншими словами – все, що в сюжеті хронологічно передує або мало би передувати зав'язці: показ автором своїм ймовірним читачам місця дії, знайомство з персонажами, певні натяки чи алюзії на можливі події і колізії. Експозиція не є обов'язковою складовою частиною композиції художнього твору. Її практично не існує в ліриці, проте для ліро-епічних та прозових творів експозиція притаманна. Іноді експозиція може міститися після зав'язки (роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», повість Ольги Кобилянської «Земля») і навіть після розв'язки (новела Василя Стефаника «Новина»). Експозиція може бути дуже короткою (поема Івана Франка «Мойсей»), а може – досить великою за обсягом (новела Мирослава Ірчана «Княжна» чи Григора Тютюнника «Оддавали Катрю»).

Водночас експозицію не треба плутати зі вступом, який до сюжету має не безпосереднє, як експозиція, що є складовою частиною сюжетної лінії, а опосередковане відношення (згадаймо вступ до поеми Івана Франка «Мойсей», написаний терцинами й виразно адресований сучасникам поета й тогочасному становищу України), тому вступ вважають позасюжетним елементом.

Експресіонізм (від лат. *expression* – «вираження») – літературна течія, один із виявів авангардизму. Експресіонізм виник у німецькому малярському (творча група «Міст» у Дрездені, творча група «Синій вершник» у Мюнхені) та філософському (Фридрих Ніцше (1844 – 1900 рр.), Артур Шопенгауер (1788 – 1860 рр.)) середовищах. Причиною появи експресіонізму серед майстрів пензля стало те, що на початку ХХ ст. у середовищі художників посилювалося захоплення культурою Африки й Океанії, виявилось модним виражати фарбами «власний світ», «художню безпосередність». У філософії експресіонізм запропонував гіпертрофоване авторське «Я», загострене суб'єктивне світобачення. У літературі експресіонізм старався символами фарб зафіксувати неврівноважений внутрішній світ героїв, розкрити «нервову емоційність», хворобливу напруженість, фрагментарність особистісного прояву відчуттів і почуттів, стан розгубленості, приреченості, відчаю, трагічного сприймання дійсності. Серед українських поетів виразні ознаки експресіонізму можна легко вловити у Павла Тичини, який, до речі, так розкривав своє світобачення: «Гудок паровоза... Він мені видається увесь жовтавого, але ж густого жовтавого кольору... Найбільш нецікавим мені здається таке поєднання тонів паровозного гудка: соль – сі, ре – до, до – мі, до – фа... В ньому звучить оте тісне сусідство кольорів – синього. Червоного й білого – сусідство не лише тісне, а й глухе, безперспективне»:

Туман

Над болотом пряде молоком...

Чорний ворон замисливсь.

Сизий ворон задумавсь.

Очі виклював. Богзна-кому...

У прозі експресіоністами проявили себе Василь Стефаник («Гріх»), Григорій Косинка («Змовини»), Микола Хвильовий («Я (Романтика)»).

Експресія (від лат. *expression* – «вираження», лат. *exprimo* – «чітко зображую») – особливе виокремлення компонентів художнього твору, яскравість, оригінальність, виразність. Поетичне мовлення завдяки експресії і, відповідно, використанню їй притаманного цілого арсеналу художніх засобів і прийомів, набуває стрімкості ритму, робить можливим охопити розмаїття навколишнього світу та його особистісне сприймання ліричним героєм:

Із безодень світу

вилітає рев,

кида хвилями між зорі

сивий океан.

Гасить сонце,
миє місяць;
старі кості
матері-землі
лиже

(Тодось Осьмачка, «Земля»).

Експромт (від лат. *expromtus* – «те, що під рукою», «раптово готове») – у ліриці – короткий вірш, написаний у альбом або промова чи тост, виголошений без попередньої підготовки, внаслідок миттєвої реакції на подію.

Елегія (від грецьк. *elegeia* – «журлива пісня-скарга на долю») – вірш меланхолійного, журливого змісту з елементами медитації (роздумувань, спогадів, аналогій). Характерною ознакою елегії є повна покора ліричного героя долі, невміння й абсолютне небажання бодай щось змінити. Елегії були дуже популярними ще в Стародавній Греції. В українській літературі елегійним настроєм відзначаються поезії ранніх романтиків (Віктора Забіли, Амвросія Метлинського, Михайла Петренка, молодого Тараса Шевченка). Доречно зауважити, що зрілий Шевченко виступив із гнівним звинуваченням авторів різного роду елегій на тему народного життя у поезії «Якби ви знали, паничі», яку теж іронічно назвав елегією, хоч за своїм змістовим наповненням цей Кобзарів вірш є гнівною інвективою:

Якби ви знали, паничі,
Де люди плачуть живучи,
То ви б елегій не творили
Та марне Бога б не хвалили,
На наші сльози сміючись.
За що, не знаю, називають
Хатину в гаї тихим раєм.
Я в хаті мучився колись,
Мої там сльози пролились,
Найперші сльози; я не знаю,
Чи є у бога люте зло,
Щоб у тій хаті не жило?
А хату раєм називають!

Жанр елегії витримав випробування часом і зустрічається в ліриці багатьох поетів й зараз. До речі, першим віршем Максима Рильського-дитини була елегія «Прошак» такого змісту:

Ішов прошак обідраний,
Од всіх людей зобижений.
Шкода мені прошака,
Що у нього гірка доля така.
Але я проти Бога не йду,

А за старця

Молюсь і ввечері, і вранці.

Епіграф (від грецьк. *epigraphē* – «заголовок», «напис») – те ж саме, що й **Мотто** – фраза, афоризм чи коротенький уривок (наприклад, зі Святого Письма), вагома своїм змістом цитата з літературного тексту, яку автор розміщує у правому верхньому куті свого твору відразу ж після назви із обов'язковим посиланням на джерело. Епіграф призначений увиразнювати тему чи ідею, скеровувати читача на правильне розуміння твору. В античну добу епіграфом називали написи на пам'ятнику чи будові. У літературному творі епіграф повинен містити сконденсовану думку, бути лаконічним і доречним. Тарас Шевченко часто використовував епіграфи зі Святого Письма. Наприклад, для послання «І мертвим, і живим» Кобзар за епіграф обирає слова із четвертого розділу Першого соборного послання Іоанна: «Як хто скаже: «Я Бога люблю», та ненавидить брата свого, той неправдомовець».

Епізод (від грецьк. *episodion* – «вставка», «інтермедія», «сценка», «момент») – подія, вузько обмежена у часі, яка надається для переповідання, складова частина композиції в епічному, драматичному чи ліро-епічному творі. Епізоди постачають часово-просторові компоненти для фабули в цілому. Сюжет може складатися з одного (в оповіданні, новелі), кількох (у повісті) чи кільканадцятьох (у романі) епізодів.

Епілог (від від грецьк. *epi* – «після» і *logos* – «слово») – дослівно: «післямова», завершальна частина твору, в якій автор окреслює можливі життєві шляхи героїв на майбутнє. В античній літературі епілогом називалося звернення до глядачів з тлумаченням ними щойно побаченого й почутого. Епілог не завжди збігається з розв'язкою, але завжди завершує композицію. Наприклад, у новелі Василя Стефаника «Новина» розв'язкою є сцена вбивства Грицем Летючим молодшої доньки й помилування старшої – Гандзуні, а епілогом – намагання вбивці перейти ріку Прут і його страх, що втоплена донька з ним поквітається, а тому обрання для переходу річки не брід, а міст: «Гриць заковчував штани, аби перейти ріку, бо туди була дорога до міста, Вступив уже у воду по кістки та й задеревенів:

– Мнєоца і сина і світого духа амінь. Очинаш іжи єс на небесі і на землі...

Вернувся і пішов до моста».

У романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» розв'язкою є помилування присудженої полтавським судом до повішення дівчини, тому розділи «Проща» й «Облога Полтави» уже можна віднести до розлогого епілогу.

Епітет (від грец. *epitheton* – «означення», «прізвисько») – художній засіб, зосереджений на характерній рисі, одиничній якості, художнє означення, за допомогою якого підкреслюється суттєва ознака явища, предмета чи події, а водночас виражається ставлення автора до ним змальованого. Термін «епітет» виник ще в античні часи (див. *Гомерівський епітет*). У сучасних українських

літературних творах іноді зустрічаються а) **тавтологічні епітети**: *чорний* ворон, *гіркий* полин, *солодкий* мед; б) **пояснювальні**: *хороший* господар, *вдалий* вибір, *щасливий* кінець; в) **метафоричні**: *рання* пташка, *солодкий* сон, *м'яка* розмова.

Епітет постійний – епітет, який у народнопісенних текстах вживається в поєднанні не з будь-яким, а тільки певним іменником: *стара* мати, *вороний* кінь, *чорнобрива* дівчина, *буйний* вітер, *далека* дорога, *ясен* місяць, *бистра* річка, *червона* калина. Подібні словосполучення настільки міцно злютовані, що інколи використовуються невпопад: «Зацвіла в долині *червона* калина» (Тарас Шевченко), хоч загальновідомо, що калина цвіте не червоним, а білим цвітом. Юрій Шерех (1908 – 2002 рр.), видатний український літературознавець з діаспори, у статті «Поезія ясновишневого вечора» про особливості постійних епітетів писав: «Річка в народній пісні завжди бистра. Хмара – чорна. Вітер – буйний. Море – синє. В дійсності на Україні далеко більше тихих і застоєлих річок, ніж бистрих, хмари частіше бувають сірі, ніж чорні, море – зелене, сіре і чорне, ніж синє. Але народна творчість цікавиться не емпірикою поодиноких станів, а схопленням синтетичного образу».

Епіфора (від грецьк. *epiphora* – «повторення») – стилістична фігура; повторення однакових слів, словосполучень чи й речень наприкінці версів (віршових рядків). Наприклад, у поезії «Вона була задумлива, як сад» Миколи Вінграновського читаємо:

Вона була задумлива, як сад.

Вона була темнава, ніби сад.

Вона була схвильована, мов сад.

Вона була, мов сад і мов не сад.

Вона була урочиста, як ніч.

Вона була однеєнка, ніби ніч.

Вона була в червоному, мов ніч.

Вона була, мов ніч і мов не ніч.

Анафорою (єдинопочатком), вираженим словом «вона», у наведеній нами поезії рядок роз починається, а епіфорою, вираженою відповідно словами «сад» чи «ніч» – завершується. Як і анафора, епіфора увиразнює художнє мовлення, акцентує на певному мікрообразі, активно сприяє мелодійності й благозвучності строфи в цілому.

Епопея (від грецьк. *epopeia* – «епічна пісня») – великий за обсягом монументальний прозовий твір, як-ось «Волинь» Уласа Самчука, «Велика рідня» Михайла Стельмаха. У світовій літературі – це, для прикладу, «Людська комедія» Оноре де Бальзака, яка складається із кількох десятків романів, оскільки зі 143 задуманих романів таки написав 72, серед яких такі широко відомі, як «Гобсек», «Втрачені ілюзії», «Селяни», «Батько Горіо»; «Війна і мир» Лева Толстого.

Епос (від грецьк. *epos* – «слово», «розповідь») – за Аристотелем, «розповідь про подію, як про щось окреме від себе». Народний епос існував в усній формі. Найдавніші зразки народного епосу – шумерські пісні про Гільгамеша, давньоіндійська «Рамаяна», пізніші в часі – давньогрецькі розповіді про Прометея, ліро-епічні поеми Гомера «Іліада» й «Одіссея»; європейські саги, зокрема «Пісня про Нібелунгів», давньоруські «Слово про Данила Заточника», «Слово о полку Ігоревім». До епосу також належать всі міфи народів світу, фольклорні казки, билини, перекази, легенди.

Есе, есей (від франц. – «спроба», «начерк», «нарис») – невеликий за обсягом епічний твір з довільною композицією і суб'єктивним трактуванням подій. Есе не претендує на всебічність і вичерпаність порушеної теми, бо пропонує тільки індивідуальні думки автора про непересічну особистість, цікаву подію, важливу проблему. Виникнення жанру есе пов'язано з твором французького письменника й філософа Мішеля де Монтеня (1533 – 1592 рр.) «Досліди» (1580). В українській літературі цікаві есеї написали й видали сучасний критик Євген Баран, письменник Степан Процюк. Також у красному письменстві часто трапляється змішана форма жанрів, яку прийнято називати «повість-есе» (Віктор Петров, «Романи Куліша»)

Етюд (від франц. *etude* – «вправи») – це насамперед образотворчий термін у малярстві. Етюдом у середовищі майстрів пензля прийнято йменувати фрагмент, заготовку, допоміжний малюнок, виконаний з натури, який автор має на меті згодом використати як елемент панорамної картини. ; в літературі – невеликий безсюжетний твір настроєвого змісту. У літературознавстві термін «етюд» означає короткий прозовий твір, не завжди повноцінний, завершений чи досконалий художньо, але обов'язково цікавий спробою автора запропонувати читачам-реципієнтам щось здатне вразити, запам'ятися надовго, сколихнути почуття, спричинити глибокі переживання. Саме з причини наявності відповідних важелів впливу на читачів Михайло Коцюбинський визначав жанр досить великої за обсягом новели «Цвіт яблуні» як етюд. В українському красному письменстві етюдами, наприклад, є «Моє слово» та «Дорога» Василя Стефаника. Власне, назва цього літературного жанру акцентує увагу на певній незавершеності етюдів як «ескізів» або «заготовок», але художня цінність таких мистецьких речей визначенням їхнього жанру не може бути применшена.

Єдинопочаток (див. Анафора).

Жанр (від лат. *genus* – «рід», «плем'я») – усталений тип творчості, який характеризується певними ознаками, а при цьому ще й технічно і цілісно сформований. Для кожного виду мистецтва характерні лише йому притаманні жанри. Літературні твори, як відомо, прийнято диференціювати на три великі роди: епос, лірику, драму. Кожному з літературних родів притаманні певні жанри. Прозові (епічні) твори за жанрами прийнято класифікувати на такі: роман, повість, оповідання, новела, етюд. У ХІХ – ХХ століттях жанрові

особливості набули певного уточнення: сентиментальна повість, пригодницький роман, фантастичне оповідання, літературна казка. Для лірики основними жанрами є ода, епітафія, епіграма, безсюжетний вірш. Кожен з них також може мати певну специфіку: пейзажний вірш, інтимна лірика, медитативна лірика. Драматичні твори за жанрами в основному поділяються на власне інтермедію, драму, комедію, трагедію, водевіль, вертепне дійство, окремі з яких навіть можуть мати поділ на соціально-побутові, любовні, психологічні. З проміжних драматичних жанрів утворилася трагікомедія (Микола Куліш, «Мина Мазайло»). Впродовж історичних змін та еволюції красного письменства утворилися й проміжні роди між лірикою та драмою, лірикою та епосом: драматична поема, роман у віршах, велика кількість ліро-епічних жанрів середнього і малого обсягу (поема, балада, сюжетний вірш). Фольклорні твори також поділяються за відповідними жанрами: казка, легенда, переказ, міф, приказка і прислів'я, загадка, пісня, дума і т.д.

Жарт (від нім. *Scherz* – «те, що викликає сміх») – давній різновид народної творчості, дотепний вислів, комічна дія, сюжетно завершений імпровізований твір з доброзичливим висміюванням вад поведінки й рис характеру комічних персонажів. Як драматичний жанр, жарт – це насамперед невелика комічна п'єса. Ознаки жарту як художнього засобу притаманні жанрам анекдоту, небилиці, жартівливої пісні, бурлеску.

Житійна (агіографічна) література (від грецьк. *hagios* – «святий» і *graphō* – «пишу») – прозові або віршовані розповіді про життя святих. Відповідні книги були досить поширеними до ХХ ст. Наприклад, Тарас Шевченко згадував, що його грамотний дід Іван у неділю дуже любив читати книгу «Четї-Мінеї», яка вперше була видана у друкарні Києво-Печерської лаври протягом 1683 – 1705 рр. Як відомо, цей твір існував у чотирьох томах. До житійної літератури зараховують «Києво-Печерський патерик», «Патерикон, або Життя святих отців печерських» (1635), виданий культурним і церковним діячем, письменником, педагогом, єпископом Сильвестром Косовим (рік народження невідомий – 1657 рр.) з благословення архімандрита Києво-Печерського монастиря Петра Могили (1596 – 1647 рр.).

Жіноча рима – рима, в якій наголос падає на передостанній склад:

Чому, сказати, й сам не знáю,
Живе у серці скільки літ
Ота стежина в нашім крáю
Одним одна біля воріт

(Андрій Малишко, «Стежина»).

Жіночі рими досить поширені в українській поезії (*див. Рима*).

Жниварські пісні - календарно-обрядові пісні, присвячені збору зернових. У повісті Тараса Шевченка російською мовою «Наймичка» детально описано цей обряд. Жниварські пісні поділялися на власне жниварські

(зажинкові), які виконувалися в перший день збору врожаю, жнивні, які жінці і жниці співали у вільний час протягом усього періоду жнив, і обжинкові, якими завершували збір урожаю.

Журнал (від франц. *journal* від *jour* – «день») або **Часопис** – засіб масової інформації, періодичне видання, що може виходити раз на тиждень, два рази на місяць, раз на місяць, раз на квартал, раз на півроку. Від газети журнал відрізняється меншою періодичністю, обсягом і форматом. Першим у світі журналом вважається французький «Журнал науковців» (Париж, 1665). Спочатку журнали, що видавалися на території України, були російськомовними або польськомовними, Навіть журнал «Основа» тільки всередині ХІХ століття почав набувати ознак періодичного видання з суто українською мовою публікацій.

Зав'язка – важливий елемент композиції, той особливий момент твору, де вперше на повну силу проявляється важлива колізія і зароджується певний конфлікт. Зав'язкою поеми Тараса Шевченка «Наймичка» є народження Ганною в степу на могилі (кургані) свого позашлюбного сина; зав'язкою повісті Ольги Кобилянської «Земля» – раптове припинення веселощів на весіллі Докійчиної доньки Парасинки з причини обірваної струни, через що Михайло Федорчук так і не запросив кохану дівчину Анну до танцю; зав'язкою новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)» стає несподіване для безіменного чекіста виявлення рідної матері серед заарештованих черниць.

Загадка (від слова «гадати» – «думати», «догадуватися», «шукати правильної відповіді») – вид усної народної творчості, малий жанр фольклору, побудований за принципом інакомовлення. Аристотель справедливо вважав загадку видом метафори, адже саме метафоричність і стає своєрідною підказкою для розгадки: «Поле не міряне, вівці не лічені, пастух рогатий» (небо, зорі, місяць), «До роздоріжжя дійшов, дві дороги знайшов, обома пішов» (штани). У сиву давнину загадки існували для активізації образного мислення й розумових зусиль. З часом для дітей загадки почали використовувати як вид розваги, а для дорослих виявилися адресовані загадки, що зустрічаються у піснях і мають філософський зміст:

Ой що росте без коріння,
А що сходить без насіння,
А що плаче – сліз не має,
А що грає – голос має?
Камінь росте без коріння,
Сонце сходить без насіння,
Серце плаче – сліз не має,
Скрипка грає – голос має.

Дещо видозмінені, а тому різні, загадки можуть мати одну й ту ж відгадку. Наприклад. Олександр Потебня записав загадку «Шафраннеє колесо вище тину

стояло, много світу видало». Підказкою, на думку вченого є колір (жовтогарячий, шафранний і форма кола, круга, тому легко вгадати, що йдеться про сонце. Сучасний літературознавець Анатолій Ткаченко наводить інший варіант загадки, де сонце названо колесом кропив'яним, тобто жалючим, обпікаючим: «Кропивнеє колесо понад лісом котиться». Іншими словами, в цьому варіанті загадки йдеться про здатність сонця спричиняти опіки відкритим ділянкам шкіри людини.

Не містять у собі метафори лише ті загадки, які завідомо передбачають відсутність переносного значення: «Йшли собі юрбою чоловік з жоною, мати з дочкою, дочка з батьком, теща із зятем, бабуся з онучкою – скільки їх було?» (четверо); «Летів гусак, зустрів зграю гусей і вітається: «Доброго дня вам, сто гусей!». А ті відповідають: «Нас не сто!» – «А скільки?» – «Якби нас було ще раз стільки та ще четвертина, то лише тоді було би сто!». Скільки гусей летіло?» (тридцять шість); «Летіло сорок сорок, а за ними сорок. Скільки всього? (сорок одна птаха: сорок самок і один самець).

Задум творчий – складова частина творчої лабораторії письменника, важливий етап підготовки до написання твору. Задум завжди засвідчує про появу в автора гіпотези, певних уявлень про майбутній твір. Наприклад, Панас Мирний спочатку написав нарис «Подорож з Полтави до Гадяча», в якому виклав розповідь, почуту від хлопчика-візника про місцевого розбійника з-під Полтави Василя Гнидку. Уже в цьому творі письменник спробував творчо розв'язати проблему, чому заможний хлібороб із села Заїчинців докотився до становища розбійника-вбивці. Очевидно, творча гіпотеза не покидала митця й після публікації нарису, тому він написав оповідання «Чіпка» про тяжкі дитячі роки громадою відторгнутого сина двужона, а згодом – повість «Пропаща сила», в якій причиною деградації Чіпки звинуватив жорстоке оточення й суспільну несправедливість. Остаточно реалізувати творчий задум Панасові Мирному допоміг його брат, який писав критичні рецензії і підписував їх псевдонімом Іван Білик. У співавторстві брати Рудченки створили соціально-психологічний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?». Ольга Кобилянська планувала написати свій роман «Земля» у двох частинах, але у зв'язку з тяжким фізичним становищем матері, яку розбив параліч, а згодом – і власною хворобою, написала тільки початок другої частини, в якій чітко провела думку, що праця на землі змогла облагородити навіть ледачу Рахіру, а Сава-братовбивця внаслідок не спокутного гріха йшов до неминучого трагічного фіаско, дедалі більше співаючись і деградуєчи морально. Задум написати комедію «Хазяїн» виник у Івана Карпенка-Карого, коли разом із театром корифеїв він гастролював Херсонщиною і мав нагоду почути багато смішних розповідей про місцевого землевласника-мільйонера Терещенка. Задум написати поему «Мойсей» у Івана Франка появився, коли він побачив скульптуру біблійного пророка різця геніального італійського митця Мікельанджело. Отже, творчому задумові завжди

передусе якийсь першопоштовх. За умови творення митцем прозового чи драматичного твору між задумом і написанням може минути чимало часу. Наприклад, Йоганн-Вольфганг Гете планував написати свого «Фауста» за рік-півтора протягом 1772 – 1773 рр., а писав аж до 1798 року. Цікаво, що при написанні ліричних (не плутати з ліро-епічними) творів задум виникає спонтанно, постає у вигляді *геіштальту* (з нім. – «постать»), неподільного кванту інформації, яскравої мислеформи і реалізується поетом відразу ж або вже не реалізується ніколи.

Зачин – традиційний для фольклорних творів загальноприйнятий стандартний початок (у казках – це: «Були собі дід та баба...», «Було це за царя Панька...»), (у думах: «Гей, у святу неділеньку / Рано пораненьку / Не сизії тумани уставали, / Не буйнії вітри повівали, / Не чорнії хмари наступали, Не дрібнії дощі накрапали...», «У неділю рано-пораненьку...», «Ой на славній Україні...», «Ой по потребі / По потребі барзо царській, / То там много війська, гей, положено, / Да через меч поножено, / Да й не єдиного тіла козацького молодецького / Живого не оставлено...», «На татарських полях, / На козацьких шляхах...»). Іноді в зачині збереглися виразні уривки легенд про створення світу, язичеського бога Рода, який уявлявся соколом, що зніс яйце-райце, з якого все на Землі й появилось:

Що на Чорному морі,
Да на камені біленькому
(«Маруся Богуславка»).

Зачин призначений для створення інтриги (*див. Інтрига*). Його мета полягає в тому, щоб заангажувати, заздалегідь зацікавити слухача.

Зміст – а) сукупність структурних складників твору, природа художнього твору у всіх внутрішніх зв'язках, властивостях і ознаках; від фабули зміст відрізняється тим, що зміст насамперед пов'язаний з формою твору, а фабула – тільки з сюжетом, тому тільки фабулу можна переповісти, прочитавши твір, зате зміст можна розкрити (тобто пояснити його, проінтерпретувати (розтлумачити на свій розсуд) всі складні для розуміння місця), адже для того, щоб переповісти зміст, треба дослівно, без найменших змін відтворювати весь художній текст, а це непосильне завдання; б) перелік послідовно поданих розділів у романі, а у збірці віршів, новел чи оповідань, наприкінці книги – список назв творів із обов'язковою вказівкою на відповідні сторінки.

Ідейно-художній аналіз – це самостійна сумлінна інтерпретація художнього тексту з належним аналізом усіх його особливостей читачем-реципієнтом (у нашому випадку – учнем, старшокласником), який для відповідної роботи свідомо чи підсвідомо, безпосередньо чи опосередковано використовує як багаж усіх досі набутих знань з теорії літератури, свого попереднього досвіду аналізу під керівництвом учителя на уроках літератури поезій, що їх пропонує чинна шкільна програма, доступних школярам фахових

літературознавчих досліджень, критичних рецензій, відповідних пояснень художніх творів авторами підручників, так і власних, суто особистісних вражень читача-реципієнта від самого твору.

Ідея (від грецьк. *idea* – «вигляд», «суть») – головна думка твору, пафосно-емоційний стрижень художнього тексту, ядро задуму автора. Поняття «ідея» твору найчастіше вживають у взаємозв'язку з поняттями теми та проблематики літературного тексту. Ідея пронизує твір наскрізь і виконує роль своєрідного азимуту, йдучи по якому, читач краще сприймає задум автора, починає поділяти його погляди, засвоювати морально-етичні взірці поведінки, які схвалює сам автор. Ідеєю «Світлого сонета» Ліни Костенко є підтекстовий висновок, що любов, якщо вона справжня, взагалі не буває нещасливою, адже навіть тоді, коли це почуття нерозділене, воно робить носія закоханості кращим, благороднішим, ціннішим для самого себе й соціуму, адже вчить поважати право іншого на високі почуття й не йти на жодні компроміси з совістю.

Ідилія (від грецьк. *iedyllion* – «малюнок» «вірш-пісенька», «прикрашена розповідь») – у сучасному розумінні: розповідь про радісне й щасливе життя. У античні часи ідилія була найближчою до буколіки – вірша або пісеньки про щасливу любов пастухів і пастушок на лоні природи. Скоріше всього, вірш Тараса Шевченка «Якби визнали, паничі...», автором жанрово визначений, як елегія, був логічно і змістово спрямований не проти елегій, а проти тогочасних ліричних ідилій про нібито безтурботне й щасливе життя селян-кріпаків.

Ідіома (від грецьк. *idioma* – «особливість», «самобутність») – неподільний сталий вислів, смислове значення якого не відповідає лексичному значенню жодної із використаних у ідіомі слів: «Ждали-ждали – та й жданики поїли», «У нього завжди сім п'ятниць на тиждень», «Вилами по воді писано».

Ілюстрація (від лат. *illustration* – «зображення») – якщо вести мову про художні літературні твори, то ілюстраціями до них будуть ті допоміжні мистецькі витвори, що допомагають у виразити, розкрити з іншої точки зору й іншими засобами, ніж засоби слова. Наприклад, твір образотворчого мистецтва (графіки, малярства) чи музики, балету ніби перекладає літературний художній текст відповідно мовою фарб, звуків, пластичних рухів. Найчастіше ілюстраціями до художніх творів є саме картини або малюнки художників, які ілюструють книгу чи літературний твір.

Імпресіонізм (від франц. *impressioniste* від *impression* – «враження») – стиль у літературі та образотворчому мистецтві, який характеризувався намаганням вхопити і зафіксувати в художньому тексті змінність барв, тонів, півтонів, перепади настрою і почуттів. В образотворчому мистецтві імпресіонізм був започаткований виставкою картин 15 квітня 1874 р. у Парижі таких видатних майстрів пензля, як насамперед Едуард Мане (1832 – 1883 рр.), Клод Моне (1840 – 1926 рр.), Едгар Дега (1834 – 1917 рр.). Їхніми українськими однодумцями

виявилися художники Олександр Мурашко (1875 – 1919 рр.), Микола Бурачек (1871 – 1942 рр.). Видатними письменниками-імпресіоністами світового рівня вважаються Стефан Маларме (1842 – 1898 рр.), який написав й опублікував перший у світі вірш без пунктуації, брати Жюль (1830 – 1870 рр.) та Едмон (1822 – 1896 рр.) Гонкури, які прославилися не тільки художніми творами, а й мемуарними «Записками Гонкурів», які можна вважати хронікою цілої літературної епохи, Оскар Вайлд (1854 – 1900 рр.), величезний успіх якому приніс знаменитий «Портрет Доріана Грея». В українській літературі в стилі імпресіонізму творили Михайло Коцюбинський (новели «На камені», «Intermezzo»), Володимир Винниченко (оповідання «Момент»).

Імпровізація (від лат. *improvisus* – «несподіваний») – близький до експромту різновид творчої праці, який базується на особистісних враженнях і характеризується відсутністю попередньої підготовки. У побуті часто імпровізують матері, коли співають колискові своїм дітям чи розповідають їм казки. Імпровізація можлива на сценах театрів акторами, коли вони у репліках чи поведінці дещо відходять від авторського задуму. Інколи до імпровізацій вдаються поети, особливо, коли пишуть комусь вірш в альбом чи підписують власну книгу.

Інвектива (від лат. *invective oratio* – «лайлива промова») – прийом, що використовується у художніх творах і полягає в гострій сатирі чи в'їдливому сарказмі. Інвектива характерна для таких творів Тараса Шевченка, як «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» або «Кавказ». Наприклад,

У нас навчіться!.. В нас дери,
Дери та дай,
І просто в рай,
Хоч і рідню всю забери!
У нас! чого то ми не вмієм?
І зорі лічим, гречку сієм.
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких
Таки хрещених... но простих, –

або:

А то залізете на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те бачив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані раю.
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узлуватий,
А більш нікого!..»

Взірці розуму й поведінки, які нібито пропонує в даних випадках прийом інвективи, насправді виявляються примітивними, ганебними й аж ніяк не є вартими наслідування.

Інверсія (від лат. *inversio* – «перевертання», «перестановка») – незвичний для побутового спілкування, власне, непрямий порядок слів, який насамперед полягає у свідомому порушенні автором літературного твору розташування між собою підмета і присудка, означення і означувального слова з метою увиразнення змісту, привертання уваги читача-реципієнта до важливого нюансу поетично сказаного й акцентуванні на логічних наголосах твору:

Лише дійшовши схилу віку,
Поезію я зрозумів
Як простоту таку велику,
Таке єднання точних слів,
Коли на марній позолоті,
Ні всяким викрутам тонким
Немає місця, як підлоті
У серці чистім і палкім...
Коли зринає порівняння,
Як з моря синього дельфін:
Адже не знає він питання,
Чом саме тут зринає він

(Максим Рильський, «Поетичне мистецтво»).

Іносказання (див. Алегорія).

Інтелектуальна поезія – умовна назва окремих ліричних та ліро-епічних творів. Інтелектуальну поезію називають ще науковою поезією. Основними рисами інтелектуальної поезії є звернення її авторів саме до тих тем, які потребують відповідних знань у певній галузі науки. До інтелектуальних віршів Ліни Костенко, наприклад, можна віднести поезії «Пращур», «Погасли кострища стоянок», «Рана ведмедя», «Біля стоянки первісних людей», які однозначно свідчать не лише про зацікавленість, а й про належну обізнаність Ліни Костенко з історією первіснообщинного ладу. В Олега Ольжича є досить велика кількість поезій на тему античної історії: «Галли», «Готи», «Нічний напад», «Пройшли пурпурні фінікійські дні», «Був же вік золотий», «Здригаюся і залишаю форум», «Ольбієць», – адже як археолог цей автор за якимсь однією знахідкою міг собі уявити уклад життя чи цілу історичну епоху, до якої археологічна знахідка належала. Сучасний російський літературознавець Юрій Боров (нар. 1925 р.) підкреслює: «Інтелектуалізм у мистецтві – це такий спосіб художнього мислення, який має особливі цілі (філософсько-концептуальний аналіз «метафізичних» проблем буття, аналіз стану світу), особливу активність художньої думки у відношенні до життєвого матеріалу (підвищення ролі суб'єктивного начала, примат думки над фактом), особливу форму й стилістику

(тяжіння до умовності, параболічність мислення, експериментальність обставин, в яких діють логізовані характери, що розігрують в особах думки автора, і т.д.); і, нарешті, особливий тип впливу на читача й глядача (художній доказ ідеї, звернення не стільки до почуттів, скільки до розуму, «виправлення» й інтенсифікація дії твору)».

Інтерв'ю (від англ. *interview* – «зустріч») – завідомо розрахований на публікацію в газеті, журналі чи системі Інтернет або на обнародування по радіо чи на телебаченні діалог представника ЗМІ переважно з відомою людиною з метою висвітлення актуальних питань, які в конкретний момент цікаві багатьом читачам, глядачам або слухачам. Інтерв'ю журналістам переважно дають політики, письменники, науковці, режисери, художники.

Інтер'єр (від франц. *intérieur* – «внутрішній») – опис внутрішнього простору приміщення. В художньому творі описи інтер'єру допомагають читачам зрозуміти, в яких умовах живе герой або персонаж, яке його матеріальне становище, які естетичні смаки. Щоб показати багатство Череваня й працьовитість Череванихи та її дочки Лесі Пантелеймон Куліш у романі «Чорна рада» зосереджує увагу читачів на колекції дорогих кубків, затишку в оселі, численних вишитих рушниках і духмяному щойно спеченому хлібі. Натомість в оповіданні Панаса Мирного «Морозенко» інтер'єр оселі Катрі ілюструють страшні злидні, старі, поламані меблі, заношений до дір одяг, як, до речі, й внутрішнє наповнення хати Гриця Летючого в новелі Василя Стефаника «Новина». Інтер'єр може увиразнювати психологічний стан жителів певного помешкання. Наприклад, коли в повісті Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» Мотря й стара Кайдашиха цілими днями лаються, то навіть борщ і каша в печі ведуть себе сварливо й норвлять або пригоріти, або збігти.

Інтерлюдія (від лат. *inter* – «між» і *ludus* – «гра») – невелика комічна п'єса з алегоричними дійовими особами. Як самостійний жанр, інтерлюдія виникла в Англії на зламі XV—XVI століть. В українській літературі бароко найбільш відомими були інтерлюдії до драми Георгія Кониського (1717 – 1795 рр.) «Воскресеніє мертвих».

Інтермедія (від лат. *inter* – «між», *ludus* – «гра» та *medium* – «те, що знаходиться посередині») – розважальний драматичний твір переважно комічного характеру, яким заповнювали антракти між діями (актами) основної, серйозної за змістом, найчастіше – релігійної вистави. Визначення інтермедії, як жанру, пропонувалося у підручнику 1648 року видання: «Інтермедія – це коротка дія, вигадана або справжня, що розігрується між актами комедії і трагедії..., освіжує увагу слухача, не належить до актів і сцен п'єси». Інтермедії сюжетом і героями наближалися до вертепних вистав з нижнього поверху скриньки, де діяли дід, баба, шляхтич, хитрий селянин Макогоненко, образ якого і пісню «Ой під вишнею, під черешнею» запозичив Іван Котляревський для власної драми

«Наталка Полтавка». За жанровими особливостями інтермедії дуже близькі до інтерлюдій.

Інтерпретація (від латин. **interpretatio** – «пояснення») – тлумачення змісту художнього твору, пояснення особливостей композиції та сюжету, ролі й місця художніх образів. У давньому Римі слово «інтерпретація» використовувалося насамперед в юриспруденції й означало «всім зрозуміле роз'яснення», «розкриття змісту юридичної норми». У сприйманні літературного твору насолода без інтерпретації, глибокого проникнення в усі смисли тексту, його належне розуміння завжди ущербні, адже в такому випадку читач-реципієнт бере до уваги тільки два полюсні нормативи: «подобається» – «не подобається» й випускає з уваги причину навіть того, чому подобається чи не подобається. За Михайлом Бахтіним, у художньому світі завжди можливі дві території: поле автора і поле героя. Між автором та його героєм виникають різні типи стосунків: коли автор дивиться на світ очима героя, переживає події зсередини; коли ставлення автора до героя частково накладаються на власні ідеали (при цьому твір не обов'язково мусить бути автобіографічним); коли герой грає роль автора, естетично осмислюючи свої-не-свої вчинки й дії. На думку польського літературознавця Романа Інгардена (1893 – 1970), скільки існує читачів, стільки ж завжди з'явиться відмінних одне від одного прочитань художнього тексту, а талановитий письменник прозріливо не тільки має достатньо об'єктивні уявлення про власного читача-сучасника, але й передбачає появу читача в наступних поколіннях і його запити. Інтерпретації піддаються не лише прозові й драматичні тексти, а й, так би мовити, чиста лірика. «Поетичний твір, – надзвичайно тендітна і трепетна «тканина», неподільна мистецька цілість, – цілком погоджується з думками перелічених вище літературознавців Анатолій Ткаченко. – Та все ж і вона, як ми переконалися, може й повинна бути об'єктом вдумливого і делікатного філологічного аналізу». Лірика надається для тлумачення й інтерпретації, і навіть найскладніший, насичений символами й архетипами поетичний текст, завжди існує в очікуванні належних глибоких прочитань і правильних тлумачень.

Інтрига (від лат. **intrico** – «заплутую») – складне й напружене переплетення подій у художньому тексті, яке в художньому світі твору виникає з причини реалізації власних інтересів різними персонажами. Автор твору поданою інтригою намагається максимально зацікавити читачів. Інтриги прийнято диференціювати на психологічні, політичні, пригодницькі, любовні. Наприклад, у новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)» інтрига психологічна, адже безіменний чекіст хоче бачити себе сильною особистістю, що не зупиниться навіть перед найстрашнішим гріхом, а тому внутрішньо готує себе до нього. Політичною інтригою відзначається новела «Подвійне коло» в романі «Вершники» Юрія Яновського. Пригодницька інтрига притаманна

творів Ярослава Стельмаха для дітей «Химера лісового озера, або Митькозавр з Юрківки». Любовні інтриги прослідковуються в історичному романі Пантелеймона Куліша «Чорна рада» (любовний чотирикутник «Леся Череванівна – Яким Сомко – Кирило Тур – Петро Шраменко»), історичному романі у віршах Ліни Костенко (любовний трикутник «Маруся Чурай – Гриць Бобренко – Іван Іскра»)

Інтродукція (від лат. *introductio* – «вступ») – насамперед короткий вступ до великого музичного твору: симфонії, сонати. У балеті та опері чи опереті інтродукцію прийнято називати увертюрою. Як музичний твір, інтродукція відзначається особливим темпом, може навіть виконуватися як вокальна або хорова сценка. У літературних творах слово «Інтродукція» вживається рідко, найчастіше письменники використовують синоніми до нього – «вступ», «пролог». Проте у поемі Кобзаря «Гайдамаки» один з розділів названий саме «Інтродукцією». Причиною появи такої назви стало те, що в «Гайдамаках» перед цим розділом уже подається філософський вступ (пролог), який починається словами «Все йде, все минає – і краю немає...», де Тарас Шевченко не тільки піднімав філософські питання добра і зла, війни і миру, а й трагічної української історії. В «Інтродукції» ж автор постарався окреслити насамперед польську історію, зробивши це у жвавому увертюрному, власне, зумисно прискореному темпі.

Інтонація (від лат. *intonare* – «голосно вимовляти») – сукупність звукових засобів мови, якими передана змістова й індивідуальна своєрідність художнього тексту. В ліричному творі інтонація має особливе значення. Вона є основним фактором навіювання (сугестії), несе художньо-інформативне навантаження, стає засобом спілкування оратора з публікою, читця із залом, музиканта зі слухачами, актора – з глядачами. Інтонування в музиці – найважливіша складова цього виду мистецтва. У літературному творі, як внутрішня мелодія, ритмомелодика ліричного тексту, інтонація несе настільки багато підтекстових особливостей, що при перекладі віршованого тексту іншою мовою частина його смислових особливостей завжди втрачається.

Інтуїція (від лат. *intuition* – «уява») – отримання потрібних поетові для написання твору знань не на основі досвіду, навчання чи пошуків відповідного матеріалу в першоджерелах, а здобуття їх на підставі моментального осяяння (інсайту) й точного передбачення наслідків того, що мало (має) відбутися чи вже почало відбуватися. Літературознавці найчастіше ведуть мову про творчу інтуїцію, яка допомагає митцям, покладаючись лише на власну уяву, змалювати подію, явище чи історичну особу максимально наближеними до реальної правди. Наприклад, Тарас Шевченко в силу обставин аж ніяк не міг розпоряджатися історичними документами, коли писав поему «Гайдамаки», більше того, в офіційній російській історії натрапляв тільки на негативні оцінки повстання під керівництвом Максима Залізняка та Івана Гонти, в чому навіть

зізнався у вірші «Холодний Яр», але незважаючи на це, тільки завдяки народним розповідям, зокрема спогадам свого рідного діда Івана, та творчій інтуїції показав повстання ущемленого й доведеного до відчаю колись славного й державницького народу як масштабну, всенародну боротьбу за повернення своїх козацьких прав:

«Гайдамаки не воїни –
Разбойники, воры.
Пятно в нашей истории...»
Брешеш, людоморе!
За святу правду-волю
Розбійник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний...

Іронія (від грец. *εἰροπεία* – «лукавство», «вдаване незнання») – тонке, приховане глузування чи насмішка. Якщо гумор доброзичливий, то іронія гостра, часто навіть в'їдлива і нещадна, але, на відміну від сатири й сарказму, завжди замаскована й нібито відсторонена від висміяних явища, події чи персони. Наприклад, у байці Леоніда Глібова «Щука» представники судочинства над ставковою хижачкою, наділеною явно злочинними рисами й такими, що заслуговують лише кари, вчинками, не тільки подані через алегоричні образи одіозних, тобто неприйнятних за взірць, недолугих у своєму інтелектуальному потенціалі тварин із влучно підібраними автором епітетами, які завідомо заставляють читачів сумніватися в справедливості рішення цього складу суду («На той час суддями були / *Якісь* два **Осли**, / Одна *нікчемна Шкапа* / та два *стареньких Цапа*»), а й для увиразнення відрекомендовані автором, як безхарактерні, байдужі, слабовольні, неспроможні захищати справедливість, власне, навіть мати власну думку («Усе народ, як бачите, такий / Добрячий та плохий»), що для суддів неприпустимо.

Істина художня – важливий елемент художнього світу літературного твору, авторська концепція події, історичної особи чи колізії. Читач-реципієнт сприймає художню істину значно ближче до серця, ніж правду історичну, документальну. Художньою істиною у романі Ліни Костенко «Маруся Чурай», наприклад, відзначаються образи Івана Іскри й Мартина Пушкаря. Як реальні історичні особи, вони суттєво відмінні від художніх: перший з вище названих разом із Кочубеєм зробив донос Петрові I на гетьмана Івана Мазепу, другий – був головним організатором міжусобиць, що започаткували Велику Руїну, оружно виступав проти передбачливого стратега, а згодом гетьмана – Івана Виговського. Проте читачі роману Ліни Костенко завжди ладні сприймати Івана Іскру як лицаря й героя, а Мартина Пушкаря як розумного й виваженого полтавського полковника.

Історичний колорит (від лат. **color** – «барва») – важливі ознаки, своєрідні обов’язкові мітки епохи, без яких літературний твір не сприймається читачами як художня правда. До історичного колориту відносять подані в художній інтерпретації історичні події, історичних героїв, мову, пересипану словами-історизмами, побут народних мас, народні звичаї, вірування, національний одяг і т.д. Наприклад, в описі суду над Марусею Чурай Ліна Костенко вдало використовує весь арсенал історичного колориту змалюваної нею доби, і навіть поява посланця від Богдана Хмельницького до полтавського полковника, гострого на язик і справедливого у висновках козака-запорожця, з його викривальним, але патріотичним монологом з використанням лексики тих часів виявляється природним явищем прояву світогляду безкомпромісного захисника України на тлі того, що відбувається в державі:

– Домарики, така у вас і смерть.
Безславно вмер, а кажете: убито.
А запорожці – люди без круть-верть,
все кажуть щиро на своє копито.
Якби ми ремигали, як воли,
якби ми так чесали язиками,
то вже б давно Вкраїну віддали,
не мавши часу бути козаками.

Ця дівчина... Обличчя, як з ікон.
І ви її збираєтесь карати?!
А що як інший вибрати закон –
не з боку вбивства, а із боку зради?

Ну, є ж про зраду там які статті?
Не всяка ж кара має бути незбожна.
Що ж це виходить? Зрадити в житті
Державу – злочин, а людину – можна?!

Історичний роман (від грецьк. **historia** – «розповідь про минуле» і франц. **roman** – «великий за обсягом літературний твір») – жанр «великої» прози, епічний твір, написаний на основі історичних подій з художнім виведенням автором образів історичних осіб, великою кількістю персонажів, панорамним змалюванням всієї історичної епохи та конкретних, особливо важливих історичних подій в різних географічних місцях. Батьком жанру історичного роману вважають англійського (власне, шотландського) прозаїка Вальтера Скотта (1771 – 1832 рр.). Першим українським історичним романом вважається «Чорна рада» (Хроніка 1663 року) (1846 р.) Пантелеймона Куліша, жанр якого сам автор визначив так: «Сочинение мое вышло не романом, а хроникою в драматическом изложении», отже завідомо акцентував на

достовірності зображених ним подій, оскільки під час написання свого твору скрупульозно студіював доступні йому козацькі літописи. У жанрі історичного роману продуктивно працювали Іван Нечуй-Левицький, Гнат Хоткевич, Володимир Гжицький, Павло Загребельний, Микола Вінграновський; зараз працюють Роман Іваничук, Юрій Мушкетик. Для історичних романів в основному характерні дві сюжетні лінії: політична (історична) та любовна, що беруть свої витoki ще з композиційних особливостей романів Вальтера Скотта. **Історичний роман у віршах** (від франц. *roman* – «великий за обсягом літературний твір», грецьк. *historia* – «розповідь про минуле» і лат. *versus* – «поворот», «повтор», у переносному значенні – «написане версами», тобто «те, що має віршовану форму») – великий за обсягом твір ліро-епічного жанру. Поема Т.Шевченка «Гайдамаки» (1841 р.) має всі ознаки віршованого роману: складну структуру, єдність ліричного, епічного й драматичного, дві сюжетні лінії, численні авторські й ліричні відступи, діалоги, монологи. Найкращими романами у віршах в сучасній українській літературі вважаються такі архітвори Ліни Костенко, як «Маруся Чурай» та «Берестечко».

Історичні пісні (від грецьк. *historia* – «розповідь про минуле») – епічні чи ліро-епічні народні пісні, в основі яких лежать трагічні історичні події («Зажурилась Україна») або героїчні вчинки історичних осіб («Пісня про Байду», «Ой, Морозе-Морозенку», «Максим козак Залізняк», «За Сибіром сонце сходить», «Ой попід гай зелененький»). Якщо в піснях історична особа й конкретна подія відсутні, але йдеться про важливий всенародний здвиg, прояви високого патріотизму, то такі пісні вважають умовно історичними і найчастіше їх називають з відповідними посиланнями на соціальний аспект: козацькі, гайдамацькі, стрілецькі.

Казка (від слова «казати» – «розказувати», «розповідати») – жанр усної народної творчості, який від інших фольклорних розповідей відрізняється великою дозою вимислу й фантастичними подіями. Казки надзвичайно популярні у фольклорі всіх народів світу. В основі казок лежать захоплюючі розповіді про неймовірні події і явища, які слухачами або читачами сприймаються як реальні. Загалом казки прийнято поділяти на три групи: про тварин (звірів, птахів), про людей (соціально-побутові) та чарівні (героїчно-фантастичні) казки. Казки завжди яскраво національно забарвлені, вони тонко передають дух, морально-етичні переконання, світогляд і вірування народу, який їх створив. Багатьом казкам світу, в тому числі й українським, притаманні гумор та іронія. Казки характеризуються усталеною структурою, стандартними зачинами й кінцівками, групуванням персонажів (переважно спостерігається чіткий поділ на добрих і злих), які у казках виразно протиставлені. Герої казок позбавлені психологічної характеристики, не є алегоричними, як це властиво для персонажів байок, але завжди наділені основними типовими рисами характерів (якщо йдеться про зайця, то він має бути скривджений, боязкий, нещасний, якщо про лисицю – то

обов'язково виявиться, що вона хитра й підступна; якщо фігурує багач – то він скупий і ненажерливий, якщо бідний – то наївний, простодушний, недалекоглядний). Кожна народна казка здебільшого має кілька варіантів.

Казка літературна – створена за подібністю до фольклорної авторська казка, яка може бути прозовою або віршованою, значно рідше – драматичною казкою. Літературні казки в наш час існують у всіх цивілізованих народів світу. Неперевершеними казкарями вважаються брати Вільгельм і Якоб Грімм («Кіт у чоботях», «Бременські музиканти», «Червона Шапочка»), Ганс-Кристіан Андерсен («Гидке каченя», «Дюймовочка», «Русалочка», «Снігова королева»), Шарль Перро («Попелюшка», «Казки матінки Гусині»), Олександр Пушкін («Казка про золоту рибку», «Казка про царя Салтана») Петро Єршов («Горбоконики»), Павло Бажов («Смарагдова шкатулка»), Іван Франко (збірка казок «Коли ще звірі говорили», віршована казка «Лис Микита»), Леся Українка («Біда навчить»), Василь Королів-Старий (збірка казок «Нечиста сила», в яку серед інших ввійшли казки «Хуха-Моховинка», «Потерчата»), Михайло Стельмах (віршовані казки, наприклад «Чому Кріт не з'являється на світ», «Чому в Зайця не болять зуби»), Оксана Іваненко («Про Білочку-мандрівницю», «Чорноморденький»). Віршовану казку в діях для дітей створив український письменник Олександр Олесь («Микита Кожум'яка»), для постановки на сцені написав прозові казки-драми Анатолій Шиян («Котигорошко»), У наш час прозові драматичні казки пише Неля Шейко-Медведева («Чумацький скарб»).

Какофонія (від грецьк. kakorhonia – поганий звук) – художній засіб, який полягає в тому, що звучання окремого рядка чи самого змісту групи слів ріже вухо, стає вульгарним, некрасивим, грубим. Іноді поети використовують какофонію для іронії над потворними явищами, суржиковою мовою сучасників, як це робить, наприклад, Олександр Ірванець:

Тінь великого класика

Вул. Уїльяма-Шекспіра

(Напис на табличці)

На вулицю **Уїльяма Шекспіра**

Я дівчину недавно проводжав.

Був дощ — не дощ,

а просто мжичка сіра

І вулиця **Уїльяма Шекспіра**,

Яка існує в будь-якій з держав.

Я дівчину «під локоток» держав,

І ми ішли з кінотеатру «**Космос**»,

Який римується з диктатором Сомосою,

Якого нахилили з Нікарагуа...

Проте у більшості випадків какофонія не виникає зумисно, а частіше всього внаслідок силуваного творчого процесу. Наприклад, у вірші П.Тичини «Партія веде», написаного на замовлення радянського уряду в голодний 1933 рік, незважаючи на бравурно-мажорний, але завідомо штучний ритм вірша, виразно відбився незаперечний факт відсутності натхнення поета в момент написання цього твору. З причини простонародного словосполучення «до 'дної ями» та рефрена «будем, будем бить! // будем, будем бить!», перевантаженого звуком [б] та звукосполученням [бу], що створює ефект звуконаслідування примітивної розмови (бу-бу-бу) та бідної дієслівної рими какофонією у цьому творі відзначається насамперед строфа, яка є обрамленням вірша:

Та нехай собі як *знають*
божеволіють, *конають* –
нам своє *робить*:
всіх панів до 'дної ями,
буржуїв за буржуями
будем, будем бить!

будем, будем бить! Какофонія характерна і для деяких скоромовок (*див. Скоромовка*), що утруднює вимову слів і спонукає дитину вчитися правильно вимовляти важкі звуки:

Швидко шило шубку шило,
Шовком, шерстю шви обшило.

Катарсис (від грецьк. *katharsis* – «очищення») – суть естетичного переживання, сила якого проявляється в тому, що страждаючи герой морально й духовно очищується. Уперше термін «катарсис» ще в античні часи ввів Платон і надав йому суто морального значення. Аристотель використав вже існуючий термін і розцінював очищення як насамперед біологічний процес, але вважав, що «трагедія за допомогою жалю та страху сприяє очищенню почуттів від скверни». Катарсис у літературних творах переживають, наприклад, такі герої, як Марія та Гнат Кухарчук з роману Уласа Самчука «Марія»; Софія, Михайло та Марфа з новели Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном».

Катрен (від франц. *quatrain* – «чотири») – чотиривірш; строфа з чотирьох рядків з певним віршовим розміром, паралельним, перехресним чи кільцевим римуванням:

Держава не твориться в *будучині*, *а*
Держава будується *нині*. *б*
Це люди, як сталь перекуті в *огні*, *а*
Це люди, як брили *камінні* *б*

(Олег Ольжич, «незнаному воякові»)

Кільцеве (оповите) римування – римування, характерне для катренів (строф із чотирьох рядків), у яких перший рядок римується з четвертим, а

другий – з третім (*абба*). Кільцеве римуванням спостерігаємо у вірші Василя Стуса «На Колімі запахло чебрецем»:

На Колімі запахло чебрецем	<i>a</i>
і руто-м'ятою, і кропивою.	<i>б</i>
Кохана сестро, дякую! З любов'ю	<i>б</i>
паду в про тебе спогади лицем, –	<i>a</i>

або ж у поезії цього ж автора «Отак живу: як мавпа серед мавп»:

Отак живу: як мавпа серед мавп.	<i>a</i>
Чолом прогрішним із тавром зажури	<i>б</i>
все б'юся об тверді камінні мури,	<i>б</i>
як їхній раб, як раб, як нищий раб.	<i>a</i>

Класик (від лат. *classicus* – «взірцевий») – найбільш поважаний, цінний для держави громадянин. У Римській імперії класиками називали громадян найвищого майнового стану. У переносному значенні класик – це визначний автор, чії твори мають національну й світову цінність.

Класика (від лат. *classicus* – «взірцевий») – загальноновизнані, такі, що витримали перевірку часом, найкращі, високохудожні, актуальні твори літератури, творча спадщина *класиків*.

Класицизм (від лат. *classicus* – «взірцевий») – мистецький напрям у літературі й мистецтві Європи, що склався у VII – XIX ст. Уперше напрям появився в добу Відродження, але в деяких європейських літературах і видах мистецтв домінував аж до першої чверті XIX століття. У XII столітті у Франції класицизм поповнився такими творами, як трагедії «Горацій» П'єра Корнеля, «Андромаха», «Іфігенія» Жана Батиста Расіна, комедії «Дон Жуан», «Міщанин-шляхтич» Мольєра. Основні ознаки класицизму: смислова спорідненість із античною класикою, чітка і композиція, гармонія, ясність і чіткість висловлювань. У російській літературі в стилі класицизму творили Михайло Ломоносов, Гавриїл Державін, Денис Фонвізін. Епоху літературного класицизму в Україні називають літературою *бароко* (див. *Бароко*). Виразні ознаки класицизму притаманні драмі «Володимир» давньоукраїнського автора, літературознавця й філософа й ректора Києво-Могилянської академії Феофана Прокоповича.

Козацькі літописи – історико-літературні великі за обсягом твори, виклад подій у яких здійснюється в хронологічному порядку. Найбільш відомими козацькими літописами є літопис Самовидця, що його особливо цінував Пантелеймон Куліш, адже черпав із цього твору важливу інформацію для написання роману «Чорна рада», літопис Григорія Грабянки, літопис Самійла Величка та «Історія Русів» невідомого автора.

Колискові пісні (пісні, які співають немовляті над колискою, інша назва – *колисанки*) – жанр дитячого фольклору, близький до родинно-побутових пісень. У колискових піснях враховується рівень сприймання

новонародженою дитиною світу, тому найчастіше в піснях згадується котик (киця), як символ домашнього затишку, голуби, зозулі:

А-а-а, котки два,
Сірі-білі обидва.
Один пішов по миші,
Другий дитя колише.
Ой ти, коте білий,
Та вимети сіни,
А ти, волохатий,
Заходи до хати
Колисоньку колихати,
Дитинокку забавляти.
Дамо тобі в лапи
Свіженького папи,
Дамо тобі сала,
Щоб дитинка спала.

Мелодія колискових пісень проста, розмірений ритм, що збігається з рівномірним гойданням колиски, зустрічається багато пестливих слів, заспокійливих тавтологій «гойда-гойда», «люлі-люлі», приспівних рядків «А-а-а, а-а-а, а-а-а!», присутні хороші побажання немовляті:

Спи, дитинко, спи,
Очка затули,
Коло тебе твоя мамка
Шепче молитви,
Аби спало – щастя мало,
Аби росло – не боліло,
Аби їло, аби пило,
А рісточки у кісточки,
В головоньку – розумоньку,
Сонки-дрімки ув оченьки
Щовечора, щоноченьки.

Коломийки (від слова «коло», яке характерне для танцю, який також називається коломийкою) – дворядкова народна пісня, для якої характерне силабічне віршування. Кожен рядок коломийки складається з чотирнадцятискладового версу із постійною цезурою після восьмого складу:

Як іду я танцювати, // беру першу скраю, **а**
Аби люди не казали, // що перебираю. **а**

Є у мої матіночки // дві копиці сіна – **б**
Буду чемна і приємна, // візьмуть ня без віна.**б**

Коломийку заспіваю, // голосом поведу, 6

Так до мене хлопці липнуть, // як мухи до меду. 6

Римування в коломийках суміжне (парне), рими жіночі. Тематика коломийок різноманітна.

Коломийковий вірш – віршовий розмір, який в українській поезії почав появлятися, починаючи із XVII ст. під впливом фольклорних історичних пісень. За ритмікою він близький до коломийок. Верс такої поезії теж має чотирнадцять складів, цезуру після восьмого складу й жіночу риму (наголос на передостанньому складі), але в строфах вірша такий рядок на місці цезури переважно ділиться на два рядки. Коломийковий вірш характерний як для українських ранніх романтиків, так і для творчості Тараса Шевченка, тим більше, що у Кобзаря він набуває найвищої досконалості:

Породила мати сина //
В зеленій діброві,
Дала йому карі очі //
І чорні брови.
Китайкою повивала, //
Всіх святих благала,
Та щоб йому всі святії //
Талан-долю слали

(поема «Сова»).

З цієї причини коломийковий вірш часто називають шевченківським чотирнадцятискладником.

Колядки – народні календарно-обрядові пісні, назва яких походить від язичеського божества наших предків – Коляди (Божича). Колись ці фольклорні обрядово-календарні пісні були приурочені «новому сонцю», адже вважалося, що після найдовшої в році ночі й найкоротшого дня старе сонце помирає, але народжується нове. У наш час колядки приурочуються до Різдва – народження сина Божого. Тож у багатьох теперішніх колядках відбулося накладання часових пластів і не дивно, що первинні язичеські мотиви в них переплетені з християнськими. Під час виконання колядок можуть відбуватися певні дієства: «Вертеп», «Водіння кози», «Маланка». Український композитор і літературознавець Філарет Колесса (1871 – 1947 рр.) диференціював колядки на п'ять видів: хліборобські, вояцькі, апокрифічні, любовні, біблійні, а фольклорист Олексій Воропай (1913 – 1989 рр.) запропонував свою класифікацію колядок, поділяючи їх на хліборобські, військові, мисливські, казково-фантастичні, релігійно-біблійні. Давньою колядкою в «Зачарованій Десні» Олександр Довженко ілюструє радість, яку переживає малий Сашко від звеличування колядниками: «В маленькім віконці, якраз проти печі, рожевіє на морозі дівоче лице.

– Пустіть колядувать! – питається ще раз.

– Співайте! – голосно одказує мати.
– Кому?
– Сашкові!
– «Молодець Сашечко та по торгу ходив, Святий Вечір...» – заспівало зразу аж чотири дівки, і вже хто їх знає, чи то від морозу, чи такі дівчата і слова колядки у зимовий вечір, тільки спів лунає так дзвінко і гучно і світ став одразу такий урочистий, що в мене, малого, аж дух захопило. Притулившись на лавці край вікна під рушниками, щоб не помітили дівки, я весь обертаюся в слух. І вони тоді довго й повільно, ніби линучи в безмежну далечінь часу, на сімсот, може, літ, виспівують мені талан. І ось, вслухаючись в чарівні слова, я починаю видіти: великий молодець, ходжу я по торгу з конем серед крамарів і купців. І мушу я ніби продати коня, бо слова мої співали так: «Ой, коню, коню, ти порадо моя. Ой порадь ти мене, та продам я тебе за малу ціну, за сто червінців». А кінь у яблуках, шия крута, червона стрічка в гриві, одспівує мені на вухо не продавати його і спогадати про себе. Я почуваю біля вуха його ніжні м'які губи, а слова коневі у дівчат такі, що повік пам'ятатиму: «Ой, чи ти не забув, як у війську був, як ми з тобою бились з ордою, да як же за нами турки влягали, ой, да не самі турки, пополам з татарами. До погнали ж бо нас аж за тихий Дунай, до крутого берега. – Святий Вечір...»... Тут, розкривши широко очі, я почуваю, ніби якась сила піднімає мене з лави і виносить з хати прямо на коня, і тут кінь мій скочив, «Дунай перескочив, да Дунай перескочив, копита не вмочив, і ні шаблі кінця, ні мене, молодця, – Святий Вечір...»... Потім співали другі й треті дівки. Чого тільки не чув я про себе. Там уже я і збирав війська, аж землі важко, і вибивав ворога у чужі городи, і орав поле сизими орлами, і засівав поле дрібним жемчугом, і мостив мости все тисовіі, і постилав килими все шовковіі, і сватав паняночку з-за Дунаєчку, з-за Дунаєчку королеву дочку».

Комедія (від грецьк. *kōmōdia* – «весела процесія з піснями») – драматичний твір, багатий на засоби сміху, в якому розвінчуються пороки суспільства, негативні риси характеру та явища. Жанр комедії виник ще в античній літературі. У жанрі комедії, а не тільки трагедії, продуктивно творив Вільям Шекспір («Багато галасу з нічого»). У добу класицизму лаври найталановитішого автора комедій справедливо пожинав Мольєр («Тартюф»). У часи Просвітництва велику популярність мали комедії П'єра-Огюстена Бомарше («Шалений день, або Весілля Фігаро»). В українській драматургії риси комедійних творів мали «Москаль-чарівник» Івана Котляревського, «Шельменко-денщик» Григорія Квітки-Основ'яненка, «За двома зайцями» Михайла Старицького, але ці твори більше тяжіли до жанру водевілю. Тож батьком української комедії вважається Іван Карпенко-Карий, який створив справжні комедії, що досі не сходять зі сцени: «Сто тисяч», «Хазяїн», «Мартин Боруля». Основними рисами комедії є: в) одіозні дійові особи (Герасим Калитка, Терентій Гаврилович Пузир), які не соромляться власного неуктва,

дрімучості, скупості, а навіть вихваляються негативними рисами характеру; б) комічні ситуації (наївна спроба купити фальшиві гроші, недолуге намагання приховати майно злісного банкрута з метою взагалі не віддавати його власникові, замилювання хворими й брудними вівцями, купленими за безцінь; погоня за гусьми, які знищили всього кілька колосків на безмежних полях, але проганяння цієї птиці для Пузиря закінчилося його невдалим падінням і скоропостижною смертю; в) моральна або фізична смерть комічної дійової особи, яка не викликає у читачів або глядачів жалю чи співчуття.

Комічне (від грецьк. *komikos* – «смішний») – естетична категорія, що передбачає веселе висміювання у художніх творах негативних і потворних явищ, вад характеру і поведінки. Наприклад, як комічне сприймається читачами й глядачами те, що врятований від смерті самогубець Герасим Калитка з розпачем заявляє: «Пропала земля Смоквинова! Нащо ви мене зняли з вірьовки? Краще смерть, ніж така потеря!».

Компаративістика або Компаратистика (від лат. *comparativus* – «порівняльний») – літературознавча дисципліна, яка спеціалізується на виявленні міжлітературних зв'язків і подібності на основі зіставлення творів і мистецьких явищ різних літератур. Як наука, компаративістика виникла ще в часи Йоганна-Вольфганга Гете, бо цей поет і літературознавець успішно користувався її методами при написанні власних досліджень. Кафедри компаративістики існують у багатьох філологічних інститутах, чимало сучасних літературознавців продуктивно досліджують феномени красного письменства з допомогою її засобів.

Композиція (від лат. *composition* – «складання») – будова художнього твору. Інша назва композиції – *архітектоніка*. В композицію входить сюжет (з усіма сюжетними лініями та їх складовими) і позасюжетні елементи: пейзажі, портрети, авторські, ліричні та філософські відступи, вставні розділи, екскурси. Композицію художніх творів можна порівняти з різноманітними архітектурними будовами, що свідчить про оригінальність і неповторність архітектоніки кожного літературного твору.

Контекст (від лат. *contextus* – «тісний зв'язок») – всебічно проявлюваний себе-самого-в-собі текст літературного твору, на основі якого аналізуємо образи героїв чи окремих художніх троп. Розрізняють вузький контекст (фраза, строфа, епізод) і широкий контекст (уся творча спадщина, окремих твір, збірка віршів, літературна течія, світогляд письменника). Наприклад, у контексті вірша Миколи Вінграновського «Вставай, рибалко! Гаснуть метеори» йдеться зовсім не про метеори, які падаючи згорають в атмосфері, а про зірки, які починають бліднути й зникати на світанковому небі. Для контексту поетичної творчості Тараса Шевченка характерним є вболівання про долю жінки-матері, страдниці, берегині роду, яка час від часу набирає

вигляду поневоленої, а тому старої, хворої і немічної України, про яку посправжньому не дбають рідні високо вчені діти:

Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.
Замість пива праведною
Кров із ребер точать.
Просвітити, кажуть, хочуть,
Материні очі
Современними огнями...

(Тарас Шевченко, «І мертвим, і живим...»)

Контекст же поетичної спадщини Євгена Маланюка засвідчує вже не співчуття, а таврування й прокляття цим автором бездержавної України, уособленої в образах «байстрючої матері яничар», оганьбленої своїм проступком покритки, покірної рабині, хоча ліричний герой і визнає свою вину за таке ставлення до Батьківщини та називає причину свого таврування України:

Прости, що я не син, не син Тобі ще,
Бо й Ти – не мати, бранко степова!

(Євген Маланюк, «Псалми степу»).

Конфлікт (від лат. **conflictus** – «зіткнення», «протистояння», «боротьба») – зіткнення антагоністів, напружена боротьба, викликана протилежними поглядами на життя персонажів твору, загострення суперечностей. Категорію художнього конфлікту, на думку Анатолія Ткаченка, сучасні літературознавці часто пов'язують із категорією пафосу: «Посередником» такого зв'язку виступають естетичні категорії високого і низького. Конфлікт високого з високим породжує трагічний пафос; низького з низьким – комічний; високого з низьким – героїчний; низького з високим – сатиричний; естетично значуща відсутність конфлікту – ідилічний пафос». Для драматичних творів яскраво виражений конфлікт завжди є обов'язковим. Конфлікти літературознавці диференціюють на соціально-побутові, психологічні, любовні, родинні, політичні. У художньому творі конфлікт сприяє всебічному розкриттю характерів літературних героїв.

Концепція (лат. **conceptus** – «думка» від **concipso** – «збираю», «задумую») – впорядкована система поглядів письменника, скомпонована на основі збору історичних матеріалів, особистого досвіду, світогляду, рівня освіченості й культури. Авторська концепція завжди становить собою основу художнього твору.

Криптонім (від грецьк. **kryptos** – «таємний» та **onyma** – «ім'я») – різновид псевдоніму, коли автор підписується лише першою буквою прізвища

чи першими буквами імені та прізвища. Наприклад, Борис Грінченко підписував свої твори не тільки псевдонімами Вартовий, Василь Чайченко, а й криптонімом Б., а Микола Костомаров не тільки псевдонімом Ієремія Галка, а й криптонімом Н.К.

Критика літературна (від грецьк. *kritik* – «здатність розрізняти») – різновид літературознавства, галузь пізнання художньої дійсності. Слово «критика» означає те саме, що й «інтерпретація». Найважливішим завданням літературної критики є вчасно помітити і зрозуміло пояснити читачам нове в літературному процесі, відсіяти недолуге, не варте уваги читачів. Основними проявами літературної критики вважаються критичні рецензії, огляди, статті, усні «круглі столи». Професійними сучасними українськими літературними критиками у мистецьких колах визнані Микола Рябчук, Ігор Бондар-Терещенко, Євген Баран, Петро Сорока.

Кульмінація (від лат. *culmen, culminus* – «вершина») – момент найвищого напруження, вирішального зіткнення характерів, найвиразнішого сюжетного перелому. Кульмінацією у романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного й Івана Білика є розбійний напад Чіпки з підпорядкованою йому ватагою розбишак на хліборобську сім'ю заможного козака Хоменка, страшна кривава розправа над дорослими членами великої родини й власноручне вбивство Чіпкою немовляти; кульмінацією в новелі «Я (Романтика)» – несподіване виявлення безіменним чекістом власної матері серед черниць, яким він уже почав виголошувати смертний вирок.

Купальські пісні – календарно-обрядові пісні, приурочені до язичеського свята Івана Купала (Купайла). Як і колядки й щедрівки, веснянки і русальні пісні, купальські пісні виконувалися у процесі певного дійства (під час урочистого спалення або утоплення Купала (Коструба, Кострубонька) та Марени (Морени, Морини, Мари), співами-жартами й перегукуваннями між хлопцями та дівчатами, заохочуванням закоханих до перестрибування купальського вогнища в парі. У тексті купальських пісень зустрічається чимало архетипних образів, зокрема часто згадуються важливі для життя і здоров'я рослини. Стихійні явища:

Ой на горі жито, а в долині просо.
Стороною дощик іде, ще й дрібнесенький
Та на наш барвіночок зеленесенький.

Куплет (від франц. *couplet* – «пара») – раніше двовірш, дворядкова строфа пісні, зараз: 1) коротка сатирична дворядкова пісенька; 2) те саме, що й строфа, з тією лише різницею, що строфи характерні для віршів, а куплети – для пісень.

Курйозні вірші (від франц. *sjurtois* – «ввічливий», «чемний») – жанр світської лицарської літератури, започаткований трубадурами, які часто практикували балади як танцювальні пісні, виконували серени (серенади), як

«пісні вечірньої роси», тобто пісні-освідчення закоханого під балконом своєї дами серця. У поемі «Давня казка» Лесі Українки заради завоювання прихильності коханої Бертольда Ізидори текст пісні складає поет, а виконує – сам лицар. Крім ліричних жанрів, світова курйозна література представлена й любовними романами, найвідомішим серед яких виявився складений на основі народних переказів другої половини XII ст. «Трістан та Ізольда», літературну версію якого запропонував відомий середньовічний німецький поет Готфрід Страсбурзький (приблизно 1180 – близько 1215 рр.).

Лауреат (від лат. laureatus – «увінчаний лавром») – переможець, той, хто отримав премію за мистецький або науковий твір. Під час нагороджування лауреат повинен виступити з промовою програмового змісту, яка завершується короткою подякою членам журі.

Легенда (від лат. legenda – «те, що варто прочитати») – великою мірою фантастичний переказ про якусь подію чи історичну особу. Фольклорні легенди близькі до казок, але жанр легенди відрізняється від жанру казки більшою дозою правдивості. У легенді діють історичні особи («Звідки прийшло прізвище й ім'я Богдана Хмельницького», «Життя Олекси Довбуша»), біблійні святи («Як Андрій Первозванний напроочив появу Києва на пагорбах над Дніпром»), робиться спроба пояснити якесь природне явище чи виникнення птаха або звіра («Як мати зозулею стала», «Звідки взявся ведмідь») чи розтлумачити топонімічну назву («Шабельна криниця»). Також існують літературні легенди. Саме легенди були найпоширенішим літературним у часи Середньовіччя. В тексті княжого літопису «Повість минулих літ» натрапляємо на кілька цікавих легенд («Кий, Щек, Хорив та їхня сестра Либідь», «Як Володимир вибирав віру»), чудовими, високохудожніми легендами багатий «Києво-Печерський патерик» («ро початок Печерського монастиря», «Житіє Феодосія Печерського», «Похвала Теодосію»).

Лейтмотив (від нім. Leitmotiv – «чільний», «основний», «провідний» мотив) – головна тема чи ідея, що наскрізь пронизує художній твір або всю літературну спадщину митця. Наприклад, лейтмотивом у віршованому романі Ліни Костенко «Маруся Чурай» стає звитязне намагання народної співачки своїм талантом допомогти народові в його боротьбі за незалежність; лейтмотивом у творчості Тараса Шевченка є повсякчасна потреба розбудити свідомість і гідність бездержавного поневоленого народу; лейтмотивом у творчості Василя Симоненка – спроба захистити найбільш упосліджене й пригноблене в радянські часи колгоспне селянство.

Лібрето (від італ. libretto – «книжечка») – на думку композитора Петра Чайковського, «канва для музики», іншими словами – словесна фабула опери чи оперети. Лібрето пишуть переважно віршами. У балеті чи пантомімі лібрето стає прозовим стислим викладом подій, що реалізуються на сцені мистецтвом танцю, тобто лібрето відіграє роль своєрідного словесного сценарію, що

призначений для кращого розуміння глядачами твору, який їм буде запропоновано.

Лірика (від грецьк. *lyrikós* – «виконаний у супроводі ліри») – один з трьох (лірика, епос, драма) родів художньої літератури, в якому через естетичні переживання й почуття читачами або слухачами досягається суть людського буття, за законами краси словесного мистецтва реалізується художня дійсність. Також лірика – це окремий віршований твір чи сукупність невеликих за обсягом, але глибоких за змістом ліричних творів (наприклад, збірка поезій). Досить цікавим є окреслення головних особливостей лірики російським літературознавцем Геннадієм Поспеловим: «На відміну від епосу, лірика відтворює особливості життя не в аспекті їх суспільно-історичного буття, а в аспекті суспільно-історичної свідомості. З цієї причини лірика відрізняється від епосу насамперед з причини існуючого в ній співвідношення суб'єкта й об'єкта пізнання життя». Геннадій Поспелов справедливо зазначає, що лірика – це насамперед мистецтво людської мови, отже, перш за все, словесні медитації поета, емоційні роздуми, якими виражаються всі складники внутрішнього світу митця-лірика. Завдяки художнім засобам і емоційності висловленої думки поет здатний суттєво посилити героїчний чи драматичний пафос змальованої ним ситуації, події, висловленої ідеї, переданих вражень, почуттів. Закономірно, що ліричні твори належать до найсуб'єктивніших внаслідок особистісного внутрішнього переживання ліричного героя, але завжди мають і виразні риси об'єктивного, такого, що могло статися з багатьма людьми, бо якби цього не проявлялося, читач не зміг би отримувати ні емоцій, ні переживань у процесі читання ліричного твору.

У XIX століття лірику почали умовно диференціювати на патріотичну, громадянську, медитативну, філософську, пейзажну, інтимну, оскільки кожен з виокремлених видів відрізнявся своїми провідними ознаками. Інша річ, що грань розмежування деколи буває досить тонкою й навіть невловимою. Наприклад, поезію Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати» можна віднести й до громадянської, і до пейзажної, і до інтимної (родинної) лірики.

Ліричний адресат (від нім. *Adressat* – «одержувач листа, телеграми, бандеролі) – людина чи група людей, яким автор індивідуально (Павло Тичина, «О панно Інно, панно Інно») чи узагальнено (Тарас Шевченко, «І мертвим, і живим...») адресує свій ліричний твір

Ліричний герой – (див. Герой ліричний).

Ліричний відступ – позасюжетний прийом, який використовується поетами здебільшого у ліро-епічних творах для того, щоб отримати змогу відверто висловити свої міркування стосовно особливостей власного художнього тексту, авторської характеристики персонажів, змальованих подій чи явищ, увиразнити своє особистісне ставлення до виведених ним же дійових осіб чи змальованих подій. Наприклад, Іван Багряний у вірші «Ода до Сталіна»

використовує ліричний відступ саме з метою створити комічний ефект і висміяти потуги радянських митців у прославленні «батька всіх часів і народів» Сталіна:

О Йосипе! – не так,
О Йосипе кривавий!!
І ще не так. Ах, Боже мій, – словник!..
Гай-гай, нема епітета, – один десь був і зник,
Перевела одописальників орава, –
В запамороченні взяла
Й перевела
Стерв'ятника в «орла».
І як тепер не знаю, – як почати?
Ох, як тебе, найбільший, звеличати?

Ліричний відступ може мати не тільки іронічний підтекст, як у наведеному нами уривку, а й виявлятися медитативним узагальненням, філософським підсумком, навіть бути вкладеним автором в уста персонажа ліро-епічного твору, іншими словами, в такому випадку авторська позиція виявиться нібито переданою третій особі:

Історії ж бо пишуть на столі.
Ми ж пишем кров'ю на своїй землі.
Ми пишем плугом, шаблею, мечем,
піснями і невольницьким плачем.
Могилами у полі без імен,
дорогою до Києва з Лубен
(умовиводи мандрівного дяка в романі «Маруся Чурай» Ліни Костенко)

Іноді *Ліричний відступ* буває настільки близький до *Авторського відступу*, що їх неможливо відрізнити. Наприклад, саме таке явище часто проглядається у поемі Т.Шевченка «Катерина».

Ліро-епічний твір (від грецьк. *lyrikós* – «ліричний» і *epos* – «епічний») – жанрове утворення на межі двох родів лірики й прози. У ліро-епічних творах поєднується суб'єктивне емоційно-експресивне бачення й сприймання світу з об'єктивними принципами зображення. Ліричний та епічний складники в ліро-епічних творах рівноправні якісно, але кількісно над епічним (сюжет, образи-персонажі) домінує ліричний (художні тропи, ритміка, рима, віршовий розмір і т.д.)

Література бароко (див. **Класицизм**) – високохудожній літературний напрям, що зародився в Італії та Іспанії в середині XVI ст., а згодом поширився на інші європейські країни, де існував упродовж XVI – XVIII століть. Українське бароко у мистецтві й красному письменстві процвітало в у XVII – XVIII ст., тобто проіснувало близько двох сотень років. У стилі бароко писали

свої поезії такі класики давньої літератури, як Лазар Баранович, Іван Величковський й навіть Григорій Сковорода. Козацьке бароко як архітектурний стиль в той час домінувало на всій території Війська Запорозького.

Літопис (від слів «літо». – «рік» та «писати») – жанр історико-мемуарної літератури, в якому події згадуються в хронологічному порядку, але можуть бути протрактовані автором чи авторами суб'єктивно. Розрізняють літописи княжої доби («Повість минулих літ», «Галицько-Волинський літопис») та козацькі літописи (літопис Самовидця, літопис Самійла Величка, літопис Григорія Грабянки та «Історія Русів» невідомого автора). В літописах обох видів фрагментарно зустрічаються теологічні настанови, фрагменти міфів і легенд, цитування документів чи промов.

Літота (від грецьк – «простота») – художній засіб, за своєю суттю протилежний гіперболі: зумисне применшення ознак: «вип'є краплю молока», «заробить якусь копійку». Як ідіоми (див. *Ідіома*), літоти проявляють себе у відповідних словосполученнях за принципом «мале-і-ще-менше»: «завбільшки з макове зерно», «нижче трави, тихше води». Літота може використовуватися поряд з гіперболою: «Витесав із дуба сірник», «Гора вродила мишу», «Робиш із мухи слона, а зі слона – муху», «Чуже бачить під лісом, а своє не помічає під носом».

Магістрал (від лат. *magistralis* – «головний») – заключний сонет у вінку сонетів, утворений першими рядками всіх попередніх. (див. *Вінок сонетів*).

Мадригал (від франц. *madrigoal* – «пісня рідною мовою») – 1) Буколічна любовна пісенька жартівливого, скандального або й фривольного (легковажного) характеру про кохання та інтимні стосунки між пастухами й пастушками. У давній українській літературі жанр мадригалу як короткого вірша (2 – 12 рядків) про любов використовувався в літературі бароко. 2) Те ж саме, що й *магістрал* (див. *Вінок сонетів*).

«Мандрівний сюжет» – модель фольклорних або літературних запозичень, фабули яких дублюються в різних літературах, своєрідно ніби кочують по світу. Наприклад, мандрівний сюжет про те, як діти двох ворогуючих родів покохали одне одного, використав Вільям Шекспір у трагедії «Ромео і Джульєтта», а Михайло Коцюбинський творчо переробив його у повісті «Тіні забутих предків».

Манускрипт (лат. *manuscriptum* від лат. *manus* – «рука» і *scribere* – «писати») – пам'ятка давньої писемності, древній рукописний текст, що дійшов до наших днів у вигляді окремих аркушів чи у згортку.

Медитативна лірика (від лат. *meditatio* – «роздум») – різновид поезій, що становлять собою лірику думки. Медитативний компонент у вірші завжди вимагає виразно відчутної, яскраво вираженої експресії. Як наголошує російський літературознавець Геннадій Поспелов, розрізняють дві відмінні форма ліричної творчості, яку називають медитативною лірикою: описова й

розповідна. Цей російський літературознавець диференціює медитативну лірику на власне рефлексивну (своєрідний аналіз ліричним героєм стану своєї душі, власних поглядів, ідеалів, світогляду, умовиводів), наприклад,

Згорають очі слів, згорають слів повіки.

Та є слова, що рвуть байдужий рот.

Це наше слово. Жить йому повіки.

Народ всевічний. Слово – наш народ

(Микола Вінграновський «Згорають очі слів,
згорають слів повіки...»), –

описову (роздуми, нав'язні пейзажем, стихією природи), приміром:

Люблю – не журюся, люблю – не плачу – небо.

Вчорашню тіль коханої люблю.

Десь є там яр, де я цвіту для себе,

І тим єдиним цвітом я не сплю

(Микола Вінграновський, «Десь там є
яр у глибині полів»); –

й образотворчу (відчуття ліричним героєм своєї невіддільності від природного оточення), зразком якої може бути вірш Ліна Костенко, «Послухаю цей дощ...»:

Я дерево, я сніг, я все, що я люблю.

І, може, це і є моя найвища сутність.

Перший і другий різновиди медитативної лірики є досить частими, третій зустрічається значно рідше.

Мелодика вірша (від грецьк. *melōdikos* – «співучий» і *versus* – «рядок») – це прояв версифікаційної інтонації, єдність музичних і словесних елементів, гармонійна модуляція ритміки й рим. Завдяки первинній мелодиці віршів композитори можуть створювати до поетичних текстів музику, таким чином перетворюючи їх у авторські пісні.

Мемуари (від франц. *memoires* – «спогади») – жанр, близький до літописів чи історичної прози, але відрізняється від них тим, що автор у центр описаних подій ставить себе і своє власне життя. До мемуарів належить високохудожній твір Анатолія Дімарова «Прожити й розповісти», мемуари Ірини Жиленко «Номо feriens» («Людина святкуюча»).

Метатеза (від грецьк. *metathesis* – «переміщення», «перестановка») – переставляння звуків або складів: «коноплі» – «колопні», «бондар» – «боднар». У повісті Івана Нечуя-Левицького молоду кріпачку Минодору в селі називають Немидорою, у романі Бориса Грінченка «Серед темної ночі» бідну дівчину Валентину селяни, для яких це ім'я звучить дивно й незрозуміло, називають Лепестиною.

Метафора (від грецьк. *metaphora* – «переміщення») – один з найбільш затребуваних у красному письменстві художній засіб. Основною ознакою

метафори є перенесення дій або вчинків живих істот, у тому числі людей, на неживі предмети, природу та стихійні явища: дощ іде, упав сніг, народився новий день. Наприклад,

Цвітуть на білому □хати.

У грудях грудня – зими, зими.

Димів скуйовджені хвости,

І дух овечий та козиний...

Цвітуть обмерзлі криниці

Холодним квітом мармуровим.

Дитя заснуло на руці,

Як слово на долоні мови

(Микола Вінграновський «Цвітуть на білому хати»).

Метафора, на думку українського мовознавця Олександра Потебні, утворюється не внаслідок бідності мови, а черпається з багатющої скарбниці творчої уяви. Видатний український мовознавець вбачав близьку аналогію (подібність) між словом і художнім образом, а то й цілим ліричним твором, що, наприклад, дуже добре проявилось у вірші Богдана-Ігоря Антонича «Вишні»:

Антонич був хрущем і жив колись на вишнях,

на вишнях тих, що їх оспівував Шевченко.

Моя країно зоряна, біблійна й пишна,

квітчаста батьківщино вишні й соловейка!

Де вечори з Євангелії, як світанки,

де небо сонцем привалило білі села,

цвітуть натхненні вишні кучеряво й п'яно,

як за Шевченка, знову поять пісню хмелем, –

з якого Україна постає земним раєм, описаним детально хіба що в Біблії, а українські поети після Тараса Шевченка метафізично при житті й навіть після своєї смерті знаходяться у його божественному вишневому саду, де й сам Антонич уявив себе маленьким травневим хрущем у порівнянні з величчю генія Кобзаря. Розгорнута метафора, якою є стає цілісно вся поезія «Вишні», допускає певну варіативність тлумачень за умови збереження основного образного навантаження вірша Богдана-Ігоря Антонича.

Різновидами метафори є *метонімія*, *синекдоха* й *персоніфікація (уособлення)*, але ці художні засоби використовуються митцями значно рідше, ніж, власне, типові метафори, які завжди тяжіють до зображально-виражального ефекту, через що читачами або слухачами-реципієнтами сприймаються найкраще.

Метонімія (від грецьк. – «перейменування») – різновид метафори. Основні можливості прояву метонімії метонімії – це: а) називання імені автора

замість переліку його творів («І Коллара читає / З усієї сили, / І Шафарика, і Ганка...» у посланні Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...»; б) називанням матеріалу замість речі («залізний імператор строф» у вірші Євгена Маланюка «Напис на книзі віршів»), («І у полі золотому / дзвонить гостра сталь» у поезії Володимира Сосюри «Літо»), в) називанням речової ознаки замість людини («В квітках всі вулиці кричать: / нехай, нехай живе свобода!» у вірші Павла Тичини «Іду з роботи я, з заводу...»); г) називання місцезнаходження людей замість мешканців («Та з пожегу щораз лазуровим вінком / виникав твій могучий, співучий твій Київ» у вірші Максима Рильського «Україні»); д) називання вмістилища замість вмісту («скатерть-самобранка», «переповнена чаша терпіння», «ріг достатку»), е) називання миттєвої дії замість мотивації вчинку («стати на рушничок», «побити горшки»), є) заміна дії знаряддям («Пензель і перо Шевченка творили шедеври»; ж) заміна цілого частиною («квіти, посіяні маминою рукою». Важливо пам'ятати, що й *синеκδοxa* – теж не що інше, як кількісна метонімія (підміна у художньому тексті множини однією чи однини множиною).

Мислеформа (від слів «мислити» і «форма») – за Олександром Потебнею, особливості людини думати образами й картинами, а не словами й фразами, адже якби люди мислили не мислеформами, то глухонімі виявилися б позбавленими процесу думання. Мислеформи творить і повсякденно користується ними кожна людина. Мислеформи не можуть існувати без емоційного наповнення. Наприклад, досить людям згадати батьківський дім, як в уяві кожного постає індивідуальна картинка з найяскравішими спогадами про дитинство. Складаються мислеформи з мислеобразів, які зринають у людській свідомості на дуже короткий час, тому людина не здатна помітити в подробицях процесу свого власного думання.

Мистецтво – естетично неповторна, створена за вічними законами краси художня дійсність. Між різними видами мистецтва існують спільні художні ідеї, стильові особливості, течії. Жоден вид мистецтва не існує ізольовано від інших видів. На думку античних філософів, зокрема Платона й Аристотеля, мистецтво природно прагне гармонії та ідеалу, тому завжди протистоїть хаосу й ремісництву. Сучасні види мистецтва: прикладне мистецтво, цирк, архітектура, живопис і графіка, література, музика, хореографія, фотографія, кіно, телебачення. Література – чільний вид мистецтв. Анатолій Ткаченко підкреслює, що мистецтво оперує мистецькими образами: «Мистецький образ у найширшому розумінні – це умовність, ілюзія, фікція, що постає як результат не лише осягнення, відтворення і перетворення реальної дійсності, а й творення нового, уявного художнього світу».

Митець, або Мистець – той, що творить мистецтво, творча особистість, автор літературних, образотворчих, скульптурних, архітектурних, музичних,

сценічних театральних, фото- і кінематографічних творів; визнаний майстер у певному виді мистецтва.

Мімізис (від грецьк. **mimesis** – «наслідування») – наслідування дійсності у творах мистецтва й літератури. Античний філософ Платон дотримувався точки зору, що «наслідування» у художній творчості стосується лише світу ідей, Аристотель же метою наслідування вважав змалювання митцем реального світу, твердив, що поезія – це наслідування життя. Аристотель не заперечував права митців komponувати власні сюжети й створювати нові образи. Він допускав ідеалізацію митцем літературних типів, зображення негативних картин дійсності і навіть зображення неможливого, оскільки припускав, що й «неможливе буває деколи можливим». Те значення, що Аристотель вкладав у термін «наслідування», жодною мірою не обмежувало свободи творчості співця виявляється цілком суголосним навіть із сучасним розумінням процесу натхнення і створення митцем шедедру. Термін Аристотеля «мімізис» не може вважатися синонімом до слова «творчість», як його раніше трактував Платон, бо творчий акт митця, за Аристотелем, передбачає перетворення почерпнутого з реальної дійсності матеріалу в матеріал художній, літературний, тобто обов'язково видозмінений, естетичний.

Містерія (від лат. **mysterion** – «таїнство») – так називалася середньовічна релігійна драма. Для містерії були характерні біблійні сюжети й алегоричні образи. Тож у містерії «Торжество Єства Людського» після сцени гріхопадіння фігури Єви та Адама замінювалися алегоричними постатями Відчаю і Плачу, а фігура Сатани – алегоричною фігурою Лакомства. Згодом жанр містерії поширився на літературні твори епічного жанру. Наприклад, поемою-містерією є твір Тараса Шевченка «Великий льох», де, крім реальної історичної події – археологічних розкопок у селі Суботові, під час яких представники влади сподівалися знайти набиті золотом льохи Богдана Хмельницького, художньо реалізують себе алегоричні образи трьох дівчат, трьох ворон і трьох лірників.

Міф (від грецьк. **mythos** – «сказання», «слово») – стародавня розповідь, в якій відбилися язичеські уявлення про виникнення світу, світобудову, богів, правителів і героїв.

Модернізм (від франц. **moderne** – «сучасний», «найновіший») – неміметичний (*не-наслідувальний*) напрям у літературі, який виник наприкінці XIX – на початку XX ст. Модернізм становив собою складний комплекс літературно-мистецьких тенденцій, на основі яких виникли символізм, неоромантизм, футуризм, імпресіонізм, сюрреалізм, експресіонізм, неокласицизм, авангардизм. Модернізм тяжів до національних ідеалів, але не на рівні морально-етичних уподобань, а у філософській та естетичній площині проявів людського духу. До належного поцінування набутків українського модернізму літературознавці прийшли аж наприкінці XX – на початку XXI

століття, раніше цей напрям у мистецтві підпадав переслідуванням і жорстко критикувався.

Моновірш (див. *Верс*).

Монодрама (від грецьк. *mōnos* – «один» і *drāma* – «дія») – драматичний твір, поширений у XVIII ст., сценічна дія, розрахована на дві дійові особи, ролі яких переважно виконував один і той же актор. Іншими словами, драма одного актора. У наш час монодрамою вважається п'єса Ярослава Стельмаха «Синій автомобіль», перероблене на сценічний твір «Момент кохання» розлоге оповідання Володимира Винниченка «Момент», головного героя з революційним псевдонімом Шехерезада якого віртуозно грає Євген Нищук.

Мотив (франц. *motif* від лат. *motivus* – «рух») – у літературному творі частина широкої теми, яка може проявляти себе самостійно. Іноді термін «мотив» вживають як синонім до словосполучень «тема твору», «художня ідея», а також на узагальнення особливих, улюблених автором, часто ним реалізованих у творчості комплексів почуттів, переживань або ідей. Анатолій Ткаченко наголошує: «Мотив, як і загалом мистецький образ, може бути свіжим, поступово ускладнюватися, набувати нових модуляцій, навіть вичерпуватись, аби, перейшовши через... скепсис, прориватися до нових поколінь неповторним осягненням і переживанням повторюваних істин та емоційних станів».

Мотто (див. *Епіграф*).

Муза – антична богиня, яка нібито прилітає митця в час його натхнення і сприяє написанню ним шедеврів. В античній міфології йшлося про дев'ять муз – дочок Зевса і Мнемнозиди, які вважалися богинями дещо нижчого штибу від верховних небожителів. Музи відповідали за різні види мистецтв: Кліо вважалася покровителькою історії, Мельпомена – трагедії, Талія – комедії, Полігімнія – гімнів та пантоніми, Евтерпа – лірики, Ерато – любовної поезії, Уранія – астрономії, Каліоппа – епічної поезії, Терпсіхора – танців. Жили музи на горі Парнас біля священного Кастильського джерела, часто спілкувалися з богом-покровителем усіх мистецтв Аполлоном.

Напрямок літературний – творча єдність представників мистецтва чи літератури певного конкретно-історичного часу; напрям масштабніший за стильову течію, проте, на відміну від літературної течії, всередині напрямку не існує однастайності. Напрямок може збігатися з певним літературним стилем (класицизм, сентименталізм), а може охоплювати кілька стилів, як, наприклад, модернізм (див. *Модернізм*).

Натуралізм (франц. *naturalisme* від лат. *natura* – «природний») – літературний напрям, що виник у 70-х роках XIX століття, але відчував свою велику затребуваність у читацьких колах на початку XX ст. У стилі натуралізму творив Еміль Золя («Жерміналь»). В українській літературі натуралізм як літературний напрям реалізувався митцями лише епізодично (Іван Нечуй-

Левицький «Бурлачка», Іван Франко «Перехресні стежки»). Основною ознакою натуралізму було зображення неестетичних, «грубих шматків життя», тобто сцен самогубства, агонії, пологів. Польський письменник Ігнацій Красицький (1735 – 1801 рр.) так сформулював девіз митців, які творили в натуралістичному ключі: «Цнота правди не боїться», а український письменник Володимир Винниченко, який також у своїй творчості використовував елементи натуралізму, акцентував на «пошуках фактичної правди» авторами творів відповідної заангажованості.

Натхнення творче – особливо піднесений, дуже сприятливий для творчості стан митця. Ще Демокрит розглядав поняття творчого натхнення з точки зору філософії і порівнював цей стан митця зі станом пророцтва піфії чи станом безумства, коли свідомість поступається темним і для оточуючих мало зрозумілим проявам, які, проте, дають можливість ураженому подібними хворобами оприлюднювати несподівані істини, віщувати, передбачати. Торкаючись проблеми творчого натхнення, літературознавці найчастіше зосереджують увагу на першопоштовху до написання твору, кристалізацію задуму в момент досягнення його найяскравішої квінтесенції як мислеформи (уявної картини), яка у вигляді короткочасної миті зринає в уяві автора. На підтвердження правильності такого явища можна навести слова російського письменника Костянтина Паустовського (1892 – 1968 рр.): «Задум так само, як блискавка, виникає в свідомості людини, сповненої думками, відчуттями, помітками пам'яті... Для появи задуму, як і для появи блискавки, найчастіше потрібний зовсім незначний поштовх». Творча уява, на відміну від звичайної, робить моментальний відсів важливого, художньо цінного, від звичайного, тому виявляється для поета тією дорогоцінною рисою, яка у вигляді передбачення-мрії протиставляє творчий домисел дійсності. У процесі творчого натхнення митець ніби перевертілюється у персонажів своїх творів, проникає у їхній внутрішній світ, інтуїтивно знаходить той ракурс бачення світу, який притаманний людині відповідного соціального статусу, характеру, віку. Інколи творча уява майже реально підказує митцеві саме той художній образ, який він довго шукав і не міг віднайти. Наприклад, російський письменник Іван Тургенєв (1818 – 1883 рр.) залишив спогади про те, як одного разу наче хтось прошепотів йому на вухо: «Незаймана урочистість ранку», й митець збагнув, що саме ці слова можуть стати ключовими для розуміння його твору «Затишшя» читачами й що саме в пошуку такого художнього засобу його як митця так довго не відпускали муки творчості.

Небилиця (побрехенька, нісенітниця, побрехенька) – невеликий за обсягом твір розважального змісту, в якому зумисно порушено хронологічний виклад подій, а вимисел тяжіє до абсурду: «Було це тоді, як мого батька й на світі не було, а ми з дідом вдвох на печі жили, ще й добре жили, на комині хліб сіяли, та було в нас п'ять курок, сім півнів заїжджих» (Олексій Воропай).

Найбільш відомою українською небилицею у XVII – XIX ст. була пісня «Якби я був полтавський соцький». Власне, Степан Руданський за подібністю до цього фольклорного твору написав і свою небилицю «Вір – не вір, а не кажи «брешеш»:

Народився я на світ,
Як їдного рання
Моя ненька забагла
Шпаків на снідання.

А я, хлопець-молодець,
Пожалував мамі,
Серед лісу відпитав
Дупло зі шпаками.

В дупло руку – не йде,
Голови не впхаю,
Сюди-туди край дупла –
Та й сам улізаю.

Ходжу голий по дуплі...
Шпаченят до ката!
Я в пазуху й загорнув
Тії шпаченята...

Жанр нісенітниць поширений у дитячій літературі. Він сприяє логічному мисленню малят. Небилицею за всіма ознаками є вірш сучасного поета Р.Підбережного, уривок з якого пропонуємо:

Три ведмеді вухаті
Пішли сіно копати,
А картоплю косити
І вирубувать жито,
Поливати будинки
Й будувати ялинки.

Некролог (від грецьк. *nekros* – «мертвий» і *logos* – «слово») – коротке сповіщення в газеті чи й цвіла стаття з приводу смерті відомої людини: політика, науковця, митця, письменника.

Неокласики (від грецьк. *neos* – «новий» і *classicus* – «взірцевий») – умовна назва літературного угруповання, що його ще називають «гроно п'ятірне», відомого оригінальними світоглядними ідеалами. До «неокласиків» входили Микола Зеров, Юрій Клен (Осип Бургардт), Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара і молодий Максим Рильський. Деякі літературознавці до цього гурту зараховують також прозаїка Віктора Петрова. «Неокласики»

займалися перекладами, літературознавчими дослідженнями, поетичною творчістю. Улюбленим віршем неокласиків був сонет.

Неореалізм (від грецьк. *neos* – «новий» і лат. *realis* – «суттєвий», «дійсний») – літературна течія, що в українському красному письменстві виникла у 20-х роках ХХ ст. і її виразними носіями виявилися Володимир Винниченко, Євген Плужник, Борис Антоненко-Давидович, а в 60 – 70-і роки неореалізм великою мірою був притаманний ліриці Ліни Костенко, Василя Симоненка та прозі Григора Тютюнника.

Неоромантизм (від грецьк. *neos* – «новий» і франц. *romantisme* – «мрійливий». «настрєвий») – стильове відгалуження модернізму, що виникло на межі ХІХ – ХХ ст. Неоромантизм був міцно пов'язаний зі своїм генетичним попередником – романтизмом. Для творів, написаних у неоромантичному ключі, характерні герої, що є цілісними і яскравими особистостями, яких, проте, неможливо запримітити в реальному житті. В українській літературі неоромантизм найяскравіше проявив себе у прозі Ольги Кобилянської та ліриці Олександра Олеся. Риси неоромантизму були притаманні й поетам «Празької школи», зокрема ліриці Олега Ольжича, Олени Теліги, поетичним мініатюрам Наталі Лівницької-Холодної.

Новела (від італ. *novella* – «новина», «несподівана звістка», синонім до слова «сенсація») – прозовий епічний твір. один із жанрів «малої» прози». Для новели характерна стиснута сюжетна пружина, через що навіть велика за обсягом новела («Я (Романтика)» Миколи Хвильового, «Княжна» Мирослава Ірчана) читачем сприймається як лаконічний і компактний твір. Новела завжди завершується несподіваним фіналом, розв'язкою, якої аж ніяк не очікує читач. Важливою рисою новели є глибокий психологізм, проникнення автора в найглибші закопелки психіки своїх героїв. Глибокий психологізм настільки важливий для цього жанру, що навіть при стиснутій сюжетній пружині й несподіваній розв'язці за умови відсутності глибокого психологізму, як це характерно насамперед для оповідань Марка Вовчка твір може вважатися лише оповіданням, але аж ніяк не новелою.

Новелістика – сукупність творчого доробку визнаного новеліста, збірки новел кількох авторів, які творили в одну добу чи взагалі сукупність творів новелістичного жанру, куди також відносять такі жанри, як літературні акварелі, етюди, фрагменти, ескізи.

Об'єкт і суб'єкт (від лат. *objectus* – «предмет» і від лат. *subjectum* – «підкладене») **ліричного твору** – компоненти художньої реальності. Для найпростішого розуміння: об'єкт – це пізнавальна дійсність, явище, предмет, особа (автор, ліричний герой), яку розшукує в художньому творі суб'єкт (читач) з метою отримання естетичної насолоди від прочитання та інтерпретації насамперед для себе самого ліричного тексту. Об'єкт і суб'єкт ліричного твору в процесі читання ліричного тексту виявляються не просто близькими між

собою, а часто зливаються воєдино: читач, який переймається почуттями й переживаннями, описаними у творі автором, вступає у настільки тісний контакт з митцем чи ліричним героєм, що досягти подібного неможливо ні в прозі, ні в драматургії. Більшість ліричних віршів – це своєрідний крик душі, лірика почуттів, особисті переживання, які об'єкт виголошує у формі монологу й довірливо ділиться своїми враженнями, мріями, почуттями з читачем-рецепієнтом, що цілком переймається прочитаним або почутим.

Образ автора в художньому творі – (див. Автор).

Образ-тип (від грецьк. *typos* – «зразок») – найбільш узагальнений художній образ-персонаж, який є виразним носієм домінуючих рис представника певного соціального стану, світогляду, освіти, культурного середовища, але водночас наділений індивідуальними рисами характеру. Образ-тип здатний концентрувати в собі цілу шкалу характерних ознак, втілювати загальне в окремому. Образ-тип може бути як позитивним, так і негативним чи амбівалентним. Наприклад, образом-типом є Марія з однойменного роману Уласа Самчука, Степан Радченко з роману «Місто» Валер'яна Підмогильного, безіменний чекіст з новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)». Від образу-характеру образ-тип відрізняється більшою монолітністю, багатогранністю, вищим рівнем характеротворення.

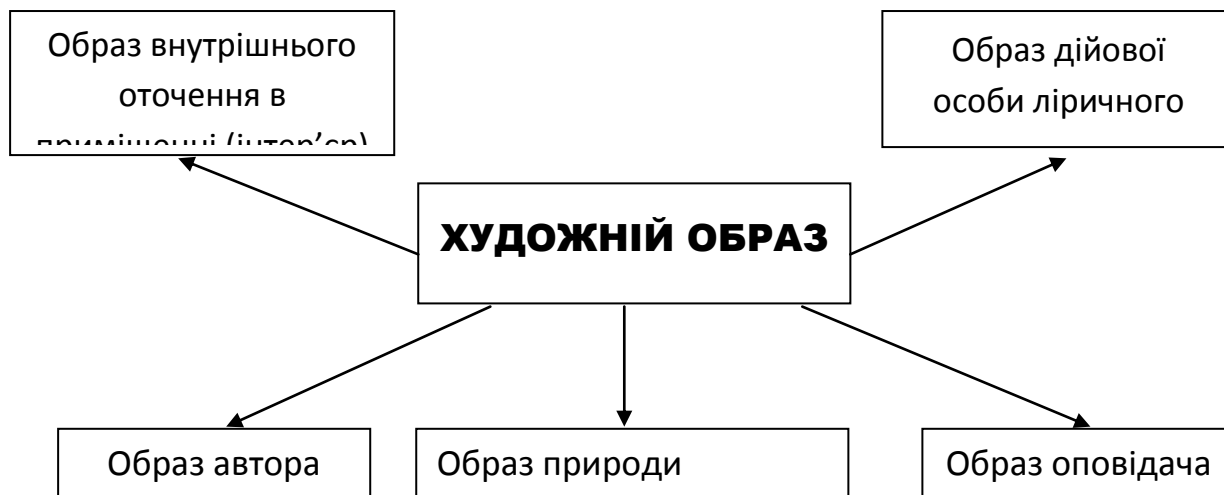
Образ художній – особлива форма структурування художньої дійсності. В античні часи словосполученню «художній образ» відповідало слово «ейдос» («вигляд»). Ще Олександр Потебня вбачав аналогію між словом і художнім образом, а то й цілим поетичним твором, який теж є своєрідним дуже розлогим і містким художнім образом. За Петром Волинським, художній засіб «дає не те означення предмета чи явища, яке стало звичним..., а підносить ознаки, які звичайно не виступають на перший план, і викликає нові асоціації». Анатолій Ткаченко уточнює: «Коли ж було усвідомлено різницю між твореним людиною образом, знаком об'єкта і самим об'єктом, тоді й слово-образ почали сприймати як вимисел, не адекватний з дійсністю, як посередник між людиною і світом. Це й стало початком усвідомлення слова як мистецького засобу». Цей же літературознавець відмічає, що сьогоденний підхід літературознавців до визначення поняття «художній образ» неоднозначний: «Глумачать це поняття по-різному: як єдність змісту і форми; як художню форму, що породжує зміст і втілює його». Загалом образи художніх творів прийнято класифікувати на: а) тропи (художні засоби): епітети, метафори, порівняння, гіперболи, літоти, які за сприйманням органами чуття диференціюють на: тактильні, зорові, слухові, кінетичні, нюхові, смакові, термічні; а також на пейзажі, символи, алегорії, стилістичні фігури (наприклад, інверсія); б) образи-персонажі (герої, дійові особи) характерні для прозових і епічних, та ліричний герой, ліричний адресат, ліричний персонаж, ліричний об'єкт, ліричний суб'єкт, характерні для лірики). Літературознавець Олександра Бандура запропонувала таку класифікацію

художніх образів: образ-предмет, образ-явище, образ-подія, образ-переживання, образ-персонаж, образ-колектив. Ще Олександр Потебня зазначав, що читач здатний навіть краще від самого автора осягнути ідею його поезії, оскільки художній образ здатний розбудити широку фантазію, вкрай потрібну для інтерпретації почутого, й водночас для заглиблення логіки реципієнта у внутрішню форму образу чи й цілого тексту. Для ілюстрації логіки сказаного видатний український мовознавець наводив загадку: «Одно каже: «Світай, Боже!», друге каже: «Не дай, Боже!», третє каже: «Мені все одно». Розгадкою виявляються вікно, двері й сволок, адже через скло пробиваються перші промені світла; вдень, на відміну від ночі, дверям знайдеться постійна робота, чим вони не можуть бути вдоволені; сволок же не буде задіяний ні вдень, ні вночі, тому йому байдуже, чи триває ніч, чи вже настав ранок. Тим часом невтаємничений у фольклорну загадку сучасний реципієнт здатний протрактувати метафоричні образи загадки зовсім з іншої точки зору, адже у нього, як зауважує Анатолій Ткаченко, наведені слова «можуть викликати думку про ставлення різних верств народу до розквіту політичної, моральної, наукової ідеї, і таке тлумачення буде фальшивим тільки тоді, коли видамо його за об'єктивне значення загадки, а не наш особистий стан, збуджений загадкою». Як бачимо, художній образ (наприклад, метафора, яка лежить в основі практично всіх народних загадок) може міняти своє значення аж до невпізнаності, але певний ракурс смислів у тропі завжди присутній. Також Анатолій Ткаченко наголошує, що, виходячи з теорії Олександра Потебні про первинну образність слова, можна вважати номінативним, без-образним лише ті лексеми, в яких затемнене або забуте етимологічне коріння, тобто внутрішня форма вже не має здатності «проявити себе на повну силу». У підручнику Олександра Галича, Віталія Назарця, Євгена Васильєва «Теорія літератури» пропонується таке структурування художніх образів: 1) образ автора, власне, суб'єкта зображення, якого в ліриці прийнято називати ліричним героєм; 2) образ природи (пейзаж у всіх його різновидах); 3) образ внутрішнього оточення в приміщенні (інтер'єр); 4) образ героя, від імені якого ведеться розповідь (оповідач); 5) образи дійових осіб ліричного твору (герої або персонажі, в залежності їх місця й ролі). У наш час до слова образ (художній) часто використовують слово-синонім «знак», а образність художнього твору називають «знаковістю». Сучасний російський літературознавець Юрій Боров наголошує: «Художній образ – це форма мислення в мистецтві. Це інакомовлена, метафорична думка, яка розкриває одне явище через інше (наприклад, літературознавець пояснює: «Древньоєгипетський сфінкс – це не лев і не людина, а людина, зображена через лева, і лев, зрозумілий через людину», – *вставка з іншої цитати Юрія Борева наша – О.Г.*), художник ніби зударяє явища одне з одним і викрешує іскри, які здатні освітити життя новим світлом». Кожен художній образ володіє неповторністю, оригінальністю, але

якщо його надто часто використовують, він тьмяніє, стає шаблонним, звичним, заїждженим і втрачає риси образу художнього.

Схема 2

Різноманітність художніх образів

Образ читача – реципієнт твору. Читач, на думку Олександра Потебні може навіть краще від самого автора осягнути ідею його поезії, адже художній образ може розбудити його яскраву фантазію і водночас привести до заглиблення реципієнта у внутрішню форму образу чи й цілого тексту. Цікаво, що художній текст народжується не тільки в процесі його написання, а й у процесі читання і в процесі інтерпретації. Поява образного мислення, що спочатку виникало як мислеформа, а згодом продовжувало існувати в суспільних формаціях як мова, кожна лексема якої спочатку була зрозумілим всьому соціуму художнім образом, в тому значенні, яке надаємо художньому мисленню зараз – це особливий етап у розвитку цивілізації, справа особливо обдарованих людей – поетів, незалежно чи прозою, чи віршами вони творять свої шедеври. Літературознавець Анатолій Ткаченко слушно зауважує, що окрім «автора» і «героя» (персонажів) у художньому світі завжди знаходить своє пряме чи опосередковане відтворення і образ читача, і це саме той образ, «що відповідає авторському уявленню про того, до кого він звертається своїм твором».

Обрамлення – прийом, який більш міцно пов’язує елементи композиції в єдине ціле, ніж це спостерігаємо при відсутності обрамлення. Обрамленням можуть бути окремі рядки чи й ціла строфа у ліро-епічному або ліричному творі. Наприклад, у баладі Тараса Шевченка «Тополя» обрамленням є рядки:

По діброві вітер виє,
Гуляє по полю,

Край дороги гне тополю

До самого долу, –

оскільки цією строфою розпочинається й закінчується відповідний твір Кобзаря. У вірші Ліни Костенко «Моя любове! Я перед тобою...» також є обрамлення. Воно виражено такими рядками:

Моя любове! Я перед тобою,

Бери мене в свої блаженні сни.

Ода (від грецьк. *ōdē* – «пісня») – пафосний вірш, присвячений урочистій події або відомій людині. В античні часи оди стосувалися богів, героїв або імператорів. Одами славили переможців олімпійських змагань. У сучасній літературі жанр оди не є затребуваним. Серед небагатьох сучасних віршів цього жанру варто згадати «Оду до Сталіна» Івана Багряного (*див. Ліричний відступ*), в якій поет висміяв і тих авторів, які прославляли одіозного вождя й тоталітарну систему, а сам спробував розвінчати Сталіна, доценту зруйнувавши міф про вождя, як про непересічну особистість.

Омонімічна рима – рима, яка утворена омонімами або словосполученням, що за звучанням близьке до омоніма. Наприклад, у вірші «Світлий сонет» Ліни Костенко зустрічаємо саме таку риму:

Як пощастило дівчинці в сімнадцять,

в сімнадцять юних, неповторних літ!

Ти не дивись, що дівчинка сумна ця.

Вона ридає, але все як слід.

Вона росте ще, завтра буде вишенька.

Але печаль приходить завчасу.

Це ще не сльози – це квітуча вишенька,

що на світанку струшує росу.

Опис – композиційно-стилістичний спосіб викладу матеріалу насамперед у прозовому творі. Для опису характерні відтворення логічних зв'язків між явищами, хронологічна послідовність. Описи часто використовуються при зображенні в епічних творах таких позасюжетних компонентів, як пейзаж або портрет.

Оповідання – невеликий за обсягом прозовий твір, фабула якого містить один чи кілька епізодів із життя головного героя, які почергово розкриваються письменником. Події в оповіданні переважно відбуваються в одному місці в обмеженому часі (день, тиждень, місяць). Кількість персонажів в оповіданні невелика (2 – 5 осіб), події відбуваються. Оповідання належить до «малої» прози. У залежності від змісту оповідання може бути для дітей, соціально-побутовим, історичним, пригодницьким або фантастичним. Великими майстрами в жанрі оповідання були Марко Вовчок («Горпина», «Два сини»), Іван Франко («Малий Мирон»), Михайло Коцюбинський («Маленький грішник», «Ялинка») Валер'ян Підмогильний («Історія пані Ївги», «Ваня»),

Євген Гуцало («Лось», «Олень Август»). Жанр оповідання є затребуваним у сучасній літературі.

Оповідач – літературний суб'єкт, фіктивна, вигадана автором особа. Наприклад, Микола Гоголь ввів у свої повісті оповідача з народу, якого назвав «рудим Паньком». Присутність оповідача у художньому творі сприяє вищому рівню довіри читача до описаних подій.

Палімпсест (від грецьк. **palimpsēston** – «зішкрябувати», «вискоблювати», «витравлювати») – рукопис на вже раніше використаному пергаменті, очищеному від попереднього тексту, який згодом міг проступати на поверхню. «Палімпсестами» (1986) назвав свою збірку поезій Василь Стус, натякаючи цією назвою, що як би тоталітарна система старалася не допускати до друку його поезій, вони все одно згодом стануть духовним надбанням нації.

Паліндром (від грецьк. – «біжу назад») або **Перевертень** – вірш, рядки якого можна читати як зліва направо. Так і справа наліво без зміни змісту. Наприклад, у Анатолія Мойсеєнка є вірш:

Хижих
мечем
мирим.

Паліндромними можуть бути назви поетичних збірок (Микола Мірошніченко, «Око»; Анатолій Мойсієнко, «Віче мечів»).

Палітра (від франц. – «лопатка») – у прямому значенні цього слова: тонка здебільшого овальна з діркою для великого пальця дерев'яна, фарфорова чи металічна пластинка, на якій художник змішує фарбу. У переносному значенні – колористика, зображально-виражальні засоби, використані письменником у творі.

Паломницька література (від лат. **palma** – «долоня», «пальма») – письмові, інколи оформлені як літературно-художні твори, спогади прочан, які відвідували святі місця, насамперед Єрусалим, а на згадку приносили гілку пальми, листки якої нагадували людські долоні. Найбільш відомою пам'яткою паломницької літератури в українському красному письменстві є «Життя і ходіння Данила, руської землі ігумена», написане у 1104 – 1106 рр.

Пародія (від грецьк. **parōidia** – «жартівлива переробка») – фольклорний або літературний жанр, в якому у формі шаржу зімітовано творчу манеру іншого автора, з допомогою гумору й сатири виставлено напоказ недоліки його твору.

Пасквіль (від імені італійського вчителя Паскуїля, який у XV столітті прославився в'їдливими епіграмами на своїх сучасників) – наклепницький твір з метою компрометації чесної людини.

Пастораль (від лат. **pastoralis** – «пастиший») – різновид буколічних віршів про безтурботне сільське життя на лоні чудової природи. Ліна Костенко з гіркою іронією назвала один зі своїх віршів про загибель малих повоєнних

пастушків від розриву гранати «Пастораль ХХ сторіччя», щоб через поетику назви повною мірою розкрити трагедію рідного народу, який на своїх плечах виніс тягар Другої світової війни.

Патерик (від лат. pater – «батько») – загальна назва малих за обсягом творів про життя святих. Багато мандрівних сюжетів таких розповідей вміщені в «Четьї-Мінеях» («Книзі життя святих»), що була видана Данилом Тупталом у 1689 – 1705 роках.

Пафос (від грецьк. – «почуття». «переживання». «пристрасть») – глибоке переживання, викликане високою ідеєю, важливою подією, стан, подібний до натхнення, але якщо натхнення властиве тільки авторові художнього твору й не може від нього передаватися читачам, то пафос художнього твору здатний охоплювати реципієнтів такою ж мірою, як автора натхнення. Пафосом, наприклад, відзначається твір Максима Рильського «Слово про рідну матір», написаний у 1941 році, коли фашистські орди вже топтали своїми кованими чобітьми українську землю. За допомогою риторичних (таких, що не потребують відповіді) запитань Максим Рильський градаційно (все більшою і більшою мірою) нагнітав народний гнів і повсякчасно підвищував рівень пафосу сказаного:

Хто золоту порве струну,
Коли у гусях – дух Боянів,
Хто димний запах полину
Роздавить мороком туманів,
Хто чорну витеше труну
На красний Київ наш і Канів?..
Гримить Дніпро, шумить Сула,
Озвались голосом Карпати,
І клич подільського села
В Путивлі сивому чувати.
Чи совам зборкати орла?
Чи правду кривді подолати?

Пейзажний вірш (від франц. paysage – «країна». «місцевість», «підсоння») – умовна назва поезій, у яких природа виступає підсилювачем настрою, вражень, переживань або почуттів ліричного героя. Природа може бути співзвучною внутрішньому станові ліричного героя, контрастною або індіферентною до його переживань і почуттів. Ліричний герой пейзажного вірша може розчинятися в природі, розкривати найпотаємніші закутки своєї душі, опиратися на підсвідомі імпульси. Крім звичайного пейзажу, власне, денного, суходільного, розрізняють ще такі його види, як *марена* – морський пейзаж, *ноктюрн* – нічний пейзаж. Існують також *урбаністичні* – міські пейзажі. Також розрізняють статичні пейзажі, як-ось у вірші Максима Рильського «На білу гречку впали роси», та динамічні, рухомі, як, наприклад, у

вірші Павла Тичини «Гаї шумлять». На думку Анатолія Ткаченка, «пейзаж, особливо в ліриці з відсутнім чи майже відсутнім фабульним началом, відіграє значну роль – як у komponуванні, формотворенні, так і в розбудові художнього змісту».

Перевертень (див. Паліндром)

Персоніфікація (або уособлення) – різновид метафори. Для цього художнього засобу характерне перенесення якостей живих істот на неживі предмети або явища природи. Уособлення є залишковим явищем анімалістичного світосприйняття первісних людей, за яким усі предмети навколишнього світу, рослинний і тваринний світ, явища природи олюднені (згадаймо, у міфах, легендах, казках вітер, дощ, мороз, сонце можуть фігурувати в людській подобі). У літературних творах персоніфікація використовується рідко. Найбільш виразним уособленням є образ страхітливого на вигляд й жорстокого *Морозенка*, який появляється вві сні Пилипкові, що замерзає в холодному лісі (Панас Мирний «Морозенко»). У романі Василя Барки «Жовтий князь» саме в образі страхітливого персонажа Апокаліпсису – *Жовтого Князя*, власне, символу безпощадної мученицької смерті – символічно подано образ голоду, який тисячами косив сільське населення України в 1932 – 1933 роках.

П'єса (від франц. *pièce* – «частина від цілого». «шматок») – різновид драми, твір. призначений для постановки на сцені. П'єса характеризується яскраво вираженим конфліктом. Складається з дій (актів), картин, яв, має ремарки. Є різновиди п'єс, які призначені для постановки на сцені в оперних театрах, а також у театрах музичної комедії чи дитячих музичних театрах. Також словом «п'єса» узагальнено прийнято називати будь-який драматичний твір: трагікомедію, трагедію, комедію, драму, водевіль.

Письменницька «кухня» – творчий процес, індивідуальна надзвичайно складна психологічна діяльність письменника, що під впливом натхнення реалізує свої творчі задуми, які лише виношував досі, на папері. Іноді письменницьку кухню називають *творчим процесом*. У кожного митця особливості процесу створення літературного тексту різні. Олесь Гончар, наприклад, ніколи ні з ким не ділився своїми творчими задумами, не дозволяв читати частини ще не завершеного ним твору, а Михайло Коцюбинський «апробував» основні колізії на художність, розповідаючи певні епізоди майбутнього твору друзям і рідним, аж поки не відчував, що твір уже визрів остаточно й залишається лише його викласти письмово: «Нарешті наступає момент, коли я вже повинен все, що склалося в душі, виявити на папері. Тоді я сідаю і пишу. Разом, майже без поправок і зовсім без переробок». Зовсім по-іншому протікав творчий процес у Василя Стефаника. Творити він міг лише вночі в ідеально прибраній кімнаті. Писав тільки на найдорожчому папері. Коли приходилося робити правку, переписував усе на чистий аркуш, а

зіпсований зі жмакував або розривав. На наступній сторінці писав до чергового перекреслення чи забрукування написаного, тоді знов переписував начисто. Вранці вся підлога була закидана чернетками, а на столі лежав каліграфічний рукопис без жодних правок. Тож з причини відсутності правок у рукописах літературознавці деякий час вважали, що Василь Стефаник записував тільки уже належно відшліфовані подумки твори.

Пірихій (від грецьк. *pyrrichios* – «військовий рух», «військовий танець» - стопа з двох ненаголошених складів (|U U|), яка як виняток зустрічається між стопами ямба чи хорей. Рядок, у якому є пірихій, називається пірихованим. Пірихій зустрічається у вірші Василя Симоненка «Кирпатий барометр», написаним віршовим розміром:

Ти лежиш іще впоперек ліжка –
| / U | / U | / U | UU | / U |
Ну до чого мале й чудне!
| / U | / U | UU | / U |
А до тебе незримі віжки
| / U | / U | UU | / U | / U |
Прив'язали цупко мене.
| / U | / U | / U | UU |

Завдяки пірихію ритм в окремих місцях версів уповільнюється й створює атмосферу схвильованості, задушевності, коли окремі склади стишуються, робляться коротшими, «ковтаються».

Пісня – музично-поетичний різновид мистецтва, призначений для хорового чи вокального виконання; твір на 3 – 4, рідше – п'ять куплетів з приспівом (рефреном) або без нього. Розрізняють народні й авторські пісні різноманітних жанрів. Найбільш поширеним є розподіл пісень на календарно-обрядові (щедрівки, колядки, веснянки, купальські, русальні, обжинкові), родинно-обрядові (весільні (ладанки), колискові, похоронні плачі), ліричні (про кохання, про родинні стосунки між батьками і дітьми, між братами і сестрами), соціально-побутові (наймитчанські, бурлацькі, солдатські, козацькі, чумацькі, стрілецькі), коломийки, історичні пісні.

Плагіат (від лат. *plagiatus* – «викрадений») – свідоме привласнення чужого твору мистецтва чи літературна крадіжка, коли чужий художній текст або частина його ін-ти автором видається під його іменем як свій власний. Плагіат підпадає під дію Карного кодексу і винен може бути покараний згідно закону.

Плеяда (від назви скупчення зірок Плеяди у сузір'ї Тельця) – у *переносному* значенні: група яскравих особистостей, когорта видатних діячів певної епохи. Наприклад, «Плеяда українських прозаїків діаспори».

Повість – літературний художній розповідний твір, за обсягом більший від оповідання, але менший від роману. Події в повісті можуть відбуватися протягом кількох місяців чи років. Найдовшою за часовою протяжністю (двадцять п'ять років) є повість Івана Нечуя-Левицького «Микола Джеря». Для повісті характерна одна розгалужена сюжетна лінія, достатньо велика кількість персонажів (десять – дванадцять), події відбуваються в кількох місцях, а не в одному, як це характерно для оповідання. Іноді в повісті може простежуватися групування персонажів, як, наприклад, у повісті Івана Франка «Захар Беркут». Розрізнять соціально-побутову («Кайдашева сім'я» Івана Нечуя-Левицького, умовно-історичну (Микола Гоголь «Тарас Бзуба», Марко Вовчок «Маруся», Іван Франко «Захар Беркут»), пригодницьку («Вкрадений син» Андрія Чайковського), автобіографічну («Блакитна дитина» Анатолія Дімарова, фантастичну («Зоряний корсар» Олеся Бердника) повісті.

Поезія (від грецьк. ποιēsis – «творчість») – відмінний від прози ритмічною організацією мови рід літератури, який постає в рамках певної версифікаційної системи своєї доби, характеризується особливим образним рівнем мислення, світосприймання і світовідчуття, завжди відзначається багатством художніх засобів. На думку видатного німецького філософа ХІХ століття Георга-Вільгельма-Фридриха Гегеля, поезія користується зовнішнім матеріалом, притаманним музиці (звуками), але використовує не лише звучання, мелодичність, ритмічність, а ще й словами передає світ уявлень, підсилених багатою фантазією, задіює архетипне, глибоко духовне начало, що існує у формі підсвідомого впливу на читача або слухача ліричних творів, адже «у поезії вже внутрішнє зображення складає як зміст, так і матеріал». Георг-Вільгельм-Фридрих Гегель однозначно визнавав, що ліричні твори можуть бути висловлені тільки через словесне оформлення й що справжня поезія завжди виконувала роль всезагальної наставниці людського роду й зостається нею до наших днів, незважаючи на цивілізаційний прогрес і суттєву корекцію понять прекрасного, високого, щастя, любові, морально-етичних ідеалів. Поезіями прийнято називати як суто ліричні твори, так і сюжетні вірші, які належать до ліро-епічних творів.

Поезія в прозі (див. Вірш у прозі)

Поема (від грецьк. ποιēта – «створення») – ліро-епічний твір значного обсягу, у якому зображені важливі події, виведено яскравих героїв. Поема має переважно одну сюжетну лінію, одного головного героя, розкриває якусь одну, зрідка – дві – три актуальні проблеми. Іноді жанр поеми майже впритул наближається до жанру віршованого роману у віршах, як, наприклад, розлогі й синтетичні за будовою «Гайдамаки» Тараса Шевченка чи філософсько-медитативний з прозірливою настановою на майбутнє українського народу «Мойсей» Івана Франка.

Поетика (від грецького ποιητική – «майстерність творення») – наука як про цілісну систему естетичних зображально-виражальних засобів художнього твору, так і окремого літературного явища і його структури. У Стародавньому Римі поетика як складова філософії теж посідала важливе місце. У наш час поетику вважають складовою частиною літературознавства, а не теорії літератури, тому що поетика не теоретично, а практично розглядає і аналізує особливості літературного твору, творчої спадщини певного письменника з його неповторним стилем, улюбленими темами, виразною творчою манерою або творчі здобутки літературного угруповання. Поетика як літературознавчий інструментарій зосереджена на художності в усіх її проявах, тому охоплює поетику назви, поетику стилю, поетику сюжетно-композиційних особливостей, поетику художніх засобів, поетику характеротворення образів-персонажів у всій їхній різноманітності (образів-типів, образів-характерів, образів-ідей). Сучасні науковці розмежовують описову поетику, яка аналізує структуру певного твору чи літературного процесу, й історичну поетику, яка досліджує появу, становлення і розвиток художніх засобів, стильових тенденцій, літературних напрямів і течій, визначає й аналізує жанрові особливості літературних творів. Також термін «поетика» вживається на узагальнення сукупних художньо-естетичних та стилістичних засобів літературних явищ, шкіл, тенденцій, індивідуального стилю певного митця. Наприклад, можна вести мову про поетику неоромантизму, взагалі про поетику роману Ольги Кобилянської «Апостол черні», як унікального явища в доробку письменниці, поетику творчої спадщини видатного прозаїка-«шістдесятника» Віктора Близнеця, поетику «Празької школи», поетику інтелектуальної лірики Ліни Костенко й т.д.

Портрет (від франц. – «зображення обличчя») – важливий засіб характеротворення персонажа в літературному творі. Описуючи не тільки обличчя, міміку, а й зріст, конституцію тіла, манери, жести, що також мають пряме відношення до портрета в літературному творі, вказуючи на тембр голосу, інтонацію, аспекти внутрішнього світу, автор розкриває соціальний стан, риси характеру, рівень культури, світогляд своїх героїв. На відміну від статичного образотворчого (малярського) портрета, у художньому творі портрет завжди динамічний, рухомий, змінний. Наприклад, уперше представляючи читачам Чіпку, Панас Мирний підкреслює, що все в ньому звичне й звичайне, крім гострого погляду, а в наступних розділах окремими художніми деталями «домальовує» його портрет, доповнюючи не тільки зовнішній вигляд, а й ретельно увиразнюючи внутрішній стан Варениченка.

Посвята – авторське адресування свого твору певній людині, якомусь творові чи природному явищу. Наприклад, збірка Павла Тичини «замість сонетів і октав» присвячена Григорію Сковороді, новела «Я (Романтика)» Миколи Хвильового – новелі «Цвіт яблуні» Михайла Коцюбинського, новела

«Intermezzo» Михайла Коцюбинського – кононівським полям. Повість «Звук павутинки» Віктор Близнець також видав з оригінальною присвятою: «Присвячую цю книгу трав'яним коникам, хрущам, тихому дощеві, замуленій річечці – найбільшим чудесам світу, яке відкриває нам дитинство».

Послання – популярний жанр ораторської дидактично-повчальної літератури доби Середньовіччя. Ще раніше цей жанр був належно представлений у Біблії. У пізніші часи цей жанр використовувався значно рідше. Послання бувають прозовими («Послання до єпископів» Івана Вишенського) або написані віршем («І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» Тараса Шевченка). Послання завжди має адресата, переважно конкретну особу.

Правда художня (див. Істина художня)

Присвята (див. Посвята)

Приказка – малий жанр прозової усної народної творчості, своєрідна перлина розуму, за висновком Івана Франка, «скарб нашої мови і народного досвіду», містка емоційно-образна фраза, близька до прислів'я, але, на відміну від нього, суттєво укорочена: «як рак на горі свисне», «жданики поїли», «як на вербі груші», «знання за плечима не носити», «про вовка примовка».

Приповідка (див. Приказка)

Прислів'я – короткий, найчастіше віршований крилатий повчальний вислів. Прислів'я композиційно завжди мають завершену структуру, вони ритмічно й фонічно організовані, часто характеризуються внутрішньою римою. Деякі літературознавці різновидом прислів'їв вважають приказку, адже чіткої різниці між прислів'ями й приказками нема. Тематика прислів'їв різноманітна: «Стук-грюк – аби з рук», «Яка хата, такий тин – який батько, такий син», «Знання у ліс не ведуть, а з лісу виводять», «Ранні пташки росу п'ють, а пізні – очка тнуть», «Солодкий мед, та кусючі бджоли», «Носить вовк, але несуть і вовка», «Хоч чоловік, як ворона, але ж таки оборона», «Виореш мілко, посієш рідко – то й вродить дідько».

Приспів – композиційний прийом, частина пісні, яка повторюється після кожного куплета. Приспів може мати відмінну від основних куплетів ритміку й навіть інший віршовий розмір. Прийнято розрізняти приспів, який характерний для пісень, від *рефрену (див. Рефрен)*, який може існувати у вірші для увиразнення певної думки.

Проза (від лат. *prosa oratio* – «проста мова») – один з родів літератури, літературний твір, що має невіршовану форму вислову. У прозі, на відміну від лірики, домінуюча роль відводиться сюжетові, послідовному розвитку подій, всебічному розкриттю характерів персонажів. Художні засоби у прозових творах використовуються, але значно меншою мірою, ніж у ліриці. Від літературного роду драми рід прози відрізняється тим, що проза не призначена для постановки на сцені, а для читання, конфлікти у прозових творах не

відіграє настільки важливої ролі, як у драматичних, автор у прозовому тексті має право на авторські й філософські роздуми, отже, час від часу оприявлює себе, чого ніколи не може зробити у драмі.

Пролог (від грецьк. *pro* – «передмова» і *logos* – «слово», «вчення») – одна зі складових частин композиції, іншими словами – авторська передмова. Пролог у художньому тексті відрізняється, наприклад, від передмови науковця до того самого твору тим, що пролог ніколи не існує у публіцистичному чи науково-популярному стилі, й тим, що він не є чужорідним у тому художньому тексті, до якого належить, а це означає, що художній текст без нього є неповним.

Прототип – історична або сучасна письменникові особа, зовнішність, риси характеру або вчинки якої він використав для створення літературного персонажа. Наприклад, Іван-Нечуй Левицький переніс у художній твір «Кайдашева сім'я» колізії в житті і побуті відомої в селі родини, в якій жодного дня не було миру, Панас Мирний для образу Чіпки Варениченка використав образ і долю полтавського розбійника Василя Гнидки. Проте письменники аж ніяк не копіюють своїх літературних героїв з прототипів, а використовуючи художній домисел і творчу інтуїцію на основі домінуючих факторів в прообразах створюють цілісні літературні характери або й типи.

Прообраз(див. Прототип).

Прочанська література (див. Паломницька література).

Псалом (від грецьк. – «пісня») – різновид духовного мистецтва, пісня релігійного змісту, найчастіше з прославлянням Богу й воанням до нього про допомогу. У Біблію входить «книга псалмів», значну частину яких приписують цареві Давиду. Саме ці псалми переспівували й переспівують митці різних епох і різних народів, У Тараса Шевченка є цілий цикл віршів «Давидові псалми», які є не переспівом, а своєрідним авторським тлумаченням, інтерпретацією Псалтиря. Шевченко накладає біблійні події на свою сучасність, тому його «Давидові псалми» сповнені іронією, навіть сарказмом і суттєво відрізняються від першоджерела. Перший, шістнадцятий і двадцять другий біблійні псалми Давидові дуже вдало зуміла переспівати сучасна письменниця Ліна Костенко. В її інтерпретації старі істини набрали нової сили:

Блажен той муж, воістину блажен,
котрий не був ні блазнем, ні вужем.

Котрий вовік ні в празники, ні в будні
не піде на збіговиська облудні.

І не схибнеться на дорогу зради,
і у лукавих не спита поради.

І не змінє совість на харчі –
душа його у Бога на плечі, –

або:

Єдиний Боже! Все обсіли хами.
Веди мене шляхетними шляхами.

І не віддай цим людям на поталу, –
вони вже іншу віру напитали.

Одплач в мені, одплач і одболи, –
вони ж моїми друзями були!

Псевдонім (від грецьк. *pseudōnymos* – «несправжньо іменованій») – вигадане ім'я, прізвище чи ім'я та прізвище митця. Наприклад, Марія Олександрівна Вілінська прибрала собі «чоловічий» псевдонім Марко Вовчок. Інша письменниця, класик французької літератури – Жорж Занд (1804 – 1876 рр.) – теж була жінкою на ім'я та прізвище Амандина Аврора Люсіль Дюпен. Причиною такого «маскування під чоловічу стать» стало насамперед те, що у ХІХ столітті літературу соціум вважав чоловічою справою. Інколи письменники псевдонім тільки додавали до свого прізвища. Наприклад, Іван Семенович Левицький підписувався Іван Нечуй-Левицький, а потребу в такому псевдонімі пояснював тим, що нехай недоброзичливці знають, що він їхніх кпинів не чує. Павло Губенко, видатний український сатирик першої половини ХХ століття, підписував свої усмішки псевдонімом Остап Вишня, а вибір псевдоніму пояснював, що як вишня й солодка, і кисла водночас, так і гумор має суміщати приємне і не дуже. Різновидом псевдоніму є криптонім (див. *Криптонім*).

Публіцистика (від лат. *publicus* – «суспільний») – різновид літературно-журналістських художніх текстів. Таким можна вважати, наприклад, твір Уласа Самчука «На коні вороному». Для публіцистичних творів характерний викривальний пафос, інтрига, риторичні запитання, коли монолог автора умовно переходить у діалог із читачем.

Реалізм (від лат. *realis* – «суттєвий», «дійсний») – домінуючий художній напрям у літературі та мистецтві ХІХ століття. Митці старалися у художньому світі відтворювати правду життя. Розрізняють *рожевий* або *тендітний* реалізм, що виник в Америці й характеризувався тим, що його автори не критикували й нікого не звинувачували в людських трагедіях, які брали з життя й переносили на сторінки художніх творів. Також літературознавці іноді ведуть мову про «критичний реалізм», тобто ту течію в реалізмі, де автори мали мужність назвати призвідців і винуватців людських трагедій. У часи СРСР існував термін *соціалістичний реалізм*, категорію якого запровадив у літературознавчий обіг Максим Горький. У часи тоталітарного режиму

соціалістичний реалізм вважався єдино можливим, правильним і офіційно дозволеним художнім напрямом, хоч у дійсності радянські митці мушили дотримуватися певних табу й великою мірою писати на замовлення влади: не зображувати комуністів негативними персонажами, хвалити існуючий лад, показувати нестатки й недоліки як тимчасове явище.

Редакція твору (від лат. red – «знову» і action – «дія») – варіанти одного й того самого художнього тексту. Наприклад, Іван Нечуй-Левицький створив нову редакцію «Кайдашевої сім'ї», в якій груша, через яку точилися багаторічні сварки між братами, всохла, й Карпо та Лаврін помирилися, але ця редакція повісті виявилася надуманою, а мир між ворогуючими сім'ями неправдоподібним, тому основною редакцією вважається перший варіант, за яким груша все більше й більше родить, а сім'ї Кайдашенків не перестають конфліктувати. В умовах тоталітарної системи деякі радянські письменники, щоб побачити своє дітище надрукованим, переробляли свої твори, свідомо ліквідуючи найбільш правдиві місця. Подібне редагування свого роману «Чорне озеро» зробив Володимир Гжицький.

Ремарка (від франц. remargue – «спостерігати», «відмічати») – пояснення автора драматичного жанру режисерові та акторам про оформлення сцени для відтворення місцевості чи інтер'єру, час дії, зовнішній вигляд, поведінку, важливі рухи й жести дійових осіб. Іноді в ремарках підкреслюється, що саме вплинуло на важливе рішення певної дійової особи. Наприклад, у драмі Івана Котляревського «Наталка Полтавка» перед тим, як возний добровільно відмовляється від дівчини, що вже йому подавала рушники, на користь закоханої пари, натрапляємо на таку ремарку: «Наталка плаче, возний замислюється».

Рецензія (від лат. recensio – «розгляд») – жанр літературної критики, що письмово дає аналіз сильним місцям і хибам окремо взятого літературного твору. Різновидами рецензії є значно коротший від неї і більш суб'єктивний відгук, розгорнута анотація, полемічна стаття.

Рефрен (від франц. refrain – «приспів») – повторення певних рядків чи й окремої строфи у тексті вірша. Рефрен є обов'язковим складником таких форм віршів, як *тріолет (див. Тріолет)*, *рондо (див. Рондо)*, *рондель (див. Рондель)*. Роль рефрену полягає в підсиленні важливої думки. Наприклад, у поемі Павла Тичини «Похорон друга» філософський за змістом рефрен виражений зумисно виокремленими курсивом (шрифтом з нахиленими буквами, що ніби імітує писане від руки) рядками:

*Усе міняється, оновлюється, рветься,
у ранах кров'ю сходить, з туги в груди б'є,
замулюється мулом, порохом береться,
землі сирій всього себе передає.*

Рефрен близький до приспіву (*див. Приспів*).

Речитатив (від лат. *recitate* – «читати», «розповідати вголос») – протяжно-наспівна декламація. Речитативне виконання окремих рядків характерне для народних дум, коли для перепочинку голосового апарату народного співця власне спів змінюється промовлянням, розповіддю. Речитатив також властивий для народних плачів, у чому можна легко переконатися, переглянувши фільм Сергія Параджанова «Тіні забутих предків».

Рима (від грецьк. *rhythmos* – «узгодженість», «сумірність») – прийом звукового суголосся віршових рядків, який має ще й метричне значення. Починаючи з останнього наголошеного складу, рима своєрідно об'єднує закінчення відповідних віршових рядків, визначає ритм поетичного тексту, підсилює зміст сказаного, організовує віршований текст у строфи. В Італії та Іспанії слово «рима» означало «вірш». Георг-Вільгельм-Фридрих Гегель високо цінував у поезії роль асонансів (гри приголосних) та алітерацій (гри голосних звуків), але саме риму ставив на особливе місце: «Те, що... не повністю дано виявити алітерації та асонансу, рима доводить, нарешті, до найбільш зрілого явища, адже в римі відбувається, як відомо, повний збіг звучання цілих основ, за винятком тільки початкових букв, і основи ці завдяки своїй однаковості помножуються у своїм звучанні». Рима може підсилювати ритмічний акцент, виконувати естетичну, магічну, ритмо-інтонаційну ролі, щоразу глибоко проявляючи свій невичерпний потенціал. Розрізняють *точні* рими, коли починаючи з останнього наголошеного складу всі звуки збігаються), *асонансні* (коли збігаються здебільшого тільки голосні), *консонансні* (коли збігаються переважно приголосні), *багаті* (складені з двох слів, несподівані, нові) й *бідні* (загальноживані, переважно дієслівні). Якщо у римі наголос припадає на її останній склад, то таку риму називають *чоловічою*, якщо на передостанній – *жіночою*, якщо на третій з кінця версу – *дактилічною*. Наприклад, у вірші Ліни Костенко «Розкажу тобі думку таємну» римування перехресне: перший рядок римується з третім, а другий – з четвертим. У першій строфі завдяки співзвучним закінченням слів «таємну» – «твоєму» рима є жіночою, асонансною, а рима, створена завдяки прикінцевим словам другого і четвертого рядків («обпік – навік») – точною, чоловічою.

Розкажу тобі думку таємну, *а*
дивний здогад мене обпік: *б*
я залишуся в серці твоєму *а*
на сьогодні, на завтра, навік. *б*

Римування – специфіка розміщення рим у чотирирядковій строфі (катрені). Розрізняють *парне* (або *суміжне* римування), коли перший рядок римується з другим, другий – з третім, третій – із четвертим (*аабб*) і т.д.:

За тобою завше будуть мандрувати *а*
Очі материнські і білява хата. *а*
І якщо впадеш ти на чужому полі, *б*

Прийдуть з України верби і тополі,	б
Стануть над тобою, листям затріпочуть,	в
Тугою прощання душу залоскочуть.	в
Можна все на світі вибирати, <u>сину</u> ,	г
Вибрати не можна тільки Батьківщину	г

(Василь Симоненко, «Лебеді материнства»); –

перехресне, коли перший рядок римується з третім, а другий – із четвертим (*абаб*), як це властиво для вірша Ліни Костенко «Розкажу тобі думку таємну» (див. *Рима*) або *кільцеве* (чи *оповите*), коли перший рядок у катрені римується з четвертим, а другий – із третім (*абба*) (див. *Кільцеве (оповите) римування*).

Ритм (грецьк. *rhythmos* від грецьк. *rhēō* – «течу») – рівномірне періодичне чергування сили й тембру голосу при вимові наголошених і ненаголошених складів у віршованому тексті. Цицерон був першим, хто заговорив про вплив ритму навіть прозової промови на її результат й аргументовано повів мову про обов’язковість ритмічної кінцівки (клаузули) та особливо виразних частин промови (кóлонів) у реченнях з найважливішою інформацією, що до нього вважалося нормою тільки для поетичної літератури. Поетичний текст завдяки притаманному йому ритму витворює ефект плавності або рвучкості, стрімкості. Сучасній поезії ритм задає версифікаційна силаботонічна система, якою користуються нинішні поети. У верлібрах та віршах, написаних згідно вимог тонічної системи, як і у деяких народних піснях, ритм створюється хвилеподібним чергуванням наголошених і ненаголошених складів. Одиницею ритму у віршованому тексті є верс, тобто рядок.

Ритміка (від грецьк. *rhythmiros* – «стрункий», «співрозмірний») – вчення про ритм, розділ літературознавчої науки – версифікації; сукупність проявів ритму, рим, асонансів та алітерацій у віршованому тексті. Ритміка дуже близька до музичного ладу.

Риторичне запитання, риторичне звертання (від грецьк. *rhētorikē* – «ораторське мистецтво») – відповідно запитання, звернення чи ствердження, які не потребують відповіді, відгуку чи погодження, бо мають зміст аксіоми, тобто реципієнтами повинні сприйматися без жодного доведення їхньої істинності. Проте наявність цих стилістичних фігур у поетичному творі завжди створює ефект діалогу автора чи ліричного героя з потенційним читачем, Риторичні запитання чи ствердження завжди суттєво посилюють пафос віршованого тексту (див. *Пафос*), а риторичні звертання створюють ефект камерності, довірливості:

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди...
Юначе! Хай буде для неї твій сміх,

і сльози, і все до загину...

Не можна любити народів других,
коли ти не любиш Україну!..

Дівчино! Як небо її голубе,
люби її кожну хвилину.

Коханий любить не захоче тебе,
коли ти не любив Україну...

(Володимир Сосюра, «Любіть Україну»).

Роди літератури – літературознавча категорія, що диференціює всі літературні твори на три великі роди: епос (прозу), лірику і драму, які виокремлювалися ще в античні часи. Епос змальовує поведінку літературних героїв у певних обставинах часово-просторових конструкцій. Як рід літератури, проза здебільшого найоб'яктивніша у відтворенні художнього світу за аналогією до дійсного. Лірика виражає думки, почуття й переживання. Це найбільш суб'єктивний за світосприйманням і світо відтворенням рід літератури. Драма завжди реалізує свій питомий зміст через діалоги, монологи, взаєморозкриття дійових осіб у вчинках і помислах та яскраво виражений конфлікт, що в сукупності для оптимального результату потребують сценічного дійства. Крім трьох основних родів літератури, є проміжні, що виникли на межі: ліро-епічні твори, поезії в прозі, драматичні поеми і т.д.

Розв'язка – завершальна стадія тією чи іншою мірою вирішеного конфлікту, важливий прикінцевий у межах художнього часу елемент сюжетної лінії. Розв'язка не завжди знаходиться наприкінці твору. Наприклад, новела Василя Стефаника «Новина» характеризується несподіваною для читачів-реципієнтів кульмінаційною розв'язкою, якою твір якраз і починається: «У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася» Як складова частина композиції, у цій новелі розв'язка завідомо частково накладається, власне, на кульмінаційний момент твору, згодом у тексті зміщений більше до закінчення, коли Гриць Летючий кидає у воду малолітню Доцьку й цинічно переконує Гандзуню, що їй теж краще померти. На противагу іншим складовим сюжету (зав'язці, ходу подій, кульмінації) розв'язка переважно розвивається блискавично.

Розділ – частина великого за обсягом твору, наприклад, історичного роману у віршах, поеми, повісті, прозового роману. На розсуд автора, розділи можуть мати назви, а можуть просто нумеруватися. Наприклад, текст «Марусі Чурай» Ліни Костенко має такі розділи: «Якби знайшлась неопалима книга». Розділ I; «Полтавський полк виходить на зорі». Розділ II; «Сповідь». Розділ III; «Гінець до гетьмана». Розділ VI; «Страта», Розділ V; «Проща». Розділ V; «Дідова Балка». Розділ V; «Облога Полтави». Розділ VIII; «Весна, і смерть, і світле воскресіння». Розділ IX. Іноді поряд з нумерацією чи назвою розділу письменник подає ще й важливе для розуміння читача уточнення. Наприклад, у

романі Павла Загребельного «Диво», який ще в час першого виходу цього твору друком вважався експериментальним, оскільки в ньому події відбувалися у трьох різних часових площинах, кожна з яких містила свої дві сюжетні лінії, натрапляємо на такі, до прикладу, уточнення: «Рік 992. Великий сонце стій. Пуща», «1941 рік. Осінь. Київ», «Рік 1014. Літо. Болгарське царство», «1966 рік. Вакації. Західна Німеччина».

Рольовий ліричний герой (див. Ліричний герой)

Роман (від давньофранц. roman – оповідь романською мовою) – великий за обсягом і складний за будовою переважно прозовий твір. Для жанру роману характерне панорамне зображення людських доль, тому часовий простір, щонайменше довжиною в повноцінне людське життя, – перша умова романного жанру. З цієї причини твір Уласа Самчука «Марія», що не відзначається особливо великим обсягом, за жанром є романом. Для роману характерні дві і більше сюжетні лінії, велика кількість персонажів, зміни місця перебігу основних подій. Основними підвидами роману є роман виховання, любовний роман, соціально-психологічний роман, фантастичний роман, історичний роман.

Роман історичний (див. Історичний роман)

Роман історичний у віршах (див. Історичний роман у віршах).

Роман у віршах (від давньофранц. roman – оповідь романською мовою і від лат. versus – «поворот», «повтор», у переносному значенні – «написане версами», тобто «те, що має віршовану форму») – великий за обсягом, складний за будовою ліро-епічний жанр. Роман у віршах існував ще в часи Середньовіччя. У російській літературі першим твором такого жанру вважається роман у віршах Олександра Пушкіна «Євгеній Онегін», у польській – Адама Міцкевича «Дзяди».

Романс (франц. romance від давньофранц. roman – «романський») – вірш про кохання, призначений для сольного виконання в супроводі гітари. Перші романси появилися в Іспанії. В українській літературі жанр романсу був популярний в середовищі романтиків. Романсами стали пісні на слова віршів Євгена Гребінки «Очи черные», Михайла Петренка «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю» та Віктора Забіли «Гуде вітер вельми в полі».

Романтизм (від давньофранц. romance – «настроєвий», «мрійливий») – напрям у літературі й мистецтві, основною ознакою якого було протиставлення високих ідеалів буденному життю, а яскравих героїв – приземленому буденними клопатами соціуму. Романтичні герої відзначалися здатністю на високі почуття, самопожертву, були наділені тонкою інтуїцією, високими душевними поривами, шуканням ідеалу. Для творів, написаних у стилі романтизму, були характерні буйні за силою стихії романтичні пейзажі, особливо покази природних катаклізмів, негоди, величі розбурханої природи, зловісної присутності «нечистої сили», фатуму, містично-фантастичних

епізодів. Основним прозовим жанром романтизму став любовний роман з елементами історичного колориту (Євген Гребінка, роман російською мовою «Чайковский»), а ліро-епічним – балада.

Рондель (від франц. *rondelle* – «щось кругле) – тринадцятирядковий вірш, притаманний давньофранцузькій ліриці з обов’язковими повторами окремих рядків. Ронделі писали Стефан Маларме, Франсуа Війон. З українських ліриків у своїй творчості практикував рондель як форму вірша Павло Тичина. У цього поета навіть відповідний цикл віршів називається «Ронделі», куди увійшли й широковідомі високохудожні поезії «Іду з роботи я, з заводу» та «Мобілізуються тополі», в яких явні відповідні рефрени (*див. Рефрен*):

Іду з роботи я, з заводу
маніфестацію стрічать.
В квітках всі улиці кричать:
нехай, нехай живе свобода!

Сміється сонце з небозвода,
кудись хмарки на конях мчать...
Іду з роботи я, з заводу
маніфестацію стрічать.

Яка весна! Яка природа!
У серці промені згучать...
– Голоту й землю повинчать!
тоді лиш буде вічна згода. –
Іду з роботи я, з заводу.

Рондо (від франц. *rondeau* – «круглий») – жанр середньовічної французької лірики XIV ст., в рондо тричі по-різному обігрується певна тема і є обов’язковими рефрени. У формі рондо також написані окремі музикальні твори Йоганна Себастьяна Баха (1685 – 1750 рр.), Людвіга ван Бетховена (1770 – 1827 рр.), Вольфганга Амадея Моцарта (1756 – 1791 рр.).

Рукопис – текст твору, написаний або надрукований письменником власноруч, документ із літературної спадщини митця.

Русальні пісні – календарно-обрядові пісні, що збереглися ще від язичеських часів і приурочені русалкам, яких внаслідок певних дійств старалися задобрити або й відігнати від людських поселень. У багатьох русальних піснях русалка пропонує своїм потенціальним жертвам відгадати її загадки, від правильного розгадування яких залежить право людини на життя:

Ой біжить, біжить мала дівонька,
А за нею та ще й русалонька:
Послухай мене, красна панночко,

Загадаю тя три за гадоньки.
Як угадаєш – до неньки пущу,
Не угадаєш – до себе візьму.

Русальним або навським, тобто мертвецьким Великоднем, називалося літнє язичеське свято, приурочене богиням зеленої природи. Після прийняття нашими предками християнства воно виявилось у часі близьким до свята Трійці (Святого Духа), тому русальне походження відбилося в нинішній фольклорній назві цього християнського празника – Зелені Свята.

Сага (від давньосканд. *saga* – сказання) – оригінальні твори невідомих авторів, поширені в Ісландії: «Сага про Волсунгів», «Сага про Греттіре». У Норвегії відома сага «Геймскрінгла» (1230) Сноррі Стурлусона, який в одну книгу своєрідно об'єднав підручник з поезики й історичну хронічку. У цьому творі є згадка про Гроерека, тобто Рюрика, а частина розповіді стосується Гардаріки (Київської Русі). За специфікою викладу саги нагадують лицарські романи. Англійський письменник Джон Голсуорсі створив цикл романів, які назвав «Сагою про Форсайтів» (1867 – 1933). Жанр саги імпонував Іванові Франкові, тому в 1912 році він написав літературознавчу розвідку «Смерть Олега і стародавня сага про фатального коня».

Сатира (лат. *satira* від *satura* – «суміш») – різновид комічного, засіб сміху. Сатира відзначається гострою дошкульністю, різким розвінчанням, осудливістю, непримиренністю. У поемах «Сон» та «Кавказ» Тараса Шевченко сатира займає домінуюче місце. Сатирою оперує Остап Вишня в усмішці «Чухраїнці». Для таврування радянських «чисток» використав сатиру й Олег Ольжич у вірші «Ну, та й чистять», в якому розкритикував безпідставне переслідування радянською владою ні в чому не винних громадян:

В того баба вірить в Бога,
Цей – бандитський старшина:
Досі жовта призьба в нього
І підсинена стіна.
Цей куркуль, та ще й завзятий,
Бо глузуючи з погроз,
Дозволяє поросяті
Підривати наш колхоз...
Цей сякався не рукою
І краватку все носив;
Тих Рябко перед війною
З поліційним псом дружив.

Секстина (від лат. – «шість») – шестирядкова строфа з перехресним римуванням (*абабаб*), написана ямбом. В італійську поезію секстину впровадили Данте Алігері та Франческо Петрарка. Починаючи з доби

Відродження, в європейській поезії секстина стала досить популярною. В українській літературі секстину вдало використовував Максим Рильський:

Благословен той день і час,   *a*
|U— / |U— / |U— / |U— / |
Коли прослалась килимами   *б*
|U— / |U— / |U— / |U— / | U
Земля, яку сходив Тарас   *a*
|U— / |U— / |U— / |U— / |
Малими босими ногами,   *б*
|U— / |U— / |U— / |U— / | U
Земля, яку скропив Тарас   *a*
|U— / |U— / |U— / |U— / |
Дрібними росами-сльозами   *б*
|U— / |U— / |U— / |U— / | U
(«Слово про рідну матір»)

Серенада (франц. *sérénade* від італ. *sereno* – «нічна роса», «нічна прохолода місячного (ясного) вечора») – пісня про палку любов. Серенади у супроводі лютні, мандоліни чи гітари виконували закохані юнаки під балконом своєї обранки. У серенаді було прийнято вихвалювати красу й чесноти дівчини й пропонувати їй побачення. Подібне дійство детально описане в поемі «Давня казка» Лесі Українки:

Силабічне віршування (від грецьк. *syllabikos* – «склад» і лат. *versus* – «верс», «рядок вірша») – система віршування, яка допускала вільне розташування ненаголошених і наголошених складів, але у рядках, що римувалися між собою, кількість складів мала бути однаковою. Силабічне віршування характерне для давньої української літератури (XVI – XVII ст.). Силабічна система була попередницею силабо-тонічної системи віршування (див. *Версифікація*).

Силабо-тонічна система віршування (від грецьк. *syllabe* – «склад» і *tonos* – «повтор») – система віршування, яка ґрунтується на вирівнюванні кількості й порядковості наголошених і ненаголошених складів. Саме силабо-тонічна система дає можливість повною мірою реалізувати себе двоскладовим (ямб, хорей) та трискладовим (дактиль, амфібрахій, анапест) стопам й належно упорядкувати ритміку віршованих творів. Перші спроби творити за законами силабо-тонічної системи прослідковуються в поезії Григорія Сковороди. Силабо-тонічна система відзначається тим, що певна строфа має в собі однотипні стопи й однакову їх кількість у рядках, що римуються. Попередницею силабо-тонічної системи була силабічна (див. *Версифікація*).

Символ (від грецьк. *symbolon* – «знак» «прикмета») – художній образ, суть якого полягає в тому, що на позначення якогось явища чи предмета

використовується знак, який зберігає певну домінуючу рису потрібного смисло-змістового наповнення, що його легко розкодує соціум, хоч символ завжди подається стилізовано. Наприклад, символами є всі знаки вуличного руху. У літературі прийнято використовувати ряд художніх засобів, які здавна вважаються символами, насамперед запозичені з Біблії: Гетсиманський сад – символ випробувань, яких неможливо уникнути, терновий вінок – символ тяжких мук, квітка білої лілії – символ непорочності. Також символами є народом опоетизовані предмети: козацька китайка – прапор, яким накривали загиблого в бою героя; дівоча коса або вінок на голові – символ цноти; булава – символ влади; троянда – символ кохання. Навіть пам'ятні для історії топоніми (у Тараса Шевченка, наприклад, Холодний Яр, Суботів, Чигирин) переростають у вагомні символи, зокрема – символи народного гніву, державності, волі. Німецький критик, поет і перекладач Август Вільгельм Шлігель (1767 – 1845 рр.) узагалі вважав, що літературна поетична творчість – це чисте «вічне символізування». Спорідненим до символу художнім засобом є *емблема*. Але, на думку Анатолія Ткаченка, «статичність емблеми зумовлює її більше застосування в зображувальних видах мистецтва – графіці, скульптурі, а також у геральдиці», ніж у літературних творах, як це маємо з художніми символами.

Символізм (франц. symbolisme від symbole – «символ») – різновид модернізму, творчість, для якої характерне асоціативне мислення за умови яскраво вираженої авторської інтуїції. Найбільш у проявах творчості до символізму тяжів львівський гурт поетів «Митуса» (1922).

Синекдоха (від грецьк. *synekdochē* – співвіднесення) – художній засіб, різновид метонімії, отже, й метафори. Синекдоха – це не що інше, як кількісна метонімія (див. *Метонімія*). У поезії синекдоху використовують для увиразнення сказаного. Наприклад, у вірші «Україні» Максим Рильський показує багатонаціональну армію і героїчний здвиг людей різних національностей, що піднялися на боротьбу з фашистськими окупантами, використовуючи для увиразнення зображеного саме синекдоху:

Бачиш – *руський з тобою, башир і таджик,*
Друзі, браття твої, грононосна лавина.

Система художніх образів (див. Образ художній).

Скоромовка – жанр дитячого фольклору, спрямований на покращення вимови ними певних звуків. В основі скоромовок лежить художній засіб алітерації (див. *Алітерація*). Скоромовки бувають фольклорними й авторськими. Кожна скоромовка переважно сприяє покращенню вимови певного звука чи звуків:

а) звуків [р], [п], [к]:

Прийшов Прокіп – кипить окріп,
Пішов Прокіп – кипить окріп?

б) звуків [р], [л]:

Ворона проворонила вороненя;

в) звука [б]:

Бабин біб розцвів у дощ,
Буде бабі біб у борщ;

г) звука [в]:

Вовк-вовцюг вівцю волік.
Вова вовку вила в бік!
Як завив же вовк-вовцюг,
Миттю випустив вівцю.

Співомовка – літературний віршований жанр, батьком якого вважають Степана Руданського. Сюжети для своїх співомовок він черпав переважно з народних анекдотів. Наприклад, «Що до кого»:

«Хто йде їсти?» – пан питає.

«Я йду!» – циган каже.

«Хто йде жати?» – пан питає.

«То громада скаже».

Сонет (італ. **sonetto** від лат. **sonus** – «звук») – старовинна форма класичного вірша. Сонет виник у Італії у часи Середньовіччя, отже, на даний час жанр сонета нараховує вже близько семи сотень років свого існування. Сонет становить собою складну строфу із чотирнадцяти рядків. Віршовим розміром для сонета є ямб, найчастіше п'ятистопний. Перша частина сонета складається із двох катренів (чотиривіршів). Цю частину ще називають зав'язкою (або заспівом). Друга частина складається із двох тривіршів. Другу частину сонета прийнято називати розв'язкою (або виспівом). Перший катрен містить у собі тезу, другий – антитезу, а два тривірші відзначаються синтезом сказаного й утворюють так званий «сонетний замок». Вимоги до змістового й композиційного наповнення сонета досить строгі. Їх виразно окреслив Іван Франко, використовуючи для увиразнення сказаного якраз форму сонета:

Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнадцять, і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі рифмові сплети, —
Лиш те ім'ям сонета слід хрестити.

Тій формі й зміст най буде відповідний;
Конфлікт чуття, природи блиск погідний

В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, гнів, мов хмара піднімаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окуви,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Віртуозними світовими майстрами сонета були Данте Аліг'єрі, Франческо Петрарка, Вільям Шекспір. В українській літературі до жанру сонета зверталися Іван Франко, Микола Зеров, Максим Рильський, Дмитро Павличко, Микола Вінграновський, Ліна Костенко.

Співанка – 1) коломийка; 2) народна пісня (див. Пісня)

Стиль авторський (від лат. *stilus* – «загострена палочка для письма») – сукупність улюблених жанрів, тем, мовних засобів, психо-семантичного вираження ліричного героя чи тонкощів характеротворення персонажів, типових художніх ознак творів окремо взятого письменника, неповторна індивідуальна творча манера митця. Стиль не піддається підробці, тому за необхідності авторство анонімного твору (*див. Анонімний твір*) науковці визначають саме за сукупністю всіх складових стилю.

Стопа – метричний період, найкоротший відрізок у версі, який має здатність повторюватися. У силабо-тонічній системі віршування розрізняють двоскладові стопи: ямб, хорей, пірихій (див. *Пірихій, Хорей, Ямб*) і трискладові: дактиль, амфібрахій, анапест (див. *Амфібрахій, Анапест, Дактиль*).

Строфа (від грецьк. *strophē* – «поворот», «зміна») – змістовно й фонічно організована велика смислова одиниця поезії, монолітно об'єднана римами та способом римування. Найчастіше в сучасній поезії зустрічаються чотирирядкові строфи (катрени) і трирядкові (терцини, терцети).

Суміжне (парне) римування – римування, коли перший рядок римується з другим, третій із четвертим (*ааббвв*) і т.д.:

Мов з килима зійшли ті руки, наче пави, –	<i>а</i>
Прозоре срібло в них і золото смугляве,	<i>а</i>
Химерне плетиво розкиданого віття,	<i>б</i>
Де дивні постаті погаслого століття	<i>б</i>
Співають про бої, про оргії, про славні	<i>в</i>
Звитязтва лицарів – віки привабні, давні	<i>в</i>

(Юрій Клен, «Твої руки»)

Паралельне римування створює певну наспівність, тому саме воно характерне для коломийок. Крім *суміжного* (парного) римування в чотирирядкових строфах (катренах) може бути ще *кільцевим* (оповитим) і *перехресним* (див. *Римування*).

Сценарій (від італ. *scenariò* – «сцена») – скорочений, але при цьому максимально деталізований виклад сюжету для постановки на сцені чи

екранізації. У сценарії може подаватися авторський текст, можуть бути вказані певні уривки пісень, народної чи класичної музики, шуми, панорамні покази пейзажів чи урбаністичні краєвиди.

Сюжет (франц. *sujet* від лат. *subjectum* – «підкладене») – канва твору, художня трансформація фабули, ланцюжок взаємовідносин, у тому числі й конфліктів між персонажами, показ дійових осіб художнього тексту в дії. В епічних творах сюжет складається з однієї або кількох сюжетних ліній. **Сюжетна лінія** – причинно-наслідкова низка подій у художньому творі, за допомогою яких розкривається формування характеру героя, показано найважливіші моменти його життя і долю. У великому за обсягом прозовому літературному тексті, наприклад, романі, сюжетні лінії переплітаються між собою подібно до того, як і долі людей в реальному житті. Наприклад, у романі Панаса Мирного та Івана Білика є дві основні сюжетні лінії: лінія Чіпки Варениченка і лінія Максима Гудзя», над якою творчо в основному працював Іван Білик. Другорядними сюжетними лініями є лінія Мотрі Жуківни, матері Чіпки, лінія Івана Вареника (Остапа Хруща), батька Чіпки, лінія Грицька Супруненка, Чіпчиного товариша, лінія панів Польських; третюрядними – сюжетна лінія Чіпчиної бабусі Оришки, сюжетна лінія Явдохи, сюжетна лінія Галі, сюжетні лінії Матні, Лушні, Пацюка, сюжетна лінія Пороха. В ідеалі кожна сюжетна лінія повинна мати експозицію, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, продовження розвитку дії, розв'язку, постпозицію, але на ділі другорядні сюжетні лінії завжди є невикінченими, інколи бувають навіть розірваними й усіченими. У ліричних творах сюжет переважно або взагалі відсутній або фрагментарний, штрих-пунктирними. У ліро-епічних – сюжет повноцінний, з усіма складниками, як і в прозових творах. Для драматичних творів сюжет також характерний, але тут він представлений однією сюжетною лінією, яка завжди стосується головної дійової особи.

Тавтологія (від грецьк. *tauto* – «те саме» і *logos* – «вчення») – зумисне (спеціальне) або випадкове повторення спільнокореневих чи близьких за лексичним значенням слів. Випадкову тавтологію (*молодий хлопець, вільна вакансія, моя автобіографія*) вважають недоліком культури мовлення. Проте спеціально вжита тавтологія може нести експресивно-емоційне значення, ставати стилістичною фігурою, з допомогою якої автор намагається зосередити увагу читача-реципієнта на чомусь дуже важливому, як це зробив, наприклад, Микола Вінграновський у вірші «Остання сповідь Северина Наливайка»:

Ми на Україні хворі Україною,

На Україні в пошуках її.

Талант (від грецьк. *talanton* – вага, міра) – велика грошова одиниця. У Давній Греції талант дорівнював 25 кг золота. Саме в такому значенні його вжито в біблійній притчі про закопаний талант. У переносному значенні слово

З сучасних поетів майстром терцетів вважається Василь Махно. У його творчому доробку знаходимо такий високо художній терцет:

з-за пагорба камінного навстріч	<i>a</i>
чужинське військо скаче – глупа ніч –	<i>a</i>
і метушня, і хаос – словом – січ.	<i>a</i>

Терцина (італ. *terzina* від італ. *terza rima* – «третя рима») – трирядкова строфа, написана п'ятистопним ямбом. Строфи у терцині пов'язані римунанням (*аба бвб вгв гдг* – і т.д.). Терцина – це витвір Данте, Аліг'єрі терцинами написана його «Божественна комедія». Найменша терцина складається із семи версів (власне, терцина як вірш є однією великою строфою, побудованою за формулою: $3 \cdot n + 1$, де 3 – кількість віршів у терцині, n – кількість терцин, 1 – заключний вірш-рядок). Знаменитий пролог до поеми «Мойсей» Іван Франко також написав п'ятистопним ямбом урочистими терцинами:

Народе мій замучений, розбитий,	<i>a</i>
Мов паралітик той на роздорозжжу,	<i>б</i>
Людським презирством, ніби струпом вкритий!	<i>a</i>

Твоїм будущим душу я тривожу,	<i>б</i>
Від сорому, який нащадків пізніх	<i>в</i>
Палитиме, заснути я не можу.	<i>б</i>

Невже тобі на таблицях залізних	<i>в</i>
Записано в сусідів бути гноєм,	<i>г</i>
Тяглом у поїздах їх бистроїздних?	<i>в</i>

Тетралогія (від грецьк. *tetras* – «чотири» і *logos* – «слово») – великий епічний твір, який складається з чотирьох повноцінних частин, об'єднаних темою, ідеєю, художніми героями та причинно-наслідковими зв'язками у їхніх долях. В античні часи тетралогіями були драми (наприклад, «Орестея» Есхіла), які не дійшли до нашого часу. У світовій літературі такий епічний цикл, як тетралогія, у XIX – XX ст. був досить популярний («Сучасна історія» Анатолія Франса, «Йосиф та його брати» Томаса Манна). Тетралогією є роман Богдана Лепкого «Мазепа», який спочатку складався з таких частин: «Мотря», «Не вбивай», «Батурин», «Полтава», – і тільки згодом письменник дописав ще дві, до речі, художньо значно слабші за перші чотири.

Течія літературна – єдність світоглядних, ідейно-естетичних та стильових концептуальних принципів, що їх сповідувала певна груп, (когорта, плеяда) письменників. Літературна течія може вважатися відгалуженням літературного напрямку, деколи навіть з ним ототожнюється, але за своїми масштабами літературна течія значно менша від літературного напрямку. Наприклад, течією реалізму можна вважати «рожевий» або «тендітний» реалізм (*див. Реалізм*).

Тип (від грецьк. *typos* – «зразок») (див. **Образ-тип**).

Типове (від грецьк. *typos* – «зразок») – те, що притаманне багатьом. Іншими словами, в художньому світі митець виводить типових персонажів, які цікаві читачам-реципієнтам насамперед тому, що впізнавані через реальний життєвий досвід живих людей, порушує проблеми, з якими стикався й сам читач, подає приклади розв'язання конфліктів, що можуть на думку читача-реципієнта, вважатися оптимальними або недопустимими, а отже, безпосередньо стосуються вчинків певного соціуму.

Тонічна система (від грецьк. *tonos* – «напруження», *sustēma* – «утворення» і *versus* – «повтор») – система віршування, для якої характерні сумірність віршованих рядків з дотриманням відповідної кількості наголосів у них, а також на їхній упорядкованій чи непорядкованій варіативній рівномірності. Тонічне віршування характерне для дум і найдавніших народних пісень, зокрема для пісні «Про Байду». Анатолій Ткаченко слушно зауважує: «...В пісенній фольклорній тоніці додаються ще й суто мелодійні наголоси, що далеко не завжди збігаються з декламаційними. При декламуванні цього тексту (маємо на увазі перші чотири рядки пісні «Про Байду» – О.Г.) виділилися б по два сильні словесні акценти в кожному рядку (звичайні знаки наголосу). І в такому разі перед нами був би зразок послідовно проведеного двонаголошеного тонічного віршування. Тонічне віршування вплинуло на появу силабо-тонічного (див. **Версифікація**).

Топос – локалізований географічний простір, якому в художньому творі надається особливе місце. Вперше топос як літературний троп використав Оноре де Бальзак. В українського письменника Івана Багряного топосом виступає його мала батьківщина, власне, місто Охтирка, яке фігурує у романі «Маруся Богуславка», як місто Наше, а також виразно вимальовується через призму спогадів героя роману «Тигролови» Григорія Многогрішного та героя роману «Сад Гетстманський» Андрія Чумака.

Травестія (від італ. *travestire* – «перевдягання») – різновид жартівливої поезії, основними ознаками якої є перетрансформація героїчного в комічне, високого в низьке, а низького – у високе. Для травестії характерне панібратське звертання до сильних світу цього, фривольність, навіть брутальність і лайливість. У античні часи травестійною вважалася пародія на «Іліаду» Гомера «Батрахоміомахія» («Війна жаб і мишей» або іронічно – «Жабомишодраківка») Пігрета. Найбільш художньо вдалим твором з використанням травестії нових часів вважається «Енеїда» Івана Котляревського.

Трагедія (від грецьк. *tragōedia* – буквально: «пісня козлів», «козлина пісня»; в переносному значенні – жалібна пісня із жертвопринесенням) – драматичний твір серйозного змісту, в основі якої лежить гострий, життєво важливий для головної дійової особи конфлікт, для вирішення якого упродовж дії ця особа прикладає неймовірні зусилля, але здолати всі перешкоди не може

й фізично чи морально гине. Жанр трагедії був популярним у античні часи («Прометей закутий Есхіла, «Медея» Евріпіда, «Едіп-цар» Софокла), чимало трагедій написав Вільям Шекспір («Ромео і Джульєтта», «Гамлет», «Отелло», «Король Лір»). В українській літературі першою трагедією вважається «Сава Чалий» Івана Карпенка-Карого. Трагедією також можна вважати «Оборону Буші» Михайла Старицького. Для трагедії характерна смерть ідеального чи близького до ідеалу героя, а не смерть головного персонажа взагалі. Наприклад, у комедії Івана Карпенка-Карого Терентій Гаврилович Пузир гине, але з причини показу жалюгідної кончини нікчемної і обмеженої людини комедія не стає трагедією.

Трагікомедія (від грецьк. *tragicos* – «трагічний» і *kōmōdia* – «пісня веселої процесії») – драматичний жанр, який має водночас риси комедії і риси трагедії. Серед світових надбань трагікомедія ми є «Кредитори» Ю. Стріндберга, «Вишневий сад» Антона Чехова. В українській літературі першою трагікомедією став «Володимир» Феофана Прокоповича, «Мина Мазайло» Миколи Куліша – за жанром теж трагікомедія. Комічними складниками цього твору виступають одіозна постать головної дійової особи, інші шаржовані персонажі (зокрема тьотя Мотя), міщанські умовиводи, які завідомо викликатимуть гомеричний сміх читачів і публіки в театрі, відсутність взірцевих персонажів; трагічними – принизливе становище української мови в Україні.

Трагічне – естетична категорія, як і подібна до неї, але з дещо слабшим ступенем переживань – *драматичне*. Трагічне завжди передбачає фізичну, психічну чи моральну смерть взірцевого героя, який не зумів справитися зі станом афекту, розчарувався в ідеалах, торжестві справедливості. Трагічне розчарування в справедливості Чіпчиного бунту доводить до самогубства його дружину Галю (роман Панаса Мирного та Івана Білика «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»), трагічне переживання злочину дочкою Марії Надії, яка вкоротила віку власній дитині, щоб та не вмирала повільною й тяжкою голодною смертю (роман Уласа Самчука «Марія»), доводить нещасну до самогубства. Якщо драматичне спонукає літературних персонажів до страшних вчинків проти винуватців їхнього горя (стара Мотря видає власного сина («Хіба ревуть воли, як ясла повні?», Корній власноручно вбиває сина-перевертня Максима («Марія»), але аж ніяк не проти себе самих, то переживання героєм трагічного веде до саморуйнування особистості; Сава Чалий без жодних вагань і супротиву погоджується з виголошеним йому смертним вирокom колишніми товаришами (Іван Карпенко-Карий «Сава Чалий»), геніальна народна співачка, яку покинув талант і не можуть повернути до радощів життя жодні, навіть позитивні зміни в її долі, поволі гасне від туберкульозу (Ліна Костенко «Маруся Чурай»).

Традиції (від лат. *traditio* – «передача») в літературі – взаємозв'язок між творами письменників попередніх і наступних поколінь, успадкування й

дещо відмінна реалізація останніми всього того кращого, що в літературі зробили їхні попередники. Традиційними можуть бути теми (наприклад, тема любові до України, тема патріотизму), проблеми (проблема батьків і дітей, проблема особистого щастя людини, проблема реалізації непересічних здібностей), на традиціях виростають нові літературні напрямки (романтизм – неоромантизм, модернізм – постмодернізм), на основі традиційних з'являються нові жанри: повість – повість-есе (Роман Горак, «Тричі мені являлася любов»), роман – роман-вертеп (Іван Багряний «Розгром»). Ні чистого новаторства, ні чистої традиції в мистецтві узагалі, а в літературі зокрема не існує й існувати не може. Нове покоління митців завжди старається використати традицію по-своєму, запозичаючи тільки найважливіше й найцінніше та адаптуючи його для нових умов і можливостей власного таланту.

Трактат (від лат. *tractatus* – «обговорення», «розгляд») – філософська або науково-теоретична праця. Трактатом була, наприклад, праця «Лаокоон, або про межі малярства і поезії» (1766) німецького філософа й драматурга Готгольда-Ефраїма Лессінга (1729 – 1781 рр.), трактатом вважають викладений Григорієм Сковородою у формі діалогу філософський твір «Начальная дверь ко християнському добронравію», а також велику за обсягом літературознавчу працю Івана Франка «Із секретів поетичної творчості». У наш час слово «трактат» вживається рідко, набагато частіше використовується синонімічне наукове поняття – монографія, яким називають вагомий науковий чи філософський твір одного автора.

Тривірш – строфа, що складається з трьох рядків, переважно *терцет* або *терцина*. Проте тристихом може бути й окремий вірш, як-ось у Миколи Вінграновського:

Цю грозу не забуду ніколи:
З ріг корови стікає в краплинах сонце.
Босий батько заганяє качок у комору.

Триптих (від грецьк. *triptychos* – «потрійний») – художньо-образотворча, поетична чи інша мистецька композиція з трьох частин. Своєрідним триптихом можна вважати смислово-змістовну сукупність віршів Тараса Шевченка «Доля», «Муза», «Слава». У сучасній українській літературі відомі «Древлянський триптих» Ліни Костенко, «Кінотриптих» Миколи Вінграновського.

Тристих (див. Тривірш).

Тріолет (франц. *triolet* від лат. *trio* – «троє») – восьмивірш на дві рими із римуванням абаааб, який був дуже популярний у середньовічній французькій поезії. Серед українських ліриків авторами тріолетів стали Павло Тичина, Яр Славутич, Ігор Калинець, Аркадій Казка, в якого є такий вірш:

Сонце і день – не мені.
Сни – моя втіха єдина.

Та не щастить і вві сні.
Сонце і день – не мені.
О, хоч у снах чарівні
Сняться юнацтва години...
Сонце і день – не мені,
Сни — моя втіха єдина.

Рефреном у тріолеті Аркадія Казки, як бачимо, виступає рядок «Сонце і день – не мені», який повторюється три рази, а також «Сни – моя втіха єдина», який повторюється двічі.

Уособлення – (див. Персоніфікація).

Урбаністична лірика (від лат. *urbanus* – «міський») – вірші, які відтворюють своєрідний колорит і темпоритм міста. Ліричний герой урбаністичної лірики – особистість складна, мінлива, внутрішньо роздвоєна між інтелектуальними джерелами мегаполісу і природним тяжінням до природи. У збірці «Ротації» Богдана-Ігоря Антонича тонко передано сумбурну душу ліричного героя урбаністичної лірики.

Усмішка – різновид гуморески, жанр, який започаткував у літературі Остап Вишня. Від звичайної гуморески усмішка відрізняється поетичними пейзажами, ліризмом, короткими філософськими роздумами. Напівжартома про причини появи нового жанру великий сатирик писав так: «Мені нове життя усміхається, і я йому усміхаюся! Через те й усмішки». Найбільш художньо цінними вважаються збірки творів Остапа Вишні «Мисливські усмішки» та «Вишневі усмішки кримські».

Усна народна творчість або Фольклор (від англ. *folk-lore* – «народна мудрість») – колективна уснопоетична творчість від найдавніших часів до наших днів. Фольклорні твори не мають авторів (вірніше, їхні автори невідомі), а колись авторський твір віками шліфувався й доповнювався виконавцями та інтерпретаторами, тому став спільним творчим досягненням народу. Розрізняють такі основні жанри фольклору: міфи, легенди, перекази, казки, загадки, приказки і прислів'я, анекдоти, пісні, думи, бувальщини, лічилки, скоромовки, похоронні плачі. Художня література розвивалася й розвивається під впливом фольклорних образів, мотивів, поетики.

Утопія (від англ. *utopia* – «неіснуюче місце) – фантастичний літературний жанр. Назву жанру дала книга англійського письменника Томаса Мора «Золота книга, наскільки корисна, настільки й забавна, про найліпший устрій держави і про новий острів Утопію» (1516). Однією з найбільш відомих утопій вважається книга «Місто сонця» (1602) Томазо Кампанелли. Як утопію, можна визначати вид фантастичного роману російського письменника Івана Єфремова «Туманність Андромеди». В українській літературі саме до жанру утопії тяжів перший український фантастичний роман «Сонячна машина»

Володимира Винниченка. Загалом поняття «утопія» є синонімом до категорії «фантастика».

Уява творча – див. Творча уява.

Фабула (від лат. *fabula* – «байка») – ядро сюжету, події, змальовані автором, все, що можна переповісти з у творі прочитаного. Фабула є обов'язковою складовою частиною байки і в цьому жанрі завжди проступає дуже виразно. На відміну від сюжету, фабула характеризується послідовністю подій (наприклад, в хронологічному порядку розкриваючи долю Чіпки з роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», читач розпочне свою розповідь з дитинства, з визнання громадою незаконним шлюбу Мотрі Жуківни з «двужоном» небажаним для рідної матері народженням сина, поведе мову знущання ровесників і дорослих над цією дитиною, а тоді вже розповість, як Чіпка виріс, почав працювати на землі, випадково серед полів зустрівся з Галею і закохався з першого погляду. Роман же, а отже, й сюжет, розпочинається розділом «Польова царівна», з якого читач довідується вже про дорослого Чіпку, а розділи про дитинство героя подаються в далеко не хронологічній послідовності. Врешті, сюжет і фабула можуть збігатися, накладаючись одне на друге (наприклад, у повісті «Микола Джеря» Івана Нечуя-Левицького, оповіданнях «Горпина» та «Козачка» Марка Вовчка). Аристотель використовував слово «фабула» для інтерпретації ліричних та ліро-епічних творів, і це слово в його розумінні не означало «сюжет», а, що цілком справедливо, тільки «оповідь», «міф», «переказ».

Факсиміле (від лат. *fac-simile* – «зроби подібне») – відтворений за допомогою печатки підпис або за допомогою кліше – рукопис.

Фантастика (від грецьк. *phantastiké* – «здатність уявляти») – збірна назва легких для читання белестристичних творів, в яких змальовано нереальні події, утопія. Фантастикою також називають спосіб художнього мислення митців-фантастів. Зустрічається також категорія «наукова фантастика», як жанр літератури, в якому автори на основу беруть наукові відкриття, але висувають фантастичні гіпотези про використання результатів відповідного наукового поступу. Наприклад, у романі російського письменника Олексія Толстого «Гіперболоїд інженера Гаріна» пророчо розглядається гіпотеза про нечувану смертоносність лазерного променя, в романі «Аеліта» – про політ землян на сусідню планету Сонячної системи і виявлення там іншої цивілізації, у романі «Сонячна машина» Володимира Винниченка розповідається про дуже ефективно використання людством сонячної енергії.

Фарс (франц. *farce* від лат. *farscio* – «начиняю») – невеликий за обсягом комічний жанр, подібний до інтермедії чи інтерлюдії. Фарс завжди показував місто, мав урбаністичне тло, а тому висміював насамперед міщанство. Усі ознаки фарсу мають комедії Мольєра «Тартюф», Миколи Куліша «Отак загинув Гуска».

Феєрія (від франц. fee – фея) – драма з фантастично-казковим сюжетом, елементами фольклорних уявлень і міфічним світобаченням. Драмою-феєрією є «Синій плах» Моріса Метерлінка, «Лісова пісня» Лесі Українки, «Над Дніпром» Олександра Олеся.

Фентезі (від англ. fantasy – «вигадка») – різновид фантастики, художні твори, в яких яскравим доповненням до нібито реальних подій стають елементи магії, чарівництва. Найбільш популярними творами у жанрі фентезі є роман англійського письменника «Володар кілець» Джона Рональда Рuela Толкіна та «Гаррі Потер» англійської письменниці Джоан Роулінг. В українській літературі елементи фентезі прослідковуються у філософсько-фантастичних романах Олеся Бердника, в сучасних українських авторів, які пишуть для дітей: Всеволода Нестайка («В країні Сонячних Зайчиків»), Галини Малик («Незвичайні пригоди Алі в країні Недолюдії»), Зірки Мензатюк («Таємниця козацької шаблі»).

Фольклор (див. Усна народна творчість).

Футуризм (від лат. futurum – «майбутнє») – літературна течія, що належала до літературного напрямку модернізму. В українській літературі у стилі футуризму творив Михайль Семенко, який називав себе «і футуристом, і антикваром», наголошуючи, що й традиції в літературі йому не були чужими. Твори футуристів у тоталітарній більшовицькій системі мали виразний відпечаток заангажованості: якщо російський поет Володимир Маяковський ототожнював футуризм з більшовизмом, то український митець Михайль Семенко – комунізм із футуризмом..

Характеротворення літературного персонажа – способи і прийоми компонування характерів літературних персонажів у художніх творах. Як відомо, характери дійових осіб висвітлюються за допомогою портретів, пейзажів, авторської позиції, авторської характеристики, самохарактеристики персонажа, оцінки рис характеру персонажа іншими дійовими особами, через події і вчинки, шляхом аналізу психічних станів, поведінки, діалогів, монологів, внутрішнього мовлення, уподобань, мрій, рівня культури, обдарованості, здатності на самопожертву, подвиг чи зраду, підлість, родинне виховання, ставлення персонажа до народної моралі, морально-етичних національних ідеалів, Бога, соціальних табу й рамок дозволеного.

Хорей (від грецьк. choros – «хор») – двоскладова віршова стопа з наголосом на першому складі (|[/] U|). Хореєм написаний, наприклад, вірш Максима Рильського «Яблука доспіли, яблука червоні»:

Яблука доспіли, яблука червоні!

|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|

Ми з тобою йдемо стежкою в саду.

|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|[/] U|

Ти мене, кохана, проведеш до поля,
| / U | / U | / U | / U | / U | / U | / U |
Я піду – і, може, більше не прийду.
| / U | / U | / U | / U | / U | / U | / U |

Хроніка (від грецьк. **chronika** – літопис) – різновид історичного твору, в якому в хронологічній послідовності, з обов'язковою вказівкою на час дії розповідається про історичні, політичні або родинні події. Хронікою 1663 року назвав свій історичний роман «Чорна рада» Пантелеймон Куліш. Хронікою можна вважати експериментальний (тричасовоплощинний) роман Павла Загребельного «Диво», оскільки Навіть у назвах розділів цей автор постійно вказує рік і століття, на які припадають події в його романі.

Художній засіб (див. Образ художній)

Художній твір – текст літературного твору. Художній твір є не тільки матеріальним явищем, але й духовним. Хоча явище мистецтва й може вважатися продуктом людського розуму, воно підпорядковане насамперед моралі. Художній твір – явище особистісне й у той же час соціальне, адже є як самовираженням автора, так і вираженням суспільної психології, навіть ідеології. Також художній твір містить у собі тісне переплетіння ідеального й загального, типового й індивідуального, авторського домислу й реалій, знайомих читачеві з повсякденного життя, адже ще Платон наголошував, що художній твір наділений домислом і може здаватися брехливим, але щоб читач його сприймав як правду у найвищій інстанції, художній текст мусить володіти переконливістю й емоційною переконливістю. Аристотель же вважав, що логіка мистецтва – це логіка ймовірності. Іншими словами, власне того, про що йдеться в художньому творі, саме так, як описано, тобто достовірно до найменших деталей, якщо зіставити з дійсністю, ніколи й ніде не було, але бути могло, тому читач вірить письменникові.

Художність – складний комплекс мистецьких властивостей літературного твору. Термін «художність» було введено в літературознавчий обіг ще у XIX ст. Запорукою художності завжди стає талант автора літературного твору, його творчий потенціал, інтуїція, яскрава уява. З цієї причини навіть не завершений твір (Марко Вовчок «Гайдамаки») або такий, що дійшов до читачів у неповному обсязі (Микола Хвильовий «Вальдшнепи») все-таки здатний відзначатися високим рівнем художності.

Цезура (від лат. **caesura** – «перетинаю», «рубая») – постійна ритмічно-інтонаційна пауза після певної стопи у рядках, які римуються. Цезура полегшує декламування віршів, увиразнює ритмічні такти. Наприклад, у вірші Василя Симоненка «Ти знаєш, що ти – людина?»:

Ти знаєш, // що ти – людина?
Ти знаєш // про це чи ні?..

Сьогодні // усе для тебе –
Озера, // гаї, степи.
І жити // спішити треба,
Кохати // спішити треба –
Гляди ж / не проспий!

Цитата (від лат. *cito* – «наводжу», «проголошую») – дослівний уривок з художнього, наукового чи філософського тексту з посиланням на автора і його твір.

Часопис – періодичне видання (див. також *Журнал*).

Читач – реципієнт художнього (літературного) твору (тексту), адресат, суб'єкт розуміння твору, представник публіки, на яку розрахований художній текст. Компетентному читачеві-інтерпретаторові, за словами італійського письменника й філософа Умберто Еко (нар. 1932 р.), автор вручає разом із своїм художнім твором «складний букет неоформлених можливостей», чим наближує читання, сприймання, роздумування над художнім твором до також творчого процесу.

Чотиривірш (див. *Катрен*)

Чумацькі пісні – різновид соціально-побутової (станової) пісенної лірики про торгіві подорожі чумаків на Дон по рибу чи в Крим по сіль. У чумацьких піснях йдеться і про романтику довготривалих подорожей:

А вже весна, а вже красна,
Із стріх вода капле:
Молодому чумакові
Мандрівочка пахне, –

і про напади степових розбійників, і про страшні хвороби (зокрема чуму, від назви якої і утворилося слово «чумак»). Тематично чумацькі пісні найближчі козацьким, адже саме представники козачого стану після втрати Україною державності й бралися за досить небезпечне, проте прибуткове чумацьке ремесло.

Шкільна драма – жанр драматургії, який виник у Західній Європі в XV – XVI ст., а в Україні – у XVII – XVIII ст. Твори західноєвропейської шкільної драми були релігійні, але латиномовні, української шкільної драми – україномовні, великою мірою релігійні, але й певними рисами світські. Шкільні драми писали викладачі університетів, а ставили на сцені їхні підопічні – студенти (спудеї). Найвизначнішим зразком давньоукраїнської шкільної драми вважається трагікомедія «Володимир» (1705), яку написав високопоставлений церковний діяч, професор, ректор Києво-Могилянської академії Феофан Прокопович.

Школа (від лат. *schola*, грецьк. *schole* – «дозвілля», «вчена бесіда») – специфічне літературне угруповання митців, об'єднаних спільними стильовими рисами творчості, інтересами, світоглядом, ідеалами. Наприклад,

загальновідомі шанувальникам поезії українські Празька (Євген Маланюк, Олег Ольжич, Олена Теліга, Юрій Дараган, Леонід Мосендз та ін.) і значно пізніша – Київська школи (Василь Голобородько, Віктор Кордун, Микола Воробйов та ін.). Не чим іншим, як школою можна вважати й Нью-Йоркську групу (Юрій Тарнавський, Емма Андіївська, Віра Вовк, Богдан Бойчук, Богдан Рубчак та ін.).

Щедрівки – жанр календарно-обрядових пісень, близьких до *колядок*. В язичеські часи наші предки зустрічали новий рік навесні, напередодні святкуючи щедрий вечір і щиро вірячи, що багатий стіл гарантуватиме й багатий врожай з поля, засіяного добірним зерном наступного дня після щедрого вечора. Пісні, які виконувалися за столом (щедрівки), призначалися для звеличування господаря, господині, їхніх синів, дочок, навіть онуків. Після прийняття християнства обряд щедрого вечора було пересунуто на вечір напередодні Різдва, на вечір напередодні нового року за старим стилем (тепер старий новий рік припадає на 14 січня) та на вечір напередодні Водохреща. Тож для зимової пори дивними здаються слова з щедрівок, у яких йдеться про приліт ластівки, окот худоби:

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.
Як почала щебетати.
Господаря викликати.
Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки окотились,
А ягнятка народились.
По господі Господь ходить,
Ходить-ходить, дзвінком дзвонить.

Різниця між колядками й щедрівками полягає в тому, що вони різні за змістом і способом виконання. Колядки переважно десятискладники, тобто кожен рядок пісні має десять складів, а щедрівки – восьмискладники; колядують хлопці та парубки, а щедрувати дозволяється й жінкам та дівчатам (*див. Колядки*).

Щоденник – суб'єктивні нотатки про події з життя, записані письменником. Також у щоденнику можуть траплятися згадки про прототипів майбутніх творів, уривки окремих розділів, особливо цікаві фрази, навіть діалоги, як це маємо у «Щоденнику» Олександра Довженка, що його він почав вести у перші місяці війни і вів мало не до смерті. На засланні вів щоденник, який називав «Журналом», і Тарас Шевченко. Письменницькі щоденники розкривають умови життя, стосунки з однодумцями й представниками влади, прочиняють своєрідні двері в «письменницьку кухню», а тому роль щоденників талановитих людей дуже велика. Для нинішнього читача особливо цікавими є щоденники Олеся Гончара. Форму щоденника іноді митці використовують для

своїх літературних творів (наприклад, у творчій спадщині Євгена Гребінки є художній твір «Записки студента»).

«Я»-авторське (див. Авторське «Я»).

Ява – частина дії (акту) у драматичних творах. Ява міняється на наступну, якщо на сцені міняється кількість осіб. Уже у творах античних авторів був поділ драматичних текстів на яви, які подавалися за порядковою нумерацією, що спостерігаємо і в сучасних текстах п'єс.

Ямб (від грецьк. *pambos* – «напасник») – двоскладовий віршовий розмір з наголосом на другому складі (|U^ˊ |). Ямбами написана значна частина українських поезій. В українській літературі найбільш затребуваними є чотиристопний і п'ятистопний ямби. Для сонетів теж характерний саме ямб. Вірш Максима Рильського «Рідна мова» написаний ямбом:

Як гул століть, як шум віків, *a*

|U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |

Як бурі подих – рідна мова, *б*

|U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ | U

Вишневих ніжність пелюстків, *a*

|U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |

Сурма походу світанкова, *б*

|U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ | U

Неволі стогін, волі спів, *a*

|U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |

Життя духовного основа. *б*

|U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ |U^ˊ | U

Як бачимо зі схеми, ямб використовується не тільки в катренах, а й у строфах іншої будови. У наведеному випадку – в секстині: шестирядковій строфі з римуванням *абабаб* (див. *Секстина*).

Глосарій термінів європейської вищої освіти

Філософська, або фундаментальна, методологія – вищий рівень методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності.

Накопичення кредитів – процес нагромадження кредитів, встановлених за досягнення результатів навчання освітніх компонентів у формальних контекстах, а також за інші види навчальної діяльності, що реалізовані в неофіційних і неформальних контекстах. Студент може накопичувати кредити з метою здобуття кваліфікації, відповідно до вимог закладу, який присуджує ступені; документального підтвердження особистісних досягнень для навчання впродовж життя.

Встановлення кредитів – процес встановлення відповідної кількості кредитів кваліфікаціям, ступеневим програмам або окремим освітнім компонентам. Кредити встановлюють повним кваліфікаціям чи програмам відповідно до національного законодавства або практики з посиланням на національні і/або Європейські рамки кваліфікацій. Вони призначаються освітнім компонентам, наприклад, розділам курсів, дипломним роботам (дисертаціям), навчанню на базі організації та практиці, беручи за основу розподіл 60 кредитів на один академічний рік денної форми навчання, відповідно до розрахованого навантаження, необхідного для досягнення визначених результатів навчання кожного компонент.

Форми (методи) оцінювання – сукупність письмових, усних і практичних тестів/екзаменів, проектів, виступів, презентацій і портфоліо, що використовуються для оцінювання прогресу особи, яка навчається, і з'ясування досягнень результатів навчання для кожного компонента.

Критерії оцінювання – опис того, що особа, яка навчається, повинна робити, і на якому рівні, з метою демонстрації досягнень результатів навчання. Форми (Методи) та критерії оцінювання освітнього компонента повинні відповідати і узгоджуватися з результатами навчання, визначеними для нього, та з формами навчальної діяльності, які використовувалися. Присвоєння кредитів Формальне надання отримання студентами та іншими особами, що навчаються, кредитів, встановлених кваліфікаціям і/ або їх компонентам, за умови досягнення ними визначених результатів навчання. Національні органи влади повинні вказувати заклади, які уповноважені присвоювати кредити ЄКТС. Кредити присвоюються кожному студенту після завершення обов'язкових видів навчальної діяльності і досягнення визначених результатів навчання, що підтверджується відповідним оцінюванням. Якщо студенти та інші особи, які навчаються, досягли результатів навчання в інших формальних, неформальних, чи неофіційних навчальних контекстах або часових рамках, кредити можуть присвоюватися через оцінювання та визнання цих результатів навчання.

Уміння (компетенція) – Європейська рамка кваліфікацій (ЄРК) визначає уміння (компетенцію) як здатність використовувати знання, навички і особисті, соціальні та/або методологічні здібності у робочих чи навчальних ситуаціях для професійного і особистісного розвитку. У контексті Європейської рамки кваліфікацій уміння (компетенція) описується в термінах відповідальності та автономії. Сприяння розвитку умінь (компетенцій) – об'єкт усіх освітніх програм. Уміння (компетенції) розвиваються в усіх модулях (одиницях) курсу і оцінюються на різних етапах програми. Деякі уміння (компетенції) вузькоспеціалізовані (стосуються конкретної галузі навчання), інші загальні (спільні для будь-якого ступеневого курсу). Розвиток умінь (компетенцій),

зазвичай, відбувається в інтегрований та циклічний спосіб впродовж всієї програми.

Неперервний професійний розвиток (НПР) – неперервний професійний розвиток, як аспект навчання впродовж життя, що іноді відноситься до неперервної професійної освіти, описує навички, знання та досвід, які особа здобуває формально та неформально у процесі фахової діяльності, і на яких базуються її основні кваліфікації та практика. Усе частіше у професійних і технічних сферах існує офіційна вимога продовжувати навчання та розвивати знання, навички і уміння(компетенції) впродовж усієї фахової діяльності, щоб йти в ногу з часом і працювати в безпеці, законно і ефективно. Формальний НПР, що є професійною вимогою, затверджується та документується. Все частіше роботодавці очікують від працівника офіційного оригінального запису про НПР, і в результаті, це стало важливим елементом у навчальному плані.

Каталог курсу (Інформаційний пакет). Каталог курсу(інформаційний пакет) містить детальну, зручну для користувача, найновішу інформацію про навчальне середовище у закладі (загальна інформація про заклад, його ресурси та послуги, а також академічна інформація про програми та індивідуальні освітні компоненти), який має бути заздалегідь доступним студентам до їх вступу в установу і під час всього навчання, щоб дати їм можливість зробити правильний вибір і якомога ефективніше використовувати свій час. Каталог курсу слід розмістити на веб-сторінці навчального закладу із зазначенням назви курсів/предметів національною мовою (чи регіональною мовою, якщо це доцільно) та англійською мовою з метою легкого доступу для всіх зацікавлених сторін. Навчальний заклад самостійно вирішує щодо формату Каталогу та послідовності представлення інформації. Каталог доцільно надрукувати заздалегідь до початку навчання, щоб потенційні студенти змогли зробити свій вибір.

Навчальний курс – самодостатній, формально структурований навчальний досвід. Він повинен містити цілісний і чіткий перелік результатів навчання, визначені форми навчальної діяльності узгоджені з часом відведеним в навчальному плані та відповідними критеріями оцінювання.

Кредит (ЄКТС) Кредити ЄКТС відображають обсяг навчання, що базується на визначених результатах навчання та пов'язаному з ними навантаженні. 60 кредитів ЄКТС призначаються результатам навчання і відповідному навантаженню повного навчального року або його еквіваленту, що, зазвичай, охоплює ряд освітніх компонентів, яким (на основі результатів навчання та навантаження) призначаються кредити. Кредити ЄКТС, в основному, виражаються цілими числами.

Кредитна мобільність – мобільність студента за обміном, який перебуває в закладі, що його приймає, протягом певного періоду, впродовж якого він/вона виконує певні види діяльності, яким встановлені навчальні

кредити, що в подальшому визнаються закладом, який скеровував студента на навчання.

Перенесення кредитів – процес, за якого кредити, присвоєні одним відповідним органом вищої освіти, визнаються та нараховуються відповідно до вимог програми іншого закладу; або процес, що дозволяє кредитам здобутим за певною програмою відповідати вимогам іншої програми.

Цикл. Однією із цілей Болонської декларації у 1999 було «прийняття системи, що ґрунтується на двох основних циклах, доступневому і ступеневому». У 2003 році докторське навчання включено у Болонську структуру і віднесено його до третього циклу. ЄПВО визначив ієрархію трьох циклів вищої освіти (перший цикл, другий цикл, третій цикл). Усі кваліфікації вищої освіти у ЄПВО визначені в межах цих трьох циклів.

Дескриптори циклу (рівня) – Загальноприйняті положення стосовно очікуваних результатів для кожного з трьох циклів. Хорошим прикладом дескрипторів циклу (рівня), в загальному, є так звані Дублінські дескриптори, які (разом з ЄКТС) стали підґрунтям для рамки кваліфікацій ЄПВО.

Ступенева мобільність – навчальна мобільність з метою здобуття ступеня, навіть якщо тільки частина програми засвоюється закордоном. Наприклад, спільне запровадження ступеневих програм і спільне присудження ступеню. (Проект з відображення університетської мобільності (Mapping University Mobility Project), 2015).

Ступенева програма – перелік освітніх компонентів, який передбачає присудження ступеня студенту після успішного завершення усіх вимог.

Додаток до диплома – додаток до диплома є документом, що супроводжує диплом про вищу освіту і забезпечує стандартизований опис характеру, рівня, контексту, змісту і статусу 202 навчання завершеного власником цього документу. Він видається вищим освітнім закладом відповідно до стандартів погоджених Європейською комісією, Радою Європи і ЮНЕСКО. Додаток до диплома є також частиною інструментів прозорості рамки Європас. Він містить такі вісім розділів інформації:

- власник диплома;
- кваліфікація;
- рівень і функція;
- зміст і отримані результати;
- засвідчення додатка;
- деталі відповідної національної системи вищої освіти (забезпечується Національними Академічними Інформаційними Центрами із Визнання (NARICs));
- будь-яка додаткова відповідна інформація.

Випускники усіх країн, що беруть участь у Болонському процесі, мають право отримати Додаток до диплома автоматично, безплатно і поширеною Європейською мовою.

Дублінські дескриптори є дескрипторами циклу (або «дескрипторами рівня») представлені у 2003 і запроваджені у 2005 році як Рамка Кваліфікацій ЄПВО. Вони пропонують загальні твердження типових очікуваних досягнень і здатностей, пов'язаних з присудженнями ступенів, які відображають завершення кожного (Болонського) циклу чи рівня. Дескриптори формулюють термінами, що стосуються рівнів умінь (компетенцій), а не результатів навчання, і вони дають змогу розрізняти різні цикли між собою у загальних рисах. Дескриптор рівня включає такі п'ять компонентів:

- знання і розуміння;
- застосування знань і розуміння;
- висловлювання суджень;
- спілкування;
- навички навчання впродовж життя.

Еразмус+ – програма Європейського Союзу для освіти, навчання, молоді та спорту з 2014- 2020 (Положення (ЄС) №1288/2013).

Європейська система перенесення і накопичення кредитів (ЄКТС) – це орієнтована на особу, яка навчається, система перенесення і накопичення кредитів, що ґрунтується на принципі прозорості процесів навчання, викладання й оцінювання. Мета ЄКТС полягає у сприянні процесу планування, запровадження й оцінювання освітніх програм, а також мобільності студентів через визнання навчальних досягнень, кваліфікацій та періодів навчання.

Європейська система кредитів професійно-технічної освіти і підготовки (ЕСVET). Європейська система кредитів професійно-технічної освіти і підготовки сприяє перенесенню, визнанню і накопиченню результатів навчання з метою здобуття кваліфікації. Це децентралізована система, що базується на добровільній участі 203 країн-учасниць і зацікавлених сторін у професійній підготовці, зважаючи на національне законодавство і положення. Ця система надає методологічну рамку для опису кваліфікацій на основі результатів навчання з використанням одиниць, які дозволяють призначати бали, що переводяться, країнами-учасницями з різними освітніми системами і рамками кваліфікацій. Європейська система кредитів професійно-технічної освіти і підготовки ґрунтується на угоді партнерів стосовно прозорості кваліфікації і взаємній довірі зацікавлених сторін (ЕСVET, 2010).

Освітній компонент – це самодостатній і формально структурований навчальний досвід (такий як: навчальний курс, модуль, практика).

Європейський простір вищої освіти (ЄПВО). Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) був запущений на десяту річницю Болонського процесу, у березні 2010 року, під час Будапештсько-Віденської конференції міністрів.

Грунтуючись на основній цілі Болонського процесу з моменту його започаткування у 1999 році, ЄПВО створений для забезпечення більш порівнянних, сумісних, узгоджених та привабливих систем вищої освіти у Європі.

Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК). Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя є загальноприйнятою Європейською рекомендаційною (еталонною) рамкою, яка дозволяє країнам Європейського Союзу поєднувати свої системи кваліфікацій одна з одною. Вона була затверджена Європейським парламентом і Радою 23 квітня 2008 року. ЄРК використовує вісім відповідних рівнів, що ґрунтуються на результатах навчання, які визначаються трьома категоріями - знання, навички і уміння (компетенції). Це зміщує акцент від вхідних даних (тривалість навчального досвіду, тип закладу) до реальних знань власника кваліфікації і його здатності демонструвати уміння. Це робить кваліфікації чіткішими і більш зрозумілими для різних країн і систем Європейського Союзу.

Гнучкість. Стосується заходів, які забезпечують більшу гнучкість вищої освіти. Ідея цієї концепції у тому, щоб відкрити вищу освіту більшій кількості людей і збільшити адаптивність до численних світів у сучасних суспільствах. Це також відноситься до гнучкості у розробці програми/навчального плану і підходів до навчання і викладання.

Формальне навчання – навчання, яке типово забезпечується освітньою або навчальною установою, структуроване (в плані навчальних цілей, часу навчання та підтримки навчання) і 204 призводить до отримання сертифікату. Формальне навчання є власним вибором з точки зору особи, яка навчається.

Рамка кваліфікацій європейського простору вищої освіти (РК-ЄПВО). У ЄПВО рамки кваліфікацій знаходяться на двох рівнях. Всеохоплююча рамка (РК-ЄПВО) затверджена у 2005 році і всі країни учасниці зобов'язалися розвивати національні рамки кваліфікацій, які є сумісними з цією всеохоплюючою рамкою. Національна рамка кваліфікацій для вищої освіти охоплює усі кваліфікації у системі вищої освіти. Вона показує очікувані результати навчання для даної кваліфікації і спосіб руху особи, яка навчається між кваліфікаціями. Мета РК-ЄПВО організувати кваліфікації національної вищої освіти у всеохоплюючу широко-європейську рамку кваліфікацій. У межах цієї рамки кваліфікації визначаються згідно з рівнями складності і труднощів (бакалавр, магістр, доктор). РК-ЄПВО визначає три основні цикли, які описуються Дублінськими дескрипторами. Вони пропонують загальні положення типових очікувань від досягнень і здібностей стосовно присуджених ступенів, що відображають закінчення кожного циклу. Перший і другий цикли характеризуються також шкалою кредитів.

Вільний ініціатор (вільне незалежне переміщення осіб, які навчаються («freemovers»)) – студент, який бере участь у кредитній мобільності поза

межами організованої студентської програми мобільності (наприклад Erasmus+). Вільний ініціатор вибирає заклад для навчання і організовує свою кредитну мобільність у ньому.

Таблиця розподілу оцінок. Таблиці розподілу оцінок показують спосіб використання існуючої національної чи інституційної шкали – або відкритий доступ або вибіркові системи – і дозволяє порівнювати статистичний розподіл оцінок у паралельній референтній групі іншої установи. Вони відображають статистичний розподіл позитивних оцінок (прохідна оцінка і вище) присвоєних у кожній галузі навчання у конкретному закладі.

Неофіційне навчання – навчання, яке є результатом повсякденної діяльності, що стосується роботи, сім'ї чи дозвілля, що не організовується або структурується на основі цілей, часу або підтримки навчання; це може бути ненавмисно з перспектив особи, яка навчається; прикладами результатів навчання, набутих шляхом неформального навчання, можуть бути: навички набуті впродовж життя і внаслідок професійного досвіду, навички управління проектами, навички у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, набуті на роботі, у процесі вивчення мови, міжкультурні навички, набуті під час перебування за кордоном, навички у сфері ІКТ набуті поза межами роботи, навички набуті у волонтерській діяльності, культурних заходах, спорті, роботі з молоддю і через діяльність вдома (наприклад, догляд за дитиною) (Рекомендація Ради 2012/С 398/01).

Спільний ступінь – єдиний документ, що присуджується вищими навчальними закладами, які пропонують спільну програму. Спільний ступінь визнається на національному рівні, як присудження спільної програми (EQAR, 2015).

Спільна програма – інтегрований навчальний план (освітня програма), що координується і пропонується спільно різними вищими навчальними закладами, і веде до подвійних/множинних ступенів або спільного ступеня (там же).

Угода про навчання – формалізоване погодження трьох сторін, залучених у процес мобільності – студент, заклад, що відправляє на навчання та заклад чи організація/підприємство, що приймає – для сприяння кредитної мобільності і її визнання. Угода про навчання підписується трьома сторонами перед початком мобільного періоду з наміром надати студенту підтвердження, що кредити, які він/вона успішно здобуде під час періоду мобільності, будуть визнані.

Навчальна мобільність. Навчальна мобільність зазвичай розуміється як фізична мобільність, за якої особа, яка навчається, студент переміщується у заклад іншої країни для вивчення всієї програми, або її частини. Переважна більшість такої мобільності відбувається у контексті запланованих і організованих програм. Кредити за такої мобільності формально визнаються

зкладом, що відправляє студента на навчання. Існує значна кількість 'вільних ініціаторів' із мобільності, яка залежить від їх власної ініціативи. Для осіб, які навчаються, поряд із фізичною мобільністю все більш доступною стає віртуальна мобільність. Це також відбувається завдяки організації спільних навчальних планів або навчальних планів спільного користування, або завдяки відкритим університетам, відкритим освітнім ресурсам, масовим відкритим онлайн курсам (MOOCs), або іншим онлайн-матеріалами.

Навчальна траєкторія – це маршрут/шлях, обраний особою, яка навчається, для поступового опанування знаннями і здобуття бажаного ряду умінь (компетенцій). Навчальна траєкторія може бути 'приписом' (показником) з допомогою інституційних рекомендацій та положень (включно з визнанням попереднього навчання і досвіду). Різні навчальні траєкторії можуть вести до присудження однакової кваліфікації. По суті концепт 'навчальна траєкторія' акцентує увагу на виборі студента у досягненні бажаних освітніх цілей.

Навчання впродовж життя – уся навчальна діяльність, здійснена впродовж життя, з метою поліпшення знань, навичок і умінь (компетенцій)з особистої, цивільної, соціальної перспективи і/або пов'язаної з працевлаштуванням (Communication (2001) 678). Програми і служби, які роблять внесок у навчання впродовж життя у секторі вищої освіти, можуть включати програми з провідними тенденціями, неперервну освіту, вечірні заняття, спеціальні програми для студентів з неповним робочим днем, доступ до бібліотек/ресурсів вищих навчальних закладів, дистанційне навчання, підготовчі курси, цільове керівництво, консультації і ряд інших дій та ініціатив.

Масові відкриті онлайн курси (MOOCs) – курси, які дозволяють відкритий вступ з безплатним записом і реалізуються в онлайн режимі, зазвичай з автоматизованою підтримкою, або взаємною підтримкою членів віртуальної групи. Вони часто мають велику кількість зарахованих осіб, які навчаються.

Вікно мобільності – це період часу, зарезервованого заздалегідь для міжнародної студентської мобільності, який вставляється у навчальний план навчальної програми (Ференц та ін., 2013 (Ferenczetal.)).

Модуль – одиниця курсу в системі, де кожна одиниця курсу має однакову кількість кредитів, або кратну їй.

Національна рамка кваліфікацій (НРК) – інструмент для класифікації кваліфікацій відповідно до переліку критеріїв досягнутих встановлених освітніх рівнів, який спрямований на інтеграцію і координацію національних підсистем кваліфікацій і поліпшує прозорість, доступ, прогресію та якість кваліфікацій з врахуванням вимог ринку праці і громадянського суспільства (Рекомендації Ради 2012/С 398/01). Національні рамки кваліфікацій охоплюють усі освітні кваліфікації – або усі кваліфікації вищої освіти, в залежності від

політики відповідної країни – в освітній системі. Вони показують, що, особи, які навчаються, повинні знати, розуміти і здатні робити на основі даної кваліфікації (результатів навчання), а також як кваліфікації в системі поєднуються, тобто як особи, що навчаються, можуть рухатися між кваліфікаціями в освітній системі. Національні рамки кваліфікацій розвиваються компетентними громадськими владними структурами відповідної країни у співпраці з широким колом зацікавлених сторін – включно і з вищими навчальними закладами, студентами, науково-педагогічними працівниками і працедавцями.

Неформальне навчання – навчання, яке відбувається через заплановану діяльність (на основі навчальних цілей, часу навчання) і з використанням певної форми навчальної підтримки (наприклад, стосунки особа, яка навчається, - викладач); може охоплювати програми для передачі фахових навичок, поширення грамотності дорослих і надання базової освіти для ранніх випускників; досить типові випадки для неформального навчання включають корпоративні тренінги, завдяки яким організації оновлюють і покращують навички своїх працівників, для прикладу, навички у сфері інформаційно-комунікаційних технологій, структурованого онлайн-навчання (наприклад, використання відкритих освітніх ресурсів), і курси, організовані громадянськими суспільними організаціями для своїх членів, цільової групи, або загальної громадськості (там же).

Відкриті освітні ресурси (OER) – цифровані матеріали, які пропонуються безплатно і відкрито для освітян, студентів та осіб, котрі займаються самоосвітою, з метою багаторазового використання у викладанні, навчанні і дослідницькій діяльності; вони включають навчальний зміст, інструменти програмного забезпечення для створення, використання і поширення змісту, а також ресурси для їх реалізації, для прикладу відкриті ліцензії; відкриті освітні ресурси стосується накопиченої цифрової власності, яку можна упорядковувати з метою подальшого використання, не обмежуючи можливості для зацікавлених у ній осіб (там же).

Програма (освітня) – комплекс (перелік) освітніх компонентів, який ґрунтується на результатах навчання, що визнаються з метою присудження відповідної кваліфікації.

Прогресія – процес, який надає можливість особам, які навчаються, переходити з одного рівня кваліфікації до наступного та мати доступ до освітніх програм, що здійснюють підготовку для отримання кваліфікацій вищого рівня порівняно з тими, які вже ними здобуто.

Кваліфікація – будь-який ступінь, диплом, або інший сертифікат, виданий компетентним органом, що підтверджує успішне завершення визнаної програми навчання.

Забезпечення якості – процес або система процесів, прийнятих на національному та інституційному рівнях, для забезпечення якості освітніх програм і присуджених кваліфікацій. Забезпечення якості повинно гарантувати навчальне середовище, у якому зміст програм, навчальні можливості та потужності відповідають цілям. Забезпечення якості часто має відношення до контексту постійного вдосконалення циклу навчання (тобто, забезпечення і поліпшення діяльності).

Визнання (академічне визнання) – схвалення і прийняття курсів, кваліфікацій, чи дипломів одного вищого навчального закладу (вітчизняного чи іноземного) іншим з метою зарахування студента на подальше навчання. Академічне визнання може потребуватися для академічного зростання в іншому закладі, а в деяких випадках для доступу до іншої фахової діяльності на ринку праці (академічне визнання у професійних цілях). Стосовно Європейського простору вищої освіти, можна розглядати три основних рівні визнання, а також, пов'язані з ними інструменти (як пропонується Лісабонською конвенцією та Болонською декларацією): (i) визнання кваліфікацій, включно з попереднім навчанням та професійним досвідом, дозволяючи вступ, або повторний вступ до вищої освіти; (ii) визнання короткого періоду навчань у взаємозв'язку зі студентською мобільністю, вважаючи основним інструментом ЄКТС (Європейську систему перенесення і накопичення кредитів); (iii) визнання повних ступенів, вважаючи додаток до диплома основним інструментом (Vlăsceanu L., et al, 2004).

Визнання кредитів – процес, через який навчальний заклад засвідчує, що результати навчання, досягнуті й оцінені в одному навчальному закладі, задовольняють (деякі або усі) вимоги відповідної програми, її компонента або кваліфікації.

Визнання неофіційного і неформального навчання – процес, через який навчальний заклад засвідчує, що результати навчання, досягнуті й оцінені в іншому контексті (неофіційне чи неформальне навчання), задовольняють (деякі або усі) вимоги окремої програми, її компонента або кваліфікації.

Визнання попереднього навчання і досвіду – затвердження результатів навчання з офіційної освіти, або неофіційного, чи неформального навчання, здобутих перед запитом на перевірку (Рекомендації Ради 2012/С 398/01).

Визнання професійних кваліфікацій. Директива 2005/36/ЄС встановлює норми для держав-членів Європейського Союзу про доступ до здобуття регульованої професії на основі відповідної фахової кваліфікації. Директива ставить умову, щоб приймаюча держава-член визнавала професійні кваліфікації здобуті в іншій державі-члені, що дозволяє власнику відповідної кваліфікації отримати таку саму професію у приймаючій державі, з метою доступу чи отримання професії. Визнання професійних кваліфікацій приймаючою державою-членом дозволяє власникам кваліфікації здобувати у

державо-членах доступ до тієї ж професії, на яку вони кваліфікувалися у вітчизняній державі-члені і бути працевлаштованим у приймаючій державі-члені за таких самих умов, як і у своїй країні (Директива 2005/36/EC).

Студентоцентроване навчання – підхід у навчанні, що характеризується інноваційними методами викладання, спрямованими на поліпшення навчання у процесі взаємодії викладачів і студентів, і вбачає у студентах важливих активних учасників їхнього власного навчання, формування переносних навичок, для прикладу, вирішення проблеми, критичне та рефлексивне мислення (ESU, 2010). Студентоцентрований підхід (student-centered approach) розглядає здобувача вищої освіти як суб'єкта з власними унікальними інтересами, потребами і досвідом, спроможного бути самостійним і відповідальним учасником освітнього процесу. Протилежністю цього підходу є парадигма студента як об'єкта навчання, не спроможного на повноцінну агентність, а відтак такого, що потребує виховання і догляду. У цій парадигмі заклад вищої освіти патерналістично вирішує, що і як мають вчити студенти. Студентоцентрований підхід передбачає взаємоповагу між студентом і викладачем, реальну вибірковість дисциплін, 20% участь студентів у системі внутрішнього забезпечення якості ЗВО та процесах акредитації освітніх програм, наявність процедур реагування на студентські скарги та ін. Посилюється роль викладача як фасилітатора. Він не лише читає лекції, а й організовує інтерактивне спілкування, сприяє особистісному розвитку студентів, формує атмосферу взаєморозуміння і довіри.

Академічна довідка – найновіша інформація про прогрес студентів у навчанні: які навчальні компоненти вони засвоїли, кількість кредитів ЄКТС, які вони заробили, та оцінки, які вони отримали. Це є важливий документ для реєстрації прогресу та визнання навчальних досягнень, включно із мобільністю студентів. Більшість навчальних закладів видають академічні довідки, користуючись своїми інституційними базами даних.

Перенесення (кредитів) – процес зарахування кредитів, що присвоєні в одному контексті (програмі, закладі) і визнані в іншому контексті, з метою отримання кваліфікації. Кредити, присвоєні студенту в рамках однієї програми, можуть бути перенесені із закладу для накопичення в іншій програмі того ж самого або іншого навчального закладу. Перенесення кредитів – це ключ до успішної навчальної мобільності. Навчальні заклади, факультети, кафедри можуть укладати угоди, які забезпечують автоматичне визнання і перенесення кредитів.

Затвердження – процес підтвердження уповноваженим органом того, що особа здобула результати навчання, оцінені відповідним стандартом, і складається з таких чотирьох чітких фаз: 1. Ідентифікація через діалог відповідних знань особи. 2. Документація для візуалізації знань особи. 3.

Формальне оцінювання цих знань. 4. Сертифікація результатів оцінювання, що веде до часткової або повної кваліфікації (Рекомендація Ради 2012/С 398/ 01).

Віртуальна мобільність – міждержавне електронне навчання, коли студент проходить дистанційні курси навчання, запропоновані вищим навчальним закладом за кордоном. Віртуальна мобільність допомагає поліпшувати та доповнювати фізичну мобільність. Віртуальна мобільність може також відігравати важливу роль в стратегії інтернаціоналізації закладу (MApping UNIversity MObility) project, 2015).

Навчання на базі організації. Навчання забезпечується університетом, коледжем або іншим провайдером навчання безпосередньо на робочому місці, зазвичай, під наглядом особи з тієї самої організації, а також фаховим наставником ззовні(Шотландська Рада Фінансування, 2015).

Навантаження – визначення часу, який, зазвичай, необхідний особі, яка навчається, для завершення усіх форм навчальної діяльності, таких як лекції, семінари, проекти, практична робота, практика, самостійне навчання, що вимагається для досягнення визначених результатів навчання у формальних навчальних середовищах. Відповідність навантаження денної форми навчання одного академічного року 60-ти кредитам часто затверджується національними нормативно-правовими положеннями. У більшості випадків навантаження складає від 1500 до 1800 годин на один навчальний рік. Це означає, що один кредит відповідає 25 - 30 годинам роботи. Слід розуміти, що такий розрахунок відображає типове навантаження, і що для окремих студентів реальний час для досягнення результатів навчання варіюватиметься.

Навчальна практика – спланований період отримання досвіду поза межами закладу (наприклад, на робочому місці), з метою допомоги студенту розвинути конкретні навички, знання і розуміння, що є частиною його програми.

Голістичний підхід (holistic approach) – цілісний підхід до розгляду певних питань. Так, у процесі акредитації освітніх програм важливо враховувати повну картину організації освітнього процесу. Окремі недоліки, прорахунки, брак ресурсів іноді можуть збалансовуватися правильно вибраною стратегією і пов'язаними з нею перспективами розвитку. З іншого боку, 4 очевидно сильні сторони освітньої програми, що впливають тільки з виконання деяких критеріїв оцінювання якості освітніх програм, не можуть бути виправданням для ігнорування інших критеріїв.

Liberalartseducation (вільне творче навчання) – концепція, розрахована на самостійне формування здобувачем вищої освіти траєкторії власного навчання. Вона значною мірою спирається на курси вільного вибору. Цей підхід спрямований на персональне зростання здобувачів вищої освіти, включно з їхніми інтелектуальними спроможностями, здатністю приймати рішення, мати широкий світогляд тощо, а також на підвищення якості

освітнього процесу ЗВО. Пов'язаний із західною традицією навчання “вільним мистецтвом”, зокрема представленою в системі американських liberalartscolleges, що відносяться до закладів вищої освіти. Цей підхід принципово відрізняється від професійної підготовки й залучення здобувачів вищої освіти до наукових досліджень.

Силабус – це документ, в якому роз'яснюється взаємна відповідальність викладача і студента. В ньому представляються процедури (у т.ч. стосовно deadlines і принципів оцінювання), політики (включно з політикою академічної доброчесності) і зміст курсу, а також календар його виконання. В силабусі мають бути озвучені вимірювані цілі, які викладач ставить перед своєю дисципліною. Студент має зрозуміти, чого він/вона зможе навчитися, чим саме може бути корисним цей курс. Силабус окреслює концептуальний перехід від “здобування знань” і “одержання практичних навичок” до компетентностей, що їх може засвоїти студент, вивчаючи цей курс. Силабус включає в себе анотацію курсу, мету (компетентності), перелік тем, матеріали для читання, правила стосовно зарахування пропущених занять. На відміну від робочого тематичного З плану і навчально-методичного комплексу дисципліни, силабус створюється для студента.

Гарант освітньої програми – науково-педагогічний або науковий працівник, який/яка несе відповідальність за її якість, має науковий ступінь та/або вчене звання за відповідною або спорідненою до освітньої програми спеціальністю, стаж науково-педагогічної та/або наукової роботи не менше 10 років. Цей працівник/працівниця може виступати гарантом лише однієї освітньої програми. Також може бути, а може не бути одночасно її керівником чи завідувачем кафедри.

Удаваний (фейковий, фіктивний) освітній процес є введенням в оману стейкхолдерів (зацікавлених сторін) і шахрайством. Його зміст полягає у створенні видимості освітнього процесу з метою прикриття його фактичної відсутності. Це явище має місце, наприклад, у тому разі, коли здійснення освітнього процесу (проведення занять, контрольних заходів та ін.) документується, однак насправді він не здійснюється: студенти та викладачі переважно не присутні на цих заняттях, письмові завдання не виконуються, виставлення оцінок відбувається без реального оцінювання здобувачів вищої освіти тощо.